

Ümit Bayazoğlu

Uzun, İnce Yolcular

37 Portre

YAŞANTI

YKY

UZUN, İNCE YOLCULAR 37 PORTRÉ

Ümit Bayazoğlu (Ümit Yaşar Bayazıtoğlu) 24 Nisan 1953'te Tekirdağ Malkara'da doğdu. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu mezunudur. *Haftanın Sesi, Nokta, Gergedan, Tempo, EP, Express, Roll, Akşamı-lık* dergilerinde çalıştı. Bir kız (Ada) babasıdır.

ÜMİT BAYAZOĞLU

**Uzun, İnce Yolcular
37 Portre**

YAŞANTI

İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 2101
Edebiyat - 634

Uzun, İnce Yolcular - 37 Portre / Ümit Bayazoğlu

Kitap Editörü: Nurettin Pirim
Düzeltili: Belgin Sunal

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Kapak Fotoğrafı: Şahan Nuhoglu

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M Blok No: 291 İkitelli / İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Ekim 2004
ISBN 975-08-0861-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2004

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.yapikrediyayinlari.com>
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://yky.estore.com.tr>
www.teleweb.com.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 7

Alp Zeki Heper • 9

“Aktedron” Fikret Andoğlu • 22

Hasan Kazankaya • 28

Tarzan Toma • 37

Pandora • 49

Zennube • 52

Ayşe Nana • 58

Seher Şeniz • 63

Nebile Teker • 67

Benli Belkıs • 71

Prenses Fazıla • 81

Camara Fatumata Sökmen • 86

Yaşar Hayrettin Dahik • 91

Beyhan - Ferda Güley • 96

Ahmet Farukî - Nermin Farukî • 101

Emine Naciye Tevfik - Meliha Zafir • 107

Kâzım Zafir • 111

Doğan Kardeş • 117

Zati Sungur • 123

Sadun Boro • 127

Cemal Işın • 140

Selahattin Giz • 147

Dario Moreno •	152
Mesut Aytunca •	167
Ergüder Yoldaş •	174
Zeki Beyner •	179
Nevzat Açıkgöz •	186
“Çanakkaleli Baudelaire”: Orhan Talat Şalcıoğlu •	189
Süheyl Furgaç •	194
Sakallı Celal •	198
Karıncaezmez Şevki •	208
“Bir Baba Hindi” Süha •	216
Hippiler Kraliçesi Perihan - Hippiler Kralı Yener •	221

Önsöz

Bu kitap girişimi, yakın tarihimiz içinde yaşadıkları dönemin şöhreti olmuş, fakat sonradan unutulmuş, dolayısıyla zaman içinde kaybolmuş kimi insanları anlatan sivil bir ansiklopedi teklifidir.

Her boydan her soydan, hem birbirinden hem herkesten çok farklı bu insanlar değişik zaman ve mekânlarda ömür sürdüler. Onların çoğu şimdi hayatta değil; kimi intihar etmiş, kimi cinayete kurban gitmiş, bazılarınınnsa akıbeti meçhul.

Söz konusu kişiler, yaşadıkları dönemin sosyal tablosu içinde sunulmaya çalışılmıştır.

Bu kitap için, gerçeklikte ve imgelemde yaşanan olağanüstü serüvenleri tutkuyla anlatan bir "mitomani" de denebilir.

üb

Alp Zeki Heper

Paris IDHEC (Institut des Hautes Etudes Cinématographiques) mezunu, *Suluk Gecenin Aşk Hikâyeleri* adında bir film yapmış. Çıldırarak öldüğü söyleniyor. Alp Zeki Heper hakkında ilk bilgiler bundan ibaretti. Bu kadar ipucundan yola çıkarak, bir yaşamı ürünleriyle beraber ortaya çıkarmak çok iddialı, bunun yanı sıra çok heyecan verici ve sevabı bol bir uğraş olacaktı. Teklif Enis Batur'dan, 1987'te *Gergedan* dergisinde çalışırken geldi. Meçhul sinemacı hakkında ön bilgiler çok kıt, fakat danışılacakların listesi kalabalık ve çok renkliydi: Füsun Erbulak, Mustafa Kemal Ağaoğlu, Oktay Kurtböke, Giovanni Scognamillo, Edip Sakarya, Onat Kutlar, Haldun Dormen, Lütfi Akad, Selim İleri, Osman Saffet Arolat, Sami Şekeroğlu ve daha kimler kimler.

Bu kadar çok ve ünlü tanıdığa rağmen "unutulmuşluğu" çok garip, belki çok esrarengiz ve hatta bunlardan da öte ayıp değil mi? Lakin son sözü en başta söylemekte hiç beis yok; meğer Alp Zeki de eşine, dostuna az "illallah" dedirtmemiş. Sonunda herkes onu defterinden silmiş. Hatta yolda görünce kaldırım değiştirir olmuşlar. Mesela yakınlarının çoğu onun öldüğünü, üstelik yıllar önce öldüğünü bu araştırma sırasında öğrenmişti.

Çocukluk arkadaşı olan Mustafa Kemal Ağaoğlu ile Cihangir'den Üsküdar'a bakan evinde buluşmuştuk. Söze başlamadan önce, Samsun'un jelatinini itinayla soyup, ağızlığına itinayla bir sigara yerleştirdi. Alp Zeki ile 1950'de Büyükkada'dan tanışıyorlar. Dokuz-on yaşlarında bir grup çocuk düşünün. Birlikte yasak bahçelere girip çıkıyorlar, denize birlikte gidiyorlar. Alp Zeki suda tuttuğunu boğmaya çalışıyor. Özellikle de Mus-

tafa Kemal'i. "Beni hep boğmaya çalışırdı. Ensemden bastırıp kafamı suya sokar, can havliyle çırpınışlarımı kahkahalar atarak seyretmekten korkunç zevk alırdı. Bu yüzden ciddi kızgınlıklar yaşadığımızı hatırlıyorum."

İstanbul'a yaz geldi mi, Boğaz'da yalısı olmayan sosyete Adalar'a kaçardı. Özellikle Büyükkada'da yazlıkçı olmak önemli bir göstergeydi.

Yakup Kadri'nin Büyükkadası

"Büyükkada derken sakın bugünkü milyoner işadamları ve 'Twistçi gençler' adasını göz önüne getirmeyiniz. Hele cazbantlı gazinolarla otelleri hayalinizden bile geçirmeyiniz. Bu, bir vakitler uzun saçlı, solgun benizli şairlerimizin tatlı hayallere daldığı ve sevdalılarla sevgililerin ay ışığında birbirlerini arayıp çam ağaçlarının 'nefti gölgeleri' altında buluştukları bir yerdi ve buranın romantik havasını o devir edebiyatımıza sindiren de Celal Sahir ile Tahsin Nahit'in (Mustafa İrgat'ın dedesi) şiirleriydi. Şimdi o devirden bu yana ne kaldı bilmiyorum. Âşıklar Yolu'ndan hâlâ geçenler var mıdır? Viran Bağ'a hâlâ uğrayanlar oluyor mu? Hiç zannetmem. Söylendiğine göre, Büyükkada darala darala birkaç dans ve kumar salonundan ibaret kalmıştır ve buranın havasında artık 'vahşi bir zenci' müziğinin çılgınlıklarından başka bir ses işitilmemektedir."

Yakup Kadri Karaosmanoğlu / *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*

Ahmet Refik'in Büyükkadası

"Büyükkada, Türk, Musevi, Rum ve Ermeni tacirlerinin ve harp zenginlerinin sayfiyesi olmuştur. Burada tacir nazırlar, muhtekir defterdarlar, vagon ta'biyesinde mahir, askeri demiryollara mensup erkân-ı harpler, Hasan Paşa'nın hafiyeleri, harp zenginleri, Ermeni parçalayan katiller, hep bir grup teşkil etmişlerdi. İşret, sefahat, kumar, ahenk birbirini velyediyordu. Ada vapuru hemen her hafta koltuklarında udlar, tanburlar, kemençeler, kerizci alaylarını taşımakla meşguldü. En ziyade piyano sadasına alışkın olan Adanın münevver seması harbin son senelerinde zurna sesleriyle de inlemeye başlamıştı. Semai kahvesinden yetişen harp zenginleri yüzlerce liralar vererek köşkler tutmuşlar, halkın cebinden aldıkları paralarla eğleniyorlar, sabahlara kadar zevk ve sefa ediyorlardı. Denizabdal mahallesinde, ayaklarında takunya,

komşu komşu dolaşan hanımlar, şimdi muhteşem arabaların atlarını kullanıyorlar, bazen atları zaptedemeyerek feryat ve figan içinde Nizam Caddesi'nin kalabalığına rezil oluyorlardı. Ada başka bir şekle, başka bir renge bürünmüştü. İsplandit Palas önünde püskülü yanında, siyah fesli bıçkınların rakı içtikleri görülyordu. Bunlar milli tacirler, harp zenginleriydi.

Kömürsüzlüğün bütün fecaatiyle hüküm sürdüğü zamanlarda İttihat vükelası Adaya istimbotlar, hususi yatlarla geliyorlar, halkla temas etmeye te-nezzül buyurmuyorlardı. Adanın hemen her köşesinde ahenk berdevamdı. Hapishanelerde tırnak sökenler, Talat Paşa'nın himayesinde vagon satanlar, halkın açlık ve sefaleti ortasında sabahlara kadar ahenkler, ziyafetler, işretlerle sefa sürüyorlardı. Bazen Cavit Beyefendinin yaldızlı ve muhteşem köşkünde hemşehrilerine (Selanikilere) elektrik ziyaları altında parlak ziyafetler veriliyor, gece yarısı istimbotlarla Tokatlıyan'dan dondurma getirtiliyordu.”

Ahmet Refik / İki Komite İki Kıtla

Alp Zeki de annesi Atıfet Hanım ile adaya gelirmiş. Tabii baba ortalıkta yok. Anadolu Kulübü'nde kalırlarmış. Bilen bilir, Anadolu Kulübü'nde kalmak, hele o devirde hiç de kolay değil. Eğer burası olmazsa, ne yapar eder, mutlaka bir köşk kiralarlarmış. Atıfet Hanım biricik oğlunun hayatında her zaman müdahaleci ve otoriter bir kadın olmuş. Tanıklardan biri onun için “Sanki şarkî bir ihtiras tramvayı gibiydi” demişti. Kızılay'da küçük bir memur olan kocasından hiç hazzetmezmiş, ondan utanır, hatta onu saklarmış. İmkânlarını zorlayarak ölünceye kadar ait olmadığı bir yaşamı sürmeye çalışmış. Bir başka tanık onu en son Elmadağ'da ağustos sıcağında sırtında kürk mantıyla Divan ile Hilton arasında gidip gelirken görmüş; çok yaşlıymış, güçlkle yürüyebiliyormuş.

Alp Zeki'yi çocukluğundan itibaren tanıyan bir başka eski arkadaş Füsun Erbulak. Moda Halkevi'nde Hadi Çaman ve arkadaşları ile “ezber” yapıyordu. Sahne arkasında bir kenara çekilip, Alp Zeki'nin *Kral Übü* oyunu hakkında fısıldaşarak konuşmuştuk. Adadan tanışıyorlar. O da Mustafa Kemal Ağaoğlu gibi Alp'in annesi üzerinde duruyor: “Alp Zeki köşkün bahçivan kulübesinde yatıp kalkardı, Atıfet Hanımı rahatsız etme-

mek için. Annesinin yaşam tarzından hem rahatsızlık duyar, hem de ona karışmaya hakkı olmadığını düşünürdü.”

Anadolu Kulübü’nün bitişiğinde Cavurisler’in ikiz yalısı vardı. Adanalı pamuk tüccarı, tekstil fabrikatörü Recai Tarimer adında, son derece rafine ve zengin bir bey her yaz bu yalıyı kiralardı. Amerika’da atom fiziği okumuş bir oğlu ve biri çok güzel, iki kızı vardı. Kızların büyüğü Zeynep Tarimer her zaman ön planda, daha faal, daha sosyal, daha güzel, dolayısıyla daha fettandı. Genco Erkal ve arkadaşlarının kurduğu Genç Tiyatroculara mensuptu mesela. Yıllar sonra İngiliz uyuğuna geçip rahibe oldu. Küçüğü Beysun Tarimer ise boylu poslu, esmer, köşeli yüzlü, ablasının gölgesinde kalmış iddiasız bir kızdı. “Bir gün bu kızı bizim Alp’le el ele görünce çok şaşırdık” diyor Füsun Erbulak, “çünkü ikisi de daha önce kimseyle flört etmemiştii.”

Bu utangaç aşk hikâyesine burada biraz ara verip, Galatasaray Lisesi Müzesi’ne gidelim. Alp Zeki, tabiatıyla Galatasaray’da –yatılı– okumuştı. Müze sorumlusu Ferruhzat Turaç, öğretmenlikten emekli olunca, Ali Sami Yen’in kurduğu müzeyi adam etmeye çalışıyordu. İşini bırakıp bizimle ilgilendi. Eski öğrencisini hatırlıyor. “Sinirli bir gençti, çok neşeliyken de aniden sinirlenebiliyordu. Mezuniyetinden yıllar sonra bile okulla ilişkisini kesmemiştii. Arada bir gelir, müzeyi acımasız ifadelerle eleştirirdi” diyerek hademeye seslendi. 1957-58 yıllığı geldi. XII. sınıf-edebiyat öğrencilerinden 438 Alp Zeki Heper için şunlar yazılı:

“Kapağı, iki yıl sıra arkadaşlığından sonra tadına varabilirdiğim resimlerle süslü, içi ağzına kadar kitaplarla dolu bir sıra geldi aklıma Zeki deyince. Kıymetli ‘Anadolu’ kokan eşyalarını unuttuyordum az kala. Adı gibi zeki olduğu muhakkak. Birlikte geçirdiğimiz iki yılda resimden başka bir şey yapmadı. Son derece hassastır da. Verem dispanserinin yakınında bir arkadaşın çöpler arasında bulup çıkardığı oyuncak kemanda, hiçbirimizin bulamadığı orijinalliği keşfetmesi, hassasiyetinin bir delili değil midir?

Alp Zeki Heper, memleketimizde ilk defa, üstelik Fransızca olarak sahneye koyduğu Alfred Jarry’nin *Ubu Roi* (*Kral Übü*)

adlı eserini, lise temsillerinden çok üstün seviyede yorumlamayı bildi. Değişik '*mise-en-scene*' ve tatlı dekoruyla oyun bir harikaydı. Ayberk Çölok, Yılmaz Karaveli ve Füsün Şahin (Erbulak) amatör tiyatrocuların üstünde bir oyun çıkararak piyesin daha da çok muvaffak olmasını sağladılar."

Füsün Erbulak çantasından hırpalanmış bir kitap çıkarmıştı: *Ubu Roi*. Her sayfasında oyunun sahnelenişiyle ilgili Alp'in çizdiği krokiler vardı. Ön sayfasını ise "Cici Ayberk, bu kitabı s.in gibi yanından ayırma" diye imzalamıştı. Kitap sonradan Füsün Erbulak'ın eline geçmiş. "O yıllar Galatasaray Lisesi'ne kız öğrenci alınmazdı. Bu yüzden beni *Kral Übü*'ye Dame de Si-on'dan transfer etmişti. Bu oyunla profesyonelleri gölgede bırakmıştık. O sıra yolu İstanbul'a düşen Comédie Française, Saray Sineması'nda temsiller veriyordu. Davet ettik, bizi izlediler, çok beğendiler. O yıl Avignon Tiyatro Festivali'ne davet edildik. Yaz geldi, okullar tatil olunca yine adada buluştuk."

Kimsenin birbirine yakıştıramadığı Alp Zeki ile Beysun o yaz sonu Büyükada sosyetesinde çalkantıya neden olan bir sürpriz gerçekleştirdi: Alelacele evlendiler, daha doğrusu kaçarak evlendiler (1959). Atıfet Hanım'ı düşünün, dünyanın en mutlu kayınvalidesi: Havai oğlunu Adanalı pamuk ağası, fabrikatör Tarımerler'e içgüveyi vermişti, fors bin beş yüz.

Sinema merakı Alp Zeki Heper'de bu dönem başlıyor. Beysun'la evlendikten sonra, kayınpederin sponsorluğunda İsviçre'ye gidip, Cenevre'de bir hukuk okuluna yazıldı. Bir yıl sonra oradan Paris'e geçtiler. Alp burada IDHEC'e devam etmeye başladı. Çok parlak bir öğrenciymiş. Rivayete göre sıra arkadaşısı Costa Gavras'tan bile üstünmüş. Mezuniyet filminin çok önemli olduğu söylenirdi. İki de kısa metrajlı film çekmiş: *Bir Kadın* ve *Şafak*. Viyana Kültür Bakanlığı *Şafak*'ı ödüllendirmiş. Özetle, Alp Zeki "Geleceğin Büyük Yönetmeni" beklentisi yaratmıştı.

Ama Türkiye'ye dönünce Hanya'yı Konya'yı gördü. Ayağının tozuyla, ilk yerli "Yeni Dalga" film sayılabilecek *Suluk Gecenin Aşk Hikâyeleri*'ni çekmeye girişmişti. Bu, Yeşilçam dışı (ekonomik ve tematik olarak) ilk sinema girişimiydi. Hiçbir ticari şansı olmayan bu filmi, 27 Mayıs'ın ardından iktidara ge-

len toplumsal gerçekçilik yıllarında, *Yılanların Öcü*, *Susuz Yaz*, *Toprağın Kanı*, *Karanlıkta Uyananlar*, *Duvarların Ötesi*, *Otobüs Yolları*, *Kuyu* gibi filmlerin baş tacı edildiği dönemde çekme gözü karalığında bulunmuştu. Düşmanca bir alakayla karşılandı. Haliyle, karşısına hem resmi, hem sivil sansür çıktı. Aydınlar çabasını desteklemezken, sansürcüler de müstehcen diyerek onu onulmaz bir düş kırıklığı içinde yapayalnız bıraktılar.

Kayınbabanın para gücüyle gerçi film tamamlandı, fakat sansürden geçemedi². Hoş, geçse bile dağıtımı yapılmayacaktı. Alp Zeki bu yenilginin altından kalkabilmek için ani bir dönüşle “Yeşilçamlı” oluverdi: Üç film çekti. 1967’de Fatma Girik ve İzzet Günay ile *Dolmuş Şoförü*, 1968’de Cüneyt Arkın ve Piraye Uzun (ilk filmi), Aliye Rona, Erol Taş, Hayati Hamzaoğlu ile *Eşkıya Halil* ve 1969’da Fikret Hakan ve Fatma Karanfil ile *Kara Battalın Acısı...* Bir zengin kızı-fakir delikanlı aşkı, bir eşkıya hikâyesi ve tarihi bir kurdele. Ancak üçü de elinde kaldı. Yeşilçam ambargosu yüzünden filmlerini gösterecek salon bulamamıştı.

Kayınpeder “benden buraya kadar” dedi. Eski defterler açıldı, hesaplaşmalar başladı. Zaten Beysun ile ‘kaçarak’ evlenmişlerdi. Kız tarafıyla oğlan tarafı devamlı çekişiyordu. Her fırsatta ‘aşağı tabakadan’ biri olduğu kafasına kakılan Atıfet Hanım da oğlunu kıskırtıyordu. Bu arada peş peşe çocukları oldu. Ve beş çocuğa rağmen boşandılar. Mahkeme, haliyle, çocukları anneye vermişti. Alp Zeki onları almak için çok uzun ve çetin bir mücadeleye girişti.

Mustafa Kemal Ağaoğlu, ağızlığına bir sigara daha yerleştirip dumanını savurduktan sonra devam ediyor: “Onu en son 1981’de Yazko’da gördüm. Pejmürde bir haldeydi. Yaşlanmış, düşünleşmişti. Alp dediğim zaman gözümün önüne gelen yüzündeki o yarı muzip gülümseme, aynı dudak bükülmesi yine vardı. Sarıldık, öpüştük. Bir-iki dakika sonra birden politik bir konuya girdi, olmayacak şeyler söylemeye başladı. Ama mantığı düzgündü. Kitap, dergi istedi. Maddi durumunun kötü olduğunu söyledi. Az daha unuttuyordum, Alp’in başına çok kötü bir felaket gelmişti; bir kızı 18 yaşındayken, enjeksiyon apsesinden veya şokundan öldü. Kızının ölümünü, hep, öldürdüler

diye yaşıadı. Hatta karısını mahkemeye vermişti. Kızının ağzından kendine mektuplar yazmaya başlamıştı. Sonra Alp'ten ses seda kesildi. Hasta olduğunu duydum. 1982 veya 83'te öldü."

Alp Zeki sinemada iflas ettikten ve eşinden de ayrıldıktan sonra resmen sokağa düştü. Bir süre yakın çevresi onu idare etti. Oradan buraya savrulduğu günlerde (1970'ler) kapısını çaldığı arkadaşlarından biri de Oktay Kurtböke'ydi. Telefonla görüşebildik; "Nerelerde yahu o, neler yapıyor?" diye sormuştu. Ölüm habercisi olduk, üzüldü. Galatasaray Lisesi'nden arkadaşmışlar. "Son yıllar akli başında değildi. Parasızdı. Hemen her gün *Cumhuriyet*'e gelir, o gün gazetede bulduğu yanlışları söylerdi. Yardım olsun diye ona Fransızca'dan çeviriler yaptırırıldık." Sonra bu çeviriler bir kez daha çevrilirmiş. Çünkü metne sadık kalmaz, kafasına estiği gibi yazarmış. "Onu 'ID-HEC'ten mezun ikinci Türk' Atilla Tokatlı iyi tanır. Sonra Edip Sakarya, bir de Mustafa Kemal Ağaoğlu'na git." Hani şu telefonda "Buyrun, ben Mustafa Kemal" deyince, Hayalet Oğuz'un "Pardon, orası Anıtkabir mi?" diye sorduğu adam.

Edip Sakarya henüz hayatta, Atilla Tokatlı ise ağır hastaydı. Edip'le *Cumhuriyet*'in arşivinde buluştuk. O da Alp Zeki'nin öldüğünü bizden öğrendi, fena oldu. Yazı işlerine dadandığı zaman ekâbirler onu arşive, Edip Sakarya'nın başına sararlar-mış. Oh, burada rahat. Okunacak çok şey var, soba da gürül gürül yanıyor, karavana keza. İnce, uzun, kalem gibi bir adam Edip Sakarya, özbeöz Dev-Gençli. Gözlerini kaçırarak bir şeyler söyledi, "Onu delidir diye hiçbir zaman reddetmedim. Ayrıca deli olduğundan da emin değilim. Saatlerce konuşurdu. Gazetenin dil yanlışlarını eleştirirdi. Spor sayfasına 'Beden Yaprağı' adını takmıştı. Son derece nazik bir insandı, kimsenin kalbini kırmazdı." Onu en son Teşvikiye'de, Akademi Kitabevi'nin oralarda görmüş. "Hemen bana ilaç alman lazım. Kalbim! Yoksa öleceğim" diyerek, onu bir eczaneye sürüklemiş. Ama eczacı "Yine mi sen! Her gün geliyor, beyim" diyerek ikisini de kapı dışarı etmiş.

Haldun Dormen ise Alp Zeki'ye fiyakalı bir intihar yakıştırmıştı. Vaktiyle, beraber bir film merkezi kurmaya girişmişler, ama becerememişlerdi. "Onun Refik Erduran'ın *Ayı Masalı* adlı

oyununa bir reklam filmi çektiğini hatırlıyorum. Bir de Jean Genet hayranı olduğunu. En son Çağaloğlu'nda görmüştüm. Bana yaşamımı bitireceğim demişti. Nitekim intihar etti."

Türk Sinematek'i 1965'te kurulmuş. Alp'in sinemaya girdiği yıllar. Sinematek'e ilgisiz kalamayacağını düşünerek Onat Kutlar'ın kapısını çaldık; "Alp Zeki'nin hikâyesi, yapmak istediklerini yapamamış adamın hikâyesidir" dedi. "Bana göre kendisi de, *Suluk Gecenin Aşk Hikâyeleri* de marjinal değildi. O Yeşilçam'a sırt çevirdi, Yeşilçam da ona. Ama sonra Yeşilçam'ın kurallarına uymak için çok ciddi bir mücadele verdi. Alp Zeki 'milli sinema-ulusal sinema' kavgasında Sinematek'e karşı cephe almıştı. O sıra sağcılar onu kullandı. *Bugün* gazetesinde 'Müslüman Sinema'yı savundu."

Giovanni Scognamillo'ya göre *Suluk Gecenin Aşk Hikâyeleri*, Bunuel'in ve gerçeküstücü akımın soyut ve ruhsalimsel etkilerini taşıyan, cinsel bunalımlar üzerine kurulu bir film. Ama sansürü geçemedi. Alp Zeki 1962'de *Üç Tekerlekli Bisiklet* filminde Lütfi Akad'a asistanlık yapmıştı. Akad, Alp'in filmine yaptığı "katkıları" şöyle anlattı: "Çok kararsız biriydi. Net bir sinema görüşü ve hatta bilgisi yoktu. Sıkıldı, belki de bizim çalışmamızı beğenmedi. Onu 'Ya bana küfür edersin, ya da teşekkür' diyerek Vedat Türkali'ye tavsiye ettim. Hakkında hatırladığım hepsi bu."

1971 Sıkıyönetimi'nin en cıvıvli döneminde, bir dolmuşta Alp Zeki ile Selim İleri karşılaştılar: "Askerlerin aleyhine bağıra bağıra atıp tutmaya başladı. Paniğe kapıldım, arkaya dönerek yolculara 'aldırmayın' gibilerinden açıklama yapmak zorunda kaldım. Delilikle deha arasında gidip gelen biriydi. Bir gün Oktay Akbal'a 'Sen ancak tavukçuluk ve kümesçilik üzerine yazabilirsin' diye bağırıyordu (ne ayıp etmiş). Onu en son Beşiktaş vapur iskelesinde gördüm, cinnet halindeydi."

Atilla Dorsay "Onu gördüğümde kaldırım değiştirdim" diyor, "Asılırdı, bir şeye takardı. İş gücü arasında mekanik bir dönem yaşıyoruz, zaman kıymetli. Belki bu yüzden ondan kaçmayı yeğlerdim. Benim açımdan hep bir muamma olarak kaldı. Çılgınlığını doğrulayacak bir sineması var mıydı, bilmiyorum, ama filmlerinin ortaya çıkarılmasının büyük bir keşif olacağını sanıyorum."

Sami Şekeroğlu Alp Zeki'yi ilk defa Fransız Kültür Derneği'nde düzenlenen bir davette tanışmış. Baha Gelenbevi "Aramızda IDHEC'i birincilikle bitirmiş bir delikanlı var" diyerek onu sahneye davet etmiş. "Saçları uzun ve kıvrıkcıktı. Çok utandı. Saflık akan bir yüzü vardı." 1962-65 arası sinemayla ilgili her açık oturuma katılmış. "Çok az konuşurdu, konuştuğu zaman da doğru şeyler söylerdi. Sabırlı bir dinleyiciydi. Sonra sabrı tükendi, konuşmaya başladı. Artık dengesi iyice bozulmuştu. Sinema-TV Enstitüsü'ne girmek için çok uğraştı. Hatta bu konuda politik baskılar dahi yaptırdı. Ancak yardım edilecek durumda değildi."

Bir gün Beyoğlu'nda karşılaşmışlar. Ona kocaman tespihini sallayarak "İlk İslam filmini ben yaptım" demiş. Akademinin bir kokteylinde ise yanındaki çarşafli kadını "Yengen olur" diye tanıştırmış. O sıralar karısına zorla çarşaf giydiriyormuş. Sami Şekeroğlu "*Suluk Gecenin Aşk Hikâyeleri* arşivimizde" deyin-ce önce sevindik, ancak Alp Zeki filmini teslim ederken bir şart koşmuş: "Kimseye göstermeyeceksin!" Buna rağmen ve filmin montajsız olduğu hatırlatılarak seyretmemize izin verildi. Enis Batur ile Sinema-TV Enstitüsü'nün gösteri salonuna kurulduk. Sigaraları tellendirdik. Henüz jenerik perdede ve ilk şaşkınlık: Yönetmen asistanı: Osman Saffet Arolat.

Alp Zeki "Yeni Dalga" akımının en parlak yıllarında Paris'te, "insanı deli eden, sinemanın filozofunu yetiştirme iddiasında" bir okulda okumuştur. *Suluk Gecenin Aşk Hikâyeleri*'nde Yeni Dalgacılar gibi amatör bir kadro ile çalışmış. Birtakım ön düşünceleri bulunmayan, yani profesyonel olmayan oyuncular, sanki bir müsameredeymiş gibi rol keserek, çetrefil senaryo ile boğuşuyorlar. Alp bir kadını üçe bölerek, ensest eğilimlerini Alman oyuncu Marliese Schneiderhan'la, kadının köle ruhunu Mine Cezzar'la ve fahişe kadını Ayfer Feray'la yorumlamaya çalışmış. Filmi ham bir halde, siyah-beyaz dia gösterisi gibi izledik.

Osman Saffet Arolat Alp Zeki ile Milli Türk Talebe Birliği Sinema Kulübü'nde tanışmış. Alp Zeki, Yeni Dalga ayağına, kendine Yeşilçam dışından bir hevesli yardımcı olarak onu seçmiş: "Erkek oyuncu Halil Türkmen'i ben bulmuştum. Alman

oyuncuyu ise Alp bir Beyoğlu pavyonunda revüye çıkan Fransız dansçılar arasından seçmişti. Filmin para işlerine eşi Beysun Hanım bakıyordu. Bize Konyalı'dan yemekler getirirdi. Bu Yeşilçam âleminde görülmemiş bir şey. Fitaş'ın üstünde kiralandıkları ofis o kadar lüks o kadar lükstü ki, anlı şanlı prodüktörler hasetlerinden çatır çatır çatlıyorlardı. Filmde erkek oyuncunun kadın heykeline ateş ettiği sahneyi Bunuel'den araklamıştı. Yalnız onda roller değişti. Kadın erkek heykeline ateş ediyordu. Bu çalıntıyı ima etmek için Bunuel'in o sahnesinden çekilmiş fotoğrafı Alp'in masasının üstüne bırakmıştık (yönetmen yardımcısından ne yapıcı bir katkı!), çok sinirlendiğini hatırlıyorum."

1960-70 arası çıkmış sinema yayınlarında Alp Zeki Heper'den hiç bahis yok gibi. Yalnız *Yeni Sinema*'da ve Robert Kolej Sinema Kulübü'nün çıkardığı *Görüntü* adlı dergide Heper üzerine üç yazıya rastlandı. 1966 tarihli *Görüntü*'den, *Hababam Sınıfı*'nı ilk defa Alp Zeki Heper'in çekmeyi düşündüğünü öğrendik. (Ne iyi olurdu.) Robert Koleji Sinema Kulübü'ne bu tasarısını götürmüş. Hemen işbaşı yapmışlar. Senaryo hazırlanmış; dekor, kostümler ayarlanmış. Hatta o güne kadar Türkiye'de hiç denenmemiş olan canlı seslendirme için de her hazırlık tamamlanmış. Bundan sonrasını *Görüntü*'den okuyalım: "Ekip sabırsızlıkla ilk çekim sabahı olan 8 Şubatı beklerken, inanılmaz bir şey oldu ve Sansür Kurulu'nun, 'umumi terbiye ve ahlaka aykırı' olduğu düşüncesiyle Hababam'ın çekilmesine izin vermediğini duyuran yazısı geldi."

Son tanık, Alp Zeki Heper'in beş çocuğunun annesi Beysun Tarımer oldu. "Eğer derginizin adı *Gergedan* olmasaydı sizinle görüşmezdim. Çünkü Alp Ionesco'nun *Gergedan*'ını dilinden hiç düşürmezdi." Bu dolaylı yakınlık sayesinde evindeyiz. 24 Eylül 1959'da Alp liseyi bitirir bitirmez evlenmişler. Sonra birlikte Cenevre'ye gitmişler. Alp burada biraz hukuk okumuş. Dört dakikalık ilk filmini de burada çekmiş. Ancak parasızlıktan filmi yıkatabilmişler. Alp Cenevre'de daha çok resimle ilgliymiş. Resim yapıyor ve satıyormuş. Hatta ev kirasını çıkarcak kadar para dahi kazanıyormuş.

Bir yıl sonra hukuktan vazgeçiyor ve Paris'e göçüyorlar.

IDHEC'e kayıt olan Alp Zeki iki yıl sonra okulun 'en iyi öğrenci rejisörü' seçiliyor. "Kadının ezilmesini ve insanların cemiyette mal yerine konmasını" eleştirdiği *Şafak* adlı mezuniyet filmi ni Avusturya Kültür Bakanlığı'nın düzenlediği yarışmaya göndermiş.

Fransa'dan 1962'de döndüklerinde Alp, Yeşilçam'ın kendisini hararetle karşılayacağını umuyormuş. Ancak beklentisi gerçekleşmeyince derin bir düş kırıklığı içine düşmüş. "Lütfi Akad'a reji asistanı olunca umutlanmıştı. Henüz 23 yaşındaydı. Olanca enerjisiyle sabahtan akşama çalışıyordu. Bazı geceler Akad bizi evinde yemeğe çağırırdı. Lütfi Bey bir gün hiç nedensiz Alp'in işine son verdi. Bu onun için büyük bir yıkım olmuştu."

Bu bozgunun hemen ardından çektiği *Suluk Gecenin Aşk Hıkâyeleri* de sansüre takılınca hevesi kırıldı. Adana'ya çekildi. Burada tekrar resim yapmaya başladı. İki yıl Adana'da kayınpederinin çiftliğinde takılan Alp İstanbul'a döndü.

Haldun Dormen, Yıldız Kenter, Müşfik Kenter, Muhtar Kocataş, Vedat Türkali ile "Prodüksiyon 13" adında bir şirket kurup bir film çekmeye girişmişler. Bu çaba da maddi imkânsızlıklar yüzünden yarıda kalınca Alp boşluktan istifade askere gitmiş. Be-Ya Film'in sahibi Nusret İkbâl'in siparişi üzerine askerde "Mehmet ve Anası" adında bir senaryo yazmış. Ancak siparişi veren sonradan bundan vazgeçince bu girişim de yarı yolda kalmış. Bir hamalın öyküsünü anlattığı "Mehmet ve Anası"nın çekilmemesi onu çok üzmüş. "Bunu hiçbir zaman unutamadı" diyor Beysun Hanım. *Haydut* filminin çekimleri sırasında asker kaçağı diye ihbar edilmiş. *Kara Battalın Acısı*'nda, Fikret Hakan rolünün gereğini yapmayarak filmi sabote etmiş. Beysun Hanım, "Yardım için kime elini uzattıysa kolunu kopardılar" diye yakınıyor ve ekliyor: "Onat Kutlar dürüst bir insan. Yüzüne karşı da 'Oğlum, sende bir değer göremiyorum' derdi."

Alp ilkokuldan başlayarak hep yatılı okumuş. "Bunu hiç hazmedemedi" diyor Beysun Tarımer. Annesi Atıfet Hanım onunla hiçbir zaman ilgilenmemiş. Sınıf arkadaşlarından Üstün Kırdar da bunu doğruluyordu: "Her çarşamba ailemiz okula gelir, bizi yoklardı. Ama Alp'in annesi hiç aramazdı. Sosyete

meraklı bir kadındı. Alp'in bakımını anneannesi üstlenmişti." Beysun Hanım "Doğru" diyor, "Alp, anne ve anneannesiyle yaşırdı. Alp'e göre annesi anneanneye hiç bakmamış, onu herkesten saklamış. Öldüğünde Alp cinayet diye tutturmuştu. Bu yüzden annesini hiç sevmezdi. Annesinin akli fikri giyim kuşamdaydı. Alp'ten beş çocuğum oldu, Atıfet Hanım torunlarını da hiç sevmedi, bir gün olsun aramadı."

Alp Zeki'nin akli başında değildi. Sağ-sol kavgasının doruklara tırmandığı yıllarda, onun sinemadaki başarısızlığının müsebbibi olarak gördüğü "Kemalist, sosyal demokrat, laik ve TKP koalisyonu" aydınlara olan öfkesinden, sağcıların kucağına oturmuştu. 99'luk tespihini şakırdatarak dolaşıyordu Beyoğlu'nda. Yeşilçam kahvelerine dalıyor, kumar oynayan sinemacılarla bağırıp çağırıyor veya gaza getirilince, masaların üstüne çıkıp sinema üzerine nutuklar atıyordu. Karısına zorla başını bağlatmıştı. Zamanlı zamansız camiye gidiyordu. Bir gün Yeniköy'deki yalının önünde tüm kitaplarını, resimlerini, filmlerini gaz döküp yaktı. Hezryanla hidayete erenler kervanına o da katılmıştı. Nihayet 1975'te boşandılar.

Hiç arayıp sormadan aradan 10 yıl geçiyor. Beysun Tarımer eski eşinin habisi melanom kanserinden Çapa Hastanesi'nde yattığını duyunca, oğlunu da yanına alarak yardımına koşuyor. Amerikan Hastanesi'ne naklediyorlar. Ancak 9 Ocak 1984'te Alp Zeki Heper'in çileli yaşamı sona eriyor. 1939 doğumlu olduğuna göre, 45 yaşındaydı.

1 1966 *Suluk Gecenin Aşk Hikâyeleri*, oynayanlar: Halil Türkmen, Marliese Schneiderhan, Ayfer Feray, Mine Cezzar. Kamera Mengü Yeğin. Bu film sansürden geçemedi. Film halen İstanbul Sinema -TV Enstitüsü arşivindedir.

2 *Suluk Gecenin Aşk Hikâyeleri* filmini Danıştay'ın yasaklama gerekçesi: Yönetmen Alp Zeki Heper'in çevirdiği *Suluk Gecenin Aşk Hikâyeleri* adlı film sansürce yasaklanmış, Danıştay'a açılan dava reddedilmişti. Danıştay 12. Dairesinin 28 Mart 1967 gün E.966/481, K.967/481 sayılı kararı aynen şöyle: Dava konusu filmin bütünü itibarıyla umumi ahlak ve adaba, aile müessesesinin kutsiyetine aykırı olduğu gerekçesiyle yasaklandığı anlaşılmaktadır. Filmin bu sebeple yasaklanmasının, yerinde olup olmadığının tespiti için Naip üye nezaretinde yapılan incelemede bilirkişi Vedat Tanır'ın 10 Şubat 67 tarihli raporunda

(cinsel sorunların sinematografik yoldan ele alınmaya çalışıldığı filmin gösterilmesinde sakıncalı cihet görülmediği) bildirilmişse de; 3 Ocak 67 günü ara kararımız veçhiyle filmin ayrıca heyet halinde görülmesi uygun görülmüştür.

Sahnedeki görülen eserler; değişik yaş ve seviyede kimseye hitap edilmesi itibarıyla, bunlarda, hususiyetle hukuka ve genel ahlak kuralları çerçevesi içinde ahlaka uyarlık aranması tabiidir.

Tezi olmayan ve aksiyonlarında ahenk görülmeyen bahse konu filmde; insan hayatı, adeta şuur ve şuuraltı ile sadece cinsi arzular üzerine kurulmak istenmekte; gizli kalması gerekli arzu ve hareketler parklarda, umuma açık yerlerde, hatta trafiğin en yoğun olduğu cadde ortalarında cereyan ederken görülmekte; marazi tiplerin sahneye aktarılan ıstıraplı ruh hali, ar ve hayâ hislerini rencide etmektedir. Konunun iddia edildiği gibi rüyada geçmiş birtakım kompleksleri ifadeye çalışmış olması, filmin tüm halinde seyredenler üzerinde bıraktığı izlerle ahlak ve adaba aykırı olduğunu kabule mani değildir.

Bu itibarla adı geçen filmin halka gösterilmesinin ve yurt dışına çıkarılmasının yasaklanmasında Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne dair Nizamnamenin 7. maddesinin 6. fıkrası hükmüne aykırılık görülmediğinden davanın reddine... 29 Mart 67 günü oybirliği ile karar verildi.

Çetin Yetkin / Siyasal İktidar Sanata Karşı

“Aktedron” Fikret Andoğlu

“Türkiye’nin sanat cinnetiyle kulağını kesecek bir Van Gogh’u ne zaman olacak?” Bu soruya Aktedron Fikret’i müstesna tutarak, “Türk aydını kesse kesse nasırını keser... O da rahatlamak için” diyen Sezer Tansuğ’un sözünü ettiği Aktedron Fikret, gerçek adıyla Fikret Enisi Andoğlu, Türkiye’nin ‘alaylı’ ilk ekspresyonist ressamı. Kendini hacamat etmede de Van Gogh’tan daha gözü kara biri. Çünkü o kulağını değil, hayatla ilişkisini kesmişti.

İstanbul Fatih’te, Çırçır Mahallesi’nde 1913 yılında doğdu. Ressam Cevat Dereli mahalle abisiydi. Yine resamlardan Ali Çelebi de ahabpları arasındaydı. Resim hevesini onlardan aldı. Meşhur 1918 Fatih yangınında evleri kül olunca, Fikret Enisi, erkek kardeşleri Nimet Samimi ve Müfit Vicdani ile analarının eteğine tutuşup, Fatih’ten “gavur mahallesi” Galata’ya göçtüler.

Enisi, Samimi ve Vicdani kardeşlerin gençliği Beyoğlu’nda sürdü. Onların arasında adlarının kafiyesinden başka hiçbir ortak yön olmadı. Fikret Enisi resmi seviyordu, hayatta hiç iş tutmadı. Samimi Singer’de memurdu, 45 sene her sabah tıraş oldu. Müfit ise evlenip evden uzaklaştı. İşte olduğu gibi okulda da dikiş tutturamayan Fikret Enisi, Saint Benoit’ı terk edip gecelere karıştığı yıllarda (1930’lar) Beyoğlu’nun en şık giyinen züppelelerinden biriydi. Hele o bir buçuk yıl kaldığı Paris dönüşü. Hiçbir zaman para sıkıntısı çekmedi. Kumkapı’da, Kapalıçarşı’da, Nişantaşı’nda, Tünel’de, Gümüşsuyu’nda kira getiren mülkleri vardı. Ve Fatih’te yangın yerleri. Hayatı boyunca bir gün olsun başkası için çalışmadı, amir azarı, patron tafrası bilmedi.

Aktedron Fikret Çınaraltı'nda.

İlk aşkı da bir tuhaf; arkadaşı Münir Özkul'la paylaştığı bir aşktı bu. Ferdi Tayfur'a sıırılsıklam âşıktılar. Eroine bu aşkla aşılандıkları rivayet edilir. O yıllar, malum, Pera'da eroin-kokain gani. Ancak Fikret Enisi'nin çelimsiz bedeni, alerjik bünyesi eroine karşı çok hassastı. Üçlüden ilk düşen de o oldu. Annesi onu Elmadağ'da bir garsoniyerde bulduğunda, yaşayan bir ölü gibiydi. Yüzü, gözü, ağzının içi cılk yaraydı. Koltukaltlarında, kasıklarında lenf bezleri ceviz gibi şişmiş, dışarı uğramıştı. Neresini kaşısa kanıyor, yaraları hiç kapanmıyordu. İkide bir kara yeşil safra kusuyordu. Ancak haftada bir dışarı çıkabiliyordu. Sanki nezlemiş gibi burnu sürekli akıntı halindeydi. Sık sık saatlerce süren yıkıcı hıçkırık ve hapşırık nöbetlerine tutuluyordu. Vücudunun bütün eklemleri sızım sızım sızladıkça şu âlemde kolunu, bacağını koyacak yer bulamıyordu. Mastürbas-yondan ibaret cinsel yaşamı da bitmişti; sertleşiyor, ama asla boşalamıyordu.

Anası ölümün eşiğinden aldığı çocuğunu bir küfeciye yükleyip evine taşıdı. Sonra çarşıdan bir sandık alıp içine yerleştir-

di. Altına ördek verdi, başında kırk gün kırk gece tespih çekti. 'Delirium'u geldi mi sandık takır tukur evin içinde geziyordu. Kırkinci günün sonunda Fikret Enisi ağlaya ağlaya sandıktan çıktı. Bir daha hiç ihtiyacı olmayacak kadar çok ağladı.

Eroinin yerine başka bir şey koymalıydı. O sıralar moda bir uyarıcı vardı: Aktedron diye bir ilaç. Uzun yol şoförlerinin, im-tihana girecek öğrencilerin uyanık kalmak için takıldıkları bu ilaç, gerçekte, başarısız intiharcıları kendine getirmek, komaya girmiş hastaları ayıltmak, histeri krizleriyle oluşmuş düğümleri çözmek için kullanılıyordu. Bu ilacı Fikret çok sevmiştir. Artık kabasından Aktedron şırınga ediyordu. Annesinin sandığına bir kez daha girinceye kadar da devam etti ve bu yüzden adı "Akteatron Fikret" kaldı. Sonra sonra vücudu reddetti de (1950'lerde) bunların hepsinden kurtuldu.

Eroinle mücadelesi sırasında annesinden başka elinden tutan biri daha vardı: gazetelere, dergilere zaman zaman sanat üzerine yazılar yazan Dr. Safder Tarım. Sahici ve samimi bir sanatseverdi bu doktor. Sanat erbabına dar zamanlarında da yetiştirirdi. Fikret Mualla'yı ölmeye gittiği Güney Fransa'daki köyünde ziyaret etmişti mesela. Eroinin şamar oğlanına çevirdiği Fikret Enisi'nin de her zaman arkasında oldu. Onu resim yapmaya özendirdi. Resmin ona iyi geldiğini ve bu hastalıklı, hiçbir işe yaramaz, üstelik bağımlı adamda bir ressamın saklı olduğunu ilk keşfeden de Safder Tarım oldu. Onu ressamlarla tanıştırdı. Resimlerini satın aldı, duvarına astı.

Akteatron Fikret mektepli olmadığı için Akademiklerin görmediği, görmezden geldiği bir ressamdı. Bu işlerden çakanlara göre o Türkiye'nin ilk dışavurumcusuydu. Akademili ekspresyonistler vardı, ama onlar, devlet tarafından gönderildikleri Avrupa'da, torbadan bahtlarına dışavurumcu bir hoca çıktığı için dışavurumcu olan dışavurumculardı. Körlemesine, el yordamıyla ve kendiliğinden oluşan ilk 'Türk' dışavurumcu ressam sayılan Fikret Enisi, resimlerinde sanal dünyasının kâbuslarını dışavuruyordu. Cinsel tercihlerini cesaretle ifade eden, çok renkli, aykırı imgelerle yüklü resimler yapıyordu. Anne, vajına, ampul, enjektör, tabut, yaşlı fahişeler, hamile kadınlar, kirli, örselenmiş ayaklar vs takıntı objeleriydi. Ondandır

günümüze kalan resimlerin hemen hemen hepsi işte bu 'eroinli yılların' (1940-50) hatıraları olarak değerlendirilmelidir.

Ressam olarak anılmaktan çok hoşlanır ve gururlanırdı. Henüz antika toplayıcılığına başlamadığı yıllarda, onu "ülkenin ilk ekspresyonisti" sayanlardan Ömer Uluç¹ ve Mehmet Güleryüz'le birlikte ilk sergisini düzenleyen Rabia Çapa oldu. Heykeltci Gürdal Duyar ile arkadaşlığı bu yıllara rastlar. Mektepli arkadaşları vardı, ama sonuç olarak mektepliler onu hiçbir zaman önemsemediler, hatta çoğu varlığından bile habersizdi. Adı ansiklopedilere alınmadı. Buna çok güceniyordu. (Resamlığını tescil ettirmek için 1966'da İstanbul Resim-Heykel Müzesi'ne bir resmini verdi. Teşhir edilmeyen, soyut tarzdaki bu resmin kayıtlarında, ressama –Belkıs Mutlu'nun müze müdürü olan babası Asım Mutlu'nun bir kıyağı olsa gerek– 800 lira ödendiği yazılı. Envanter no: 5899.)

Aktedron Fikret, kendisinden başka gailesi olmadığı için, ideolojik anlamda yoğun bir körlük içinde dolanıp duruyordu; "İnsanların acı çekmelerinden rahatsız olmuyorum. Çünkü büyük sanat yapıtları insanlar arasındaki farklılıktan ve acıyla dolu uçurumdan doğmuştur. Sosyal eşitsizlikten değil!.." Favori ressamı Francis Bacon'a malettiği bu sözü hiç dilinden düşürmezdi. O aslında bir halk düşmanıydı. Sol düşünceye hayatının hiçbir döneminde yakınlık duymadı. Gözünde Ecevit bile komünistti. Beyoğlu'ndan bağıra çağıra geçip Taksim'i dolduran işçilerden, öğrencilerden daima ürkerdi.

Zamanla resme sırtını dönüp kafayı tamamen antikayla bozdu. Bu sayede antikacı Hüseyin Kocabaş gibi süzme arkadaşları oldu. Antikacılığı "spesifik"ti; mesela Selçuklu paraları, takıları, İznik çinileri veya opera dürbünleri gibi.. Böyle bir parça ele geçirdiğinde eve kapanır, günlerce onunla 'çağında' sevişirdi. Şişhane'den Tünel'e tırmanırken sağda, Erkânıharp Sokağı'nın başında balkonlu bir ev kiralamış, kapısına da "mastürbasyon garsoniyeri" yazmıştı. Bugün mülkiyeti antikacı Mustafa Kayabek'e ait olan bu evde zaman zaman Gürdal Duyar da kalırdı. Aktedron'un son ikametgâhı burasıdır.

Ferdi Tayfur, Münir Özkul, Suna Selen, Gürdal Duyar, Ömer Uluç, Safer Tarım, Nejat Harmancıoğlu, Turgut Cansever, Saba-

hattin Batur, Urfalı ressam Mustafa Ayataç, Aydın Emeç, Orhan Tamer, Rabia Çapa, Varlık Çapa, antika uzmanı, "Atsız yoldaşı" Mustafa Kayabek ile oğlu "Yağmur" Kayabek, Hüseyin Kocabaş, Sezer Tansuğ, Ferit Edgü, Fikret Ürgüp, antikacı Ali Kazgan, müzeci-ikoncu Şinasi Başegilmez, gazeteci Dündar Engin, şair Suavi Koçer, Kırımlı Ameli Faik yakın çevresini oluşturunuyordu.

Gün boyu bir bardak süt veya bir kazandibi ile idare ediyordu. Salatalık, lahana, kavun, muz ve çatal çörek en sevdiği yiyeceklerdi. Limon ise adıyla cismiyle onu çılgına çevirirdi. Karşısında yendi mi düşüp bayılırdı. Öyle zayıf, öyle inceydi ki, neredeyse şeffaftı. Kulakları, burun kanatları pembeydi, ışığa karşı elinin iskeleti seçilirdi. Hayatı boyunca ne piknik yaptı, ne de bir yerde çadır kurdu. Fareden de çok korkardı. Paris macerası hariç tutulursa, İstanbul'u hiç terk etmedi. Askere de gitmemişti. "R" özürlüydü. Gümüşsuyu'nda ikamet ettiği yıllar, Dolmabahçe Camii'nin yanık sesli müezzinine âşık olmuştu. Saatini sabah ezanına ayarlayıp onu dinlemeye kalkardı.

Aktedron, Ferdi Tayfur'dan sonra kısa ömürlü, ama büyük bir aşk daha yaşadı. Bu defa arkadaşının karısına âşık olmuştu. Münir Özkul ile o sıralar kavgalı olan Suna Selen'e sokak ortasında evlenme teklif etti. "Kafa kâğıdını al, yarın Nişantaşı Evlendirme Dairesi'ne gel" dedi. Suna Selen bu teklifi kabul etti. Ama ertesi gün randevu yerinde elinde kafa kâğıdıyla boşu boşuna bekledi. Aktedron teklifinin bu kadar kolay ve ani olarak kabul edilmesinden korkmuş ve evlenmekten vazgeçmişti. Bu onun karşı cinsle ilişkiyi denediği ilk ve son tecrübesi oldu.

Kızdıklarına en ağır hakaret olarak "Bir kere ananla yat, düzelirsin" diye küfür ederdi. Güzel oğlanlardan ve çirkinin güzeli kadınlardan hoşlanırdı. Güya onları diliyle memnun edermiş ve güya kadın külotu giyermiş. Galata genelevlerinin "büyük ayaklı ve çirkin" bütün orospuları onu tanıyordu. Onları sık sık ziyaret ederdi. Ziyaretten amaç seyirdi (kurmaca röntgen seansları), fiili ilişkiden kaçınırdı. İçlerinden birinin resmini yapmıştı. Bugün Mustafa Kayabek'te bulunan ve eski yazıyla "Hakiri fakir Fikret" imzalı, 1960 tarihli bu tabloda, memelerinin uçları Ay-Yıldız ile kapatılmış çıplak bir kadın, sanki "alaturka tuvalete çömelmiş" pozisyonda görülür. İrkiltici bir

başka tablosu ise, Sezer Tansuğ'un kitaplarından birinde fotoğrafı bulunan "9 aylık hamile kadın nü"südür.

Aktedron Fikret hayatına muhteşem bir final hazırladı. Son zamanlarında bitmek bilmeyen karın ağrıları yüzünden kanser paranoyasına kapılmıştı. Geceleri uykusunda inliyordu. Hastalıkla cebelleştiği günlerden bir gün evi soyuldu. Bütün antikalara çalınmıştı. Bulunamadı da. Polise de gitmedi. Çünkü polisten çok korkardı. Bir de "öldü sanılıp gömülmekten". Doktoruna öldükten sonra bir de zehirlenmesini vasiyet etmişti. Bir başka takıntısı ise acısız intihardı. Birçok intihar yöntemini bizzat sınamış, sonunda "sıcak suya yatırılıp bir güzel kabartılmış şahdamarını keserek" intihar etmenin "en acısız, hatta zevkli" yöntem olduğuna karar vermişti.

Gündelik hayatı çok monotondur. Çukurcuma'da, Kuledibi'nde birkaç antikacıya uğrar, perhiz yemeğini Lale Muhallebicisi'nde yer, sonra evine kapanırdı. Bir gün ortalıktan kayboldu. Yakın çevresi meraklanmıştı. Komşularının ifadesine göre, son olarak bakkaldan bir düzine jilet alırken görülmüştü. Mustafa Kayabek dairenin kapısını kırdırarak içeri girdiğinde, Aktedron'u elleri ve ayakları bileklerinden, boynu gırtlaktan kesilmiş, divanda gözleri açık, oturur vaziyette buldu. Kan gölünde körelmiş jiletler yüzüyordu. Yağmur cenaze muameleleri için koşturdu. Varlık ardından lokma tatlısı yaptı. 1 Nisan 1979'da Ortaköy Mezarlığı'nda toprağa verildi.

1 Şişli'de bir bodrum katı: Park Oteli terası, Yeşil Horoz gece kulübü, Tosun'un barı, Hristaki, Koço, İdeal, Todor, Sofra meyhaneleri, Klöb X, Semiramis, Şato, Kulis, Mutfak gibi yerlerden geçmekte olan bizler, 1950'li yılların sonlarına doğru sırt sırta iki kutsal "L" biçiminde olan bu şehrin bütün sahillerini dolaşmaktaydık. Biz, sonsuz bir enerjiyle sırasında iki gece, üç gündüz uyumadan bunu yapıyorduk. Şişli'de bir bodrum katında İlhan Koman ve Sadi Özış asıl ikili olarak yaşıyorlardı. O bodrum katında çokça zaman yaşayan üçüncü bendim. Çağın ilk minimalist heykelsi Şadi Çalık ve Can Yücel de çoğunlukla oradaydılar. Şimdi Berlin'de yaşayan büyük gastronom Renan Yaman, *Sevişmenin Rengi* kitabının yazarı ve bugün Amsterdam'daki Honolulu gece kulübünün sahibi Güner Kuban, sonradan bir anlamda Amerika'da kaybolan Vildan hanım, ilk balerin, ressam, video sanatçımız Nil Yalter, yıllardır Elbe'de yaşamakta olan ressam Behçet Safa, ilk kadın Hamlet'imiz Nur Sabuncu, ünlü Hayalet Oğuz, eşsiz resimler yapmış olan ve sonunda ne yazık ki intihar edecek olan Aktedron Fikret de bu eve gelenler arasındaydı.

Fatma Semiha Uçuk'un *İlhan Koman* adlı kitabında yazan: Ömer Uluç.

Hasan Kazankaya

Bir hayal fabrikatörü yaşıyordu aramızda. Cihangir'in namı Ülker Sokağı'nda ikamet ediyordu. Adı Hasan Kazankaya. Boyu bir elli. 1946'dan beri İstanbul'un eğlence dünyasının içindeydi. Boyunun tersine, hep büyük şeyler yapmaya özenmiş, bunların çoğunu da gerçekleştirmişti. Kendi çapınca marazi bir mükemmeliyetçiydi o. Aynı zamanda 'haylayf' bir adam. İlkokulu, ortaokulu ve Kabataş Lisesi'ni dışarıdan girdiği sınavlarla bitirdi. Burada Hasan Pulur'un sınıf arkadaşıydı. Çocukluğu, babasının Feriköy'deki mandirasında köpek taşlamakla geçmişti. Ortaokul sıralarında gazete müvezziliği yaptı. Lise mezunu olduğu için askerde yedek subaydı.

Affedersiniz ama gençliğinde "Piç Hasan" diye nam salmıştı. Öyle kıvrak, atak ve saldırgan bir zekâsı varmış. "Sülün Osman Geleneği"nden geliyor. Sonradan bir filmde oynatacağı "Dolandırıcılar Kralı Raki"nin en yakın arkadaşı. Cihangir-Tavukuçmaz'da (şimdiki Akyol Sokağında) birlikte büyümüşler. Raki (öncü paparazzilerden Tevfik Yener üstadın müthiş ifşaatına göre aslında "Lucky"), tiyatrocu Vasfi Rıza Zobu'nun akrabası. Kurnazlıkta doğma büyüme Cihangir yetiştirmesi. O sıralar henüz açılan Hilton'un ve yine o sıralar gerçekleşen "Missouri ziyareti"nin bunların hayatında tayin edici rolü olmuş. Ki onlar önce Hilton'un antresinde, sonra lobisinde, ardından süitlerinde çeşitli dolaplar çevirmişlerdir. Hasan Kazankaya gibi taşradan gelip de Raki ile aşık atmaya kalkışan başka isimler de vardı: Fahrettin Aslan, Ali Şen, Süha Özgermi, Cevher Özden (Banker Kastelli) ve Öztürk Serengil. (Sondan ikisi,

Samsun'dan kaçak bindikleri bir vapurla İstanbul'a indiklerinde bıyıkları henüz terlemişti.)

Kazankaya, geceleri yaşayanların, yani bohemlerin ve zenginlerin mihmandarı olarak 1950'den itibaren sosyeteden ilgi ve kabul gördü. 1949'dan (1993 itibarıyla) günümüze kadar geçen 40 küsur yıl boyunca, açıp kapadığı, batıp çıktığı eğlence mekânlarıyla imzası hep neonlardaydı. O bu âleme töre gereği bacadan girmişti. Kahvehane ruhsatıyla ilk gizli barını Nişantaşı'nda açtı. Çaylar vermutlu, screw driver namlı kokteyli (votka, portakal suyu, beş gram şeker) pek meşhurmuş. Harbiye'de "Çadır", Osmanbey'de "Whisky a Go Go", "Gold Finger", "Horozlar Öterken", yazlık-kışlık "Harlem", Maslak'ta "Gümüşkapı", Etiler'de "Kayıkhane", Yeniköy'de "Osmanlı" onun açıp kapadığı barlardan sadece birkaçı. Ki onun açtığı bu yerler her zaman çok rağbet gördü. Mesela Vehbi Koç'un kızı Suna ile Can Kırâç, Hilton'daki nikâhtan sonra, 7 bin 500 liraya kiralandıkları bu kulüpte eğlenmişlerdi.

Ama o hiçbir zaman elindekiyle önündekiyle yetinmeyecek, hayal gücüne sınır tanımadı. Gazino, bar, diskotek, lokanta işletmeciliğine paralel olarak güzellik ve dans yarışmaları düzenliyordu. Sırları kendinde saklı "iç içe birden çok işte çalışma yöntemiyle" yüzlerce filme yapımcı-yönetmen olarak ve ayda altı film çeken bir rekortmen olarak imza koydu.

Çok kimse onu iş bitirici bir organizatör, tilki gibi kurnaz bir işletmeci, patır kütür film bitiren bir Yeşilçam prodüktörü, hatta emlak komisyoncusu filan şeklinde kodlamaya çalışırken, o yeni ve birbiriyle ilgisiz alanlardaki "fırlamalıklarıyla" elâleme parmak ısırtmayı alışkanlık haline getirmişti. Yakın arkadaşlarından Orhan Boran da *Leyleğin Ömrü* (Milliyet Yayınları) adlı kitabında onu bu özelliği ile anmıştı: "Hasan Kazankaya'nın yakın arkadaşları onun renkli yaşamını anımsayacaklardır. Ben tanıdığımda Beykoz kulübünde futbolcuydu. Sonra bir spor gazetesi çıkardı. Derken emlak komisyonculuğu yaptı. Sonra yüksek bütçeli filmlerle prodüktör oldu. Peşinden gece kulüpleri işletti. İki yaz mevsimi bir süre büyük gazino patronuydu. Üç yıldır sesi sedası çıkmıyor. Günlerden bir gün akla gelmeyecek bir alanda girişimlerine tanık olursak şaşmamak

gerek. Tuttuğunu koparan, aklına koyduğunu beceren bir arkadaşımızdır ama; sıkıldığından mıdır nedir, iş yaşamında daldan dala atlamayı huy edinmiştir. Whisky a Go Go'yu iki kış işletti. Büyük başarı kazandı, durup dururken bırakıverdi, başkalarına devretti."

'Çığır açmış' kulüpleri 'çarıklı erkân beğenisiyle, çarıklı erkân sosyetesine' yutturmak onun için çocuk oyuncağı idi. Dehası da bu sanıldı. Halbuki onun gözden kaçan en özgün yanı mühendislikti. İnşaat sektöründe mühendislerin, mimarların hayretlerine neden olan özel yöntemleriyle bir ayda altı katlı, yüz elli metre kare apartman bitiriyor, 95 günde bir tatil köyünün alt yapısını tamamlıyor, ünlü sosyetiklere sipariş üzere "kafasına göre" ve "tarihi eser" kılıfına uydurarak, yani rüşvet bürokrasiyle de uğraşarak, yalılar, konaklar, villalar dikeydi. Dinç Bilgin'e, Nail Keçili'ye, Erdoğan Demirören'e binalar yaptı. Erol Simavi de babadan kalma Kanlıca'daki yalının rıhtımını izinsiz-ruhsatsız büyütmek için onun mühendislik dehasından istifade etmişti. Kazankaya'nın iddiası: "İndependenta (Haydarpaşa açıklarında yanarak batan 100 bin tonluk Romen tankeri) bindirse yıkılmaz bir eser" meydana getirmişti Kanlıca'da.

Kazankaya parasının üstüne oturanlardan değil. Birikmiş para beyninde taht kurmuş şeytanı derhal harekete geçiriyor. Azıcık belini doğrultsa derhal şaşırtıcı bir serüvenin içinde buluyor kendini. 1970'lerin başında aynı anda üç ayrı yerde tıkrır tıkrır çalışan barları ve sinemalarda temiz hasılat yapan filmleri varken para bir cebinden giriyor öbür cebinden çıkıyor. Vaktiyle Whisky a Go Go'yu dekore ederken Güzel Sanatlar Akademisi'nin parlak öğrencilerinden yardım almıştı. Komet ve Şinasi Önençüt'le bu vesileyle tanıştı. Onlara daha sonra da dekorasyon işleri bularak, harçlıklarına katkıda bulundu.

Tiyatroya da ayrı bir düşkünlüğü vardı. 1971'de parasızlıktan ve salonsuzluktan perde açamayan Ayla Algan ve Beklan Algan ikilisinin imdadına o yetişmişti. "Grup Oyuncuları"na (ne yaratıcı bir tiyatro adı!) devrin parasıyla 250 bin lira koltuk çıktı. Gogol'un *Müfettiş*'ini sahnelemek istiyorlardı. Karaca Tiyatrosu'nu kiraladılar. Ancak 12 Mart 1971 darbesinin ilan edildiği gece, sokağa çıkma yasağı yüzünden kimse tiyatroya gele-

medi. Ali Taygun'un yönettiği oyun iki seksen yattı. Alganlar kara kara Kazankaya'nın 250 binini düşünüyorlardı. Bundan sonrasını kendisinden dinleyelim: "Alganlar depresyona girdi. Beklan kafayı kazıttı, Ayla bileklerini kesti. Bunu haber alan Kazankaya, tiyatrozedeleri ziyaret ederek borç senetlerini gözlerinin önünde yırttı, onları iltifatlarla teselli etti. Sonra ceketini alıp çıktı." Eğer bu proje yürüseydi Alganlar Başar Sabuncu'dan *Ermemiş Jeanne*'ı, Yaşar Kemal'den *Ağrı Dağını Takdim Ederim*'i, Bilgesu Erenus'tan *Çığlık*'ı, Haldun Taner'den *Niyaz Hanımın Aynası*'nı sahneleyeceklerdi.

Hasan Kazankaya ve kadınlar... İki kere evlendi. Şimdi isimlerini hatırlamakta zorlandığı bu evliliklerden Ayşe Begüm ve Umut Lacivert adında iki çocuğu oldu. Pijamalı yaşamdan ricat ettikten sonra İstanbul'un geniş kalçalı kadınlarının tom-bul kollarında kayboldu. Beş binden fazla kadınla olduğu riva-yet kipiyle anlatılan bir çapkındı artık. Bugün de öyle. Sevgili-lerini daima ünlülerden, deli fişek vamlardan, olmadı, genç kadınlar arasından seçmişti.

Onun kısacık boyuna rağmen bu kadar çok kadınla beraber olması ilk bakışta inandırıcı görünmeyebilir. Ancak onda öyle garip bir tılsım var ki, kadınlar anaforu kapılıveriyorlar. Bir sokak çocuğu olmasına rağmen çok ince, centilmen ve ayrıca çok cömert bir erkek. İltifat sanatının üstatlarından sayılıyor. "Denizlerin mavisi gözlerinizde raks ediyor hanımefendi." Nasıl? Hangi kadın bu iltifata sırt çevirebilir! O sevdiğine ve kendine emek harcayan biri. Her zaman formda, her zaman gözde olmak için elinden geleni esirgemiyor. 1948'de İstanbul'un dans kralı odur. Ça-ça ve çarliston onun mütehassıs olduğu danslardı. 40'lı yıllarda Nişantaşı, Teşvikiye kızları sürat meraklısıydı. Bobstil giyinmeyen, dansı beceremeyen erkeklerin yüzüne bile bakmazlardı. İşte bu yüzden Kazankaya o yılların motosiklette ve arabada bir numarası oldu. 1949'da düzenlenen motosiklet ve araba yarışmalarında birinciliği Nişantaşı ve Teşvikiye'nin has delikanlılarına kaptırmadı.

Çok kimseyi ev sahibi yaptı, ama kendisi hep lüks otellerde yaşadı. Ömrünün 25 yılını Hilton'un 604 numaralı odasında geçirdi. Şimdilerde travestilerin, transseksüellerin başkenti Ci-

hangir Ülker Sokağı'nda krallığını ilan etmiş durumda. Karşılıklı iki apartmanın üç dairesi ona ait. Birinin kapısında "Kazankaya Turizm Ticaret A.Ş." tabelası var ki, burası "home office" oluyor, genç sevgilileriyle burada tatlı hayat yaşıyor. İkinci dairesinin kapısında "Kazankaya Filmcilik" yazılı. Burada sinemaya dair hayaller kuruyor. Mesela Marlene Dietrich'in rolünü Sisi'nin oynayacağı *Mavi Melek* bunlardan biri. Bir başka tasarısı *Merve'nin Hikâyesi*. Halen bu proje için birbirinden güzel ve uzun bacaklara sahip sekiz genç kadın aranıyor. Ve nihayet üçüncü dairesinde şu tabela asılı: Kazankaya Yayıncılık!

Hoppala, ne alakası var demeyin: O ilk ve tek romanını 1956'da çoktan bastırmıştı. Kara sevdalandığı Pera kızı Mendy için kaleme aldığı ve *Mendy* adını verdiği bu roman günümüzde sahaflarda ateş pahasına alıcı buluyor.

Yazarlık hevesi bu romandan 30 sene sonra tekrar depreşti. Yıl 1986, bu tarih Kazankaya'nın o güne kadar yaptıklarının tümünü gölgede bırakacak çılgın bir maceraya atıldığı tarih. Tam dört yılını alacak yeni sevdası tarih yazarlığı! Yanlış okumadınız ve lütfen gülmeyin; Kazankaya tarih yazıyor, hem de ne tarih...

Ta çocukluğundan beri Fatih'in bir gecede 72 parça savaş gemisini karadan yürüterek Haliç'e indirmesine takmıştı. İleride gemiciliğe merak sardığı zaman, Fatih'in mucizesi, ecel sorusu gibi tekrar tekrar karşısına dikildi. Bir gecede 72 parça kadırğa! Tophane, Kumbaracı yokuşu, Asmalımescit, Tepebaşı, Kasımpaşa güzergâhından Haliç'e indiriliyor. Olacak şey değil!¹ Bir kalyonun enini, boyunu, ağırlığını ölçmüş, biçmiş ve Fatih'in Tophane sırtlarından Haliç'e gemi yürütemeyeceğini hesaplamış. Bu büyük yalanın foyasını meydana çıkarmak onun için artık bir takıntı haline gelmişti. "Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u Fethi ve Fethin Karanlık Noktaları"nı açıklamak ve asırlardır tarih diye masallarla avutulan bu millete samimiyetle gerçekleri yazmak üzere kolları sıvadı. Onu bu kitabı yazmaya iten 'bilim aşkı' ve tabii 'mühendislik' merakı! Ancak işin içine girince nasıl kıyısız bir denize açıldığını da anladı.

Çandarlı Halil Paşa'yı Fatih niçin astı? Fatih kaç kere tahttan indirildi? Fatih'in anası Türk müydü, Hristiyan mıydı? Fa-

tiğ fetihten sonra “yağma serbest” dedi mi? Ayasofya’da katliam oldu mu? Yeniçeriler Fatih’i niçin sevmiyordu? İstanbul’un yarısı savaşız mı alındı? Donanma Haliç limanına kaç günde indirildi? Hangi yoldan indirildi? Hangi tip gemiler indirildi? Donanma Haliç’te ne iş yaptı? Kadırgalar kızakla mı, tekerlekle mi, mandalarla mı çekildi?

Eğer Kazankaya’nın yazdığı iki ciltlik *Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’un Fethi ve Fethin Karanlık Noktaları*’nı okumadınızsa, bu sorulara unvanınız ordinaryüs profesör Nimbus bile olsa cevap veremezsiniz. Kazankaya’nın liseyi dışardan bitirmiş bir alaylı olmasından gocunmayın ve bu 718 sayfalık muhteşem eseri kütüphanenize kazandırın. Kazankaya bu sorulara bir bir cevap veriyor. Bu kitapta 30’dan fazla (her biri akerdeon gibi kat kat açılıp kapanan) plan, harita, kroki, gravür, fotoğraf ve çizim var. Kitabın şu kaynakçasına bakın: 35 yabancı, 67 yerli eser devşirilmiş. Auguste Bailly, Franz Babinger, Niccola Barbaro, Ernest Baker, Gibbon, Güilet, Hammer, Schlumberger, Georg Ostrogorsky, Halil İnalcık, İ. H. Uzunçarşılı, Feridun Dirimtekin, Süheyl Ünver, Ahmet Refik, Yalçın Küçük, Midhat Sertoğlu, Tursun Bey, Ahmet Cevdet Paşa, Mirmiroğlu, Tahsin Öz, Celal Esad Arseven, İsmail Hami Danişmend gibi tarihçiler Kazankaya’nın eserine referans veriyor.

Bu kitap 1990’da 100 bin liradan satışa sürüldü. Ancak okuryazarlar arasında en ufak bir yankı yapmadı. Kimse bir bar işletmecisinin yazdığı “tarih” kitabını ciddiye almamıştı, Bülent Ecevit hariç². Zaten çok kimsenin de kitaptan haberi olmadı. Oysa Kazankaya ömrünün dört yılını verdiği kitabına bilgi toplamak için Atina’ya, Roma’ya, Paris’e ve Londra’ya gitti. Topladığı binlerce mikro filmle ve kitapla yurda döndü. Sonra Latince, Fransızca, İngilizce, Almanca, Arapça bilen beş çevirmen, iki de daktilo kız (uzun bacaklı, uzun parmaklıymışlar) tutup, Kazankaya Yayıncılık’ta, dört yıl sürecek büyük inzivaya çekildi. Onun bu “hali”, arkadaşları arasında hayra yorulmadı. Papaz gibi yaşıyor, durmadan yazıyordu. Tozuttuğunu sananlar oldu.

Sonunda yazmış bitmişti, kitabı kapattı. Gelgelelim kendi imkânlarıyla bastırıldığı kitap onu iki seksen iflas ettirdi. O ka-

dar ki, belini doğrultamaz oldu. Tarih yazarlığı ona pahalıya patlamıştı. Çatı katında balya balya çürüyen 2000 sayfalık *İstanbul'un Fethinin İçyüzü* adlı benzersiz eseri maalesef elinde kalmıştı. Bu onun hayatta yenilmediği halde ilk ve tek yenilgisi oldu. (Bu kitap, yıllar sonra keşfedildi ve kısaltılarak tek kitap halinde yeniden basıldı.)

Kazankaya tarih yazarken tarih olduğunu anladığında, artık yalnız, yanlış, yaşlı ve yoksul bir adam olduğunu da idrak etmişti. Her sabah yedide kalkıyor. Önce bir "ayar birası", ardından gargara, bir sigara ve televizyondan Türk filmi sabah kuşağı. Çalmayan telefonunun başında pineklerken bir varta daha atlatmıştı: "Habitat zamanı", tinerci, selpakçı çocukların, travestilerin, transseksüellerin derdest edilip şehirden, en azından Beyoğlu ve Cihangir'den uzaklaştırıldığı günlerde gerçekleşen "Ülker Sokağı Operasyonu" sırasında evinin pencerelerini naylondan Türk bayraklarıyla donatmıştı. Fırtına geçinceye kadar perdeleri de ışığı da açık tuttu. İçerde Atatürk, Evren, Özal posterleri. Polisin hışmından ancak böyle korunabildi. Sonra önüne hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceği yeni bir proje açtı: Kazankaya'nın gözü yine çöplükte. Bir daha ve son defa gece âlemine dalmaya hazırlanıyor. Açaacağı kulübün adı bile hazır: "Son imza!"

Kazankaya'nın İlkleri

- Milli futbol takımına, Üç Büyüklerin dışında bir takımdan çağırılan ilk futbolcu Beykozsporlu Hasan Kazankaya'dır. 1948'de İsrail'le oynanan maçta milli oldu.
- Bir ayda altı film çeken ilk yapımcı-yönetmen. Yılda birkaç bin film çeken Mısır ve Hindistan'da bile ayda altı film çeken yok.
- Yılmaz Güney'i ilk o keşfetti. Onu üst üste sekiz filmde oynatan ilk yapımcı-yönetmen Hasan Kazankaya. Yılmaz Güney'e ilk yönetmenliğini yaptıran da o.
- Elektrikçi, suyu, havagazı, ruhsatı vesaire her şeyi korsan olan ilk gece kulübünü o açtı. Bunun için önce Sheraton Otelinin eteğindeki parkın içinde bir gecede bir mağara kazdırdı. Sonra buraya Anıtlar Kurulu'ndan "Fatih'in ahırları olup, tarihi eserdir" şeklinde rapor aldı. Adını "Tahtasaray" koyup dört yıl işletti.
- Günlük ilk spor gazetesini o çıkardı. Tifdruk baskı tekniğini günlük neşriyatta ilk kez o denedi ve başarılı oldu.

- *İstanbul Profesyonel* adlı spor gazetesi öyle hızlıydı ki, “devam eden maçın haberini, stadyum kapısında o maçtan çıkanlara” yetiştiriyordu. Hasan Pulur ve Nezih Demirkent de bu gazetenin kadrosunda yer alıyorlardı.
- Ancak “özel anahtarı” olanların girdiği ilk gece kulübünü o açtı. Golden Key adını verdiği kulübünde, kalantor müşterileri için altından, ikinci sınıf müşteriler için gümüşten anahtarlar yaptırmıştı.
- Whisky a Go Go adlı kulübünde sahneye ilk kez “Go Go Girl” (dansçı kız) çıkardı. Bu kızlardan biri Seyyal Taner’di. Yine bu kulüpte ilk kez, Leyla Sayar rahibe kıyafetiyle çıktığı sahnede striptiz yaptı.
- 150 metre karelik, altı katlı bir apartmanı 70 günde yaptı. Haldun Simavi’nin Göcek’teki marinasına 95 günde 17 bina kurdu. Burada bir de Türk hamamı yaptı. Zamandan kazanmak için hamamın beş kubbesini yerde döktürdü ve kendi icadı olan özel bir vinç tertibatıyla kubbeleri hamamın tepesine konurdu. Erdoğan Demirören’e ait Anadoluhisarı’ndaki yalıya Boğaz’dan 100 metre kare alan kazandırdı. Bu alanı denize beton kazıklar çakarak gerçekleştirdi. Mühendislik başarısı Bedrettin Dalan’a ilham kaynağı oldu.
- Denizcilik Bankası’nın hurdaya çıkardığı Erenköy ve Hisarkaya adlı gemileri satın alıp restore ederek ilk özel eğlence gemisi olarak düzenledi. Gemilerinin Türk karasularında ve uluslararası denizlerde serbestçe dolaşabilmesi için gerekli olan imtiyazı alabilmek amacıyla TBMM’den karar çıkarttı.
- İlk ve tek romanı olan *Mendy*’yi 1956’da yazdı. Mendy adlı Yahudi bir kıza vurulmuştu. Bu romanı 1957’de *Lejyonun Dönüşü* adıyla filme çekildi. Fikret Hakan, Belgin Doruk ve Orhan Günşiray başrolleri paylaştılar. Filmi şair-yönetmen Orhan Murat Arıburnu çekti.
- Yılmaz Güney’den başka Yücel Uçanoğlu ve Bilge Olgaç’a da ilk rejisörlüklerini o yaptırdı. Nükhet Duru, Gökben, Ekrem Bora, Özdemir Erdoğan, Orhan Günşiray, Saadet Sun, Serpil Örumcer ve Gönül Turgut’u ilk o sahneye çıkardı. Öztürk Serengil, Sevinç Pekin ve Gülsüm Kamu’ya da sinemada ilk rollerini o verdi.
- Eğlence âleminde son yıllarda moda haline gelen dev çadır uygulamasını ilk o başlattı. 1969’da İstinye ve Fenerbahçe’de kurduğu 2500 kişilik “Kırmızı Çadır”la salon problemini çözmüştü.

1 Galata’dan Haliç’e bir gecede donanma inmez!

Eğer kadirgalar denizden karaya kızakla çekildiyse, bir kadirga (60 metre) karaya ancak 3-5 saatte çekilebilir. Bu tonaajda bir kadirga, özel alet marifetiyle düz yolda saatte en fazla 20-25-30 metre yol alabilir. Hiç durmadan çekilen bir kadirga, 24 saatte ve düz yolda ancak 600-700 metre gidebilir. Kadirgalar hayvan kuv-

vetiyle ancak düz yolda yürütülebilir. Ancak bu defa da yokuş aşağı inen bir kadirgayı hayvan kuvvetiyle frenlemek mümkün değildir. Her kadirgaya bir kızak gerekli olduğundan, kızakların önceden hazırlanması gerekir. Bu ebatlarda bir kızak 8-9 ustayla ancak bir ayda yapılabilir. Bu işe yüzlerce makara ve 25 bin metre çelik tel lazımdır. Bu aksesuarlar mutlaka önceden hazırlanmış olmalıdır. Kadirgaların gidiş güzergâhının tesviyesi ve bu yola dizilen binlerce “felekler”, bir günde yapılacak iş değildir. Bütün bu nedenlerle 72 parçalık donanmanın bir gecede karadan Haliç’e indirilmesi mümkün değildir.

Hasan Kazankaya / *Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’un Fethi ve Fethin Karanlık Noktaları*

NOT: Tamamı iki cilt olan bu kitabı Kazankaya kendi imkânlarıyla bastırması, fakat dağıtmadığı için hepsi elinde kalmıştı. Ülker Sokaktaki evinin çatı katından çürümeye terk edilen bu eser yıllar sonra Toplumsal Dönüşüm Yayınları tarafından küçültülerek ve tek cilt halinde basılarak satışa sunuldu.

2 Ecevit’ten Kazankaya’ya

“Değerli yapıtınızdan bana da göndermek lütfunda bulunduğunuz için teşekkür ederim. Tarihimizin çok önemli bir evresinin “karanlık” noktalarını, kaynak yetersizliğine karşın, olabildiğince aydınlatan bu çalışmanızdan ötürü sizi içtenlikle kutlarım.

Özellikle Çandarlı Halil Paşa olayına yansız ve dengeli yaklaşımınız bence çok değerlidir. Çandarlı’nın kişiliği ve tutumu hakkında ne tür bir yargıya varılırsa varılsın, bu devlet adamının görevden alınması ve öldürülmesi ile Osmanlı devlet yapısında önemli bazı değişikliklerin başlamış olması herhalde yadsınamaz. Bu değişiklikler kanımca şöyle özetlenebilir:

– Osmanlı devletinin kuruluşundan beri geçerli olan devlet başkanı/hükümet başkanı dengesi, Çandarlı’nın öldürülmesiyle bozulmuştur ve sizin kitabınızın ikinci cildinin 183. sayfasında da belirtildiği üzere gerçek “mutlakiyet” dönemi başlamıştır. (Cumhuriyet Türkiye’sinde de bugün ilk kez benzer bir tehlikeyle karşı karşıyayız.)

– Çandarlı’nın yerine Zağanos Paşa’nın getirilmesi ile Osmanlı devletinde, Hristiyan kökenli “kullar” yönetimi başlamıştır.

– Bu aşamadan itibaren Türk kökenliler uzun bir süre devlet yönetiminden büyük ölçüde dışlanmışlardır.

İlişikte size, *Toplum Kültürünün Türk Siyasal Yaşamına Etkisi* başlıklı bir kitapçığı-mı gönderiyorum. 22-24. sayfalarıyla 30-32. sayfalarında bu konulara değinilmektedir. Başarılar dileğiyle saygıları sunarım. 28 Ekim 1990

Bülent Ecevit

Tarzan Toma

Halki, şimdiki adıyla Heybeliada. Görkemli yalılar, büyük konaklar, güzel bahçeli villalar, iyot-anason kokulu sahil meyhaneleri, laternalı kır gazinoları, çiçek, reçine kokulu ormanlar, masmavi pırıl pırıl bir deniz. Istakozlar, pavuryalar, mercanlar, dünyanın en lezzetli balıkları, ada bağlarında damıtılmış şaraplar, rakılar, konyaklar.

Toma, adanın bu şen şakrak, bu şuh dönemine yetişemedi. 12 Şubat 1917’de dünyaya gözlerini açtığında, Birinci Dünya Savaşı patlamış, olanca hızıyla sürüyordu. Heybeli’nin de tadı kaçmıştı. Zengin bir lunapark gibi ışıltılı o yılları, tüccar babası Manol Balcı’dan, annesinden ve dedesinden dinleyebildi. Savaş boyunca Alman “askeri dinlenme tesisi” olan Ada, bozgunun ardından gelen İngiliz, Fransız, İtalyan subaylarına sayfiye tahsis edilmişti.

Büyüklerinin saklı konuşmalarından, Ada işgal komutanı Fransız teğmenin, Glifa-Kuyu mahallesinden bir Rum güzeline abayı yaktığını, uğruna düelloya bile girip apoletlerinden vazgeçtiğini işitmişti. Adanın tüccarları, bankerler, doktorlar, avukatlar evlerinde işgal kuvvetlerine partiler veriyorlardı. İstanbul’da “teslim”, Anadolu’da “isyan” bayrağı dalgalanıyordu. “Vahim bir yanılısamayla” kimileri için vur patlasın, çal oynasın bir yaşam gırla giderken, adanın az sayıdaki Türk sakini sesi soluğu kesmiş, iyice kabuğuna çekilmişti.

Küçük Asya’da “bir şeyler oluyordu”, ama buna aldırın pek yoktu. Sanki hayat, eskilerin ballandıra ballandıra anlattıkları günlere dönmüştü yeniden... İlahi bir çakışma; işte tam da bu

Atletiko-Agonis, 1897-1947

günlerde Kızılordu'dan kaçan Beyaz Ruslar geldi dalgalar halinde. Kiliselerin, manastırların, otellerin kapılarından sokaklara taşıldılar. Yeni konuklarla yeni alışkanlıklar da gelmişti Ada'ya. Toma hatırlıyor; mesela "kokteyl" diye renkli bir içki yaparlar, "beyaz bir tozu" koklayıp koklayıp keyiflenirlerdi. Değirmenburnu'nda kadınlı-erkekli ve çırlıçıplak denize girmişlerdi de dudakları uçuklamıştı.

Kurtuluş Savaşı İzmir'in geri alınışıyla noktala-

nınca, Adalı bazı Rumlar Yunanistan'a kaçtı. Bunlar savaşın sonucunu yanlış tahmin edenlerdi. Gidenlerin yanlarında götüremediklerine devlet el koydu. Kalanları ise Mustafa Kemal ile Venizelos el ele verip barıştırdı. Kin, nefret, intikam duygularını bir yana bıraktılar.

1924'te İsmet Paşa'nın gelişiyle Heybeli'de yeni bir sayfa açıldı. İnönüler, Refah Şehitleri Caddesi'nde -bugün müze olan- evi alıp, her yazı burada geçirmeye başlamıştı. Bahriye güçlendirildi, ülkenin ilk verem hastanesi Çamlımanı'nda hizmete girdi. Hafta sonları beyaz üniformalarıyla Bahriyeli öğrenciler martı sürüleri gibi sokaklara dağılıyorlardı. Ada sosyetesine "yerli" katılım bu tarihten itibaren hızlandı. Genç Cumhuriyet'in haddinden fazla laik ve sadık varlıklı aileleri, Rum sosyete ile artık aşık atmaya başlamıştı. Toma'nın delikanlılık çağı işte bu sürece denk düştü.

İlişkilerde yapıştırma bıyık gibi eğreti duran bir nezaket hâkimdi, kibarlığın paçalardan aktığı bir dönem. Sanki barış gelmişti, görece bir barış. Kahveler, gazinolar, meyhaneler yine do-

lup boşalıyordu. Yaz geceleri yine aşk şarkıları yükseliyordu çamlardan; Rumca ve Türkçe. Aralarında sevişenler, evlenenler oldu, hatta "Papazın kızı" bile "bir Türk'e gönül vermişti". Ama bu tek tük yakınlaşmalardan öteye geçilemedi. Gönüllerdeki kırılganlık hiçbir zaman silinemedi. Çünkü barış kimseyi tatmin edemedi.

Bir zamanlar Tevfik Fikret (1909), sonra Hüseyin Rahmi Gürpınar (1914), Ahmet Rasim (1930), Sait Faik (Burgaz) de Adalıydı. Tiyatrocu-

Toma, Tarzan rolünde.

kuklacı Hazım Körmükçü, bestekâr Yesari Asım Arsoy, Fenerbahçeli milli kaleci Cihat Arman, Can Yücel, Hüseyin Batuhan da. Ömrünün son baharında milletvekili tayin edilen Ahmet Rasim'e doktorlar "çam havası" tavsiye etmişlerdi. Meğer Ada'ya ölmeye gelmiş. 1932'de Heybeli'de toprağa verildi. Arında yalı-konak bırakmadan devrilmişti koca çınar kütüphanesiyle. Toma cenazeyi hatırlıyor, o sıralar 15'indeydi. Bir yıl sonra temmuz sıcaklığında, Atatürk Venizelos'u Savarona yatıyla Heybeli'ye getirdi. Rıhtımda "Zito Mustafa Kemal-Zito Venizelos" diye haykırانların arasında belki Toma da vardı.

Babası orta halli bir tüccardı. Oğlunu Avrupa'da okutacak gücü yok. Ama Toma ite kaka da olsa 1935'te Yüksekaldırım'daki Likio Rum Lisesi'ni bitirebilmişti. Onun için kış demek karanlık, kasvetli koridorlarıyla okul demekti. Yaz ise plaj. Çamlımanı, Almankoyu, Değirmenburnu, Şafak, Kablo. Mayıs başında giydiği mayosunu eylül sonunda, ekim başında çıkarıyordu. Sade o mu? (Halen yüzme antrenörü) Golyo Çalmof, Niko Sarıyanaki, Todor Çalda, Kriton Dinçmen; karşı cenah-

tan: Müştak Varan, gazeteci Fasih İnal, Özden İnönü, (Arap) Hayrettin Zelva, eskrimde 1939-40 Balkan şampiyonu, aktör Emin Behzat Balkaya, hikâyecî Zeyyat Selimoğlu, Ada yazarı Nejat Gülen.

Başta yüzme, kürek, yelken olmak üzere birçok branşta spor yapıyordu o vakit gençler. Toma 1934 yılında kürek çekmeye başladı. Adalar arası düzenlenen *Puddleboat* yarışmasında birinci oldu. 18 Ağustos 1934 tarihli *Olimpiyat* gazetesinden bunu öğrenen İsmet Paşa, Toma'yı bizzat kutlayıp altın madalya ile ödüllendirmişti.

Heybeli'de "artık biz de varız" diyen "Türk burjuvalar" çoktandır süngüsü düşmüş de olsa hâlâ Rum sosyete-yi örnek alıyordu. Onların ölçüleriyle ve onların gösterdikleri hedeflere doğru dolu dizgin bir yarış başlamıştı aralarında. "Asrileşmek mi! Biz daniskasını biliriz" iddiasındaydı İnönü devri "kaymak tabakası". Bu hal Tek Partili Dönemin sonuna kadar sürdü. Ve bu hal tarihte ilk kez Ada gençlerini dini kimliklerinden soyarak birbirine yakınlaştırdı. Değirmenburnu'nda deniz sefası yapan, Çamlıman'ında futbol oynayan, Tepe (Teneke Ev) Mahallesi'nde mehtap seyranına çıkan Türk ve Rum gençler ortak tarihlerinde hiç bu kadar kaynaşmamışlardı.

Bu kaynaşmada iki tarafın da başı çeken kahramanları vardı; Toma bunlardan biriydi. "Komple" bir sporcuydu, atletizmin bütün dallarında olduğu gibi yüzmede, kürekte, futbolda (kaleci) ve voleybolda da "1" numaraydı. Onun başarıları Türk-Rum Adalı herkesi gururlandırıyor-du. Bir doksan boyun-da bir erkek güzeliydi. Emin Behzat Balkaya da (d.1912) Ada'da Türk sosyetenin gözbebeğiydi. Galatasaray mezunu, üniversiteyi Belçika'da okumuş, eskrim şampiyonlukları var ve sinema oyunculuğu da cabası. Atıf Yılmaz'ın 1955'te çektiği *Şimal Rüzgârı* filminde Ayhan Işık'la oynamıştı. Ayrıca Zeki Müren ve Fatma Girik'le de filmler çevirdi.

Toma askere gidene kadar üç yıl Robert Koleji'nin düzenlediği İlkbahar Atletizm Yarışmalarına (1936-39) katıldı. Ankara'da askerken çekiç atmaya başladı. Atletizm Federasyonu Başkanı Nâili Moran'ın tavsiyesiyle "milli atlet" oldu. 20 Nisan 1940'ta Türkiye çekiç atma rekorunu 34,86 metre ile egale ederek Ateş İbra-

him'e ait olan rekora ortak oldu. Balkan Oyunları milli kadrosuna seçildi, 6 Eylül 1940'ta 42,65'lik derecesiyle birinci oldu.

Çocukluğu Birinci Dünya Savaşına denk gelen Toma'nın gençliği de İkinci Dünya Savaşına denk düştü. Aslanlar gibi tam üç yıl ve üstelik "sakıncalı" damgasıyla askerlik yaptı. Memlekette savaşla birlikte "azınlıkları Türkleştirme, azınlık sermayesini millileştirme" kampanyası yürütülürken, Toma "vatani görevini" yapıyor, Ay-Yıldızlı milli formayla uluslararası turnuvalarda Türkiye'yi temsil ediyordu.

1947'de Yunanistan'da çekiş atmada 43,74 m'lik derecesiyle birinci oldu. Irak ve Avusturya takımlarının katıldığı başka yarışmalarda da birincilikler kazandı. İstanbul'da düzenlenen Akdeniz Atletizm Yarışmalarında (10-11 Eylül 1949) ve aynı yıl Ankara'da çekiş rekorunu 49,09 m'ye çıkardı. Yine bu sıralar Ankara Demirspor'da altı ay kadar futbol antrenörlüğü yaptı. 30 Şubat 1950'de Pakistan'ın Lahor kentinde düzenlenen yarışmada çekişte 49,32 m ile bir kez daha rekor kırarak birinci oldu. Dönüşünde onu 40 bin kişi karşıladı, kalabalık arabasını havaya kaldırdı. Avrupa turnesinde Viyana, Dublin, Brüksel, Barselona kentlerinde yarıştı. 27 Ekim 1951'de Atina'da çekiş rekorunun derecesini 52,13 m'ye yükseltti. 1955'te Yugoslavya-Zenitsa'da 49,19'luk derecesiyle birinci oldu.

O askerdeyken geçen üç yaz Heybeli çok tatsızdı. Bütün kızlar onu özledi. Zaten (Nazi işgali ihtimali nedeniyle) Bahriye Mektebi de Mersin'e taşınmış, Heybeli tın tın sessiz kalmıştı. II. Büyük Savaştan sonra hiçbir şey eskisi gibi değildi artık. 1942'de "Refah", ardından "Atılay" denizaltısı battı. Heybeli'ye matem geldi. Şehit olan subayların hepsi buradaki okuldan yetişmişti. İçlerinden kimilerinin adada eşleri, sevgilileri vardı. 1944'te de Hüseyin Rahmi veda etti hayata ve adaya. Toma'yı askerden dönüşünde yaşlı bir ahali karşılamıştı. Akrabalarından bazıları, çocukluk arkadaşlarının çoğu yoktu, göç etmişti. Ama o kaldı, gitmedi. 1946'da Demokrat Parti kurulmuştu. "İnönü'nün adasında" DP şubesi açılmıştı. Çok geçmeden Türk sosyetesinin rengi değişti. Göçenlerin ardında bıraktıkları

taşınmaz mülkler Fener Patrikhanesi ile DP zenginleri arasında üleşildi.

Savaş yıllarında bir gün talih Toma'ya sürtünüp geçmişti. Avrupa'dan henüz dönmüş yönetmen Faruk Kenç *İnce Memet* adında bir film çekmeye hazırlanıyor, ama bu rolü oynayacak aktör bulamıyordu. Meğer 'Memet' Tünel'e gitmek için Çiçek Pasajının önünde tramvay bekliyormuş. Tünel'den Köprü'ye inecek, Ada vapuruna yetişecek. Bir antik heykel gibi eli belinde dikilmiş tramvay beklerken Faruk Kenç yanına geliyor, kartvizitini veriyor. İnce Memet rolünü teklif ediyor. Fakat aksilik, Toma askere gidecek. Üstelik Rum kimliğiyle ve İkinci Dünya Savaşı yılları.

1950'li yılların başında Toma yine bildik Toma'ydı. Askerlik yüzünden İnce Memet rolünü kaçırmıştı, ama çekişte de kırılmadık rekor bırakmamıştı. Bu statik sporla yetinmeyip, Heybeliada futbol takımının kalesini de koruyordu. 1951 yılında gelişen bir sürprizle Toma bir kez daha herkesin gönlünde taht kurmayı başardı. Bahtı yine sinemadan açılmıştı. Twenty Century Fox'un çektiği *Çiçeron* adlı filmin İstanbul çekimlerinde kismetine yevmiyesi yüklü dublörlük çıktı. Bu onun Yeşilçam'la tanışmasına iyice vesile oldu.

Türkiye'de 1950'li yıllara Amerikan sineması damgasını vurmuştu. Hele hele *Tarzan* çok ilgisini çekmişti bizimkilerin. "Niçin bizim de bir Tarzan'ımız olmasın?" Yeşilçam kurnazları, 1952'de burunlarının dibindeki Manisa Tarzanı'nı görmeyip Amerikan Tarzanı'nı Türkiye'ye getirdiler. Bu rol için yakışıklı atlet Toma ilk akla gelen isim oldu. "Tarzan İstanbul'da"¹ filmi, kurgucusu Orhan Atadeniz'in katkısıyla Sabahattin Tulgar'ın yönetiminde çekildi.

Tarzan İstanbul'da!

Tarzan İstanbul'da filminde bir Afrika yolculuğuna çıkan Tekin (Hayri Esen) ve rehberi Kunto (Cemil Demirel) ormanda gezerlerken bir iskelet ve yanında bir mektup bulurlar. Bir defineden söz eden bu mektup, İstanbul'da yaşayan tüccar Kamil Karazincir'e yazılmıştır. Tekin İstanbul'da Kamil Karazincir ile temas kurar ve mektupta sözü edilen defineyi bulma umuduyla iki-

si birlikte Afrika'ya dönerler. Onlara Necla (Necla Aygöl) ve filmde kendi adını kullanan komedyen Aziz Basmacı da katılır.

Afrika'da Kunto'nun rehberliğinde "Ölüm Dağı"na doğru yola çıkarlar, nehirlerden geçerler, vahşi hayvanların ve Gaboni yerlilerinin saldırılarına hedef olurlar. Karazincir'in yeğeni olan Tarzan (Toma) uzaktan onları takip eder ve korur. Sonra aralarına katılır ve Necla ile Tarzanca anlaşır arkadaş olur. Hazine bulunur fakat Kunto ve iki arkadaşı hazineye göz dikmiştir. Bu sırada Gaboniler saldırır, Tarzan yaralanır, hepsi esir düşer.

Fil Timba (o sırada İstanbul'da turnede bulunan bir sirkten kiralanan) ve maymun Çita Tarzan'ı iyileştirirler. Kunto ve arkadaşlarını timsahlara yediren Gaboniler, kaçarken Tekin'i de mızrakla öldürürler. Sıra Necla ile Aziz Basmacı'ya gelmişken Tarzan yetişir ve onları ölümden kurtarır. Tarzan'ı da alıp İstanbul'a gelirler. Pantolon, ayakkabı giymiş Tarzan, Harem'den arabalı vapurla karşıya geçerken "İstanbul'da orman var mı?" diye sorar, Aziz Basmacı "Kâğıthane'de var. Timsah bulunmaz ama lüferi boldur" diyerek bir kahkaha patlatır.

Yeşilçam'ın ilk Ormanlar Kralı Toma'nın Rum kimliğini gizlemek için ona "Tamer" adını münasip gördüler. Valcis olan soyadı da Balcı olarak değiştirildi. Filmin yapımcısı ve yönetmeni Sabahattin Tulgar'dı.

Tarzan'ın Babası Sabahattin Tulgar

Tarzan İstanbul'da'nın yapımcısı ve yönetmeni Sabahattin Tulgar'dı. Tulgar deyince beş dakika duracaksın... İlk filmini 1926'da çekmiş. Yeşilçam'da eserleriyle değil, zanaatıyla tanınan biri. İmkânsızlıklar içinde mucize buluşlarıyla mesaiyi kurtaran işbitirici bir yönetmen olarak anılıyor. Şu sözler ona ait: "Benim sanatla manatla hiç işim olmaz. Ben bir filmin iş yapması için ne gerekiyorsa onu yapmışımdır." Nitekim Tarzan'ı da böyle yapar; üçte birini Belgrat Ormanı'nda çekip, üçte ikisini, başrollerini Johnny Weismüller ile Maureen O'Sullivan'ın paylaştığı, Metro-Goldwyn Mayer yapımı Tarzan filminden yürütür.

Sabahattin Tulgar sinemayla 1926 yılında Kabataş Lisesi'nde öğrenciyken tanışıyor. Okulun gösteri salonunda oynatılan filmler kadar projeksiyon da ilgisini çekiyor. Ve filmleri hep makinistin yanında seyrediyor. Derken çömezliğe,

Sabahattin Tulgar

oradan da makinistliğe terfi ediyor. Bununla da yetinmeyip, bir film şirketinden kiralan bir seyyar projeksiyonla okul okul dolaşıp film gösteriyor. Tulgar'ın istikbali artık belirmiştir: Sinemacı. 1940'ta ilk şirketini kuruyor: Milli Film. Bol bol yabancı film ithal ederek adamakıllı para kazanıyor. Getirdiği filmlerden King Kong, Dracula, Tarzan'la zengin oluyor. 1947'de ilk filmi Çanakkale-Kahraman Mehmet'i çekiyor. Ardından çok iyi kazandıran filmlerin yerli versiyonları geliyor. İzin mizin almadan Drakula İstanbul'da ve daha sonra Tarzan İstanbul'da'yı çekiyor. Kore'de savaş mı var! Tulgar'ın Kore Süngüsü şip-şak hazır. Bu filmin notlarını gazetesi adına savaşı izleyen Hikmet Feridun Es'ten almış. Yakınları savaşta olan herkes bu filmi görmüştü. Çinli figür-

rasyonu, o vakitler Şehremini'nde mevcut Tatarlardan seçmiş, yüzlerce. Askeriyeden tank kiralamış. Falan filan derken sıra Tarzan'a gelmiş. Önce önüne dikilmişler, "Tarzan'a orman lazım, fil, maymun, zenci figüran lazım, nereden bulacaksın" diye. Ormansa, Belgrat ormanları ne güne duruyor. Zencileri Kasımpaşa'da kahvelerden toplamış. Arap Celaller, Arap Mahmutlar. Şans bu ya, o sıralar İstanbul'da bulunan Medrano sirkinden fil (kendileri Timba oluyorlar) ve maymun (kendileri Çita oluyorlar) kiralanmış, al sana işte Tarzan.

Drakula İstanbul'da, Şarlo İstanbul'da, nihayet Tarzan da İstanbul'da. Tulgar bu filmin çekimi sırasında mesleğinin doruklarına çıkar. Mesela Afro-negro efekti olarak kemik takılar için sette bir kelle-paça partisi verilir. Bol sarımsaklı, sirkeli çorba içildikten sonra artakalan kemiklerden kolye bilezik yaparlar. Aksilik bu ya Toma göğsü -çok- kıllı bir adammış, Tarzan ise malum yumurta gibi çocuk. Tıraş ederler 1,90'lık Toma'yı, dımdızlak tıraş ederler. Sonra bir sosyete manavından ananas, hindistancevizi alınır, ağaçlara asılır, Belgrat Ormanı'na güya tropik bir hava verilir. Hatta bunlardan biri düşer de, bir talihsizin kafası yarılır.

Sabahattin Tulgar, daha önce yaptığı Drakula, King Kong araksyonlarından ötürü başı derde girmeyince, bodoslama Tarzan'a dalar. Ancak bu defa durum farklıdır. Tarzan İstanbul'da İngilizce, İspanyolca, Yunanca, Fransızca ve

İtalyanca olarak bütün dünyada gösterilmeye başlayınca, karşı taraf da keriz değil ya, akara uyanmış. Bir gün bir adam çıkagelir, telif haklarını elinde bulunduran Edgar Raiss diye biri. Dava açar ama açtığına açacağına pişman olur. Çünkü süpervizör Tulgar Bey, üşenmeyip Manisa'ya gider ve Manisa Tarzanı'nı peşine takıp, notere götürür ve ondan "bu benim hikâyemdir" diye vekaletname alıp, karşı dava açar ve kazanır da.

Nebil Özgentürk

Tarzan İstanbul'da İngilizce, İspanyolca, Yunanca, Fransızca ve İtalyanca olarak bütün dünyada gösterildi.

Toma'nın ulusal kimliği sinema afişlerinde olduğu gibi uluslararası yarışmalarda da sorun olabiliyordu. Bu yazının ekinde sunulan iki mektup o devrin ruh halini tasvir eden iki belge niteliğinde. Atletizm gönüllüsü Naili Moran² plajda keşfettiği Toma'ya, "Sevgili Valkis seni Balcı olarak takdim ediyorum. Anlarsın ya, biz de işler böyle gidiyor" derken, ikinci mektupta Toma Ankara'da askerdeyken bir milli turnuvaya davet ediliyor.

Göreyim Seni Valcis

Senin Ankara'ya gitmiş olduğunu duyunca bir hayli şaşıtım. Tabiatile derhal adresini istedim fakat bu günlerde pek fazla işlerim olduğundan yazamadım. Bugün yazıyorum. Bu sene mutlak ve mutlak surette seni Milli Takımda görmek isterim fakat sen 40 metrelerce kadar çıkabilmelisin. Çekicini oraya getirdin mi? Eğer kaldıysa onlara yaz sana göndersinler. Bilmem Ankara'da bulabilir misin? Sen stada git ve orada Kerim Asaf Bükey Beyi bul. Oranın müdürüdür ve Ankara'nın atletizm ajanıdır. Çok iyi arkadaşımdır. Ona da verilmek üzere sana iki satırlık bir mektup veriyorum. Göreyim seni Valci, seni ben Balcı olarak takdim ediyorum. Sen de anlarsın ya, bizde işler bu şekilde olmayınca zor gidiyor. Bana ara sıra yaz ve vaziyetini bildir. Çok jimnastik yap. Bilhassa çok bel hareketi yap. Ve çekicin yoksa orada bir halat al, ucuna bir büyük taş bağla onu çevir fakat atma. Oranın antrenörü Şerif vardır, onu bul ve benim tarafımdan selam söyle. Sevgi ile gözlerinden öperim. 1940

Naili Moran

Ve ondan “muvaffakiyetler” beklendiği şu sözlerle ifade ediliyor: “Geçen sene elde ettiğiniz derecelerin üstüne çıkmak için muhtaç olduğunuz kudret, damarlarınızdaki asil Türk kanında mevcuttur.”

Bay Toma Valcis

II. Balkan Atletizm Oyunları bu sene Eylül ayında Ankara’da yapılacaktır. Genel Direktörlük, bu büyük imtihanda Türk bayrağını yükseltmek şerefini sizin omuzlarınıza itimatla tevdi etmiştir. Milli Atletizm kadrosuna girebilmenin büyük kıymetini layık olduğu ehemmiyetle takdir ederek ona göre hazırlanacağınızdan şüphe etmiyorum.

Atletizm Federasyonu, nazari bilgilerinizin artması gayesiyle, ihtisasınıza taalluk eden mevzular üzerinde hazırlanan teknik neşriyatı peyderpey namınıza gönderecektir. Geçen sene elde ettiğiniz derecelerin üstüne çıkmak için muhtaç olduğunuz kudret, damarlarınızdaki asil Türk kanında mevcuttur.

Muvaffakiyetinizi bekler, gözlerinizden öperim. Tarih: 12.I.1940 Sayı: 1/5

Başbakanlık, Beden Terbiyesi Genel Direktörü

“Heybeli’nin sevgili Toması” atletizmde elde ettiği başarıların ve nihayet Tarzan filmiyle gelen şöhretin keyfini uzun yıllar sürdürdü. Eşi Meri Valcis de sinemaya ucundan da olsa girmiş biriydi. Hüseyin Peyda ile birkaç filmde oynamış. Ayrıca bir film şirketinde “devamlılık sekreteri”ymiş. Toma ile Ankara Garı’nda çekilen bir film setinde tanışmışlar. Toma’nın tatlı rüyası Marmara kirleninceye kadar devam etti. Deniz bulanınca, balıklar, ıstakozlar gidince o da gitti. Yaz-kış Heybeli’de otururken o da “yazlıkçı” oldu. Deniz artık ağır sanayi atıkları ve kanalizasyon gölü haline gelmişti. Parmağını sokmaya bile tenezül etmediği Marmara’ya veda vakti gelmişti. Eski dostlar ile ara sıra Beyoğlu’nda Asmalımescit meyhanelerinde buluşup hasret gideriyordu.

- 1 1974'te ikinci yerli Tarzan çekildi: Tarzan (Yavuz Selekman), arkeolog Faruk (Altan Günbay), kızı Alev (Yeşim Yükselen), Aziz Basmacı yerine (Yaşar Şener), Kunto (Kudret Karadağ). Senaryo-yönetmen: Kunt Tulgar. Gülgün Erdem'in de eklendiği bu kadroyla üçüncüsü de çekildi: *Tarzan'ın Oğlu*.
- 2 Naili Moran (1908-1968): Sadrazam Tefvik Paşa'nın torunu. Robert Kolej'de ve Amerika'da öğrenim gördü. Fransa'da Balzac Spor Enstitüsü'nden mezun oldu. İlk basketbol milli takımında yer aldı. 1936 Berlin Olimpiyatları'na basketbolcu olarak katıldı. Ayrıca atletizm, yüzme ve sutopu dallarında milli oldu. Galatasaray B ve Fransız Nice takımlarında futbol oynadı. Uzun yıllar Atletizm Federasyonu başkanlığı yaptı.

Toma Valcis'in Rol Aldığı Filmler

1949 *Beş Parmak Çiçeron* / Yön: Mankievic Sherwood

1951 *Ali ile Veli*

1952 *Barbaros, Çakırcalı'nın Definesi*

1954 *Cingöz Recai* (Metin Erksan'ın *Âşık Veysel*'den sonra ikinci filmi), Şarlo İstanbul'da, Nasreddin Hoca ve Timurlenk

1955 *Köroğlu ve Türkan Sultan* (Belgin Doruk, Kadir Savun ile), Kanlarıyla Ödediler

1956 Erol Flyn'nin rol aldığı bir filmin Türkiye sahnelerinde Flyn'nin dublörü oldu.

1957 *Çölde Bir İstanbul Kızı*

1960 *Osman Çavuş*

1961 *Şeytanın Kılıcı* (Leyla Sayar ile)

1964 *Dağlar Kralı* (Fikret Hakan ile)

1965 *Kamyon Faresi* (Kenan Pars, Ekrem Bora ile)

1970 *Sen de Bizdensin*

1973 *Kader Yolcuları* (Ayhan Işık ile)

1976 *Sahte Kabadayı* (Kemal Sunal ile)

1977 *Hınç* (Cüneyt Arkın ile)

Yıllı tespit edilemeyen: *Şimal Rüzgârı*

Pandora

Pandora

Bir zamanlar her yılbaşı "TV'ye dansöz çıksın mı, çıkmasın mı?" diye uzun uzun tartışmalar yapılırdı. Şimdi hangi kanalı açsanız karşınıza dansöz çıkıyor. Daha doğrusu dansözler topluluğu. Daha da doğrusu "dansöz kılığına girmiş kadınlar." Artık onlar da, o "dansöz gibiler" de gündelik "sanal" hayatın bir parçası. Oysa bir zamanlar hakiki dansözler vardı. Acısıyla tatlısıyla hakiki hayatları olan hakiki dansözler. Pandora onlardan biriydi. Öldüğü yerde "ilahî bir tesadüf eseri" olarak, bugün aynı isimde bir kitapçı var.

Beyoğlu'nda, Büyükparmakapı ile Hasnun Galip Sokağı'nın kesiştiği yerde, paçavralar içinde, donarak ölmüş bir kadın cesedi yatıyordu. Vadesi, donarak mı, yoksa ağır bir kaba dayak yüzünden mi dolmuştu? Kurcalayan çıkmadı. Yola doğru savrulmuş kolunun altında bir rakı şişesi vardı. Derin yaralarla perişan suratı duru beyazdı. Kusmuş, altına işemiş, ortalığı kana bulamıştı. 1968 yılıydı. Sokağın esnafı onu hemen tanıdı; "Ulan, bizim Pandora bu!" diyerek günahkâr ruhu için dua okudular, üstünü gazeteyle örttüler, uçmasın diye şurasına burasına taş koydular.

O gün İstanbul'da tıpkı bugünkü gibi sulusepken bir kar yağıyordu. Pandora'nın zavallı bedeni öğlene kadar orada öylece yattı. Nihayet Savcı Bey polis jipiyile geldi, iki satır zabıt tuttular. Malûm, su testisi su yolunda kırılır meselinin derinliğiyle sarsılarak defolup gittiler. Artistler Kahvesi'nden bir şapka dolusu parayla çıkan üç-beş serseri, Pandora'nın kuş gibi gövdesini itinayla kaldırarak, hemen karşıdaki Ağa Camii'ne

taşıdı. Oradan da Kulaksız'daki Bahriye Mezarlığına götürüp gömdüler.

1960'larda dansözlerin hayatı, bugünkü Mısırlı meslektaşları kadar zordu. Çaptan düşene kadar topuklu iskarpininden şampanya içilen, kocayınca paspas gibi sokağa atılan kadınlardan biriydi Pandora. Tıpkı bizim gibi iki yakası hayatta bir araya gelemeyenlerdendi. Salak, önüne gelene âşık oluyordu. Mektepli yavaşklara, klaksonu havalı şoförlere, torbacılara, tombalacılara, pavyon fedailerine aşırı zaafı vardı. 1962'de kabasından bıçaklandı. 1964'te dişlerini döktüler. 1965'te jiletle güzel façası bozuldu. En nihayet 1967'de, dans edemesin diye bacaklarından vurdular. Kim bilir kaç kere tövbe edip köyüne döndü, kaç kere! Ancak bir ya da iki aya kalmadan tekkeye dönüyordu.

Elmadağ'daki lüks kulüplerde çalıştı. Düşkünlük yıllarında ise çadır tiyatrolarında ve Anadolu'nun kerpiçten örme tüm pavyonlarında göbek attı. Herifler, Pandora üstünde oynasın diye ceketlerini sahneye fırlatırlardı. Piste çıktı mı 45 dakikadan evvel inmezdi. Bir yılbaşı gecesi, iddia üzerine, dizlerinin üstünde altı saat dans ederek 15 lira kazanmıştı. Yer dansında beli gelirmiş diye bir rivayet dolaşırdı hakkında.

O zamanlar gazino patronları dansözlere çeşitli isimler yakıştırırlardı. Emine Adalet Pee (Irak Elçisinin eşi Fahrünnisa Zaid'in Berlin'de düzenlediği kostümlü 'şark partisi'nde Adolf Hitler'e göbek attı), Tahiye Salem, Özel Tanca (intihar etti), İnci Birol (Fahrettin Aslan'a ikiz çocuk doğurdu), Necla Ateş, Nermin Kuran (yoksulluk içinde genç yaşında öldü), İnci Altıntop, Anna Bella (35 bıçak darbesiyle öldürüldü), Türkan Şamil, Salome (yüzüne kezzap atıldılar), Serap Özer (yoksulluk içinde genç yaşında öldü), Semiramis, Semire Semir, Nimet Alpullu (Alpullu sakinleri ayağa kalkınca mecburen soyadını Alp olarak kısaltmıştı), Hülya Babuş (annesi ve bütün kız kardeşleri dansözdü. Ailenin erkekleri tel cambazıydı. Babuş bir süre milli kaleci Varol'un sevgilisi oldu. Babuş milli kaleciye taşra panayırlarında penaltı çektiriyordu), Gönül Seval, Nilüfer Sezer, Tamara (Almanya'ya işçi gitti), Işık Nur, Saliha Tekneci, Afrodite (nadim oldu, türban taktı), Melike Cemali, Tülay Zerengil, Afet

Sevilay, Sedef Türkay ('Bay Alkolik'in –Halit Çapın'ın– Türkiye G zelik Kraliçesi İnci Asena'dan sonraki tesellisiydi), Nana, Zennube gibi.

Ona Pandora adını Alp Zeki Heper'in çektiği *Suluk Gecenin A k Hikâyeleri* filminin setinde tanıştığı  niversiteli sevgilisi takmı tı (sonra bu  ocuk eroinden kafayı yedi). Pandora'nın  etin rakipleri vardı. Bu yüzden kısacık ömrü ona buna haset çekerek geçti. Adına  arkı bestelenen Zennube, Nana en çekemediği dans zlerdendi.

Zennube

Çocuktuk, kısa pantolonluyduk, topa meraklıydık; gazetelerin spor sayfalarını hatmederdik. Zennube'yle ilk orada tanıştık. Sevgilisi solaçık Özden'i onun yüzünden kurşunlamışlardı, hem de sol ayağından... Kimdi bu Zennube?

Haber "ünlü dansöz" diyordu. Ayrıca bir de "Zennube" diye bir şarkı vardı ki, herkesin dilindeydi. Gel zaman git zaman Zennube bir kez daha karşımıza çıktı. Şarkının adı "Habina"ydı, Rachid Taha söylüyordu, beste Ferit el Atrâş'ındı. Olun, Habina bizim Zennube'ydi. Şimdi kim bilir nerededir, nasıl izini bulabiliriz diye düşünürken, ansızın karşımıza çıktı. Kazancı Yokuşu'nda bir bakkalın önünde satılan eski 45'likleri karıştırırken o efsane plak takıldı elimize. Gözlerimizin parladığını fark eden bakkal "buralarda oturuyor" dedi, ısrarımız üzerine "borç defterinden" telefonunu verdi. Heyecanla aradık, "ahizenin öteki ucundaki ses" Zennube olmadığını söyledi. "Ben ablasıyım, Zennube Almanya'da yaşıyor". Basınla görüşmek istemediğini de söyleyince tek kelimeyle göçtük. Fakat ablasıyla irtibatı kesmedik, yeni bilgiler edindik, bazı eski bilgileri teyit ettik. Fakat o arada içimize kurt düştü. "Abla" yoksa Zennube'nin ta kendisi miydi? Belki de -anlaşılabilir nedenlerle- ortaya çıkmak istemiyordu. "Habina"sını telefonda dinlettik, "hey gidi günler hey" dedi. Biz de oturduk makinenin başına.

Dansöz Zennube ilk defa 1960'ta, İzmir Basmâne pavyonlarında 'peştamal kuşandı', ablasının jübilesinde. Ablası çadır tiyatrolarında yıllarca göbek atmıştı. Dansözlük kariyerini o âlemde küçümsenmeyen bir mertebe sayılan pavyonlarda tamamladı.

muştu. Artık bayrağı ufaklığından beri yanında çırak gezdirdiğı kardeşine teslim etmenin zamanıydı. Yaşını üç yaş büyüterek Emniyet'ten belgesini çıkarmış ve ona "günahkâr kadın" anlamına gelen Zennube adını yakıştırmıştı. "Eniştenin Yeri"nde bir prova vakti, eski tüfek dansözlerden Emine Kuran ile Feriha Tekgöl'den (Özcan Tekgöl'ün annesi) oluşan jüriden aferin alan Zennube, kalabalık ailesinin umut kapısı, geçim kaynağı, en genci, en güzeli, kısaca medar-ı iftiharıydı. Uzun boylu, esmer, kadife tenli, değirmen taşı gibi büyük oval kalçalı, kara kaş kara göz bir kızdı.

1942'de Milas'ta doğdu. Gerçek adı Memnune. Bugün üçü hayatta olan beş kardeşten biriydi. Çocukluğu Aydın ve Nazilli'de geçti. 13 yaşında Şükürü Etioğlu adında eşraftan

bir tüccarla evlendirildi. Hülya adında bir kızı oldu. 14 yaşında boşandı. Çocuklu "dul bir çocuk"tu artık. Bu tarihten itibaren ayna karşısında kendi kendine dans etmeye başladı. Devrin ünlü dansözlerinden Babuş'un etkisindeydi. Bir de "Çift Motorlu" Pamela'nın. Ki bu kadının ilginç yanı, meme uçlarında ve kalçasının iki kanadında asılı püskülleri fıldır fıldır döndürerek dans etmesiydi. Bunu yaparken kendi dururdu, sadece meme-

Zennube

Zennube, İzmir Fuar'ından kazandığı parayla, henüz o sıralar yeni çıkmış olan Murat 124'ü altına çekmiş.

lerini ve kalçasını oynatırdı. Önce sağa, sonra sola. Bitmedi, sonra sağdan sola, soldan sağa. Bu yüzden ona, dudak uçuklatan kinayeler yüklü bir isim takmışlardı: Çift Motorlu Pamela.

On beş yaşında İzmir pavyonlarında neonlu dansözdü. Aralıksız on yıl sürecek 'Zennubeli yıllar' işte böyle başladı. Adana, İzmir, Bursa, İskenderun, Ankara pavyonlarında üç yıl süren stajyerliğini tamamladıktan sonra 1963'te İstanbul'a geldi. Önceleri kostümlerini Tahtakale bijuterilerinden aldığı incik boncukla kendi dikerken, artık Bella'dan giyinip kuşanıyordu. İstanbul'dan önce takılıp kaldığı İzmir ve Ankara'da ikinci ve üçüncü evliliklerini yaptı. Cengiz Turan adlı İzmirli bir delikanlıya gönünü kaptırmıştı. Az çekmedi ondan, bu adam "kadir kıymet bilmez" çıkmıştı. Bir Ankara turnesinde ise Şükrü Köseoğlu Paşa'nın oğlu Rasim'le tanıştı. Bu da "hayırsızın biriydi."

İstanbul'a gelip de Zeki Müren'in kadrosunda turistik-sosyetik kulüplere terfi edince, memlekette onu tanımayan kalmamıştı. Ciddi rakipleri vardı. Bir kere o devirde, 9/8 zil çalarak oynamasını bilmeyen dansözden sayılmıyordu, keza tülle dans edemeyenler de. En çok Özcan Tekgül, Aysel Tanju ve Ayşe Nana ile çekişti. Bu üçü o sıralar piyasayı adamakıllı tutmuştu.

Dansta onlardan bir eksiği yoktu. Özcan Tekgül alkol enerjisiyle deli dolu bir 'performans' sergileyen uçuk bir dansözdü. Ayşel Tanju ile Nana ise coştukça soyunanlardandı. İstanbullular ne de olsa, striptize uyanmışlardı. Zennube ise sahneden kostümünden fire vermeden inerdi.

1960'tan 1970'in hemen başına kadar süren bu devirde, Anadolu kocaman bir panayır yeri gibiydi. Millet fıskiyeli havuzlu püfür püfür yaz bahçelerinde çay-kahve içiyor, çekirdek çitleyip sinema seyrediyordu. 27 Mayıs ile 12 Mart arasına sıkışmış kalmış bu dönemde basında da bir magazin patlaması olmuştu; aynı kulvarın yolcusu *Peri*, *Hazine*, *Yıldız*, *Venüs*, *Cennet Kuşu*, *Sezon*, *Radyo*, *Modern*, *Revü*, *Siz*, *İnci*, *Kelebek*, *Yelpaze*, *Pazar* gibi dergiler yok satıyordu. Bunlardan haftalık *Peri*, Mahmut Zeki diye birinin yönetiminde, günümüzün magazincilerinin hayal bile edemeyeceği bir tiraj tutturmuştu: 300 bin! Basında belki de ilk promosyonu bu dergi yapmıştı: Okurlarına kupon karşılığı 'kol saati' vermişti. Şöhretleri günümüze kadar gelen Ağâh Özgüç, Cahit Poyraz (Bülent Ersoy'un üvey babası), Çetin Ener (Kayahan'ın can dostu), Fazıl Durukan (Serpil Gül'ün eşi), Kadri Eskişehirli, Sayıl Eman, Tevfik Yener (Neşe Karaböcek'in eşi), Kayhan Taşkiran, Şemsi Sılkım, Nejat Gürçen, Kaan Toygar, Zafer Sülek gibi gazeteciler bu dergilerden yetişti. Yine bu dergiler birçok ünlüye ek gelir de sağlıyordu; Hayalet Oğuz (Alplaçın), Orhan Kemal, Avni Dilligil, Gündüz Kılıç, Behçet Kemal Çağlar, Sezen Cumhuri Önal, Bülent Oran ve hatta İslam Çupi dahi bu dergilerden ufak çaplı da olsa nasiplendiler.

Demir, tütün, pamuk, incir, kereste tüccarları, kabadayılar, mekâncılar, kimi müzisyenler, bazı emniyet mensupları ile bazı gazeteciler ve tabiatıyla kimi futbolcular hep bu kadınların peşindeydi. Zennube de bunların içinde en kolay kandırılanıydı. Hemen her turnede kendine yeni bir adam buluyor ve çoğu zaman da hüsrana uğruyordu. Yalnız bir keresinde Hasan Atak adında bir polis Zennube'ye fena çarpıldı. İskenderun'da, bir pavyonda dans ederken tanıştı onunla. Babası yaşında, evli-barklı bir adamdı. Aşkları ayyuka çıkınca Ankara'dan İçişleri Bakanlığı müfettişleri geldi, polisi görevden aldılar. Zennube'yi

de İskenderun'dan kovdular. Bir daha bu kente adımını atmasını yasakladılar.

Zennube İskenderun'dan İzmir'e geçti. Fuar başlamıştı. Mo-gambo'da göbek atarken bestekâr-udi Çoşkun Erdem'le tanıştı. İki yıl beraber kaldılar. Bu sıralar Arap âleminden Ferit el Atraş, Abdülvahap, Sabbah, Abdülhalim Hafız gibi müzisyenler saltanat sürüyordu. Özellikle Ferit el Atraş "Habina" adlı şarkısıyla ortalığı kasıp kavuruyordu. Nasıl Hamdi Belig'in şarkısı Bülent Ersoy tarafından "Maazallah" diye söylendiyse, Çoşkun Erdem de bu şarkının melodisini aynen almış, yeni sözler yazarak Zennube'ye ithaf etmişti: "Zennube hayatım, gel bana gel sevgilim, kaçma benden, gel beraber gezelim" şarkısı herkesin dilindeydi. (Bu şarkı 2000'lerin başında tekrar Atilla Taş tarafından yeniden söylendi.) Bu şarkının rüzgârıyla şöhreti ikiye katlanan Zennube dört de film çevirdi. *Nefesini Keseceğim*'de başrol, *Şahane Kadın*'da Sevim Çağlayan ile yine başrol oynadı.

Oynamaz olaydı. Çünkü gençliğinin en güzel beş yılını karartacak olan Berker İnanoğlu ile bu sırada tanıştı. Vaktiyle Aysel Tanju'yu 'himayesine' alan abisi (Türker İnanoğlu) gibi o da zavallı Zennube'yi 'himayesine' almıştı. Bu ilişki sırasında çok eziyet çekti, hem de hiç çekmediği kadar. Aysel Tanju'nun ve Zennube'nin çekilmesiyle nefes alan piyasada tuhaf isimli dansözler türemişti; Tahiyye Salem, Pandora, Türkan Şamil, Tamera, Salome, Semira Semir gibi.

Zennube'nin bir de belalısı vardı; ünlü babalardan Arap Burhan! Bir gece bir gazinoda Berker İnanoğlu ve Zennube demlenirken birden peydah oldu. İki taraf da silahlarına davrandı. Çıkan arbedede Arap Burhan'ın adamları Zennube'yi bacaklarından, kalçasından bıçakladılar, dans edemesin diye. Zavallı aylarca yatalak kaldı. Tam da bu sıra gazetelerden kocası bildiği adamın evlendiğini öğrendi. Müjde gibi geldi ona bu haber; beş yıllık "hapis hayatı" bitti, tekrar piyasadaydı.

Hasat mevsimi Adana'ya gitti. Niyeti "para yemeye gelen" pamuk tüccarlarını söğüşlemektir. Ama kısmetine bir hacıağa de-ğil de bir futbolcu çıkmıştı: Adanademirsporlu Özden! Gelgelelim Kartal Yaşar'lı, Füze Selami'li "Lacivert-Mavililer"in -ki o ekip o günlerde büyük takımların korkulu rüyasıydı- raket

27 Şubat 1965, Zennube yine erkek şiddetine hedef olmuş.
Sol göziine kan oturmuş, sağ yanakta yırtık var.

ayaklı solaçığı Özden bu aşktan fena halde zararlı çıktı. Zennube'yi ona yar etmemeye yeminli yeraltı âleminin en boktan herifleri Özden'i bacaklarından kurşunladılar. Özellikle sol taraftan.

Onun futbolcu âşıklarından biri de "Güvercin Nuri" namıyla maruf milli solhaf Nuri'ydi. Hacettepe'de yetişip Eskişehirspor'un Es-Es-Es-Ki-Ki-Ki'li zamanında "Kırmızı Şimşekler" in formasını giyen Nuri, lakabını bir Beşiktaş maçı öncesinde çimlere konan güvercinlerden birini kramponlarıyla telef etmesi 'sayesinde' kazanmıştı. Zennube'nin Nuri'yle olan aşkı da o güvercinle aynı kaderi paylaştı. 1970'lere gelindiğinde son kez gittiği İzmir Fuarı'nda dansözlük hayatını tamamladı. Dördüncü evliliğini yaptığı Kazım Ay adında bir deri tüccarı onu "evinin kadını" olmaya ikna etmişti. Zaten kilosu 60'ın üstüne çıkmış, bacaklarında kurşun, bıçak façaları; Zennube sessizce piyasadan çekildi. Ayrıca devir de değişmişti. Artık dansözlük eskisi gibi para etmiyordu. 50 yaşına kadar dans eden Özcan Tekgöl hariç, eskilerden kimse ortalıkta gözükmüyordu. Necla Ateş, Özel Türkbaş Amerika'ya, Nana İtalya'ya gitmişti. Zennube'nin hevesi de nefesi de kalmamıştı zaten.

Ayşe Nana

Roma'da Via Veneto sokağındaki meşhur Rugantino gece kulübünde bir parti. Kulüp Amerikalı milyarder Peter Howard Vanderbilt tarafından kapatılmış. Bu gece orkestra her zamanki orkestra değil, "hususî": New Orleans Jazz Band. Konuklar da pek ünlü, ilk bakışta göze çarpanlar: Tyrone Power (Romina Power'in babası), Elsa Martinelli, Linda Christian, Anna Maria Mussolini, Frederico Fellini ve Anita Ekberg. Kral Faruk da her an gelebilir.

Gelgelelim parti son derece sönük geçiyor. Ağzını kapatmaya lüzum görmeden esneyenler bile var. Ama sabaha karşı üç civarı birden herkes canlanıyor. O dakikaya kadar barda pinekleyen *L'Espresso* dergisinden paparazzi Tazio Secchiaroli de. Çünkü ince belli, beyaz tenli, kara kaşlı, kıvrak bir kadın yalın ayak sahneye fırlayıp, "Halı serin, halı, dans edeceğim" diye çılgık çılgılığa bağırıyor; kara saçlarını sağa sola, öne arkaya kamçı gibi sallıyor. Partideki herkes avuç içi kadar küçük pistin etrafında toplanmış, tempo tutuyor. Bu sırada ve ön saflarda yer tutmuş Roma İmparatorluk sülalesinden Prens Herculani ceketini çıkararak piste fırlatıyor. Diğer centilmenler ondan aşağı kalır mı! Onlar da ceketlerini sahneye atıyorlar. Kimin davet ettiği meçhul dansöz ipek ashtar üzerinde oynuyor. Hatta Anita Ekberg de bir ara ona katılıyor. O gece "milyarder ceketleri" üzerinde oryantal kalmayıp strip-tiz de yapan bu dansöz anlı şanlı Ayşe Nana'dan başkası değildi.

Davetin yankıları haftalık *L'Espresso* dergisinde çıkan Nana'nın "üstsüz" fotoğraflarıyla arşa çıktı. Binlerce Katolik, "gözleri bu görüntüye tanık oldu" diye kiliselere koşup günah çıkardı. Polis Ayşe Nana'yı izinsiz çalışmak ve müstehcen gösteri yapmak suçlamasıyla gözaltına aldı. Sınır dışı edilmesine

karar verildi. Ancak adı öğrenilemeyen bir milyarderin kefaletini ödemesiyle kurtuldu.

Nana Türkiye’de Zennube, Aysel Tanju, Necla Ateş, Özcan Tekgül gibi her biri kendi çapında meşhur dansözlerle yarıştı. Tıpkı Zennube gibi onun için de şarkılar bestelenmişti:

Nana gitti Paris’e
Kaldık Semiramis’e
Semiramis yine hamile
Düştük Türkan Şamil’e

Bu şarkıda sık sık Beyrut, Atina, Roma, Paris turlerine giden ve oralar-
dan dönmek bilmeyen Nana’ya sitem var. Bir başka şarkıda ise hayranları onu nasıl özlediklerini şöyle ifade etmişlerdi:

Nana balkonda yatar
Altına minder atar
Beyaz donu içinde
Kara kedi saklar

Tabii bu şöhret tesadüfi değildi. Daha 1952’de Mısır Kralı Faruk’un sarayına davet edilmiş, Avrupa sosyetesinden kimileri için düzenlenen garden partide dans etmişti. Orhan Boran onun dansa ilk adım attığı günü biliyor. *Leyleğin Ömrü* adlı hatıratında anlatıyor:¹ 1950’de annesiyle Kervansaray’a gelmiş. Orhan Bo-

Ayşe Nana

ran o sıra bu kulüpte hem şovmen, hem de direktör. Annesinin dediğine göre Nana 18 yaşında ve dansöz olmak istiyor. "Eh, yaşı 18 olduğuna göre bir şans verilebilir" diyor Boran ve Nana piste giriyor:

"Müziğin ilk mezürleriyle sırtındaki pelerini atıverdi. Aynı anda servis kapısının önünde bir şangırtı koptu. Komi bir tepsi bardağı düşürmüştü herhalde. Onu azarlayamazdım, çünkü aynı anda ben de dudağımdaki sigaramı kucağıma düşürmüştüm. Nana pistte sansürle bantlanacak yerlerinde üç-beş şifon parçasıyla cırlıçıplak dans ediyordu."

Nana Kervansaray'da değil, ama rakip kulüpte iş buldu ve ondan sonra kimse onu tutamadı. Şöhreti dilden dile yayıldı, çıktığı bütün kulüpler doldu boşaldı, gazetelerde boy boy resimleri çıkmaya başladı. Zaten bundan sonra da gözü Türkiye'yi görmez oldu. 60'ların sonlarına² doğru temelli Roma'ya yerleşti. Burada gazeteci Saro Balsamo ile evlendi. Travestilerin semtinde erotik gösteriler yapan 38 koltuklu bir tiyatro kurdu. Birçok filmde oynadı. Yaş haddinden 80'lerin başında dansı bırakınca, Amerika'da Özel Türkbaş'ın yaptığı gibi, o da oryantal dans kursları açtı. Kimseye görünmeden zaman zaman İstanbul'a gelip gittiği oluyormuş. En son 90'ların başında görüldü. *Hürriyet*'te çıkan habere göre, "Vatansızlar" adında bir kitap yazıyormuş. Charles Aznavour önsözünü yazacağına söz vermiş. "Ben Türk değilim, vatansız bir Ermeni'yim" di-yormuş.

Nana'nın Mahalle Komşuları

Nana'yı annesi kolundan tutup, Kervansaray'ın direktörü Orhan Boran'a görücüye götürürken, Asmalı Mescit, Piremeci Sokağı, Musa Bey apartmanından komşuları ona, pencerelerden sarkarak, balkonlara çıkarak şans dilemişler, kapıcı Musa Efendi ardından bir kova su dökmüştü. Bu komşular kimler mi? Bunu da *Musa'nın Evlatları, Cumhuriyet'in Yurttaşları* (İletişim Yayınları) adlı kitabında Rifat Bali anlatıyor:

"Annem Elzika'nın, 'Bre Elzika, senin bir kocan var, benim

bin kocam; hepsi bana kürkler, hediyeler alıyor, senden ne haber?’ deyip aklını çelmeye çalışan randevuevi sahibi, şen şakrak Rum Madam Hrisanti, Madamın oltasına takıldığı rivayet edilen Elektrik İdaresi’nde çalışan memur Sabri Bey’in güzel karısı, casus olduğu rivayet edilen esrarengiz bir Alman kadın, karşı apartmanda oturan ve bir diğer randevuevi sahibi olan Nana’nın teyzesi, Rum bakkal Bobo, sonradan İsrail’e göç eden seyyar zerzevatçı İzak, onlarca sokak kedisini evinde besleyen çocuksuz Yahudi karı-koca Abuafklar, çocuklarından birinin adı Momo olan ve sonradan İsrail’e göç eden iki erkek çocuklu fakir bir Yahudi aile ve sonradan apartmana adı verilecek olan kapıcı Musa Efendi.”

1 60’lı yıllarda İstanbul’da Gece Hayatı

Alafranga sahnelerde sanatçıların hemen tümü dış ülkelerden gelen artistlerden oluşurdu. Bunlardan bazıları yurdumuzda kaldı. Söylentilere göre Atatürk’ün emriyle sünnet olup Türk isimleri alanların sayısı on beşin üstündedir. Kalanların kimi ise “haymatloslar”dı. Türk uyruğuna geçemeyenlere, çalışma izni alamayanlara böyle deniyordu. Bunlar genellikle “emprezaryo”, “menajer”, “acente tellah” olurdu. Yerli isimler 1949’dan sonra çıkmaya başladı, 1960’tan itibaren eğlence dünyasında bir patlama oldu. Ana caddeleri sokak lambaları değil, rengârenk gazino neonları aydınlatmaya başladı. Hele 1965’te sokak aralarında bile neonlar parlıyordu, keza yazlık sinema bahçelerinin altın çağı. Sırasında anons yapardım, sırasında fıkra anlatırdım, sırasında elime geçirdiğim bir vurgu sazını yakalar cümbüşe katılırdım. Masamızı bölüşenler arasında ateş yutan İranlı bir arkadaş, Şilili bir dansöz, Slav bir dans çifti, hangi ülkeden oldukları bilinmeyen “gezegenler” bulunurdu. Sementin delikanlıları, özel gecelerde, masa rezervasyonu yapmazlar, asırlık çam ağaçlarının dallarında yer kaparlardı. İçkileri tepsile servis edilmez, dallardan sarkıtılan iplerle şişe olarak yukarı alınırdu. Gece olurdu, gazinoyu çevreleyen burunda deniz yakılırdı. Eğlence yeri, artist talebi patlamasında mantar gibi türeyen “cin fikirli zeki çocuklar” (mesela Hasan Kazankaya) çıkmıştı ortaya. Halkın hayranlığını kazanan kimse o çıkacaktı sahneye! Usta bir buluştu bu. Yeşilçam’dan başlandı, yeşil çimenlere uzatıldı, derken evlerimizdeki beyaz cama geldi sıra. Gelenlerin pek azı, gerçek yetenekleriyle kaldılar sahnelerde. Çoğu ellerindeki reklam kupürlerini albümlerine yapıştırıp bir öksüzlük içinde kurudular.

Orhan Boran / *Leyleğin Ömrü*

2 Nana’nın Çorum Turnesi

İstanbul barlarının meşhur bir çıplak dansözü var: Nana. İyi göbék ve kalça kıvrır, bol bol da resim çektirir. İşe yüksekten, Kervansaray’dan [doğru değil] başlamıştı. Şimdi de Anadolu’daki vatandaşımızı üstün sanatından mahrum bi-

rakmamak için turneye çıkmış. Geçenlerde yolu Çorum'a düşmüş. Çorum eskiden beri sefa yeri olarak tanınır. Samsun, Amasya gibi bütün civar şehirlerinin zenginleri otomobillerine atlayıp, bir tartışmada "dost"u tarafından burnu kesilmiş altın dişli "Burunsuz" hatunun işlettiği kerhanede neşve tahsil edip kurtlarını dökerler. İşte Nana bu Çorum'a gelmiş. Oradaki çimento fabrikası inşaatı şantiyemize Tosya'dan tomruk naklettirmektedir. Kamyon tedarikinde hayli zorluk çeken mümessilimiz İhsan Beye o gün bütün Tosya kamyoncuları müracaat ederek Çorum'a tomruk istemişler. Bizim adam şaşırılmış. "Dün akşama kadar iki kamyon için heriflere yalvarıyordum, şimdi on tane gönüllü!" diye düşünüyormuş. Meğer Nana'nın Çorum'a geldiği haberi Tosya'ya ulaşmış. Kim durur? Temsil gecesi salonda nisbi bir sükûn varmış. Yalnız arada bir hırıltı duyuluyor, arkada ayakta bekleyen polis ve bekçiler gelip birini yaka paça dışarı atıyorlarmış. Böylece epey delikanlı kapı dışarı edilmiş. Meğer bu zavallılar, kendilerinden geçip Nana ile yalnız kaldıklarını tahayyüle dalarlarmış. Adab-ı umumiyeye mugayir harekette bulunmak ve tenasül uzvunu teşhir suçundan haklarında muamele yapılmış. Nana'nın "Yayla Oteli"nde yattığı çarşaf da çalınmış. Üzerinde kadının tedbirsizliğinin hatırası birkaç leke varmış. Çarşafı alan bedelini fazlasıyla ödemiş. Onu sıkı sıkı saklıyor, sabah akşam yüzüne gözünü sürüp duruyormuş. 28.12.1954

Burhan Oğuz / Yaşadıklarım Dinlediklerim

Seher Şeniz

Oryantal dansın 1960 gelenekleriyle yetişmiş en önemli dansözlerinden biri olan Seher Şeniz, İstanbul Nişantaşı'ndaki evinde "100 küsur sentetik morfin hapi ve iki şişe viski içerek" intihar etti. Gazeteler böyle yazdı. Tanımlanamayan, tahlil edilmeye muhtaç, şaşırtıcı bir ilgi oluştu arkasından. Çünkü kırılan, ateşli ve anlamlı hareketlerin sonsuz değişimini yansıtan bir kaleydoskoptu. Adı dudaklarda krema, pudra şekeri lezzeti bırakarak çoğaldı Seher Şeniz...

1965'te Türkiye Plaj Güzeli seçilmişti. O yarışmada Seyyal Taner de vardı ve üçüncü seçilmişti. O yaz Seher Şeniz Florya, Küçükyalı, Tarabya, Suadiye plajlarında heykel çalımı vücuduyla dolaşarak dile düştü. Bu moralle 1966 yılı Türkiye Güzellik Yarışması'na katıldı. Birincilik umuyordu, ama ikinci seçildi. Çok bozulmuştu, boynundaki ikincilik kurdelesini çıkarıp jürinin suratına fırlattı.

Yeşilçam'a adım attığında 18 yaşındaydı. Sinemada artık demode olmuş vampolar arasında kendine yer açmak onun için zor olmadı. Görkemli güzelliği karşısında herkesin nutku tutuluyordu. Günün jönleri onunla oynamak için sıraya girmişlerdi.

Her filminde kötücül vampı oynatıyordu ona Yeşilçam'ın esnaf yönetmenleri. Tıpkı vaktiyle Özcan Tekgül'ü oynattıkları gibi. Seher Şeniz her filminde yuvalar dağıtıyor, şakur şukur seviyor, sonra ağzı burnu kırılarak dövülüyor, nihayet öldürülüyordu. İlk filminin adı *Kelle Koltukta*. Sonra *Muz Sever misiniz?*, *İstanbul Dehşet İçinde*, *Katiller*, *Ümit Kurbanları*, *Yaralı Kalpler*, *Plajda Sevişelim*, *Aşk Uğruna* gibi birçok filmde benzer rolleri oynadı.

Estetik ameliyat öncesi.

1970'lerde Tülay Karaca, Nesrin Topkapı ve Seher Şeniz üçlüsünün dışında artık dansözler pek rağbet görmüyordu. 1960'larda altın dönemini yaşayan oryantal dans düşüşe geçmişti. Yerli porno patlamıştı. Seher Şeniz bu tuzağa düşmedi. Ancak sahnelerde de oryantal dansözlere uvertür muamelesi yapılıyordu. O dar ortamdan bir gönül macerasını bahane ederek Paris'e kaçtı. Yanında zengin sevgilisi, Ermeni asıllı Teknur Kiraz'la gitmişti Pa-

ris'e. 1984'ten 1989'a kadar beş sene sürdü bu macera. Bu süre içinde Paris'in en moda striptiz kulüplerinde kendini gösterdi. Kazandıklarıyla burada kendine bir ev aldı. Şimdilerde (1992 itibarıyla) pek yaygın olan göğüslere silikonla biçim verme operasyonunu Seher Şeniz 20 yıl önce Paris'te yaptırmıştı. Ondan önce de burun estetiği yaptırdı. Güzel yüzünü burun deliklerini ortaya çıkaran ameliyatla çirkinleştirdi. Estetik cerrahideki öncülüklerini popüler tarih ne kadar önemser bilinmez, ama (orijinal) *Playboy*'a soyunan ilk Türk ve belki de ilk Müslüman *pin-up* oluşunu kimse ıskalayamaz.

Seher Şeniz sürekli bir ilişki kurmak isteyen evcimen bir kadın olduğu halde, erkekler onu sinemadaki imajıyla seviyorlardı. O alıştırmıştı milleti buna. Bu çelişkiyle aşklarını derinlemesine yaşarken çoğu zaman yalnız kaldı. Beş yıl yaşadığı Paris'ten yine bir gönül macerasını bahane ederek İstanbul'a döndü. Türkiye'de hiçbir şey bıraktığı yerde değildi. Artık ona Yeşilçam'da geçkin gözüyle bakıyorlardı. Zaman zaman oryantal yaptı, bazen de striptiz ve bol bol ucuz film.

Seher Şeniz 1984 yılında, akıbetinin ilk tecrübesini yaşadığında 36 yaşındaydı. Devrin magazin sayfalarına göre, "bir

bardak suda dört tüp Mogadon eriterek" intihara teşebbüs etmişti. (Mogadon'un bir kutusu kafa yapardı, bunu alkolle "çakan" pembe pembe köpürür ve her şeye gülerdi. Reçetesizdi. Foyası meydana çıkınca piyasadan çekildi.) Dört kutu Mogadon'u deviren Seher Şeniz ertesi gün gazetecilere evinde randevu verdiğini unutup ölmeye yattı. 29 Haziran 1984. Genellikle randevularına çok lakayt olan gazeteciler Seher Şeniz'e gelince çok dakiktiler. Bu sayede kurtuldu. Mahalle muhtarı ve komşularla kapıyı kırıp içeri girdiklerinde bakışlarında mana kalmamıştı. Alelacele Amerikan Hastanesi'ne kaldırıldı. Ancak 12 saat sonra yaşamda olduğunun işaretlerini vermeye başladı. Gözünü açar açmaz nerede olduğunu sordu. Sonra "ölmek istiyorum" diyerek başını öteye çevirmişti.

Seher Şeniz kendisinden umulanın aksine, saklı ve patırtısız bir özel yaşam sürüyordu. Üstelik sansasyonelitenin hedef kişisi olduğu halde, aşkları oldukça az yer alıyordu manşetlerde. İlk intihar girişimini "evli bir hayırsız" yüzünden yaptığina dair dedikodular dolaşmıştı ortalıkta. Güya adam Seher'den de nikâhlısından da geçemiyormuş. (Türkan-Rüçhan, Fato-Memduh ve mağdurları türü bir ilişki moda o zaman.)

Estetik ameliyat sonrası.

İlk evliliğini 16 yaşındayken İzmir’de yaptı. Bir yıl sonra ayrıldı. Kızlık soyadı Başdaş’tı. İkinci defa Amerikalı Anthony Wilkins’le evlendi. Sonra Teknur Kiraz’la –evli miydi orası meçhul– geçen beş yıl. Hepsi bu. Röntgencileri hayal kırıklığına uğratacak, ama, beklentinin tersine, onun iskambil destesi gibi kalabalık sevgilileri olmadı. Yalnız bir ara 80’lerde “Krallar” a karşı zaaf gösterdi. “Traktörcüler Kralı” Osman Hattat, “Gazinocular Kralı” Fahrettin Aslan’ın veliahtı Sacit Aslan ve “Elmas Kralı” Tosunyan. Ancak kralların üçü de kof çıktı, hiçbiri onu fethedecek çapta değildi.

Seher Şeniz’in intiharına hemen hemen bütün gazeteler birinci sayfalarında yer ayırdılar. “Dansözün trajik akıbeti” ne ilgi çok büyüktü. İntihara iltifat ve iltimas... Kerli ferli köşe yazarları bile iç geçirerek onun için hissettiklerini kaleme aldılar. O gün İlhan Selçuk, Hasan Pulur, Mehmet Altan sütunlarını Seher’e ayırmıştı.

Komşularına “Avrupa’ya gidiyorum” diye mesaj bırakmıştı. Abisi Turhan Başdaş’a da aynı yalanı söylemiş, o yokken göz kulak olması için evinin anahtarını yollamıştı. Üç gün sonra abi kardeşini evinde, başucunda bir mektupla ölü buldu. Mektubunda ölümünden kendisinin sorumlu olduğunu ve dini tören istemediğini yazıyordu. Ancak yakınları onun bu son arzusunun yerine getirmedi.

Gazeteler böyle diyordu. Tanımlanamayan, tahlil edilmeye muhtaç, şaşırtıcı bir gözyaşı seli oluştu arkasından. Çünkü kırılan, ateşli ve anlamlı hareketlerin sonsuz değişimini yansıtan bir kaleydoskoptu. Adı dudaklarda krema, pudra şekeri lezzeti bırakarak çoğaldı Seher Şeniz... Derin, yoğun, doğurgan ve tamamen Şarki Seher Şeniz. Onun dansı, yasak olanla olmayan tüm fiiller arasında gidip gelen bir dansı. Karıştırmayı, öğütmeyi, soğurmayı içeriyordu. Kalçalarından kıvılcımlar saçardı. Baldırlarını titreterek çömelir, omuzlarını titreterek yerden kalkardı. Büyülü liriği insanda hoş bir uyuşukluğa neden olurdu. Onun dansı söğüt dallarının rüzgârda salınması gibiydi.

Ateşin yavaşça sönen ışığında şallara bürünmüş, gülücükler saçan bir dansöz geldi, karanlığı altına çevirip bu âlemden çekip gitti.

Nebile Teker

Nebile Teker fışır fışır şifon, cam göbeği mavi süper mini eteğiyle Gültepe sokaklarında.

1960'lı yıllarda İstanbul'a eklenmiş bir gecekondu semti burası¹. O şimdilerde Gültepe'de yaşıyor, Gültepe Otel'i'nde kalıyor. Otel sahibinin himmetiyle; eski bir hayranı, gençliğinde resimlerini toplarmış, âşıkmuş ona. Ancak şimdi ve bu şartlar altında bir araya gelebilmişler. Nebile Hanımı yolda gören durup bir daha bakıyor. Elinde bir zamanlar zarif olduğu belli bir el çantası ve bir poşet... İki de tıklım tıklım dolu, çeşitli "evraklar": kartvizitler, davetiyeler, telefon numaraları, stüdyo adresleri yazılı kırıntılar, gazete kesikleri, menajer isimleri, Paris'ten, Berlin'den yırtık pırtık kartpostallar... Nebile Teker sokaklarda kendi halinde dolaşıyor. O geçerken insanlar dükkânlardan çıkıyor, çocuklar peşine takılıyor. O, kocaman çerçeveli güneş gözlüğünden dışarı fırlayan takma kirpiklerini kırpıştırır kırpıştırır; bir karış topuklularını tıkırdatar tıkırdatar; küfürlere, ısıklara, alkışlara, türlü sataşmalara aldırmadan, kimsesiz ve mağrur yürüyor.

O bir zamanlar düşleri süsleyen bir vamdı. İlk kez 1943'te kurulan Ses Opereti'nde Avni Dilligil, Renan Fosforoğlu, Halide Pişkin, Hulusi Kentmen, Turgut Borali ile sahneye çıkmıştı. 1940'ların sonuna doğru sinemaya geçti. *Sonsuz Acı*, *Yuvamı Yıkamazsın* adlı filmlerle halkın beğenisini kazanmıştı. 1950'lerde moda olan tarihi kurdelelerde casuslarla düşüp kalkan veya Bizanslı bir yosmayı canlandıran kötü kadın rollerine yakıştırıldı. 1960'lara gelindiğinde, Yeşilçam'ın Muzaffer Tema, Feridun Çölgeçen, Ayhan Işık, Kemal Horulu (sonradan porno yönet-

Nebile Teker

meni oldu, *Derin Gırtlak* adlı filmi klasikler arasına girdi. Kaynak: Metin Erksan), Özel Türkbaş, (eşi) Ayhan Batu, Necla Ateş gibileri şanslarını Hollywood'ta denemek üzere Yeni Dünya'ya yelken açmışlardı. Bunların arasında Nebile Teker de vardı. Hepsi tek tek kürkçü dükkânına döndüler. Nebile Teker de tutunamayanlar arasındaydı.

Ama dönüşü muhteşem oldu. Arkadaşları ona henüz yeni açılmış bulunan Hilton'da şamatalı bir hoş geldin partisi verdiler. Yeşilçam'ın para babaları, jönlere, rejisörleri o gece Nebile Teker'i yakın markaja alıp

Hollywood maceralarını dinlediler. Bu renkli dönüşün rüzgârıyla peş peşe filmler çekti. Bunlardan *Gönlüm Yaralı* ve *Duvaksız Gelin* le eski süksesine yeniden kavuştu.

Yeşilçam 1970'lerde porno dalgasına teslim olmuştu. Birçok artist bu dalgaya bulaşmadan kabuğuna çekildi. Nebile Teker de böylece sinemadan tamamen uzaklaştı. Sinemanın içine düştüğü bu halden tiksiniyordu. Artık kapısında Cadillac'lar nöbet beklemiyordu. Ardı arkası kesilmeyen "teklifler" de artık bir tuhaflaşmıştı. Ondan, anlı şanlı Nebile Teker'den iç çamaşırı modelliği yapmasını rica ediyorlardı. O "iğrenç" bulduğu bu teklifleri elinin tersiyle itti.

"Bugünler de geçer" diye diye, en verimli çağında kendini kızağa çekti. Aylak geçen yıllardaazardan yiyip gezdi, tozdu. Avrupa'da ayak basmadık ülke bırakmadı. Batılı ünlü yönetmenler, aktörlerle arkadaşlıklar kurdu. Ara sıra Türkiye'ye uğrayıp piyasayı kolaçan ediyordu. Porno salgını geçmiş, yeni ku-

şak sinemacılar boy atmaya başlamıştı. Tiyatro kökenli sinemacıların yüzüne bakan kalmamıştı.

Bu hengâmede Cahide Sonku gibi Nebile Teker de unutuldu. Bunlardan kimileri –mesela Emine Adalet Pee, mesela Mümtaz Ener– Darülaceze’ye sığındılar, orada kimsesiz öldüler.

Daha şanssızları ise İstanbul sokaklarında beş parasız ve güvencesiz çile doldurmaya devam ediyorlar. Nebile Teker bu ibretlik vefasızlığın canlı örneğidir. 13 yaşında sahneye çıkmıştı. 1962’ye kadar aralıksız çalıştı. Yaklaşık 25 yıl sahnede kaldı. Ama şimdi bir emekli maaşından bile yoksun.

Onun yaşamı boyunca iki büyük inadı oldu. Birincisi, sinemaya dair. O “topuklu ayakkabısından şampanya içilen” kadınlar kuşağından biri olarak daima yakın alaka bekledi. Ama Yeşilçam öyle kaba ve unutkan olmuştu ki, bırakın Nebile Teker’e rol vermeyi, içlerinden dilenecek kadar düşmüşlerine sadaka bile vermiyordu.

İkinci büyük inadı erkeklerle ilgiliydi. Yaşamı boyunca hiçbir erkeğe ait olmadı. Kimse onu avucunun içine alamıyordu. Ne para, ne pul, ne iltifat Nebile Teker’in kalbine işliyordu. Üç kez evlenmeyi denedi. Koça adaylarından ikisinin zamansız ölümüyle fırsatı kaçırdı. Üçüncü aday tıpkı masallardaki gibi bir Arap prensiydi. Onunla Avrupa’da tanışmıştı. Ama “sebebi-ni açıklayamadığı” bir neden yüzünden birleşemediler. Bu ayrılıktan sonra erkeklere karşı daha da temkinli olmuştu. Zerre kadar güveni yoktu hiçbirine.

Zamanla neyi var neyi yoksa savruldu gitti avucundan. Lüks apartmanlardan Beyoğlu otellerine indi. Şimdi ancak abonman biletiyle bindiği belediye otobüsleriyle dolaşabiliyor. Belki eskisi gibi günde üç kat elbise değiştiremiyor, ama üstü başı yine de tiril tiril. Devrinin giyim kuşam modası hâlâ onun favorisi. Saçları sanki *Duvaksız Gelin*’in setinden henüz çıkmış gibi. Süper minisi *Gönlüm Yaralı* filminden. Takıları da öyle. Tek fark çantasında. Sokak çocuklarından çekiştire çekiştire orası burası yırtılmış, eskimiş. İçi tıklım tıklım dolu. Miladı dolmuş mukaveleler, kartvizitler, davetiyeler, beş haneli telefon numaralı, mazi olmuş stüdyo adresleri, yazılı kırpıntılar, gazete kesikleri, menajer isimleri, Paris’ten, Berlin’den yırtık-pırtık kartpostallar.

Salim Koç

Kâzım Uysal

1 Gültepe'ye Dikilen İlk Gecekondu ve Sandoz'da Bir Grev Girişimi

Ömrünün son demlerinde Nebile Teker'e mekân olan Gültepe gecekondu mahallesi, varlığını burada ilk kez tesis kuran Sandoz ilaç fabrikasına borçlu. Birkaç yıl önce Sandoz kapandı, Novartis adını alarak sermaye ve sahip değişti. Sandoz 1969'da kuruluşunun 10. yıldönümünü nedeniyle yayımladığı kitapta, Gültepe'ye nasıl yerleştiklerini ve işçilerin burada ilk gecekonducuları nasıl kurduklarını şöyle anlatılıyor:

"O zamanlar Sandoz binası burada tekti. Arkamız bataklıktı. Bir tuğla harmanı vardı yalnızca. Çok pis kokuyordu. Belediye otobüslerinin buraya seferi de yoktu. İşte bu tuğla harmanının olduğu yere bizim işçiler gecekondu yapmaya başladı. Derken hemşehriler, aynı köylüler filan mahalle oldular. Nihayet Gültepe! İşçilere o zamanın parasıyla iki bin lira avans verebiliyorduk. Normalde bir işçi ayda 300-400 lira maaş alıyordu. Bu iyi bir maaştı. Avansı çeken fabrikanın hemen arkasına bir oda yapıyordu. Sandoz işçileri bir bakıma Gültepe'nin çekirdeğidir. Üç işçimiz vardı: biri 'gravüle' ustası Sinoplu Kâzım Uysal, tablet ustası Sivaslı Salim Koç ve Burhan Rona, bu sonuncusu doğma büyüme İstanbulluydu. Üçü de avans aldı. Burhan Rona bu parayla bakin neler yaptı: buzdolabı aldı, çamaşır makinesi aldı, teyp-pikap, şu aldı bu aldı, sonra da fabrikanın en güzel kızı Mari (Rona) ile evlendi. Kâzım'la Salim ise Gültepe'nin ilk gecekonducularını yaptılar. İkisi de 1959'dan beri, yani kuruluşumuzdan beri Sandoz'daydı.

Geldik 1970'e, sendikal faaliyetler başladı. Deva'da, Eczacıbaşı'nda sendika vardı, bizde henüz yok. Bir sabah bana geldiler. Herkes işi bıraktı, kantinde toplandılar. Grev mi ne yapacaklarmış?! Ooo, ne âlâ, pekiyi n'apacağız şimdi? Hep bir ağızdan konuşuyorlar. Bu böyle olmaz. İçinizden bir delegasyon seçin, konuşalım dedik, kabul ettiler, delegasyon geldi; üç kişi, elebaşı da bu Burhan Rona. Konuşmalar başladı. Sendika DİSK Atom-İş, adamlar resmen Dev-Genç'li. Hiç beğenmedik. Bu arada gayet enteresan bir şey, Burhan Rona konuşuyordu; vallahi hiçbir şeyim yok. Salih Koç'un evi var, Kâzım Uysal'ın evi var, benim bir şeyim yok diye. Gösterdiği sebebe, yaptığı mukayeseye bak! Geçelim, gittiler, arkalarından bu işe bir çare bulmamız lazım. Bunlarla olmaz. Başka bir sendika: Mesela Petrol İş! Birazcık daha yumuşak, ama hiç olmazsa içlerinde anarşist yok. O zamanlar Petrol-İş'in başında İsmail Topkar vardı, onunla kontak kurduk, bir şekilde sendikayı değiştirdik."

Benli Belkıs

Rahmetli Cengiz Tuncer (e yayınları'nın kurucusu), 3 Ocak 1965 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde Benli Belkıs'la bir röportaj yapmıştı. Benli Belkıs bu söyleşide, Cumhuriyet'in o döneminde özendirilen kadın modelini tarif ederken, aslında birkaç cümle ile hayatını da özetlemiş:

"Güzel kadın asla tatmin edilemez, daima açtır. Güzel kadının hayatı baştan sona komplimandır. Herkes ondan bir şeyler almaya uğraşır, onu kuşatır, fethetmek ister. Ayda on bin kazanan bir kocanız varsa, 20 bin kazanana layıksın derler. Gelin de inanmayın. Benim felaketim komplimanlar oldu. Nikâh şahitlerinden başladı komplimanlar. Kocamın arkadaşları, arkadaşlarımdan arkadaşları, binlerce kompliman. Kadın nasihate, tavsiyeye inanmaz. Komplimana inanır. Güzel kadın için dopdolu yaşama imkânı vardır, ama mesut olma imkânı yoktur. Keşke ben sadece mesut olsaydım. Mısırlı Ganini Fehmi Paşa bana 'Seni nadide bir çiçek olarak alıyorum, kızım' dedi. Kocalı kadına daima vaat yapılır. Güzel kadın evliyse çevresinde binlerce vaat vardır. Ta ki serbest kalıncaya kadar."

Vaktinde, özellikle de 1945-65 arasında, 'güzelliği ve zekâsından başka hiçbir önemi olmayan', kökeni itibarıyla Osmanlı'dan artık bir aristokrat aileden gelen bir kadın efsane yaratılmıştı. Bu oluşuma gösterişli ve sakınmasız yaşantısıyla kendisi de zemin hazırlamıştı. Rum, Yahudi sosyeteye karşılık "milli sosyete" yaratma iddiasındaki devrin medyası da Benli Belkıs'ı baş tacı ederek alabildiğine kışkırtmıştı. Üst düzey sosyete çiçeği kimliğini, şuhluğunun büyülediği böceklerin ortasında yıllar yılı korumasını bilen Benli Belkıs 1972'de, (o çok nefret ettiği

halktan birinin, bir apartman kapıcısının kucağına düşüp) öldüğünde efsanesi yeni başlıyordu.

Onun ardından 12 yıl sonra, 1986'nın mart ayında *Posta* gazetesinde Hülya Bankoğlu imzasıyla bol tanıklı bir Benli Belkis röportajı yayınlandı. Yakın çevresinden Orhan Boran, Enver Özalp, Gönül Yazar, Betül Mardin, Leyla Umar, Muallâ Özbek, Kâzım Polat ve yeğeni Şehrazat bu röportajda Benli Belkis'ı anlatmışlar. Önce bunları okuyalım, ardından bazı dergi ve kitaplarda rastladığımız başka Benli Belkis alıntılarıyla portremizi tamamlayalım.

Orhan Boran: "Geçenlerde bir rastlantı, İstanbul'un gene derinliği olmayan, yapay bir yaşam sürdüren mutlu azınlık çevresinin toplandığı bir salondaydım. Bir ara onun lafı geçtiğinde kokotluğun iki saat sonra yasak edileceğinden korkar gibi son sınırları zorlayan bir kadın, 'canım Benli Belkis alt tarafı' diye başlayarak minik bir tirada girişti. Şaşırdım kaldım. Benli Belkis yaşasaydı da aynı salonda olsaydı, bu tirat kulağına ulaşıyorsa, her halde kızmazdı ama ünlü sözcüklerini mırıldanıverirdi: 'My goodness!' Hilton Oteli'nin lobisinde, son derece saygın mevkideki kim bilir kaç yabancı konuşun, ona nasıl değer vererek selamladıklarını gözlerimle gördüm. Yaşamını ayrintılarıyla bilmem olanaksız tabii. Ben sadece arkadaş canlılığına, kötü gün dostluğuna, riyasız vefasına, yapmacıksız nezaketine, engin terbiyesine, hanımlığına, nefis bir Lady oluşuna tanıyorum. Kalanın kararı zaten kula düşmez."

Yaşantısının büyük bir bölümünü yurtdışında geçiren, Paris'e, Londra'ya gittiğinde gazetelerin "Türk incisi geldi" diye manşet attıkları, Kral Gustav, Kral Rainer, Kral Faruk ve daha nicesinin yakın dostluğunu kazanan Benli Belkis beş evlilik ve sayısız aşk macerası yaşadı. İlk evliliğini 14 yaşında yapmıştı. Hiç çocuğu olmadı.

Leyla Umar: "Bugün sosyete bazı hanımların yaptığı gibi evli erkekleri ayartmaya merakı yoktu. Yanında karısı olan erkeğe selam bile vermezdi."

Enver Özalp: "Benli Belkıs'ı ilk gördüğümde güzelliğinden o kadar etkilenmişim ki, düşüp bayılabıldım. Dostluğumuz ilk yıllar platonikti. O günlerde bir randevumuza gelmedi. Bana bir fotoğrafını yolladı. 'Seninle bugün buluşamadık. Hava da hislerim gibi üzgün. Benim gibi ağlıyor' diye yazmıştı arkasına. Bu fotoğraf evdekilerin eline geçti ve bu olay benim tahsil hayatıma Paris'te devam etmeme neden oldu. Sonradan çok uzun yıllar dostluğumuzu koruduk Belkıs'la."

Birlikte olacağı erkeği pervasızca seçen, yanındaki erkeğin kendine fazla güvendiğini hissettiği anda geceyi bir başkasıyla tamamlamaktan çekinmeyen Benli Belkıs üstelik bunları para pul adına değil, sırf canı öyle istediği için yapıyordu.

Bir gün Doğan Nadi, Esat Mahmut ve Feridun Karakurt, Enver Özalp'le Degustasyon'da oturlurken dışarıdan Benli Belkıs el işaretleriyle Özalp'i yanına çağırdı. "Ne olur 15-20 gün benimle meşgul ol. Beni Celâlettin Ezine'den kurtar. Bu efeminine adama niye âşık oldum bilemiyorum. Bir süre akşamları birlikte çıkalım." Bu riski göze alamazdım. "Bak Belkıs" dedim, "aşk yaşadığımızı sanırlar. Benden Ankara'ya kadar yürüyerek gitmemi iste, gideyim. Ama bunu isteme."

Gönül Yazar: "Bugünkü hayatım yalnız Allah vergisi değil, biraz da Belkıs vergisi. Bana hep iyi yaşamayı, her şeyin ka-

Benli Belkıs

litalisini seçmeyi o öğretti. Benli Belkıs'ı çekemeyene hiç rastlamadım. Bir sabah evine gittim, makyajsız ve bugidiliydi. Hem gitti rujunu sürdü. İpek sabahlıklar içindeydi. 'Bu saçında kilerle nasıl uyuyorsun' diye sordum. 'Başımı ağrıtmamasın diye her gece iki optalidon alıp öyle yatıyorum' dedi. O var ya o, ayakkabılarını boyatırken altını bile cilalatıyordu."

Gönül Yazar'a kritik durumlarda vaziyeti idare etmek için Fransızca önemli bulduğu lafları öğretmiş. Önemli bir yabancıyla tanıştığında, onu atlamak için "dün gece iyi uyuyamadım", "bugün çok yorgunum", beğendiyse elde tutmak için "sana bayılıyorum, hayranım" gibi.

Eşref Kolçak'la *Çılgınlar Cehennemi* adlı bir de film çeviren Benli Belkıs bundan pişmanlık duyarak Gönül Yazar'a şunları söylemiş:

"Sakin film çevirme, Gönülcüğüm. Şartlar iyi değil. Sonra mahzun olursun, hayallerin yıkılır. Benim filmimin bir sahnesinde etrafımda halayıklar dolaşıyordu. Çekim aralarında önümde duran tabaktaki muzları yediler, çünkü açtılar. Sonunda yönetmen dayanamadı bağırды: 'Dekorları yemeyin ulan' dedi. Düşün ki bu insanlar daha dekorla aksesuarı birbirinden ayıramıyorlar".

Mualla Özbek: "1952'de vapurla Marsilya'ya giderken tanıdım Belkıs'ı. Gemide onun da olduğunu işittik, ama önceleri hiç kamarasından çıkmadı. Üçüncü gün kamarotla haber gönderip kendisini ziyaret etmemi rica etti. Gittim. Leylak rengi ipek bir sabahlık giyiyordu. Bu akşam yemekte sizin gruba katılabilir miyim diye sordu. Yemeği birlikte yedik. Bize piyano çaldı, şarkılar söyledi, aşklarını, Sadi Rıza'nın kendisine bir kâse aşure yaptırıp ortasına fındıktan bir ben koydurarak ilanı aşk edişini falan anlattı. Gemideyken hiç parası yoktu. Marsilya'da biri karşıladı kendisini. İki gün sonra gemide beraber olduğumuz arkadaşlarla birlikte yediği bir yemeğin ardından onlara otel odasındaki gardirobunu göstermiş. İçinde iki kürk dahil olmak üzere müthiş bir koleksiyon taşıyormuş bu gardirop. Şaşıktık kaldık. Bu tanışmadan uzun yıllar sonra giysilerini ben diktim.

Borcuna sadık, eli açık bir insandı. Ama son yıllarda maddi durumu pek iyi olmadığından para almıyorduk kendisinden.

Benli Belkis 30 yaşındayken moda olan makyaj tarzını 60 yaşında da uyguluyor, demode modelli tuvaletler diktirmekte ısrar ediyordu. Niçin diye sorulduğunda ‘Yoksa beni görmezler’ diyordu.”

Kâzım Polat (Rouge et Noir’ın yöneticisi): “O yıllarda hep doreler, lameler giyerdi. Bir artist kadar makyaj yapardı. Fazla yemez, içki de içmezdi. Haftada dört kez gelirdi. Tanju Okan’ı çok beğenirdi o zamanlar. Dario Moreno, Metin Ersoy hayranıydı. Çatki da tercih ettiği kulüplerdendi. Öncü paparazzilerden Zozo Toledo onun peşinden hiç ayrılmazdı.”

Şehrazat: “Çok yakınlarının dışında kimsenin halamı makyajsız gördüğünü sanmıyorum. Kapıdan misafir döndürürdü bu yüzden. Arkasından bakınca 20 yaşında genç kız sanırdınız. Hayatımda hiçbir kadının üzerinde pantolonun halamda olduğu kadar güzel durduğunu görmedim. Çok güzel zeytin yağlı ayşekadın fasulye pişirirdi. Titizdi, ama misafirlerine ayakkabı çıkartmazdı. Çok evhamlıydı; havagazı kapandı mı, kapı kilitlendi mi diye tekrar tekrar kontrol ederdi. Genelde asabi ve çok hızlı konuşan biriydi. Halamın yıllar önce Fransa’da bir sevgilisi varmış, sonra ayrılmışlar, adam evlenmiş. Çocukları, hatta torunları olan bu adam halamı hiçbir zaman unutamamış. Her bayramda, yılbaşında kart atardı. Ölümüne yakın bir mektup gelmişti ondan: ‘Belkis, ben burada yıllardır senden aileme öyle çok söz ettim ki seni merak ediyorlar. Lütfen davetlimiz ol, Paris’e bize ziyaretimize gel’ diye. Halam Paris’te George V.’de kalırmış. Rahat etsin diye ona orada bir oda açtılar. Monaco’da at yarışları sırasında bir yıl en iyi giyinen kadın seçilmişti.”

Kimseden yardım almadan iki yıl hasta annesine baktı. Ölünce de çok sarsıldı. Ardından bir kalp krizi geçirdi. Bu sırada ziyaretine gelen Buran Saru’yu annesinin odasına götürüp, her gün havalandırıp temizlediğini ve dönmesini beklediğini söylemiş.

Nesteren Tamer adında bir gazeteci *Modern Saba Melikesi Bel-*

Benli Belkıs (önde beyaz tuvaletli) hayatına giren erkeklerden biriyle, kocalarından Fehmi Paşa ile. Yüzünde iinli beni ve çapkın gülünsemesiyle "Bu mekân benim ortamım değil, ben burada bir misafirim. Bunlar da renkli hayatıma girip çıkan, bazen adlarını bile unuttuğum figüranlar" der gibi.

kıs ve Aşkları adında bir kitap yazmaya ve bunu 16 ülkede bastırmaya niyetlenmiş ve onunla görüşmüştü: Evine gittiğimde dantel gecelikler içinde yatıyordu. Yanında genç bir adam vardı. Sanki dünyada birbirleri için en önemli iki insandı onlar.

Benli Belkıs 61. yaşını Taşlık Tenis Kulübü'nde kutladı. Pastasına neden beş mum diktiğini soran (kardeşi Kemali Söylemezoğlu'nun eski karısı caz solisti) Sevinç Tevs'e "Her biri bir kocam için" demişti. Bu onun son doğum günü partisi oldu. Aynı yıl bir sabah kapısı çaldı. Her zaman olduğu gibi kapıyı ipek sabahlığı üzerinde olduğu halde açan Benli Belkıs, gelen çöpçünün inanamayan bakışları önünde son nefesini verdi.

Betül Mardin: "Hanım arkadaşlarıyla sokakta görünmek istemezdi. Onların da adı çıkar diye."

Selami İzzet (Sedes): "Kuzguncuk'ta Marko Paşa yalısında büyüdü. Kandilli Lisesi ve Robert Kolejde okudu. Yüzme, tenis,

kürek sporları yaptı. Paris'te otomobil yarışına katıldı. Sen Moris'te kayakta yarıştı. Peşte ve Lila Füret Avrupa'da en sevdiği şehirlerdi. Şaşılacak bir şey anlattığında ya da işittiğinde: 'formidable!' (korkunç, müthiş!) derdi.

Avrupa basınında 'Atatürk kızı Belkis Kemali bir otomobil kazasında yaralandı' diye haber çıkınca Le Baron Max Oppenheim - Ministre D'Allemagne (banker) onu şatosunda tedavi etti. *Şark Hayatı* diye bir kitap yazıyordu. Bu haberde bir gariplik vardı. Kendisine sorduğumda bana olayı şöyle anlatmıştı:

'Şarktan topladığı giysileri bir bir bana giydirerek fotoğraflarımı çekti. Şatosunda rüya ve hülya âleminde dolaşırdım. Geceleri yemeğimizi yedikten sonra altın şamdanlar tutan beyaz perukalı, sırma livreli uşakların ortasında, geniş ceviz merdivenlerden üst kattaki piyano odasına çıkardık. Uşaklar şamdanları odanın dört köşesine bırakırlar, piyanonun mumlarını yakarlardı. Mumların ışığında baş başa kalırdık. Baron Oppenheim piyano çalmaya başlar. Prelüdlere bestelerdi. Bir gün Kont Zecini ile bir otomobil gezisine çıkmıştık, bir hendeğe yuvarlandık. Gözlerimi hastanede açtım. Kemali soyadımdan ötürü gazeteler beni Atatürk'ün kızı sanmışlar ve öyle yazmışlardı. Sefaretimiz bir tekzip gönderdi.'

Karanlıktan korkardı. Utangaç bir kızdı aslında, utandı mı, kulak memelerinden memelerine kadar kızarırdı. Aynaya çok düşküncü: 'Ben kendi kendimi özlerim, kendimi göresim gelir' derdi."

(Yeni Mecmua, 1941)

Burhan Oğuz: "Mustafa Kemal tüccarı sevdi, memlekette çoğalmasını arzu etti. Bunların da öz Türkler arasından yetişmesine gayret etti. Bu basiretli görüş sayesinde bazı kişiler cidden mümtaz mevkilere yükseldiler. Memleketin yükselmesine yardım edenlerden biri de bizim şirketin (Ortaşark T.A.Ş.) ortaklarından İhsan Bey, nam-ı diğer 'Tütüncü İhsan'dır. Atasının direktiflerini iyice kavramış olarak onun karşısına çıkmış: Gazi'nin sık sık Tokatlıyan'ı (meşhur otel, sonra Konak Oteli oldu, şimdi Giresunlu fındık tüccarı İbrahim Gültan marifetiyle tadil ediliyor) şereflendirdiğini gören hazret, yanına bir iki güzel ka-

dın alarak aynı yere devamla başlamış ve kısa zamanda da dikkat çekmeyi başarmıştı.

Şimdi anlatacağım hikâyeyi kardeşi Galip Doruk bir övünme vesilesi olarak anlatmıştı. Refakatindeki 'petalya'larla (eski- den sarı asmakuşunun avlanmasının yasaklanmasından önce Galitarya'da -şimdiki Şenlikköy'de- ağaçların tepesine kuşun doldurulmuşu konur, oraya gelen kuşlar da vurulurdu. Petaya bu doldurulmuş kuşun Rumlardan kalma adıydı) birlikte masaya davet edilen İhsan Bey mükemmel el pençe duruşuyla da ayrıca hoşla gitmiş. Ne iş yaptığı sorulduğunda tütün tüccarı olduğunu arz etmiş. Kendisi tüccar, yanındaki kadınlar güzel ve emre amade. Memleket bundan mükemmel bir vatandaşı bulamaz.

- Soyadı aldın mı?

- Efendimiz hangisini tensip buyururlarsa...

- Soyadın Doruk olacak!

Bunu yemek listesinin arkasına yazıp imza etmiş. Bu kâğıt halen çerçevelenmiş vaziyette İhsan Beyin salonunda asılıymış. Doruk, tütün yaprağının uç kısmına verilen isimmiş. Atatürk'ün botanik bilgisi.

Elde ettiği bu başarıdan sonra İhsan Beyin evlenme safhaları başlar. İlk olarak Benli Belkıs Hanım ile izdivaç eder ve taze gelinin inkişaf etmek için fırsat bekleyen bir takım kabiliyetlerinden de derhal istifadeye başlar. Evleri mebus ve vekillerle dolup dolup taşar. Bu arada iş yaptığı Amerikan şirketlerinin müdürleri de gerekli iltifattan nasiplerini alıyorlar. (Belkıs Hanım iyi İngilizce ve Fransızca bilirdi.) Bunlardan birini tanıyorum. Türkçe'ye küfürleriyle vâkıf bir Yeni Dünya adamı.

Sonra üstadı sahne ve sinema sanatkarı Cahide Sonku'nun kocası olarak görüyoruz. Birkaç defa boşanıp tecdid-i nikâh (nikâh tazeleme) eyliyorlar. Son seferinde Cahide Hanımın, hamile vaziyetinde bulunduğunu bildirmesi üzerine nikâh memuru, hatunun nedense içine girmek ihtiyacını duyduğu yatağın başında, alelacele davet edilen Kılıç Ali ve Selman Beylerin (ortaklığı) şahadeti ile ifa-i vazife etmiş.

Cahide Hanımın karnı ile beraber herkesin kafasındaki istifham da büyümeye başlamış. Nihayet bir kız çocuğu dünyaya gelmiş. O esnada biraz geç kalmış olan ortanca kardeşi İzzet

Bey kan ter içinde hastaneye yetişmiş ve nevadı görmeye gitmiş. Çıktığında iki eli havada durmadan Allahın kudretini sayıp dökmeye başlamış. Ne olduğunu soran hâzîrûna da (hadiseyi Ali Naci Karacan Melih Koçer'e anlatmış, ben Melih'ten dinledim) 'Allahın büyüklüğüne bak! Tıpkı anamın çocukluğu!' demişmiş, iki saatlik bebek için!

Halen İhsan Bey meşhur muganniyelerden Şükran Özer ile evlidir. Bu son refikasından da iki kızı var. Devlet büyüklerine gösterdikleri misafirperverlik hakkında dolaşan rivayetler ise her zamankinden mütenevvi. Beş haftada bir Almanya, İsviçre veya Viyana'dan bir dadı celp ediliyor. Amerikan çikletli hanımefendi hepsine kusur bulup geri çeviriyor. Ankara'da Tahsin Beyin (Sükas) bu ithal, kambiyo ve ihraç muamelelerini takipten anası ağlıyor.

İspanya'ya sattığı tütün ve kromların kaçak olarak Sovyetler Birliği'ne kayacağını bilir. Krom stratejik madde olduğu için Sovyetlere satışı yasaktı.

Atamız işte bu İhsan Beye soyadını, III. Cumhurreisi, onun başvekil ve vekilleri kendilerini direkt telefondan aramak müsaadesini vermişler. O devirde her yere kapıyı vurmaktan girebilir, olmayacak her işi koparabilir. Herkes onun arkasından 'p.....' deyip yüzüne karşı kandilli selam sarkıtır. Hey gidi dünya hey!"

(Burhan Oğuz / *Yaşadıklarım Dinlediklerim*)

Benli Belkıs'ın Hicaz'dan Fırası

Rahmetli Süleyman Şefik Paşa çok bonkör, babacan, saf bir kumandandı. Bir hayli de hayalperestti. 150'lik listeye girişinin sebepleri arasında şüpheli yok ki, bu zaafi da vardı. Hicaz Kralı İbnisuud Hazretleri de bu halini yakından bildiği için kendisine bol bir maaşla umumi müfettiş gibi büyük bir mevki, unvan ve Hicaz tâbiyeti verişine rağmen faal bir vazife vermemiş, sadece eski dostluk ve samimiyetin tesiriyle, ahir ömründe refah içinde yaşamasını sağlamak istemişti. Paşa da bu vaziyeti olduğu gibi kabul ederek, muhiye uyum sağlamak zarureti de duyarak, sakal koyuvermiş, maşlah, agel, keyfiye giymiş, tamamıyla yerli kıyafetine girmiş ve o hayata intibak etmişti. Bu surette kapalı bir hayata mahkûm ettiği eşi ve kızlarının ise, İstanbul gibi bir şehirden geldiklerini hiç gözüne getirmeyiş bir müddet sonra anlaşmazlığa sebep olmuştu. Onların gelişini dört gözle bekleyenler için de büyük

hayal kırıklığı olmuştu. Bu şaşkınlık o dereceyi bulmuştu ki, akşam üstleri kapalı bir Ford otomobil içinde çarşafı peçeli olarak şehir dışındaki deniz kıyısında analarıyla gezmeye çıkan İstanbul dilberlerini, o hallerinde bile görebilmek için bütün yabancılar da o yol boyunca dolaşıp durmaya başlamışlardı. Süleyman Şefik Paşa bunu görünce çocuklarını bu yegane gezintilerden de mahrum bırakmak zorunda kaldı.

Böylece hiçbir günahları yokken, dilberler için tahammül edilmez kasvetli hayata katlanmak icap etti. Bu vaziyette yaşayamayacağını anlayan Paşanın eşi günün birinde çarşafını giyince, evden fırlamış ve soluğu Türkiye mümessilliğinde almıştı. Başkatip bunun üzerine aralarını bulmak için Süleyman Şefik Paşa'ya gitti. "Ben bu evin babasıyım. Fakat bizim hanım bunu anlamak istemiyor. İlla İstanbul'da alıştıkları gibi açık saçık gezip tozmak istiyor. Kızlarımı da kendine uydurmak hevesinde. Halbuki burası Hicaz. Benim mevkiim, vaziyetim malûm. Katiyen razı olamam. İşte koskocaman konak, döşeli dayalı. Aşçı da var hizmetçi de var otomobil de var." Paşa bu mihval üzere bir hayli konuşarak kararını açıkça ifade etti. Feridun Bey, mutlaka ara bulmak emeliyle düşünerek Mümessilliğe dönünce ne görse beğenirsiniz, Paşanın gafletinden istifade eden kızları Rabia ile Belkıs da çarşaflarını başlarına geçirerek Mümessilliğe, annelerinin yanına kaçıp gelmişler: "Biz annemizden ayrılmayız" diye dizlerinin dibine oturmuşlar. Süleyman Şefik Paşanın arzu ve teklifi nazıkçe anlatılınca Hanımefendi: "İmkânı yok, bu vaziyette bir daha o eve dönüp, o cehennem hayatına katlanamam. Esasen kalbimden de rahatsızım. Üstüme düşmeyin, mesul olursunuz" deyip kestirip atmıştı. "Paşa beni aldatı. Cidde'de birçok ecnebilerin bulunduğunu ve Avrupalı bir hayat yaşandığını ballandırarak anlatmıştı. Bu mektuplar hâlâ yanımdadır."

Türkiye Mümessilliği Başkatibi Feridun Beyin yaptığı aracılık fayda vermedi. Hanımefendi kızlarını yanına katıp Paşayı gurbet ellerde bırakıp İstanbul'a döndü.

İnci 1953

Süleyman Şefik Paşa'nın Çocukları

1. Sihameddin Kemali Söylemezoğlu (ö. Viyana, 13.4.1981).
Aynur Hanımdan iki çocuğu var: Şefik Kemali, Şehrazat.
2. Turgut Kemali Söylemezoğlu Rabia Hanımla evlendi.
3. Benli Belkıs, Sultan Vahidettin'in oğlu Şehzade Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin oğlu Şehzade Mehmet Nazım Efendi ile evlendi, Kahire 1942-1944. Biroğlu oldu: Cengiz Efendi 1942
4. Perizat Perin, Mithat Perin'in eşi.

Yılmaz Öztuna / Devletler ve Hanedanlar

Prenses Fazıla

Bütün İstanbul bayraklarla donatılmıştı. 1958'in 14 Temmuz sabahı saat 9 sularında o zamanki ismiyle Yeşilköy havalanında şehir bandosu yerini almış, hükümet temsilcileri dahil diğer zevat, Irak Kralı Faysal Haşimi ile ona refakat eden dayısı Veliaht Prens Abdüllillah ve Başbakan Nuri Sait Paşa'yı karşılamaya hazırlanıyordu.

Tam bu esnada Bağdat radyosunun dünyaya yaymaya başladığı bir haber şehri kapladı. Irak'ta askeri bir darbe ile krallık yerine cumhuriyet ilan edilmişti. İstanbul'da günlerdir merak ve heyecanla beklenen Kral Faysal bir habere göre tutuklanmış, bir başka habere göre ise cumhuriyetçiler tarafından öldürülmüştü. Radyo her yarım saatte bir bu haberi tekrarlıyor, arada askeri marşlar çalıyordu. Kahire ve Şam radyoları da darbeyi doğrulamıştı. Şam radyosu Abdüllillah, Nuri Sait Paşa ile oğlu Sabbah'ın "linç" edildiğini, ancak kraldan haber alınmadığını duyurmuştu.

1925'ten beri Irak'ı yöneten Haşimi Hanedanı tarihe karışırken, Yeşilköy'de bayraklar direklerden indirildi, meydana serilen halılar teker teker toplandı, bando takım taklavatı toplayıp gitti, karşılayıcıların arabaları şehre boş olarak döndü. Kralın İstanbul'da yaşayan akrabalarından iki yaşlı hanım, duyduklarına inanamamış olacaklar ki, sessiz sessiz ağlayarak bir süre daha beklediler.

İstanbullular "talihsiz" kralı "merak ve heyecanla" bekliyorlardı demiştik. Bu şehre ilk defa kral gelmiyordu tabii. Merak ve heyecan, Irak kralının "müstakbel eniştemiz" olmasın-

O, yalnızca Osmanlı hanedanının son mensuplarından biri değil, Irak kraliçesi olmak üzereyken patlak veren ihtilal sonucunda sevgilisi, nişanlısı ve müstakbel kocası Kral Faysal'ı yitiren "mahzun prenses"ti...

dan kaynaklanıyordu. Faysal son Padişah Vahdettin'in henüz 16 yaşındaki torunu Fazıla'ya vurgundu. Onu dört yıl önce ilk defa bir fotoğraftan görüp beğenmişti.

1954 yılının bir yaz akşamı Bağdat Sarayı'nda Kral Faysal muhteşem bir balo düzenledi. Bağdat sosyetesini balonun tadını çıkarırken, kralın yanına Irak'ın Ankara büyükelçisinin eşi Bayan El Ravi yaklaştı, "Majeste size bir resim takdim edebilir miyim?" diyerek elindeki fotoğrafı uzattı. Baygın bakışlı güzel bir genç kız fotoğrafıydı bu. Kral kim olduğunu sordu. "Adı Fazıla'dır, Majeste, devrik Osmanlı Padişahı Vahdettin'in torunu. Paris'te ikamet ediyorlar." Faysal resmi itina ile mendil cebine yerleştirdikten sonra yanı başındaki dayısı Abdüllillah'ın kulağına bir şeyler fısıldadı.

Genç kral "Kaf Padişahının kızına âşık olan Maçın Prensi gibi" yollara düşmedi tabii. Paris'teki elçisinden Fazıla'nın adresini almıştı bile. Derhal bir dış gezi ayarlatarak Fransa'ya uçtu. İki genç, masallarda olduğu gibi, ilk görüşte birbirlerini be-

ğenmişlerdi. Faysal tam üç yıl Paris'i komşu kapısı yaptı. Bazen de İstanbul'da buluşuyorlardı. Sürgündeki Osmanlı hanedanına karşı Türkiye'nin tavrı (Menderes-Bayar marifetiyle) yumuşama dönemine girmişti. Artık İstanbul'u ziyaretlerine izin veriliyordu. Hanedan bu hoşgörüyü, sürgünde uslu uslu takılıp hiçbir siyasi maraza çıkarmadan hak etmişti. Bugün olduğu gibi o vakitler de Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı son derece dikkatliydi. Hatta Fazıla ile Faysal'ın aşkını, Türkiye acaba nasıl karşılar diye çok endişe ettiler. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek alan Tunus, Fas, Cezayir, Mısır, Lübnan gibi uluslar sülale devletten cumhuriyete geçerlerken, Osmanlı Hanedanı'ndan bir kızın Irak kralıyla evlenmesi yanlış anlaşılabilirdi. Bir sır gibi saklanan bu aşkı, devrin en etkin yayını *Hayat* dergisi ortaya çıkarmıştı. O da darbeden sonra.

Kral Faysal 1957 yazında sevgilisi ile İstanbul'da bir kere daha buluştu. O yaz Bebek koyunda demirlemiş bekleyen iki yat vardı. Biri "Melike Aliye" adlı kraliyet yatı, öbürü müstakbel kayıvalidesi "güzeller güzeli" Hanzade Sultan'ın yatı "Rakkase". Kral Faysal ile Fazıla günlerce gözlerden ve dedikodulardan uzak, şurup gibi ılık Marmara sularında yüzdüler, eğlendiler, su kayağı yaptılar. Ama yerin kulağı olduğunu hesap edemediler. Aşkları İstanbul sosyetesinin diline düşmüştü: "Irak Kralı Faysal ile Fazıla gizli gizli sevişiyorlarmış." 1998'de yaşama veda eden güzeller güzeli Hanzade Sultan söylentiler ayyuka çıkmadan kızını evlendirmeye karar verdi ve yaklaşık dört yıldan beri Fazıla'nın aşkıyla oyalanan krala restini çekti. Faysal, "Hay hay, başım üstüne" diyerek, 12 Eylül Perşembe günü kızı ailesinden istedi. Yeniköy'deki Abu Bakır Yalısı'nda nişan yapıldı. 14 Eylülde de İstanbul'dan ayrıldı. (Ayrılmadan önce Emirgân'daki meşhur Atlı Köşk'ü satın almak istediye de Hacı Ömer Sabancı buna yanaşmadı.)

Kralın gidişinden iki gün sonra Hanzade Sultan bir basın toplantısı düzenleyerek kızının Irak Kralıyla evleneceğini cümle âleme ilan etti. Aynı saatlerde Bağdat radyosu da Irak halkına nişan müjdesini veriyordu. Bir hafta sonra Bağdat'tan iki saray nazırı ile gelen Başbakan Nuri Sait Paşa, Kral Faysal'ın göndermiş olduğu broş ile zümrüt yüzüğü Prensese taktı.

17 Eylül gecesi “Rakkase” yatı, içinde Fazıla ile annesi Hanzade Sultan olduğu halde, Marmara’dan Marsilya’ya doğru hareket etmişti. Veliaht Prens Abdüllillah da arkalarından. Oradan birlikte Londra’ya gittiler. Müstakbel Irak Kraliçesi burada “Finishing School” a yazıldı. Okulda bir yıl “kraliçelik” öğrenimi görecekti. Faysal bu süre içinde nişanlısını bir defa ziyaret etti. Bir kez de Fazıla Bağdat’a gitti.

Artık düğün hazırlıkları tamamlanmak üzereydi. Çeyiz Londra ve Paris’te, Veliaht Prens Abdüllillah’ın nezaretinde düzüldü. Irak Kralı Faysal 14 Temmuzda İstanbul’a gelecek, Bağdat Paktı Devlet Başkanları toplantısına katılacaktı. Bu tarihten birkaç gün sonra da Fazıla Londra’dan İstanbul’a gelecekti. Yazı birlikte Boğaz’da geçirecekler, eylülün ilk haftasında ise evleneceklerdi.

14 Temmuz günü saat 10.45’te Yeşilköy havaalanında Irak Kralı bekleniyordu. Fakat geliş saatinden bir buçuk saat önce alana beklemedik bir Irak uçağı indi. Pilot çok heyecanlıydı, acilen Irak Büyükelçisi El Ravi ile görüşmek istiyordu. Gizli bir mesaj vardı yanında. Elçi bir solukta okudu, haber kötüydü. Ordu yönetime el koymuştu, Kral gelemeyecekti.

Fazıla kara haberi Londra’da BBC’den öğrendi. Spiker kralın akıbetinden şüphe edildiğini söylüyordu. Yine de umudunu yitirmedi. “Onu öldürmezler” diye düşünüyordu. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana kaç krallık devrilmiş, ama hiç kral öldürülmemişti. Fazıla kendini böyle teselli ederken, BBC normal program akışını keserek, Irak Kralı Faysal’ın ailesiyle birlikte darbenin ilk saatlerinde kurşuna dizildiğini duyurdu. Genç kız radyo başında öyle kalakaldı. İki damla yaş inci gibi gözlerinden süzülürken, nişan yüzüğünü dudaklarına götürdü. Nişandan hemen sonra annesiyle İstanbul’da yaptığı basın toplantısında “Bence bir kralla nişanlanmış olmaktan çok, iki yıl önce Fransa’da tanışıp seviştiğim bir adamla nişanlanmış olmak önemlidir. Taht, saltanat umurumda değil, kısmet olursa bu bir aşk evliliği olacak” demişti. Kısmet olmadı.

Dünyanın gözü Irak’a çevrilmişti. 75 kadar radyo, televizyon, ajans, gazete ve mecmua muhabiri, gölgede 45 dereceye yaklaşan cehennemi Bağdat sıcaklığında ordan oraya koşturuyor,

darbenin meçhul kalan noktalarını çözmeye çalışıyordu. *Hayat* dergisi muhabirlerinden Suavi Sonar ve İbrahim Çamlı da Bağdat'taydı.

Saddam'a gelinceye kadar daha bir yığın askeri darbenin önünü açan bu darbe, yine bir darbe sonucu öldürülecek olan Albay Abdülkerim Kasım'ın öncülüğünde gerçekleştirilmişti. Irak'ta krallığın devrilip yerine cumhuriyet ilan edilmesi topu topu iki saatte olup bitmişti. 14 Temmuz günü sabahın dördünde gün ışıırken zırhlı arabalar sarayı çepeçevre kuşatarak ateş açmakla işe başladılar. İçerden karşılık verildi. Alacakaranlıkta yapılan toplu, tüfekli düello sırasında saraydan alevler yükselmeye başladı. Kral Faysal, annesi, iki kız kardeşi ve Prens Abdüllillah yan kapılardan birinden kaçmak için dışarı fırladılar. O sıra avluya girmiş bulunan üç zırhlı arabanın ateşi altında bir ağacın dibinde can verdiler.

Halbuki kral ve ailesini kaçırmak için yaverlerden birinin getirdiği araba bir başka avluda harekete hazır vaziyette bekliyordu. Ama bugüne kadar meçhul kalan bir nedenle hanedan mensupları bu arabaya binmeyip ters yönde giderek ölümün kucağına atıldılar.

Nice kanlı ihtilaller görmüş, taht için kardeşin kardeşi boğazladığı bir gelenekten gelen Prens Fazıla kavuşamadan kaybettiği erkeğinin acısını nasıl hafifletti, orası meçhul. Fazıla'dan tam 40 yıl bir daha haber alınamadı. Ta ki annesi "güzeller güzeli Hanzade Sultan"ın ölümüne kadar. Kimilerine göre, Kültür Bakanı bir taziye çelengi gönderdi diye "Osmanlı ile T.C.'yi barıştıran" bu cenaze töreninde, güçlkle ayakta durabilen "mihrabı yerinde" bir kadın annesi için gözyaşı döküyordu. O yalnızca Osmanlı hanedanının son mensuplarından biri değil, Irak kraliçesi olmak üzereyken patlak veren ihtilal sonucunda sevgilisi, nişanlısı ve müstakbel kocası Kral Faysal'ı yitiren "mahzun prenses"ti.

Camara Fatumata Sökmen

Hataylı Mehmet Cemil sizin bizim gibi biri değil. Tek başına milletlerarası maceralar düzenleyen bir gezgin. Sınırların ötesini merakı yüzünden yeryüzünde kaybolmuş biri. Çanakkale Savaşı'na katıldı. Hatay'ın kurtuluşu için Fransızlara karşı Amanos dağlarında çete örgütledi. Ancak savaşların biri bitiyor öbürü başlıyordu. Kurtuluş Savaşı öncesinde, tek sermayesi Fransızcaya güvenerek bir gün İskenderun limanından Akdeniz'e açıldı. İlk durak, vaktiyle Jön Türklerin iltica kapısı olan Marsilya oldu. Buradan Amerika'ya, New York'a gitti. Oradan da Brezilya'da Para Maribu'ya yerleşti. Bir süre Güney Amerika'da oyalandıktan sonra Güney Afrika üzerinden Mozambik'e, oradan da Gine'ye geçti.

1899 doğumlu Mehmet Cemil Gine'nin başkenti Konakry'de yerleşti. 1919'da başlayan ve dokuz yıl süren büyük yolculuğu 1928'de Afrika'nın en batısında noktalanmıştı. O yıllar Atlas Okyanusu kıyısındaki bu ülkeyi Fransızlar sömürüyordu. Mehmet Cemil yaratıcı kişiliği, tecrübesi, cesareti ve dil bilgisiyle kısa zamanda başta sömürge valisi olmak üzere herkesin sevgi ve güvenini kazanmıştı.

Ancak ilk defa "Baga" adlı kabilenin merkezi olan "Kasambeya" köyünde, bir tören sırasında gördüğü ve muhteşem "Yankadi" dansıyla büyülediği "Fatumata"nın (Fatma'nın) babası hariç! 1914 doğumlu Camara Fatumata Gine'nin dört büyük kabilesinden biri olan Bagaların lideri "Morlay"ın kızıydı. 19 yaşında memleketini terk eden, 28 yaşında Gine'ye yerleşen Mehmet Cemil henüz 15 yaşında olan "Baga Kraliçesi" ile evlenmeyi kafasına koymuştu. Fransız valiyi aracı koydu. Fay-

Mehmet Cemil ve eşi Camara Fatumata çocukları ile Gine'nin başkenti Konakry'de.

Solda Ali Cemil Sökmen, önünde kız kardeşi Aliye. Annenin kucağında Cemile.

Sağda baba ve onun önünde oğlu Mustafa. Üzerlerindeki kıyafetlerden bu resmin 1940'lı yıllarda, önemli bir günde çekildiği anlaşıyor. Aslında onlar gündelik hayatlarında yerliler gibi giyiniyorlardı.

da etmedi. Baga reisi Morlay, Müslüman dahi olsa bir beyaza kızını vermek istemiyordu. O da vali marifetiyle yanına bir manga Fransız askeri alarak Fatumata'yı kaçırdı.

Sonra asıl büyük kaçış başladı. "Futah Djalon" platolarındaki bu kovalamaca, önde Mehmet ile Fatma, arkada Baga savaşçıları, tam iki yıl sürdü. Sonunda koca reis pes etti, âşıkların peşini bıraktı. Kaçaklar "Fulane" kabilesinin egemenliğindeki "Mamu" adlı köye yerleşti. Mehmet Cemil burada bir fırın açtı. Bu yörenin ekmek satan ilk fırınıydı.

İlk çocukları Ali Cemil 1932'de Mamu köyünde doğdu. İkinci Dünya Savaşı başlamak üzereydi. Gine kaynıyordu. Mehmet Cemil eşi ve çocuğuyla başkent Konakry'ye döndü ve kayınpederiyle barıştı. Burada da fırın açtı. İşi büyüttü, kahve ve kakao yetiştiriyordu. Fırına komşu bir de pastane açmıştı. Bu arada dört çocukları daha oldu. Onlara sırasıyla Aliye, Mustafa, Cemile ve Suphi adlarını verdiler.

Fransız resmi kaynaklarında adı Muhammed Jamil Abdül olarak geçen Mehmet Cemil dokuz yıllık gezginliği sırasında Arapça, İspanyolca, İngilizce de öğrenmişti. Gine'de dil bilgisine dört kabile dili (Malinke, Fulane, Susu ve Bambara) daha ekledi. Bagalar, Susu dilini konuşuyordu. Mehmet Cemil'in evinde de "resmi dil" Susucaydı.

Büyük savaşın rüzgârı, halkının yüzde 69'u Müslüman olan Gine'yi de etkilemişti. Fransızlara karşı başlatılan özgürlük mücadelesi 1946'da bastırılmış, ama direniş durmamıştı. Mehmet Cemil'e göre artık Gine'nin tadı kaçmıştı. 1958'de Gine bağımsızlığını ilan etti. Ancak Batı 1975'e kadar Gine'yi tanıtmakta ısrar etti ve garibanlara ambargo uyguladı.

1950'lerde Gine'de iç savaş vardı. Beş çocuğuna Sait, Yahya ve Salima adlı üç çocuk daha ekleyen Mehmet Cemil pusulayı önüne koymuş düşünüyordu.

Pusula

Nicedir uzaklardaydım:

uzak dağlar, uzak kıyılar, uzak –

dillerini bilmediğim yaban insanlar arasında.

Uzayan bir uykunun karanlığından

düşlerin aydınlığıyla vardım
yıllardır aradığım bu adaya.
Toprak, demir, şeker kamışı, ipek ve elmasla uğraştım yıllarca.
Fotoğrafta gördüğün hasır şapka, keten giysi, gümüş saplı baston
o yılların yorgunluğunu gizliyor ustaca.
Sana çocukluğunda anlattığım
Afrika, Amazon, Santiago, Havana bütün gençliğimdi benim, olgunluğum.
Doğduğum dönülmez dağ köyüne döndüm sonunda,
geceleri sesiyle uyuduğum derenin kıyısına.
Toprak dama, tandıra, boğma rakıya.
Beni tanıyasın diye bir gün
doğmanı bekledim sabırla.

Cevat Çapan / *Dön Güvercin Dön*

Böyle kara kara, ne olacak halimiz diye düşünürken takvim geldi, 1953'ü gösterdi, yani bugünlerden yarım asır öncesi-ni... Artık "yurtsamıştı" Mehmet Cemil. Susu dilinden konuşan sekiz çocuğunu ve Baga Prensesini yanına kattığı gibi soluğu Türkiye'de aldı. Artık onların soyadı Sökmen'di. Mehmet Cemil Sökmen İskenderun'a yerleştikten bir hafta sonra öldü!

Yeni Gine'den İskenderun'a gelen Camara Fatumata bir türlü pantolon ve ayakkabı giymeye alıştıramadığı sekiz çocuğuyla, daha önce adını bile duymadığı bir diyarda yapayalnız kalmıştı. Önceleri komşuları onlara, bu "garip" insanlara uzak durdular. Ama zamanla bunlar onlara, onlar bunlara alıştılar. Ama talihsiz Fatumata'nın çilesi bitmedi. Daha eşinin matemini tutarken, bu defa da sondan bir önceki çocuğu Yahya'yı kaybetti. "Siyah Prenses" her şeye rağmen yılmadı. Kartal gibi çocuklarına sahip çıktı. Onları okuttu.

Çocukların daha sonra da torunların çoğu, belki de "içgüdüsel" bir yönelmeyle kendilerine meslek olarak müziği ve dansı seçtiler. İlk çocuk Ali Cemil Sökmen tenor oldu. Ankara Devlet Opera ve Balesi'nde öğretim üyeliğine kadar yükseldi. 1992'de 78 yaşını süren Fatumata, "yedi numara" Yahya'nın erken ölümünden sonra, 1984'te "bir numara" Ali Cemil Sökmen'in vakitsiz ölümüne tanık oldu.

Fatumata'nın ilk çocuğu Ali Cemil Sökmen'den iki, Aliye Sökmen Demiratan'dan iki, Mustafa Sökmen'den dört, Suphi Sökmen'den iki, Sait Sökmen'den iki, Salima Sökmen'den bir olmak üzere toplam 13 torunu var. Ancak bu toplama, yakın bir geçmişte üçüncü kuşacı temsilen beş torun daha eklendi.

1950'li yıllarda İskenderun'da bir sokak arasında "Tarzanca" ile Türklerle anlaşılan ve tek siyahi aile oldukları için herkes tarafından tanınan Sökmen ailesinin neredeyse tüm üyeleri bugün birer isim. Ama "Prenses"i unutmamışlar. Yaşlı Fatumata onların kökenlerinin tek ve son temsilcisi.

Baga kabilesinin Prenses unvanlı en güzel dansçısı Camara Fatumata son nefesini verinceye kadar Atlas Okyanusu kıyısındaki ülkesini unutmadı. Çocuklarıyla Susuca konuştu. Bayramlarda onlara kabilesinin mutfağından lezzeti bizim için tarıfsız yemekler yaptı ve onların artık nihayet alıştıkları "mokasenleriyle" tatlı tatlı alay etti.

Yaşar Hayrettin Dahik

80'li yılların sonuna kadar her akşam üzeri Cağaloğlu'nda sıırım gibi uzun, ama adamakıllı yaşlı bir siyahi müvezzi¹ dolaşırdı. Dudağında filtresine kadar yanıp sönmüş bir izmarit, yakalarında külleri ve koltuğunun altında bir demet gazete. Hamamın önünden İran Konsolosluğu'na doğru geçer, İl Milli Eğitim'in köşesinden kıvrılıp, Ankara Caddesi'nden aşağı, Sirkeci'ye doğru salınırdı.

Gazete patronları zaman içinde kendi dağıtım ağlarını kurdular ve bir Babiâli geleneği olan "akşam baskısı"nı çıkarmaktan vazgeçtiler. 1876'dan 1980'lere kadar aşağı yukarı 120 yıl boyunca, bazen kara haberler, bazen müjdelerle yolları çınlatan müvezzilerin sonuncusu² olan bu yaşlı zenci, tarafımızdan en son 1996'da –bir başka rotada– görüldü: Karaköy Bankalar Caddesinden Şişhane'ye doğru, sağa sapan Kamondo sarmal merdivenlerinde soluklanıyordu. Avusturya Sen Jorj Hastanesi'ne gidiyormuş. Orada öğle ve akşam yemeği veriyorlarmış fakir düşmüş Avusturya Lisesi mezunlarına. İkameti sorulunca, "Beni ya Sen Jorj'da ya Ağa Camii karşısındaki satranç kulübünde ya da Karaköy, Necatibey Caddesi, Akçe Sokak'taki Kaptanpaşa Otelinde bulabilirsiniz" dedi.

Onunla Kamondo merdivenlerindeki tesadüfi karşılaşmayı da sayarsak üç kez buluştuk. İkincisinde otelin altındaki gurbetçi kahvesinde hiç konuşmadan satranç oynadık. Üçüncüsünde Sen Jorj'un yemekhanesinde buluşup, satranç kulübüne gittik. Yolda gazeteciden *The Economist* ve *Der Spiegel* aldı. Meğer İngilizce, Almanca'dan maada Fransızca ve Rumca da biliyormuş. Aylardan temmuz olduğu halde sırtında üç kat kazak,

Yaşar Hayrettin Dahik

bir de ceket vardı. Aslında terliyordu, ama bir yandan da burnu akıyordu: "Kış ayazı vücuttan ağustos başında böyle çıkarmış..."

Kulübe önde giren Yaşar Hayrettin Dahik tezahüratla karşılandı. Konuşmaya geçmeden yine satranç oynamayı teklif etti. İlk parti mahsustan yenildi. Meğer bu bir tuzakmış. Bir hamle yapıyor, arkasından dudağında izmaritle uyukluyordu. Sırası gelince oynuyor, yine şekerlemeye devam ediyordu. Böyle böyle akşamı bulduk. Oradan sonra Firuzağa'dan geçerek Tophane'ye indik. Burada bir çay bahçesinde nihayet konuşabildik.

Dahik Arapça "gülümseyen, tebessüm eden" demekmiş. 1920 yılında İstanbul'da Yıldız-Dikilitaş'ta doğmuş. Annesi Medine Arabı, ama beyazmış. Babası Bilal Ağa Mısır'dan gelmiş. Sarayın Yıldız atölyelerinde torna-tesviye ustası olarak çalışıyormuş. Vaktiyle Abdülhamid'in dirayetiyle Almanya'ya maki-ne mekaniği üzerine eğitime gönderilmiş.

Ama Yaşar Hayrettin doğuştan talihsiz. Üç günlükken babasını kaybetmiş. Aile ansızın fakirliğe düşmüş. Yedi kardeşin beşi daha çocukken ölmüş. Zavallı annesi zengin evlerine çamaşır yıkamaya giderek çocuklarını okutmaya gayret etmiş. Yaşar Hayrettin anaokulundan itibaren hep parasız yatılı olarak ana kucağından uzakta büyümüş. Sen Jorj Baptist ilkokulunda İngilizce ve Fransızca öğrenmiş. Ortaokul çağına gelince, annesi, çamaşıra gittiği evlerden hatırlı biri aracılığıyla oğluna Avusturya'da bir burs ayarlamış.

Böylece 1935 yılından itibaren dört yıl boyunca, Viyana sokaklarında siyah bir İstanbullu dolaşmaya başlamıştı, hem de bisikletle... Gider gitmez altına en kralından bir bisiklet çekmiş.

Dördüncü sınıfta, baba mesleğini öğrenmek için makine inşası kurslarına yazılmış. Bu sıra İkinci Dünya Savaşı patlamış. Yaşar Hayrettin Dahik acele İstanbul'a dönüp, Avusturya Lisesi'ne yazılmış. Mezuniyetten sonra Almanca öğretmeni olmak için Çapa Öğretmen Okulu sınavlarına girmiş, ama kazanamamış. Bu ilk yenilgisi. Hemen pes edip okulu-kitabı bir kenara atmış. Yine annesinin çamaşıra gittiği ailelerden birinin tanıdığı olan Ali Fuad Cebesoy aracılığıyla Deniz Yolları İşletmesi'ne girmiş. Köprüden Adalar'a kalkan vapurlarda gişe memuru olarak. Askerlik çağma gelince, lise mezunu olduğu için yedek subay rütbesiyle Babaeski'ye gitmiş. Burada "asker tokatlamayı" öğrenmiş. Dönüşünde tekrar Deniz Yolları.

Bu arada annesi malum torpilini kendisi için işleterek bütün fabrikasına girmiş, sonra oğlunu da yanına almış. Ancak 1940'ta annesini, 1948'de de ablasını kaybedince kimsesiz kalmış. Dikilitaş'taki baba ocağını, eniştesi ve ablasının öksüzlerine terk edip gurbete çıkmış, otel odalarına gark olmuş.

Bahtının rüzgârı onu İskenderun'a savurmuş, sekiz güzel Alman kızının çalıştığı bir dans grubuna tercüman olarak. İşlerinden birine abayı yakmış. Bir gösteri sırasında müşterinin teki kızlara sataşınca Yaşar Hayrettin yedek subayken öğrendiği tokadı herifin suratına aşk etmiş. Aynısını çekildiği karakolun komiserine de eda edince, önce bir güzel falakaya yatırmışlar, ardından kendini İskenderun cezaevinde bulmuş. İki buçuk aylık cezasını yatıp çıktıktan sonra bir daha kimseye el kaldırmamaya tövbe etmiş. Beş parasız olduğu için Adana'ya kadar yürümüş. Burada Sabancılar'ın dokuma fabrikasında bekçi olarak iş bulmuş. Fabrikaya gidip gelen Alman mühendisler, dört dil bilen siyah bekçiyi tercüman olarak istemişler.

1940'larda İsmet İnönü'nün başlattığı memleketi imar harekâtı sırasında doğuda, güneydoğuda birçok yabancı uzman görev almış. Yaşar Hayrettin Dahik çok dilli sıradan bir işçi olarak bunların çoğunu tanıma fırsatı bulmuş. Bu sayede işsiz kalmıyor, baraj, santral, yol, köprü, tünel, silo, enerji tribünü gibi devasa inşaatlarda dolaşıp duruyormuş. Adana, Malatya elektrik santallerinde, İncirlik hava üssünde, Seyhan, Hirfanlı barajlarında, Mersin liman inşaatında, Elazığ fidanlığında, Diyarbakır şehir

kulübünde çalışmış. Tercümanlığın yanı sıra garsonluk, bulaşıkçılık, şoförlük, otel kâtipliği, amelelik de yapmış. Hatta trahom ve sıtmayla mücadele seferberliği sırasında, Antakya’da, sırtında alet, kapı kapı dolaşarak helaları, lağımları, ahırları ilaçlamış.

1960’larda 40 yaşında biri olarak İstanbul’a dönmüş. Avusturya-Türkiye Kitabevinde dergi satmaya başlamış. Toplam satışın yüzde otuzunu kazanıyormuş. Sonra Hachette’te aynı işi yapmış. Bir ara Halk Film şirketine muhasebeci olmuş. Hatta bu şirketin çektiği üç-beş filmde “zenci” rolü oynamış.

Dahik her boyadan boyamış, ama sonunda müvezzilikte karar kılmış. Sirkeci-Aksaray güzergâhında Viyana’dan getirdiği bisikletiyle gazete satmaya başlamış. Gazete başına yüzde sekiz buçuk verirlermiş. En hızlı satışlar 27 Mayıs ve Yassıada duruşmaları sırasında gerçekleşmiş. Sirkeci’ye ininceye kadar koltuğunun altındaki gazeteler tükeniyormuş. Ayrıca güreşçilerimizin altın madalya topladığı olimpiyatlarda, sosyete skandallarında, vahşiyane cinayetlerde satış kazançlı olurmuş. Satış sırasında avaz avaz bağırıp çığırtkanlık yapmadığı ve biraz da asık suratlı biri olduğu için müvezzilikten pek bir şey kazanamamış.³

Ablası öldükten yıllar sonra Dikilitaş’taki evine dönmüş. Yıllar sonra çıkagelen bu adama karşı evin yeni sakinleri hep mesafeli kalmışlar. Vefasızlar bir gün belediye ve müteahhitle anlaşarak evi yakmışlar. Yaşar Hayrettin bir süre yangın yerinde kurduğu çadırda yaşamış. Onu da gelip geçen başına yıkmış. Çünkü enişte rahmetli olmadan evin tapusunu allem kalem edip cici eşinin cici çocukları üzerine çıkarmış.

Şimdi ona Avusturya Lisesi mezunları sahip çıkıyor. Geceliği 150 bin lira olan otel masrafları ile harçlığı karşılandığı gibi günde iki öğün yemek de veriyorlar. Harçlığını Almanca dergilere, satranç oynarken çokça içtiği sigara ve çaya harcıyor.

1 Müvezzi: Bir zamanlar bağıra bağıra dolaşarak, koltuğunun altında taşıdığı gazeteleri satan meslek erbabına denirdi.

2 İlk Müvezziler

Bizde ilk müvezzi, Zünun isminde biridir. Müvezzilerin piri sayılan bu kişi, sırtında bir askeri aba ve fakat donsuz bir halde “Kedim, kedim...” diye bağırarak gezer, nihayet kazandığını kedileriyle beraber yermiş. Vezirhan’da yatıp kalkar-

dı. Ahmet Rasim'den öğrendiğimize göre, basın âlemi müvezzilikten yetişme birçok gazeteci, kitapçı kazanmış. Asır kütüphanesi sahibi Kırkor Faik Efendi, Arakei, Kasbar, Karabet ve kardeşi Ohannes Ferid önce müvezzimişler. Müvezzilikten bunlar gibi dükkân sahibi olan aslında pek azdır. Çoğunun ömrü münzevi geçer, sokaklarda bitirmiş. Yalnız bunların arasında –tabiri caizse– şöhret olanlar yetişmiş, müvezziliğin birer artisti olarak ilan edilmiş olanları vardı. Bunlar hünerbazlıkla, sattıkları gazetelerdeki bir haberi şişirerek, ballandırarak, seslerine ahenk katarak, hem koşup hem de reklamlı sözler ederek dikkat çekermiş. 1908'den sonra piyasaya çıkan Kenan bunların en meşhuru. Çok hızlı koşmasına kinaye olarak ona “Küçük Şimendifer” derlermiş. Rivayete göre, Sirkeci'den kalkan trenle Bakırköy'e kadar yarıştırmış. Kenan 1950'lerin başında sağdı. Babıâli'de mecalsiz-takatsiz dolaşıyordu. Müvezzilerin, gazetecilerin yardımlarıyla yaşıyordu. Müvezziler içinde şöhret olmuş bir başkası da Kel Cemal'di. Dolaştığı yerlerde halkın mizacına göre şerbet verir, havadisleri öyle reklam edermiş. O kadar ki, psikolog bir müvezzimiş.

Ahmet Rasim / *Şair, Muharrir, Edip*

Müvezzilere Çekidüzen

Vaktin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya müvezzilere çekidüzen vermeye kalkışmış. Buna en çok bozulan tabii ki Reşat Ekrem Koçu olmuş, almış kalemi eline: “Müvezzilerin kıyafeti hakkında bir nizamname kararlaştırılmış. Buna göre boz renkte iş gömleği giyecekler ve yalınayak dolaşmayacaklarmış. Ayrıca sık sık tıraş olacaklarmış. Müvezzi denince gözümüzün önüne ekseriya pırpır bir delikanlı, yalınayak, başı kabak uçan bir çocuk yahut iskele başında belirli bir kögede duran perişan bir ihtiyar gelir. Müvezzi gazeteye ilk çıktığı zaman ekseriya sıkıntı içindedir. Fakat kısa zamanda kendini toplar, üstünü başını düzer. Tramvaylarda, vapurlarda yalınayak, başı kabak gördüklerimize gelince, onlar anaları başka kocaya varmış, babasız, konu komşu elinde, kendi kendilerini besleyen yavrucaklardır. Gazete serpilmiş buğday, onlar bir sürü serçedir... Yıllar geçtikçe bu çocuklar büyürler. Vücutları serpildikçe gazetelerin getirdiği kazanç da artar. Büyüyenlerin yerini her yıl yeni nesilden küçükler doldurur. Her yıl vapur iskelemizde bir-iki yeni çocuk görürüz. İki yıl evvelki bir dostumuz, bize hürmetle yaklaşır; ‘Abi’ der, ‘ben bulunmazsam gazetenizi bu çocuktan alınız...’ Sevimli olmayan çocuk, zeki olmayan delikanlı, tipik olmayan ihtiyar müvezzi olamaz. Yahut müvezzilik onun için kısır meslek olur. Müvezziler bir mahallenin, bir semtin tarihine karışırlar...”

Münir Süleyman Çapanoğlu / *Basın Tarihimizde İlave*, 1960

3 Matbaaların Önü

Gazetelerin basıldığı saatlerde matbaaların kapıları bir başka âlem olurdu. Hele akşam gazeteleri çıkarken. Bir çoğu on iki-on beş yaş arasında onlarca çocuk, soğuk, yağmurlu kış günlerinde bile sırtlarında yırtık, yamalı elbise, çoğunun ayakları çıplak, gazetelerin çıkışını bekler, onları omuzlarına asılmış karton ciltlerin içine doldurur, artık ilk alanlar hangileriye, onlar kendini ötekilerden daha şanslı görmenin sevinciyle ayakları şap şap taşlar üzerine vurarak, caddelere, sokaklara dağılır, gazetenin ilk sayfasındaki haberlerden birkaçını, biraz da alıştıkları mübalağalarla bağırarak satmaya çalışırlardı.

Orhan Okay / *Bir Başka İstanbul*

Beyhan-Ferda Güley

Beyhan Güley ardında bir avuç şiir bırakarak 57 yaşında hayata veda etmiş bir şair. Ankara'da 1972'de Ajans Türk matbaasında bastırılmış *İçimizdeki Çocuk* adında, annesine ithaf ettiği bir kitabı¹ var. Kendisinden 13 yaş büyük ve halen hayatta olan abisi Ferda Güley de şair-milletvekili-bakan. Onun da bir kitabı var: *Yolculuk*. 1937'de İstanbul'da Bozkurt matbaasında basılmış.

Babaları Hüdavendigâr (Bursa) Valisi Ali Osman Bey, Ermeni Tehciri sırasında Talat Paşa'nın "sertlik politikasına" aykırı icraatlarda bulunduğu için görevden alınmış. Bunun üzerine çoluk çocuğu toplayıp baba ocağına, Ordu'nun Aybastı (İbassa) ilçesine yerleşmiş. İki evli, çok çocuklu, "amennasız" bir adammış.

Ferda Güley 1915'te Bursa'da, Beyhan Güley 1928'de Aybastı'da doğmuş. Abi Maltepe Askeri Okulu'ndan mezun. Kuleli'de edebiyat öğretmeni. Kardeşi de edebiyat öğretmeni. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyattan mezun. İki kardeşi birleştiren mektuplar ve edebiyat... Sorumlu bir abi olan Ferda Güley, Beyhan'ı öğrenciliği boyunca ne parasız, ne de mektupsuz bırakmış. Özenle saklanmış bu mektuplarda, "baba yarısı abi" egemen. Bedii öğütlerine, ihtiraslı hedeflerine kardeşi zaten teşne. Abisini çok önemsiyor, çünkü keşfedeni o:

Sevgili kardeşim Beyhan;

Son mektubunda kullandığın dil, üslup ve eda çok hoşuma gitti. Konuşur gibi özentisiz fakat tahkiye [hikâye etme] fedakârlıklarından uzak bir tabiilikle mektup yazabilmek, eserler vermiş ve geniş ölçülü şöhretler yapmış nice muharirler için bile kolay bir şey değildir. Dikkat ediyorum; sevinerek, gıpta ede-

rek görüyorum ki, sağlam, emin, cesur bir ileri gidişle bu büyük güçlüğün üstüne yürüyorsun; her mektubunda biraz daha aşikâr bir hazırlanışla, ona doğru yaklaşıyorsun. Çok yakın bir gelecekte hasmınla –daha doğrusu bütün güzel yazmak isteyenlerin ceberrut hasmıyla– göğüs göğüse geleceğini, hakiki çarpışma mesafesinin en son çizgisinden onun üstüne atılacağını ve kaleminin sivri ucunu –bir hançer gibi– onun durasica kalbine saplayacağını, onu yalayacağını, yerlere sereceğini, ondaki “güzel yazmak” nasibini zaptedeceğini muhakkak sayıyorum. Eğer farz-ı muhali istemek mümkün olsaydı ve eğer koskoca bir ağabeyin henüz çocuk denecek kadar genç bir hemşiresinden kuvvet yardımı isteğinde bulunması ayıp sayılmasaydı, sana: ‘O mel’una benim için de vur, başını ez; benim hakkımı da kurtar!’ diye rica ederdim. Çalış, yürü ve ileriye ellerine geçir. Geriyi ve geri gömülenleri, fethedeceğin ilerinin en yüksek noktasından görebilinceye kadar başını arkaya çevirme.

Derslerinin hafif oluşu, biteviye roman ve edebi eserler okuyuşunuz, okulun rahatlığı gibi tombul havadisleri birbirine karıştırıyor ve hasıl olan yekuna etekliğinin niçin dar geldiğini anlıyorum. Perihan’a (diğer kız kardeşi) yazdığın mektupta, Mevlevilik mezhebinden bahsediyorsun. Kendine kendi genç kızlığından, okumuş kızlığından, nezih ve karakterli genç kızlığından başka hiçbir mezhep tanımayacağını bildiğim için bu bahsin üzerinde durmuyorum. Ankara’nın havası sert, fakat her sert tabiat gibi karakterlidir. Ona saygı gösterirsen, sana nankörlük yapmayacağını bil. Kendini fazla yormadan çalış ve sılaya yalnız muvaffakiyetlerini değil, beni yeni bir elbise almak mecburiyetinde bırakacak tombul bir hanım da getir. Hepimiz hasretle gözlerinden öperiz, benim inandığım kardeşim. 2 Kasım 1945

Ağabeyin Ferda Güley

Abi-kardeş, Yahya Kemal’in aruzundan, Ahmet Muhip’in, Faruk Nafiz’in hecelerinden, Nâzım Hikmet’in, Orhan Veli’nin serbest şiirlerinden beslendiler. Beyhan Güley, abisinden farklı olarak, “varoluşçuluk”tan da takviye alıyordu. Bir şair olarak Ferda Güley’in bedbinliği dillere destan. Daha askeri lisedeyken bahçedeki havuzun başından hiç ayrılmazmış:

Bakın havuz başında iki kişi var gibi
Birini dışta görün, birini içte duyun
Ki şu dalından düşmüş sarı yapraklar gibi
O içte duyduğumuz avuçlarında suyun.

Arkadaşları bu yüzden ona Bahr-ı Gam adını yakıştırmışlar. Ferda Güley 1943'te geçirdiği bir motosiklet kazasından sonra Askeri Tıbbiye sınıf subaylığına atandı. Aynı tarihlerde Edebiyat Fakültesi Türkoloji'ye yazılmıştı. Bu ikinci eğitimi sırasında Halide Edip Adivar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdülba-ki Gölpinarlı, Hilmi Ziya Ülken, Sadettin Nüzhet Ergun, Mustafa Şekip Tunç gibi şöhretler kervanından feyiz aldı. 1951'de binbaşı rütbesiyle Kuleli Askeri Lisesi'ne edebiyat öğretmeni oldu. Ancak üç yıl sonra askerlikten istifa edip, "farelerin panik halinde terk ettikleri bir gemiye" girdi: CHP'den 1954 seçimlerinde milletvekili adayı oldu, ama kazanamadı. İşsiz ve parasız, ortada kalmıştı. 1957'de şansını tekrar denedi ve 77'ye kadar yirmi yıl Ordu milletvekilliği yaptı. Politika ömrünün son yılında Ecevit kabinesinde ulaştırma bakanıydı.

Beyhan Güley, kendisi gibi hiç evlenmeyen kardeşi Perihan'la yaşıyordu. Öğretmenliğe Trabzon'da başlamış, bir süre de Samsun'da çalıştıktan sonra, Ankara'ya tayin edilmişti. Başarılı bir edebiyat öğretmeni olarak nam salmıştı. Edebiyat, sanat ve (abisinin milletvekilliğinden ötürü olsa gerek) siyaset localarının tanınmış bir simasıydı. 1950'lerde, Devlet Opera Bale ve Tiyatrosu'nun her galasında Beyhan öğretmen öğrencileriyle beraber hazır ve nazırdı. Edebiyat dergilerinde şiirleri çıkıyordu. Yaşamı, insanlığı, emeği kucaklayan aydınlık şiirler yazıyordu: "Her sabah yeniden başlıyorum yaşamaya / Sevgi ve saygıyla / Nefes almanın tadını duyuyorum / Acıkmanın sevincini / Kırık dökük bir sofrada / Hele sizler gelince aklıma / Bir başka insan oluyorum / Suyula, toprakla oynuyorum yeniden."

Abisi ise kendini politikaya kaptırdığından beri şiirden uzaklaşmış, anılarını yazmaya başlamıştı. (Bu hatırat 1990'da Cem Yayınevi tarafından *Kendini Yaşamak* adıyla kitaplaştırıldı.)

Beyhan Güley'i hayata küstüren, 1967'de yakalandığı bir hastalık oldu: Multipl skleroz. Hızla elden ayaktan düşmüş, kardeşi Perihan'a muhtaç yaşamaya mecbur kalmıştı. Masalların tersine, Heidi'nin Clara'sı hiçbir zaman yürüyemeyecekti. Dünyasını karartan acılar şiirinin baş köşesine kurulmuştu: "Yalnızlıklar geçer, mutlu sandığın / Yıldızlar kaçır uzak ve yakın / Ve pişmanlıklar çığlık çığlığa / Sen böyle aşksız, unu-

tulmuş / Kocaman kentte tek başına.” Tekerlekli sandalye üzerinde 18 yıl geçirdi. Öğretmenliğe doyamadan veda etmek zorunda kalmıştı. Çeşitli dergilerde çıkmış şiirlerinin *İçimizdeki Çocuk* adıyla 1972’de basılması son mutluluğu oldu. Bu kitabın içinde şairin bir de öyküsü yer alıyor: “Tam Gülerken.” Şairliği “bireysel şiir yazıyor” diye dikkate alınmayan Beyhan Güley’in çilesi 26 Mayıs 1985’te sona erdi.

1 Sayın Beyhan Güley, *İçimizdeki Çocuk*’la topluma ve Türk yazınına kazandırdığınız güzel şiirleriniz için sizi kutlarım. Bana armağan ettiğiniz “Düzen” (Bir düzen içinde unutulmuşuz, / Bir çivi bir tuğla gibiyiz yapıda. / Kaybolsak, kırılırsak yenisi; / Eskimemek sevdası boşuna / Bir düzen uğruna tüketiyoruz; Ne bir eksik ne bir fazla! / Bir gök var üstümüzde, değişmez; / Bir toprak altımızda, sağlam!) şiiri için de ayrıca teşekkür ederim. Biçimsel arayışlar içinde yitirir gibi olduğumuz şiirin öz kaynağına erıştırıyor insanı şiirleriniz. Rahşan’la birlikte size sıhhat ve mutluluklar ve ozanlığınızda sürekli başarılar dileriz. Saygılar sunarız. 9 Şubat 1973

Bülent Ecevit

Sayın Beyhan Güley, *İçimizdeki Çocuk*’u okuduktan sonra onu bizden bugüne dek niçin uzakta tuttuğunuzu, niye sadece kendinize sakladığınızı sorma hakkını kazananlardan biri olduğumu sanıyorum. Çünkü o denli onunla kaynaştım ve özdeşleştim ki. Bir eleştirmen olsaydım, olabilseydim, diyecaktım ki, “Beyhan Güley’in şiirleri gerçek bir ozanın ürünleri. Ama hele o ‘Tam Gülerken’ adlı küçük yapıt yok mu? Aramızda Sartre’ı ansatan önemli biri varmış da bilmiyormuşuz, tanımiyormuşuz.” Yeni şiirlerinizi elbette bekliyoruz. Ama benim gözüm daha çok başka “Tam Gülerken”lerde. Sizi bu özlemle saygı ile kutlarım. 11 Şubat 73

Orhan Birgit (Milletvekili, Bakan)

Beyhan Hanım merhaba! Bu sabah erken kalkıp “bir şey” aramaya başladım kitaplarım arasında. Birdenbire *İçimizdeki Çocuk* adlı kitabınız elime geçti. Ve birdenbire şiirinizi çevirdim. Onu çok hissettim yani: “E in noi un fanciullo che non cresce mai / Si rompono i giocattoli, gli spauracchi hanno fine / Si fermano nel buio tutte le imbarcazioni / E il bimbo ancora raccoglie ciottoli nel mare. / Il suo stupore, l’allegria e l’affanno, / Il pianto di un bambino lungo le vie deserte, / Lo scoppio di riso di un bimbo quando finisce la tenebra. / Quel fanciullo che e in noi non cresce mai / E tutti i grandi si fanno un po bambini. (Bir çocuk hiç büyümmez içimizde / Oyuncaklar kırılır öyküler biter / Karaya oturur bütün gemiler / Çocuk çakıl toplar yine denizde / Şaşkınlığı, sevinci, tasası / Boş sokaklar boyunca bir çocuk ağlaması / Bir çocuk kahkahası karanlıklar bitince. / O çocuk hiç büyümmez içimizde / Cümle büyükler küçükler de.) 22 Ekim 76

Prof. Dr. Anna Masala, Scuola Orientale Università di Roma

Sayın Beyhan Güley, derin duyguların, üstün sanat yeteneği ile birleştiği *İçimizdeki Çocuk*'ta, bir süredir kaybettiğimiz, özlemimize rağmen bulamadığımız şiirde duyguyu, şiirde derinliği, şiirde güzeli, şiirde heyecanı, şiirde anlamı, şiirde musikiyi buldum. Sizi candan kutlarım. 15 Mart 73

İlhami Erkin (Milletvekili)

Değişme

Sen böyle gülmezdin önceleri
Ölçülü, karanlık, acı;
Sen böyle konuşmazdın daha dün
Sözcüklere yabancı.
Böyle uzak değildi bakışların
Kendine bakarken bile
Sen böyle ağlamazdın önceleri
Kupkuru gözlerle.

Ben

Yoksul kalabalıklar arasında
Sen, yalnızlığın el değmemiş adası
Hiç kimse anlamazdı varlığını
Fırtına savurmasa sahiline.

Mutsuz olmayı sevse
Şu biterken başlamalar olmasa
Işıklar sönünce uyusa insan
Yollar tükenince dursa.
Mevsimler karışsa
Seslere, oyunlara
Birlikte başlasa birlikte bitse.
Sözcükler zorlamasa durmadan
İlk anlamın ötesine geçmese
Dostlukları kurcalamasa boş yere
Merhabalar yetinse. Nesine gerek ölümün sırrı
İşte hayat apaçık; görebilse...
Gene de mutlu değilse
Mutsuz olmayı sevse.

Beyhan Güley

Ahmed Farukî – Nermin Farukî

Cumhuriyet'in doğum sancıları sırasında, yurttaşlık bilinci had safhada olan kimi babalar kendilerini "Cumhuriyet Personeli" yetiştirmekle yükümlü hissetmişlerdi. Dört-beş lisanı mü-kemmelen konuşan, resim, heykel, müzik, edebiyatla uğraşan, sporun her türlüşüne yatkın ve tabii ki çok iyi dans eden "mis-yonerler" işte bu ulusal zürriyet dürtüsüyle ve seralarda yetiş-tirildiler.

Türkiye'nin ilk parfümeri fabrikatörü olan Mısırlı Ahmed Farukî de (1868-1942) çocuklarını "dadıların, matmazellerin, mürebbiyelerin" nezaretinde ve "kompetan müesseselerde ik-mal edilen bir tedrisat" ile eğitmişti. Önceleri bir Jön Türk iken gönül verdiği siyasetin iflasıyla particilikten uzaklaşıp "rayiha laboratuvarı"na kapandı. Devrinde ona "Yağlıkçı Ahmed Faru-kî" derlerdi.

"Yağlıkçı" Esnafından "Parfümör"e

Fi tarihinde "kozmetik, parfümeri" tabirleri yoktu. Ama aynı işi gören dükkânlar vardı. Bunlara "yağlıkçı" denirdi. Yağlıkçı esnafı, Kapalıçarşı'ya Kalpakçılar kapısından girilince sol tarafa rastlayan dükkânlarda faaliyet-teydi. Yağlıkçı, lügatte mendil, sofrâ peşkiri [peçete] mânâsına gelir. Bu esnaf zamanla işi genişletir. Sonraları ıtriyatçılık eden Ahmed Farukî işte bu dükkânların birinden yetişmedir. Yeşil Çeşme'nin köşesinden sapılan sokakta, dayısı yağlıkçı İbrahim Efendinin yanında yıllarca çıraklık etmiş-tir. 1894 depreminde çarşı harap olunca Farukî merhum da Sultanhamamı'na nakletmiş, daha büyük bir ticarethane açmış, senelerce işletmişti.

Yeni mağazası geniş ve mükemmeldi. Vitrinlerine zevkle yerleştirilmiş mostralar göze çarpardı. Arma-i Osmanî'li tuğralı puşideler [örtüler], kırlantlı nişan bohçaları, cicili bicili nişan elbiseleri, yatak takımlarının en güzeli, muşabak, suzeni [ince nakış], Çin iğnesi nakışlı bluzluklar, gelin-güvey çamaşırlarının türlü türlü, loğusa eşyasının envarı. Bunları sipariş üzerine dahi işletip diktirir, mağazası hacet ehilleriyle dolup taşardı. Saç-baş, yüz tuvaletine dair her çeşit bulundururdu. Frenk düzgünü, pudra, pembelik, krem, kozmetik, saç boyası, lavanta, losyon, kolonya, gül yağı, ağda, kına, rastık, diş tozu ve saire.

Farukî o demlerinde gayet yakışıklı, sayılı güzellerdenmiş. Hele kaşlarıyla gözleri, hanımların dilinde destanmış. Bir menkıbesini anlatayım: Serasker Ali Saip Paşanın gelininin hemşiresiyle Mızıka Feriği Süleyman Paşanın oğlu baş-göz olmak üzere. Lüzumlu olan çeyizler için Ahmed Farukî'ye müracaat eylemişler. Bazı örnekleri Çarşamba'daki konağa getirmesini rica etmişler. Günlerden cuma; Seraskerzade Sadi Paşa üniforması, nişanları üstünde Selamlık resmine giderken Farukî Bey konak kapısından içeri dalmış. Mahdum Paşa onu görür görmez hemen yerle beraber temennahı çakarak haydi gersin geriye. Şu kuruntuda: Bu zatı şerif kim? Muhakkak Yıldız'dan geliyor; mabeyncilerden veya müsahiplerden mi? Her halde mühim biri ve her halde mühim bir sebep var ki buyurmuş! Harem ağasına sorup da "yağlıkcı" olduğunu, baldız hanıma çeyiz numuneleri getirdiğini öğrenince; "La havle vela kuvvete, ömrümde böyle yağlıkcı görmedim. Alimallah kurenadan, murenadan sandım!" diyerek caddeyi tutmuş.

Sermet Muhtar Alus / Salon, No: 63, 1950

Mesleği icabı Paris'le dirsek temasında, gayet kültürlü, aydın bir kişiydi. İmbiklerden "asri memleket hülyası" süzerek, baş döndürücü kozmetikler ürettiyordu. Bunlardan kremleri, pudraları, esansları, kolonyaları ve allıkları döneminde çok tutulmuş, yabancı markalardan daha çok ilgi görmüştü. Ürünlerinin kendine mahsus etiketleri vardı. Gazetelere ilan veren ender firmalardan biriydi:

"Evet şekerim, onun, Farukî kozmetikleri sayesinde, şayanı hayret bir cildi olduğunu tasdik etmelisin."

Devrin sosyetik dergilerince "Türkiye'nin en güzel erkeği" ilan edilen Ahmed Farukî güzelliğın her türlüşüne çok

Farukî ailesi Feriköy'deki konakta. Yıl 1907. Ahmet Farukî, kucagında ileride Celal Bayar'ın gelini olacak kızı Zekiye ile. Naciye Hanım, o sıralar dördüncü çocuğu Kemal'e hamile. Sağdaki koltukta Nermin Farukî. Üçüncü çocuk ağabey Nihat. En sağdaki hanım Fransız mürebbiyeleri.

önem verirdi. Sanatlara hayran ve bilhassa lisan bilgisine aşırı düşküncü. Bu nedenle çocuklarına Türkçe'yle beraber Almanca ve Fransızca öğretmişti. Fransızca zaten onların evinde resmi dildi. Faruki konağı, Feriköy'den Kurtuluş'a dönerken, Frenk Mezarlığı'nın tam karşısındaydı. İki kız ikisi erkek dört evladı vardı. En küçükleri Kemal Farukî Galatasaraylı bir millî futbolcu. Sonradan Mısır'a göçmüş, 1990 itibarıyla hayat-taydı. Onun büyüğü Zekiye Farukî, Refii Bayar'ın eşi, Celal Bayar'ın gelini, yaşamıyor. En büyükleri olan Nihat çoktan ölmüş. Üçüncü evlat Nermin Farukî Türkiye'nin ilk kadın heykeltıraşı.¹

Berlin Güzel Sanatlar Akademisi 1925 mezunu. Yine 1990 itibarıyla, 86 yaşında İstanbul Çubuklu'da bir gecekondu, emekli maaşı karşılığı kendisine bakan fakir bir ailenin yanında yaşıyordu. Beyoğlu yakasında meskûn "Müslüman Levantenler" arasında yıldızı en çok parlayan aile Farukîler'in gözbebeği, medar-ı iftihar Nermin'di. Asri bir hanımefendide bulunması gereken her şey ona çok yönlü, kapsamlı ve programlı bir eğitimle, bebekliğinden itibaren yüklenmeye başlanmıştı. Mesela babasının yolu ne zaman Paris'e düşse -ki sık sık düşerdi- kızına oyuncak niyetine "plastelin" getirirdi. Isıyla gevşeyip sertleşen bu maddeyi yoğursun, biçimlendirsın, eli heykele yatsın diye.

Bugün "küçük bir hatırası" Kadıköy Süreyya (Paşa) Sineması'nın ön cephesini süsleyen rölyeflerde yaşayan ve eğer Oskan Efendi'yi bizden saymazsak, Türkiye'nin diplomalı ilk heykeltıraşı olan İhsan Özsoy'un atölyesine emanet edildiğinde henüz 16 yaşındaydı. Ahmed Farukî, opera kültürüyle terbiye edilmiş bir Müslüman'ın asla Levanten saygısı ve ayrıcalığı göremeyeceğini çok iyi bildiğinden, kızını Güzel Sanatların yanı sıra Konservatuvar'a da yazdırdı. Mezuniyet balosunda piyanosuyla parlak bir konser veren Nermin Farukî, "mezzosoprano" takdirnamesiyle opera vizesi almıştı.

Kızlarıyla ne kadar övünseler azdı. Zaten birçok "ilkler" de kızının marifeti değil mi? İlk heykel sergisini Galatasaray'da o açtı. Türkçe'yi Latin harfleriyle "devrimden" yedi yıl önce ilk o yazdı. İlk bronz heykeli o yaptı. Türkiye'nin ilk "life saving"i (can kurtaran) o. Ama asıl dansçılığı! İstanbul'da, Berlin'de, Paris'te vals, tango, fokstrot, one-step, kadrly, mazurka, charlieton, polkadan oluşan repertuarı ile katıldığı yarışmalardan ödülleri topluyordu. Ne de olsa bu dansları Pangaltı Dans Mektebi'nin yabancı hocalarından öğrenmişti. *Atatürk'ün Dansa Kaldırdığı Kadınlar Ansiklopedisi*'nin baş köşesinde onun oturduğunu söylemek sürpriz olmasa gerek. Atatürk bir Kabotaj balosunda Galatasaray Lisesi'nin düzenlediği yarışta, Boğaz'ı Bebek'ten karşıya yüzerek geçen Nermin Farukî'yi valse davet etmişti. Bu onunla ilk dansıydı. Kimse'nin iştirak etmeye cesaret edemediği dans bittiğinde, Nermin'in başına alkışlar arasında "Cumhuriyet Tacı" kondu ve babası Ahmed Farukî bu referansla hayatının sonuna kadar başı dik dolaştı.

1 Nermin Farukî

1904'te Feriköy-İstanbul'da doğdu. Öğrenimine Avusturya ve Alman Lisele-ri'nde başladı. Fransız Lisesi'nden mezun oldu. İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Rumca biliyordu. 1920'de Sanayi-i Nefise Mektebi Âlisi'ne girdi. Heykelle tanışması çocukluk yıllarına rastlar. Feriköy Frenk Mezarlığı'ndaki büstler ve heykeller ilk esin kaynağı olmuştu. Sanayi-i Nefise'de resmi yazı dili eski Türkçe'ydi. O da eski Türkçe bilmiyordu. Bunun için okul idaresiyle özel bir anlaşma yapılmış, sınavlarını Latin harfleriyle vermişti. Modlaj hocası İhsan Özsoy'du. 1921'de sınıf arkadaşı Leman'ın büstüyle Galatasaray Sergisi'ne katıldı. İbrahim Çallı'nın tavsiyesiyle Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'nin heykel bölümüne girdi, 1925'te mezun olarak yurda döndü.

İlk parlak işi, o sıralar Sanayi-i Nefise'de öğrenci olan Hadi Bara'nın büstü oldu. İhsan Özsoy'un yardımıyla kalıba dökülen bu eser halen İstanbul Resim Heykel Müzesi'nde teşhir edilmektedir. 1926'da babasının büstünü yapan sanatçı, 1927'de tek oğlu Erkut Sirel'in babası Nijat Sirel'le evlendi. 13 yıl süren bu evlilik 1940'ta sona erdi. Faruki güzel sanatlar eğitimi yanı sıra Y.W.C.A Amerikan dershanesine gidiyordu. Buradan aldığı jimnastik antrenörü sertifikasıyla 1925'te Ankara'da Kızılay Hemşire Okulu'na öğretmen oldu. Oğlunun doğumuyla bu görevinden ayrıldı. Sirel'le evliliği sırasında sanat hayatının doruklarında dolaşan sanatçı, bu verimli döneminde İsmet İnönü'nün büstünü yaptı. Reasürans şirketinin bronz olarak sipariş ettiği bu büst çok beğenilmiş ve Celal Bayar tarafından İnönü'ye hediye edilmişti. Yine bu sıralar Abdülhak Hâmit'in eşi Lüsyan-Nasip Betül Hanım'ın (Lucienne Soranzo) büstünü yaptı. Ne yazık ki Belling'in atölyesinde bulunan bu büst, 1948'de sanat tarihimizin en özgün eser ve belgelerini kül eden Akademi yangını sırasında yok oldu. Yine Turing Kulübü Başkanı Reşit Saffet Atabinen'in siparişiyle gerçekleştirdiği, İtalyan Prensesi Belgioyozo'nun rölyefi de kayıptır. Sanatçı abide yarışmalarına pek fazla ilgi göstermemiştir. Sadece Mudanya abidesi yarışmasına katılmış ve ikinci seçilmişti. Keza katıldığı bir başka yarışma da "100 Kuruş" para kabartması içindi. Bunda da ikinci geldi. 1952'de İtalyan hükümetinin davetlisi olarak Roma'ya gitti. Burada düzenlenen dünya sergisine üç eseriyle katıldı. Aynı yarışmaya Mahmut Cüda'nın katılması-na da önyak oldu. İtalya'da kaldığı bir yıl boyunca ressam Carlo Testi'nin bir büstünü yaptı. Bu eseri de İstanbul Resim Heykel Müzesi'ndedir. 1952'de İstanbul Belediyesi'nin Gülhane Parkı'nda açtığı sergiye "Bahar ve Çocuk Bayramı" adlı tablosuyla katıldı ve birinci oldu. İlk kişisel sergisini 1957'de İstanbul'da açtı. 1959'da ise bir mozaik sergisi yaptı. Salih Acar'dan mozaik dersleri almıştı. Babasının Maltepe'deki mezarını mozaikle süsledi: "Mezarlığa biraz renk götür-

mek istedim. Babam 'parfömör' olduğu için mezarını çiçeklerle süslemek istedim. Birbirine kaynaşmış iki amfora yaptım, yani bir çift. Evliliğı simgeliyor. İçlerinden dört çiçek çıkıyor, yani iki oğlan iki kız, biz." 1975'te III. İstanbul Festivali'ne "Aşıklar" adlı heykeliyle katıldı ve birinci oldu. Bu eseri halen İstanbul Resim Heykel Müzesi bahçesinde havuz başında bulunuyor. 1977'de Cerrahpaşa Hastanesi Psikiyatri Kliniğı'nde hastalara uğraş tedavisi olarak seramik kursları düzenledi. Sanat anlayışı: "Sanatımda dönem yoktur. Heykel ve resmi içimden geldiğı gibi yaparım. Kendime özgü bir üslubum vardır. İlham benim için çok önemlidir. İlham olmadan bir şey yapılamıyor. Heykel, formların, ışıkla oynadıkları bir oyun, bir danstır. Buluşup ayrılmalarındaki yumuşaklık veya sertlik dansın ritmini teşkil eder." Sanatçı 1957'den itibaren abstre çalışmaya başlamıştır. O güne kadar statik olan heykelleri artık dinamiktir. Bu yıllarında resme ağırlık veren sanatçı konularını daima tabiattan alır. Yağlıboya ve guvaş malzeme kullanır. İkinci evliliğı 1963'te Kamuran Altınbaş'la yaptı. 1967'de ayrıldı. Bugün (1990 itibarıyla) 86 yaşındadır. 1986'da 82 yaşında evlendiğı üçüncü eşi Sabri Çevik'le Çubuklu'da (bir gecekondu) yaşıyordu.

Pınar Bolel / *Sanat Diinyamız*, No: 42, 1990

Emine Naciye Tevfik – Meliha Zafir

Emine Naciye Tevfik 1869-1960 yılları arasında 91 yıl yaşamış, adı sanı bilinmeyen, hakkında hiç araştırma yapılmamış, eserlerinin izi sürülmemiş kayıp bir ressam. Eğer kızının onun hatıralarıyla dolu, Valideçeşme'deki evine yolumuz düşmeseydi, belki de hâlâ kayıp bir sanatçı olarak kalmaya devam edecekti.

Naciye Tevfik eşinin görevi nedeniyle mecburen gittiği Kudüs'te, Selanik'te, Bursa'da, Konya'da ve Ankara'da dantel örmek, gergef işlemek yerine resim yapıyordu. Eşi, sayılan illerde valilikler yapan Tevfik Hamdi (Biren) 1876-1956 yılları arasında yaşadı. Sayıştay, Danıştay başkanlıklarında bulundu. Yüksek Mühendis Mektebi'nde (İTÜ) ve Hukuk Fakültesi'nde "Ordinaryüs Profesör" unvanıyla hocalık yaptı. Milli Mücadele sürerken Damat Ferit Paşa kabinelerinde Bayındırlık ve Maliye Bakanı olarak görev aldı.

Tevfik Hamdi Bey, eşinin resme olan kabiliyetini görmüş ve onun bu hevesini her zaman arkalamış bir Osmanlı aydınıydı. Kendi kendine Fransızca öğrenen eşine, o sıralar İstanbul'da Mekteb-i Sanayii Şahane'de öğretmenlik yapan İtalyan ressam Salvatore Valeri'den özel resim dersleri aldırıyordu. Hatta Valeri ona portakal natürmortlu paletini hediye etmişti.

O dönem asker ressamlar çoğunlukla peyzajlar yapıyorlardı. İlk kadın ressamlardan Müfide Kadri, Emine Fuad, Melek Celal, Mihri, Celile ve Vildan Hanımlar gibileri yalıların, konakların haremlerinde saklı ve daha çok portre olmak üzere "insan" resimleri çiziyorlardı. "Selamlık"ta beyler manzara çiziktiredursun resimde devrim haremde gerçekleşmişti bile.

Emine Naciye Tevfik

Ülkemizde öncü kadın ressamlar hakkında yapılmış tek araştırma olan Taha Toros'un *İlk Kadın Ressamlarımız* adlı kitabı hariç, ne Nüzhet İslimyeli'nin, ne de Pertev Boyar'ın plastik sanatçılar ansiklopedilerinde Emine Naciye Tevfik'in adı geçiyor. İlk ve tek kaynak olan Taha Toros'un kitabında ise bir fotoğrafı ve kısa biyografisiyle tanıtılan Emine Naciye Tevfik'in ürünlerine –belki ulaşamadığından– hiç yer verilmemiş.

Sonra, aynı kaynakta ressamın

Fransızca şiirler yazdığı, Batı müziği paralelinde eserler hazırladığı ve çiçek resimleri yaptığı belirtiliyor. Emine Naciye Tevfik'in torunu Fatma Rezzan Hanım ise büyükannesinin hiçbir zaman müzikle ilgilenmediğini, Fransızca şiirler yazmadığını, çiçek resmi de hiç yapmadığını söylüyor. Taha Toros'un bahsettiği kadının annesi Meliha Zafir¹ olduğunu "tashih" ediyor.

Aile tarihi hakkında araştırmalar yapan Fatma Rezzan, büyükbüyükbabası Şirvanlı Ahmet Hamdi'nin *Hindistan, Svat ve Afganistan Seyahatnamesi*'ni ve büyükbabası Tevfik Hamdi Bey'in hatıratını Türkçeleştirerek, sadeleştirerek yayınladı.

Naciye Tevfik, kendi gibi öncü ressamlardan Müfide Kadri, Melek Celal, Vildan Gizer kadar sanatında yetişmiş, üretken bir sanatçıydı. Özel hocası Valeri gibi "net, keskin ve ayrıntıcı bir görüşle modelin psikolojisine kadar inen analizci" bir portre ressamıydı. Büyük tuval üzerine yağlıboya çalışan sanatçıdan günümüze, biri kayıp toplam 27 tablo kaldı. Kayıp yağlıboya tablo, Sultan Aziz'in torunu Nizamettin Efendi'nin portresiydi ve Mihrişah Sultan'ın terekesinde olduğu tahmin ediliyor.

V. Murat'ın kızı Fehime Sultan, Habeş köle Nadide Bacı (70'lere kadar hayattaydı), Kudüslü kabile reisi (eşini yüzde

yüz bir ölümden kurtarmıştı), Franz Liszt, Goethe, Darwin, Herbert Spencer portreleri onun en başarılı olduğu resimleri. Canlı mankenlerle, bazen de fotoğraftan çalışan ve hayatı boyunca hiç sergi açmayan Naciye Tevfik'in *Sahilde Çıplaklar* adında bir de nü çalışması var. Alman İmparatoru II. Wilhelm'i², Kudüs'te Ömer Camii'ni maiyetiyle gezerken gösteren belgesel resmi, aile tarafından Deniz Müzesi'ne armağan edildi. Ancak bu resim teşhirde olmayıp depoda saklanıyor. Sanat tarihçilerine ve ansiklopedilere ipuçlarını verdiğimiz Emine Naciye Tevfik sabırla yeniden keşfedilmeyi bekliyor.

1 Fransızca Rüya Gören Kadın: Meliha Zafir

Naciye Tevfik'in üç kızı olmuş. Bunlardan Meliha Zafir (Ö:1979) de annesi gibi ressamdı. "İsa'nın nişanlısı" olduklarına inanan rahibelerin öğretmenlik yaptığı Moda Sörler Okulu'nda dört yıl okuduktan sonra İtalyan Rivierası'nda Bordighera (İsa'nın göğe yükselişi) Assumption Okulu'na gitti. Piyano çalışıyordu. Klasik Batı müziği tarzında besteleri vardı. Rüyalarını Fransızca gördüğünü söylerdi. Fransızcadan başka İngilizce, Almanca ve İtalyanca biliyordu. O da annesi gibi portreciydi. 15'i aşkın çalışması bulunan Zafir'in eserleri arasında, devrin ünlü sinema yıldızlarından Greta Garbo, Birgitte Helm ve Türkiye'ye de gelen Marie Bell'in portreleri vardı.

Hristiyan kültüründen, özellikle de Fransa'dan derinlemesine etkilenen Meliha Zafir gizli gizli şairdi de. Fransızca yazdığı şiirlerini 1952 yılında Paris'te Edition de la Revue Moderne adlı yayınevinde kendi imkânlarıyla bastırmıştı. "Sanguines et fusains" adlı tek şiir kitabında Zeynep Aksel takma adını kullanmıştı. Adına şiirler adadığı Baudelaire'e aşırı bir düşkünlüğü vardı. Verlaine de çok sevdiği şairlerdendi. Onların şiirlerini ezbere biliyordu. Buna karşılık Türk şiirini ve şairlerini hiç bilmiyor ve takip etmiyordu.

2 İlk Yabancı Konuklar

Almanya İmparatoru II. Wilhelm Abdülhamit'i iki defa, Sultan Reşat'ı da bir defa ziyaret etmişti. İlk ziyaret 1889'da oldu. Padişah misafirini Dolmabahçe rıhtımında karşılamış, bizzat gemiye kadar gelip karşılamadığı için özür dilemişti. İkinci ziyaret 1899'da yapıldı. Bu sefer İmparatoriçe ile beraber gelmişti. Abdülhamit'in kız kardeşleri, sultan hanımlar, kendi kızları, V. Murat'ın kızlarının da iştirakiyle İmparatoriçenin şerefine Harem-i Hümayun'da parlak bir kabul resmi yapılmıştı. Abdülhamit, misafirlerinin ikametlerine tahsis edilen ve Merasim Köşkü denilen Şale Köşkü'nden İmparatoriçeyi koluna girerek bizzat almış, Hünkâr Sofası'ndaki büyük salonda harem halkını İmparatoriçe'ye prezante etmişti. Bu törende sırmalı elbiseleriyle haremağaları ve musahipler iki sıra durarak saygı resmini ifa etmişlerdi.

Bütün gümüş şamdanlar, fenerler, avizeler yakılmış, debdebeli bir kabul resmi yapılmıştı. Valide Sultanla sultan hanımlar İmparatoriçeyi kapıda karşılamışlar, Almanca tercümanlığını Artin Paşa'nın kızı yapmıştı. Prezantasyondan sonra

İmparatoriçe büyük kanepenin ortasına oturtulmuş, sağında Valide Sultan ve solunda Abdülhamit oturmuşlardı. İmparatoriçe, hotozlu kahveci kalfanın getirdiği altın kahve tepsisi, inci örtülü askı içinde, mineli ve pırlantalı zarflarla ikram edilen kahveyi hayretle görmüş, bu merasim pek hoşuna gitmişti.

Evvelce Romanya Kraliçesi Carmen Silva İstanbul'a geldiğinde, Abdülhamit, kendisine sarayın kadınlarından teşekkür edilen alaturka saz takımını dinletmişti. Kraliçe de bunu vaktiyle Almanya İmparatoriçesine anlatmış olduğundan, İmparatoriçe bu kadınlar saz topluluğunu görüp dinlemek için padişah'tan ricada bulunmuştu. Abdülhamit "Şimdi o saz kalmamıştır. Kızların hepsi evlenerek saraydan çıktıklarından yerlerine de başkası hazırlanmadığından, bu arzunuzu yerine getiremeyeceğimden dolayı teessüf ederim..." diye cevap vermişti. Tören bir buçuk saat sürmüş, İmparatoriçe geldiği gibi yine Abdülhamit'in kolunda Şale Köşküne gitmişti.

Üçüncü ziyaret 1916 Eylül'de yapıldı. İmparator Şale'de misafir edildi. Sultan Reşat Sirkeci garında karşıladı, saltanat arabasında imparatorun solunda yer aldı. Karşılarına da Başkumandan Enver Paşa oturdu. Wilhelm bu gezi sırasında Enver ile Çanakkale'ye gitti. Savaşın cereyan ettiği sahaları gezdi. İmparator Çanakkale'de Osmanlı müşiri üniforması giymişti.

Dr. F. Ezgü / Yıldız Sarayı Tarihçesi

Kâzım Zafir

Galata'nın namlı sabıkalılarından Altındış Kemal, Arnavut'un Ali Rıza ve Hasan Marmara, kar kıyamet bir sabah, "Çocukları Kurtarma Yurdu"nın kapısını çalıp, el pençe divan, yurdun banisi Kâzım Zafir'in karşısına dikildiler, "Bizi de yurduna al, baba" diye yalvardılar. Olacak iş değil, buna imkân yoktu. Bu yurttta 12-16 yaş grubundan başıboş, sahipsiz çocuklar barındırılıyordu. Red cevabını alınca çakallar boyun kırdılar. Ama ertesi günü 'köprü altı'ndan (bugünkü karşılığı viyadük altı olabilir) topladıkları bir alay haytayla yeniden geldiler. Bu defa Kâzım Zafir'in gözleri define bulmuş gibi parlamıştı; bunlar tam aradığı çocuklardı. Annesiz, babasız, evsizdiler, sevilip okşanmaya muhtaçtılar. Çoğu yaralıydı. Bacak çarpık, saçlar bitli ve hepsi sigara tiryakisi.

Robert Kolej öğretmenlerinden, Fransızca Rüya Gören Kadın Meliha Zafir'in eşi [bkz. bir önceki bölüm], pedagog Kâzım Zafir Çocukları Kurtarma Yurdu'nu 1933'te yedi çocukla açmıştı. 1938'e gelindiğinde mevcudu 250'ye ulaştı. Birtakım ayak oyunları yüzünden yurt kapandığında bu çocuklardan 120'si kurtarılmıştı. Çocuk sorunları üzerine çalışmalarıyla tanınan Kâzım Zafir, Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın referansıylayla, devrin İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'dan gerekli izni alarak bu öncü yurdu kurduğu yıllarda, başta "mübadele" kurbanları olmak üzere, yığınla kayıp çocuk sokaklarda, cami avlulularında, fırınlarda veya hamam külhanlarında yatıp kalkıyordu. Bu yüzden Galata'da Saint Pierre Kilisesi karşısındaki bir binada kurduğu yurda çocuk bulmakta hiç güçlük çekmedi.

Çocuklar, Hapishaneler Başhekimî İbrahim Zatî Bey'in 1932 tarihli raporunda ilkelerini tayin ettiği kurallara göre yurda alınıyor, besleniyor, eğitiliyordu. Verem, belsoğukluğu, frengi, kel ya da uyuz ya da bitli değilse ve yaşı da tutuyorsa bu çocuk artık Kâzım Zafîr'in evladı oluyordu. Bu yurtda kesinlikle dayak, hakaret yoktu. Bu çocuklar için belki en ağır ceza, sabah ve akşam günde iki defa yıkanmak mecburiyetiydi. Kahve peykelerinde, yangın kovuklarında gecelemeğe alışmış "bedbahtlar" için yumuşak yatakta uyumak da bir işkenceydi. Yurda ilk gelenler, gece yarısı uyku tutmayınca karyoladan inip yerde uyuyorlardı.

Yemek masalarına beyaz örtü serdirmesi yüzünden yurt idarecileri onu, "Muşamba bunların nesine yetmez, Galatasaray'daki talebeler bile muşamba üzerinde yemek yiyorlar" diye çok eleştirdiler. Ama aldırmadı. Yemeklerine de çok dikkat ediyordu. Bol bol ve her şey. "İsraf oluyor" diyenlere cevap olarak, "Azdırmayacağını bilsem havyar da yedireceğim" karşılığını veriyordu.

Çocukları Kurtarma Yurdu'nda hiçbir suçun cezası yoktu, ama tek bir şartla: "Her şeyi itiraf edeceksin!" Yurttan kaçmanın, kumar oynamanın, hatta esrar içmenin bile cezası yoktu. Bu güvenceyle çocuklar yedikleri her naneyi mürebbiyelerine

anlatıyorlardı. Mesela yolda giderken bir kadının çantasını totaklayan çocuk, akşam olup da yurda geldiğinde görevliye, o gün nasıl "eğlendiğini" anlatırken hiçbir teferruatı atlamazdı. Mürebbiye bu sırada "itirafçıyı" tamamen lakayt, hayret, hiddet ya da takdir etmeden son derece sakın bir tavırla dinlemeye ve "Bir daha yapma" dahi demeden yatakhaneye göndermeye tembihliydi. Ancak bu itiraflar çocuğun dosyasına yazılıyor, doğruluğu araştırılıp, verdiği zararlar tazmin edildikten sonra, suçun nedenleri bulunmaya çalışılıyordu. O kadar. Bu yurdun zebani gibi kapıcısı, bekçisi nöbetçisi filan da yoktu. Çocuklar diledikleri saatte girip çıkarlardı.

Ancak "idareciler" Kâzım Zafir'in yöntemlerinden hiç hoşlanmıyorlardı. Akşamları saat altıdan sonra sokağa çıkma yasağı konması, 17 yaşını dolduranların derhal yurttan çıkarılması, seyredecekleri filmlerin bile önceden belirlenmesi gibi kısıtlamalar içeren "talimatname"yi ona kabul ettirmek için boş yere uğraşırlar.

Yurda yeni gelen her çocuğun önce fotoğrafı çekilirdi. Yıkanıp paklandıktan sonra ilk haftasını mürebbiyelerin nezaretinde revirde geçiren çocuk takip eden haftalarda ilgi alanına göre bir meslek kursuna başlatılırdı. Bunun için terzilik, kunduracılık, marangozluk atölyeleri tesis edilmişti. Mesleği ço-

cuklara, işyerini atölyeye taşımış gerçek ustalar öğretiyordu. Kira vermiyorlar, buna karşılık yurt çocuklarını çırak olarak çalıştırıyor, ama normal çırak maaşının yarısını ödüyorlardı. Çocuklar kazandıklarını yurt müdürüne verirler, buradan haftalık olarak çekerlerdi.

Bugün 50-60 yaşlarını süren (91 itibarıyla) bu şanslı çocuklar yaz geldi mi Heybeliada'daki "yazlığa" taşınıyorlardı. Çadır kamp adanın en güzel plajı olan Çamlıman'ındaydı. Sabah altıda kalk borusu tabii! Kısa bir jimnastikten sonra hurra denize. Sonra "ti" çekilip bayrak açılır, kısa bir nasihat, kahvaltı, mıntika temizliğinden sonra da öğle yemeğine kadar serbest bırakılırlardı. Çocuklara göre kamp hayatının en sevimsiz yanı bir buçuk saatlik mecburi "öğle uykusu"ydu ki, düpedüz kanlarına dokunuyordu. Halbuki onlar bu sürede kuş avlamak, köpek taşlamak isterlerdi. Ancak kamp yönetimi programından asla şaşmazdı.

Öğle uykuları, marş talimleri ve zorunlu banyolar hariç, çocuklar yuvalarında bile bulamayacakları bir konforda sevgiyle şımartılıyorlardı.

Kâzım Zafir, çocuklara anti-otoriter bir anlayışla yaklaşırken, yurt çalışanlarına

karşı, tam tersine, demirden bir disiplin uyguluyordu. Koyduğu kurallara göre, bir mürebbiye 9 saat aralıksız çocuklarla birlikte olur, bir an olsun onları yalnız bırakamazdı. İşini erteleyemez, devredemez, tartışamaz ve asla terk edemezdi. Aksi davrananlar üç ihtardan sonra kendini sokakta bulurdu.

Bugün bile örneği olmayan bu yöntemlerle birçok çocuk meslek sahibi oldu. Rüşdü, hasır örme iskemle imalathanesin-

de haftalığı 40 liradan iş bulmuştu. İşlerinde kunduracılar, sinema makinistleri, marangozlar, mürettepler, hatta dükkân sahibi olanlar çıktı. En kurnazları Yusuf, ithalatçı oldu. Seyfi ile Fethi şoför. Ahmet'in İş Bankası'nda 25 lira hesabı vardı. Recep yurda gelmeden yankesiciydi, şimdi posta müvezzii. Nihat Adalar iskelesinde buzlu bademden iki kat elbise yaptı. Sertip Karaköy iskelesinde tom-balacı, olsun hiç yoktan iyidir.

Kâzım Zafir kendi yöntemleriyle yurdu beş yıl idare edebildi. Başarısı, haklı şöhreti kimi memurları rahatsız ediyordu. Ne satın almada dolap, ne kayıta haraç. Bunlar da yetmiyormuş gibi şu Kâzım Bey haytaları tepelerine çıkar-mıştı. O burasını İstanbul Belediyesi'sinden büyük destek alarak gerçekleştirmişti. Mesela Galata'daki bina belediyenindi. Tenis kortu, basketbol, voleybol sahaları olan bahçe de belediyeye aitti. Günün birinde Zafir'e belediyeden bir yazı geldi: "Gayrı-sosyal çocuklar, İstanbul'un mutena semtlerinden Beyoğlu sakinlerinin mahdumlarına kötü misal teşkil etmektedir. İşbu sebepten, yurdun avanesiyle birlikte şehir dışına çıkarılması mecburiyeti hasıl olmuştur. Gereğinin yapılmasını rica." Kâzım Zafir isyan etti: "Bunlar dejenere değildir. Şehir hayatı içinde kalmaları eğitimin bir parçasıdır ve zarurettir" dese de dinletemedi. Bunun üzerine istifa ederek evlatlarıyla vedalaştı. Sonra bu yurdu Darülaceze'ye bağladılar. Tutmadı, ayırdılar, yine tutmadı. Nihayet önce Kâğıthane'ye, oradan da Beykoz'a naklettiler ki, orada da dağılıp kayboldu.

1933'ten 38'e kadar faaliyet gösteren yurt, Kâzım Zafir'in

elinden sökülerek alındığında 80 çocuk barındırıyordu. Beş yıllık bu süre içinde buradan 250 çocuk geçti. Bunlardan 12'si topluma kazandırıldı. On tanesi asla "adam olmaz" teşhisiyle ihraç edildi. Üçü akıl hastanesine, biri Dumlupınar Trahöm Yatılı Okulu'na (!) gönderildi. 25 çocuk ise ailesine kazandırıldı. 21 personel çalıştıran yurdun yıllık bütçesi 30 bin lirayla dönüyordu. Bu para aidatlardan, bağışlardan, kermeslerden, hayırsever sanatçıların sergi ve konserlerinden sağlanıyordu.

O yıllar devletin Çocuk Esirgeme Kurumu henüz emekleme döneminde olduğundan kimsesiz çocukları korumak tamamen sivil inisiyatifin vicdanına kalmıştı. Zafir'in şahsi gayretleriyle kurduğu yurt ancak bir avuç çocuğu kucaklayabiliyordu. Bu öncü kurum kapatılınca İstanbul'un bütün kloşarları eskiden (ve bugün de olduğu gibi) tamamen sahipsiz kaldılar.

Vaktiyle henüz yurt faaliyetleyken, *İstanbul'un Güzel Oğlanlar Ansiklopedisi* müellifi Reşat Ekrem Koçu, Kâzım Zafir'i tebrike gelmişti. Bu tarihi ziyaret sırasında çocuklar bahçede tek sıra dizilip, koca Koçu'ya alkışlarla tezahürat yapmışlar ve onu şanına yakışır bir şekilde uğurlamışlardı:

"Bombalaki bombalaki bom bom bom / Zombalaki zombalaki zom zom zom."

Doğan Kardeş

Doğan Apartmanı, Doğan Sigorta, Doğan Sağlık, Doğan Kardeş Dergisi... Bu 'Doğan'lardan birini ya da birkaçını siz de bilirsiniz. Bir çocuk dergisi, bir bina ve iki şirket. Doğan Kardeş Dergisi, Cemal Nadir'in çıkardığı "Kardeş" adlı çocuk dergisinden sonra, bu memlekette çıkmış doğru düzgün ikinci ve belki de sonuncu çocuk dergisinin adı. Çocukluğu 1940'lara, 50'lere hatta 70'lere denk düşenleri hâlâ gülümseten bu dergi çoktan tarih oldu. Keza ülkeye ilk özel sağlık sigortası hizmetini getiren Doğan Sağlık da öyle. Doğan Sigorta belki tabela olarak yaşıyordur, ama Doğan Apartmanı bugün Kuledibi'nde Lüleci Hendek Sokağı'nda bütün haşmetiyle yerli yerinde.

Bu "müesseselere" adını veren "Doğan" bir trajedi kahramanı, bahtsız bir çocuk... Bankacıların "duayeni" Kâzım Taşkent, bundan 60 küsur yıl önce, sekiz buçuk yaşındaki oğlu Doğan'ı, eğitim ve terbiye sistemini yakından bildiği ve tercih ettiği Almanya'ya götürmüş, bir okula yazdırmıştı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın geliyorum demesi üzerine Doğan Almanya'dan İsviçre'ye alındı. Alpler'in doruklarındaki Flims kentinde, "Institut Brinner" adında ciddi bir okuldu bu.

Yerel bir bayram oluyor o sıralar, 1939 Nisan'ı. Uzak memleketlerden gelme çocuklar hariç, çoğunluk evci çıkıyor. Okul idaresi de tatilden istifade binada tamir işlerine giriyor. Kalan az sayıdaki öğrenci de hemen üç kilometre ötede, "Kinderhelm Gessler" diye başka bir okula yerleştiriliyor geçici olarak. Burası hiçbir köye, hiçbir kasabaya komşu olmayan garip bir "tatil okulu". Dört-beş gün burada kalacaklar. Doğan'ın Dario adında

İtalyan bir arkadaşı var, kafa dengi, hiç ayrılmıyorlar. Bu okulun, haliyle, bir de müdürü var, müdürün karısı ve birkaç aylık bebekleri. Mevcut 20 kişi, her gün tan vakti uyanıp uzun kır yürüyüşleri yapıyorlar, müzik, spor, resim, oyun ve biraz da ders.

O gün 10 Nisan Pazartesi, yine hep birlikte açık havada gezmişler. Müdür bey kafileye atıyla rehberlik ediyor. Güle oynaya şarkılar söylemişler, çimenlerde yuvarlanmışlar, sonra acıkmışlar. Dönüş yolunda, eteklerinden geçtikleri bir dağ, derinden derine gürelemiş. Ama müdür beyin atından başka bunu duyan olmamış. Çok usta bir binici olan müdür bey “parlayan” atının yelesine yapışmış da, ne olduğunu anlamadan mutlak bir ölümden kurtulmuş. Sonradan beş bin metre küp olduğu hesaplanan bir “taş çığı” 19 küçük insanın üstüne göçmüş. İlk baharla buzlar erimeye başlıyor, sular kayaların arasına sızıyor, gece don oluyor, kayaları çatlatıyor.

Zaten orada yüz yılda bir böyle göçükler olurmuş. Doğan kardeşik de buna denk gelenlerden. On beşinin cesedi kayaların altından çıkarılmış, dördü ise bulunamamış, kelimenin tam manasıyla yok olmuşlar. Bunlardan ikisi Dario ve Doğan. Ayşe ve Kâzım Taşkent çocuklarının bari boş da olsa bir mezarı olsun diye oralarda oyalanırken, Schwerzman adında bir heykeltıraş çıkagelmiş. O günler bütün Avrupa’yı yasa boğan bu doğa afetini basından öğrenen adam onlara bir heykel hediye etmiş. Bu 10-15 yaşlarında çıplak bir çocuk heykeli, bire bir boyutta, kollarını göğe kaldırmış, isyan mı ediyor, yoksa yakarıyor mu belirsiz, bir ağıt-anıt.

Meğer Birinci Dünya Savaşı sırasında Çin’de görev yapan İsviçreli misyoner bir karı-koca da Taşkent ailesinin akıbetine uğramış. Orada kaybettikleri çocuklarının anısına bu heykeli sipariş etmişler, parasını da ödemişler. Ama aradan yıllar geçtiği halde gelip almamışlar. Şimdi, Çin’de ölmüş bir İsviçreli çocuk için düşünülen bu heykel, Alpler’in eteklerinde arkadaşlarıyla birlikte can veren Doğan kardeşin anısını yaşıyor.

Taşkentler’in iki çocuğu vardı. Doğan’ın ölümünden sonra altı yaş küçüğü Karaca ailenin tek tesellisi oldu. Halen babasının Ayaspaşa’da yaptırdığı evde yaşayan Karaca Taşkent abisinin kaybının kendi yaşamını nasıl etkilediğini şöyle anlattı:

“Annem abimin ölümünden sonra hiçbir zaman tam olarak kendine gelememi. Ruhi bir bunalım içine girdi. Hayatının sonuna kadar da bir daha sağlıklı bir insan olarak yaşamadı. Doğrusu ben Doğan’ın ölümünü ilk anda pek idrak edememiştim. Çok küçüktüm, dört-beş yaşındaydım. Zaten doğru dürüst hatırlamıyorum bile. Annemin ruhi bir bunalım içine girmesi hepimizi etkiledi. Annem, tabii çok üstüme düşmeye başladı. Babam benden çok şey bekledi, iki çocuğu varken tek ben kaldım. Beklentileri birdenbire arttı. Benim üzerime konsantre oldular. Zordu. 13 yaşındayken, 1948’de beni de İsviçre’ye gönderdiler. Annem hiç istemiyordu, ama babam, bilhassa eğitimim için faydalı olacağına inandı. İnandığı için beni götürdü, ben de tabii bunun çok büyük faydasını gördüm. Sonunda matematikçi ve fizikçi oldum. Öğrencilik yıllarımda Doğan’ın uğradığı kazadan son anda kurtulan iki kişiyle tanıştım, ikisiyle de çok iyi arkadaş oldum. Bunlardan birini birkaç gün önce bu evde ağırladım. Öbürü ise halen İsviçre’deki işlerimi takip eden avukatımdır. Bugün büyük oğlum, Doğan adını taşıyor.”

Kâzım Taşkent o sıralar Yapı ve Kredi Bankası’nı yeni kurmuştu. Peş peşe başlattığı girişimler sırasında aklından çıkarmadığı oğlunun adını inandığı işlere veriyordu. Sırf banka personeli için Kuledibi’nde, İstanbul’un ilk apartmanlarından birini satın aldı, adını Doğan Apartmanı koydu. Sonra *Doğan Kardeş* adlı çocuk dergisini çıkarmaya başladı. 23 Nisan 1945 Çocuk Bayramı’na denk düşürülen derginin ilk sayısında kapakta Doğan Taşkent’in resmi vardı. Günümüzde olduğu gibi o sıralarda da ortalığı kasıp kavuran şiddet içerikli, seviyesiz çocuk neşriyatına bir alternatif olarak, Vedat Nedim Tör’ün, sonradan Şevket Rado’nun yönetiminde çıkan dergi günümüzün birçok ünlüsüne okul olmuştu. İlk yıllarda derginin kapağını resimleyen Cemal Nadir’in öğrencisi Selma Emiroğlu, Yalçın Emiroğlu, Altan Erbulak, Mıstık, Ferruh Doğan, Güngör Kabakçıoğlu, İbrahim Ersaraç ilk çizgilerini bu dergilerde yayımladılar. Talat Sait Halman ilk şiirlerini, Müjdat Gezen, Sevin Okyay ilk yazılarını *Doğan Kardeş*’e yazdılar.

Küçük büyük herkes *Doğan Kardeş*’i çok sevdi. Mesela Yusuf Ziya Ortaç *Akbaba*’da coşkuyla şunları yazmıştı: “Elimde,

küçük, sevimli, insana yalnız okumak değil, öpmek, okşamak arzusu veren bir dergi var: *Doğan Kardeş*. Temeli 23 Nisan'da atılmış. *Doğan Kardeş*, maskeli, tabancalı haydut romanlarıyla körpe hayalleri avlama peşinde koşmayan, sahici bir çocuk dergisi. *Doğan Kardeş* yalnız bir dergi adı da değildir. O bir yayınevinin adıdır. Kitaba kitap haysiyetini, içi ve dışıyla o verdi. Bu kadar da değil. Bizde mutlu günlerde kitap hediye etmeyi de yavaş yavaş gelenekleştiren *Doğan Kardeş*'tir. Önümde boy boy, renk renk yığılan kitap dağına bakıyorum, göğsüm sevinçle kabarıyor. Göğsüm sevinçle... Ama, gözlerim yaşla! Yıllar önce İsviçre'de bir dağ çökmüştü. Şimdi, Türkiye'de kitaplardan bir dağ yükseliyor. Bu yükselen dağa adını veren Doğan, o dağın altında kalan Doğan kardeşidir. Çocuklar size yağan nur, onun da dağdan kabrine yağsın!"

Doğan Kardeş, Yusuf Ziya'nın da dediği gibi yalnız bir derginin adı değildi. Bu aynı zamanda bir yayıneviydi. Kuruluşundan bir yıl sonra ilk kitabını çıkarmıştı: *Tolstoy'dan 17 Hikâye*'yi, eğitici ve öğretici yanı ağır basan başka hikâyeler, romanlar, ansiklopediler izledi. Doğan Kardeş aslında sadece bir yayınevi de değildi; çocuklar arası resim, şiir, kompozisyon, satranç, spor yarışmaları düzenleyen, konserler veren, sergiler düzenleyen, "çocuk romanı" yazmayı, "çocuk sineması" çekmeyi özendiren yarışmalar açan bir kültür ve sanat kulübüydü. Mesela 1946'da, İdil Biret, Suna Kan, Verda Erman ve Ayşegül Sarıca ilk konserlerini *Doğan Kardeş* aracılığıyla vermişlerdi.

Taşkentler, Doğan ile Karaca'yı nasıl görmek istiyorsa öyle yetiştirmeye çalışmış bir aile. Bu, "okuyan, eleştiren, araştıran, bilimsel düşünen, laik, yurtsever, herhangi bir hobi sahibi, sağlıklı, sportmen, kibar, kararlı, biraz sert tabiatlı, ne istediğini bilen Avrupalı bir çocuk" tipi idi. Doğan yitirildikten sonra bu amaç Türkiye'nin bütün çocuklarına yöneltildi, memleketin bütün çocuklarını eğitmeye gönüllü oldular, acıları ancak böyle teselli bulabiliyordu.

Ayşe Taşkent, 23 Nisan 1959 tarihli *Doğan Kardeş*'te, oğlunun 20. ölüm yıldönümü, dergininse 15. doğum günü münasebetiyle bir mektup yazmıştı; "Doğan Kardeş'in annesinden" başlıklı yazısında çocuklara şöyle sesleniyordu:

“Bundan tam 20 yıl önce, bir tabiat olayı sonunda vatanımız bir evladını, anası ve babası da çok sevgili yavrularını kaybettiler. Onun adını bazılarınız, bu felaketi bilerek; fakat pek çoğunuz da hiç bilmeden her zaman anıyorsunuz. Bu kardeşiniz, *Doğan Kardeş*’tir. 14 yıldan beri sizin için iyi bir arkadaş olmaya çalışan bu dergiye adını veren Doğan, bugün yaşasaydı, sizin büyük abiniz olacaktı. Doğan’ın yerini doldurmaya çalışan bu dergiye okuyan çocuklar, onun aziz vatanımıza karşı yapamadığı hizmetleri siz üzerinize alınız. Her biriniz daha fazla çalışarak memleketimize, milletimize onun hesabına da faydalı olmaya gayret ediniz. Onun çalışma payını siz yükleniniz ki, vatanımız onun hizmetlerinden mahrum kalmasın, onu kaybeden anası ve babası da siz evlatlarıyla övünsünler, *Doğan Kardeş*’in sevgili okuyucuları aziz çocuklar.”

Ayşe Taşkent’in bu içli yazısından sonra yurdun her köşesinden kaleme sarılan çocuklar “Doğan’ın vatanına karşı yapamadığı hizmetleri” yapacaklarına ant içen mektuplar yağdırmaya başlamıştı. Özellikle Nizip’ten gelen, bir ilkokul öğrencisinin yazdığı mektup, Ayşe Taşkent’i çok duygulandırmıştı. Nizipli Rıza Kemal, “Sayın Ayşe anne” başlıklı mektubunda kâdıncağızı şöyle teselli etmeye çalışıyordu:

“*Doğan Kardeş*’te kaybettiğiniz yavrunuz için yazdığınız bir yazınızı okudum. Çok üzüldüm. Anneme okudum, resmini gösterdim, o da çok üzüldü ve beraberce ağladık. Yaklaşan 23 Nisan Bayramı için annem bana elbise hazırlıyordu. Kim bilir sizin gibi kaç anne yaklaşan bayramın acısını çekiyor? Üzülmeyin Ayşe anne, bizler de sizin yavrunuz sayılırız. Ben de 10 yaşındayım. Tavsiyenize uyarak çok çalışacağım. Sizler gibi iyi annelere iyi evlatlar olacağım. Ellerinizden öperim.”

Ayşe Taşkent bu içli mektuba karşılık olarak ikinci kez kaleme sarıldı ve Nizipli çocuğun şahsında tüm çocuklara şöyle teşekkür etti:

“Aziz çocuklar, 15. senesine ulaşan derginizin Nisan sayısında çıkan yazıma memleketin dört bir tarafından cevaplar geldi. Bu yazılar, sizin derginizi, ona adını veren Doğan kardeşinizi ve hele mukaddes vatanımızı ne derece çok sevdiğinizi bana gösterdi. Bu derin sevgi, bu vatanın bir ferdi ve bir anası

olarak bana sevinç gözyaşları döktürdü. Bugün öğütlerimin tutulacağına, sizlerin aziz vatanımız için Doğan kardeşiniz hesabına da çalışacağınıza inanmış bulunuyorum. Şimdi sevgili vatanımızı bizlerden kıymetli evlatlara teslim edeceğimize inanmış olmanın huzuru içindeyim. Ufak derginizde çok yer olmadığı için bana gelen yazılardan yalnız biri basılabildi. Memleketimizin uzak bir köşesinde Cumhuriyet İlkokulu'nda okuyan bu Cumhuriyet Türkiyesi çocuğunun his dolu yazısı bütün çocukların duygularının ifadesidir. Nizipli küçük Rıza Kemal'e anne kalbimle teşekkür ederken, onunla ve hepinizle övündüğümü bildiririm sevgili çocuklarım."

Aralıksız 33 yıl çıkan *Doğan Kardeş* 19 Haziran 1978'de yayın hayatına maalesef son verdi. 1988'de yeniden canlandırılmaya çalışıldıysa da, bunca yıldan sonra *Doğan Kardeş* eski arkadaşlarını bıraktığı yerde bulamadı. "Okuyan, eleştiren, araştıran, bilimsel düşünen, laik, yurtsever, herhangi bir hobi sahibi, sağlıklı, sportmen, kibar, kararlı, biraz sert tabiatlı ve ne istediğini bilen Avrupalı bir çocuk" tipi de artık moda olmadığından, bir devir, bir dağ çığı gibi anıları altına saklayıp tarih oldu.

Zati Sungur

Gösteri sanatı deyince akla yalnız şarkıcı, dansçı ya da sinema, tiyatro gelir genellikle. Çokluk illüzyonistleri sanatçıdan saymaz. Oysa dünyanın pek çok yerinde sanat olarak kabul edilen, korunan ve desteklenen illüzyonu böyle bir şemsiye altına aldırabilmek için çok uzun mücadeleler vermiş biri var: Zati Sungur! “Madrabazlıkla hokkabazlıkla” eş tutulan mesleğini hakkı olan saygın bir yere oturtmak için çok didinmişti. Dünyanın en meşhur sihirbazlarından olmayı başardı, ama ne yazık ki mesleğinin Türkiye’deki görünümünü değiştiremedi. Kendi ününe ün kattı, ama sanat çevrelerine, devletin kültürle ilgili kurumlarına illüzyonu bir sanat olarak tescil ettiremedi.

Zati Sungur illüzyonun beynelmilel bir artisti olmuştu. Onun yaşam macerası Bursa’da dindar bir aile ortamında başlıyor. Henüz ilkokuldayken ufak tefek el becerileri sergiliyor. Orta öğrenim yaşına geldiği sıralar bir gazete ilanı görüyor: “Denizaltı subayı (!) yetiştirmek üzere gençler aranıyor”dur. Üstelik bu gençler Almanya’da yetiştirilecektir. Ailesinin karşı çıkışına rağmen Zati Sungur ilk Deniz Astsubay Okulu’na yazılıyor. İki yıl hazırlıktan sonra söz verildiği gibi Almanya’ya gönderiliyor. Tam da o sıralar Birinci Dünya Savaşı patlıyor. Okullar kapanıyor, sınırlar örtülüyor. Yıl 1918 olmalı, Zati Sungur Köln’de, işsiz ve beş parasız kalakalıyor. Bahriyedeyken boru açma, boru takma işini öğrenmiştir. Humboldt fabrikasına işçi olarak girip geçimini temin ediyor.

Zati Bey çocukluğundan beri ‘avantür’e meraklı biridir. Büyük yolculuklara çıkmak da o yıllar içinde yanan bir arzudur.

Resimde, Zati Sungur, illüzyonistliği Almanya'da öğrendi. Güney Amerika'da mesleğinde ustalaştı. Brezilya'da 14 yıl kaldıktan sonra İstanbul'a dönen Zati Sungur kız uçurma gösterisi sırasında. Dünya Illüzyonistler Kralı seçilen Sungur'un tek tasası mesleğinin sanat sayılmamasıydı.

Okul müsamerelelerinde, arkadaş sohbetlerinde iskambil oyunları yapar. Bu becerisini Köln'de çalıştığı fabrikadaki işçi arkadaşlarına da yaparken ustabaşına yakalanır. Ustabaşı onu azarlayacağına elinden tutup önünde yeni ufuklar açar. Ondan sonradır ki illüzyon dergilerini takip etmeye, ilgili cemiyetlere katılmaya başlar. Nihayet meşhur bir Alman illüzyonistin yanına çırak girer. Ondan öğrendikleriyle kendi başına sihir ufuklarına doğru yelken açar. Önce Avrupa'da biraz dolaşır. Sonra yeni oyunlar öğrenmek için Hindistan ve Mısır'a gider.

İlk ciddi sınavını Güney Amerika'da Buenos Aires'te verir. Ancak Güney Amerika'da Türklerden kimse hiç hazzetmez. Çünkü Büyük Savaşla parçalanmış Osmanlı İmparatorluğuna mensup göçmenler, millete illallah dedirtmiştir. Tabii bu arada ırkçılık, milliyetçilik de diz boyu. Özellikle Suriye'den, Lübnan'dan, Selanik'ten gelen Ermeniler, Yahudiler halkı çileden çıkarmışlar. Zati Sungur bu yüzden sahnede kendini Kont

Richmond olarak takdim ediyor. Bir süre sonra güzel asistanlarından biriyle evlenir ve çok lüks bir kulüpte Zati Bey ve Melek Hanım adıyla afişe olur.

Zati Sungur'un Güney Amerika macerası aralıksız 14 yıl sürmüştür. Bu sırada Türkiye'de Cumhuriyet kurulmuştur. Günün birinde Türkiye'den hem iş, hem de akraba ziyareti için Buenos Aires'e gelen Bezmen ailesinden Refik Bezmen'le karşılaşır. Refik Bezmen eşiyle gezerken Zati Bey ve Melek Hanım afişini görürler ve "bakalım hangi madrabaz Türk adıyla insanları kandırıyor" merakıyla gösteriye gelirler. Zati Sungur'u izleyen çift, gösteriden sonra eski harflerle ve gayet ağdalı bir Osmanlıca'yla, "Sizinle tanışmak şerefine nail olabilir miyiz?" gibilerinden bir şeyler yazıp garsonla kulise yollar. Birazdan garson cevabı getirir: "Memnuniyetle, oyundan sonra sizi bekliyorum."

Refik Bezmen "Buralarda ne duruyorsun, memlekete gitse-ne" der. Ancak Zati Sungur Türkiye'de mesleğine hor gözle bakıldığını, sanat olarak kabul edilmediğini söyler. Fakat Bezmen Cumhuriyet'ten, yeni açılan tiyatrolardan bahsederek, Türkiye'de çok şeyin değiştiğine onu ikna eder. Ve Zati Sungur sandık sandık tuhaf avadanlıkla Tophane limanından İstanbul'a ayak basar. Tarih: 7 Mayıs 1936. 1922'den 36'ya kadar 14 yıl Şili, Paraguay, Brezilya gibi ülkelerde gösterilere çıkan Zati Sungur artık Türkiye'dedir.

O yıllar illüzyonla daha çok Yahudi sanatçılar ilgilidir. Halk arasında hâlâ itibarsız bir meslektir. Onlara hokkabaz adı takılmıştır. Bu imajı yıkmak için Zati Sungur sahneye frakla, smokinle, başında silindir şeklinde kalantör şapkasıyla, gözünde tek cam monokl gözlükle çıkmaya başlar. Rugan iskarpinleri şıkır şıkırdır. Yakasına daima bir çiçek takar. Ve sahneye çıktı mı inmek bilmez. Genellikle gösterileri iki saat sürer. Ara da vermez.

Zati Sungur, sanatını yalnız sahnede değil, bazen sokakta da icra ederdi. Bu yüzden de bazen tatlı sürprizler yaşırdı: "Memlekete ilk döndüğüm sıralardaydı. Muziplik olsun diye bir yumurtacının sepetinden bir yumurta alıp kırdım. İçinden altın çıktı. Adamcağız içinden altın çıktığını görünce yumurta-

ları satmak istemedi. Sepeti kaptı, köşeyi döner dönmez birer birer hepsini kırmaya başladı. Galiba 40-50 kadar yumurtayı kırdıktan sonra hiçbir şey çıkmadığını görünce feryat figan kapıya dayandı. Zaten böyle bir neticeyi beklediğim için zarar görmesin diye yumurta paralarını ödedim.”

Zati Sungur meşhur “kız kesme” oyununu geliştiren illüzyonistler arasındadır. Bu oyunu sayesinde sanatını dünyaya tescil ettirir. Ansiklopedilere girer. “Dünya İllüzyon Kralı” seçilir. Yine bu numarası yüzünden başı derde de girer. Devrin magazinlerinden birinde Zati Sungur anlatıyor: “Zannedersem Cenubi Amerika memleketlerinden birindeydi. Bir Türk sanat-kârına karşı gösterilen teveccüh eseri, koca salon tıklım tıklım doluydu. Ben de sahnede kız kesme tecrübemi ilk defa yapıyordum. Tecrübenin ne dereceye kadar muvaffak olacağını tahmin edemediğimden heyecan içindeydim. Keşke önceden düşünseymişim de tecrübeye hiç kalkmasaymışım. Kızın rol icabı feryadını duyan bir kişi tabancasına sarılıp, üzerime üç el ateş etmesin mi! Canımı zor kurtarmıştım.”

Onun dünya çapında rakipleri vardı: Bunlar aslen Felemenkli olan Amerikalı Mr. Dante, Alman Kastner ve İspanyol Richardi isimdeki illüzyonistlerdi. Ancak Türkiye’de hâlâ onu kimse tanımaz, sanatçıdan saymaz. Devletten zırnık yardım almadan karış karış Anadolu’yu gezdi. Böyle gezerek hem geçiyor, hem de modern illüzyonu Anadolu’ya tanıtıyordu. Bu çabasını ölümüne kadar aralıksız sürdürdü. Sahneye çıkamayacak hale gelince bir kenara çekildi. E Yayınevi’nin kurucusu Cengiz Tuncer damadıydı. Teşvikiye’de adını taşıyan apartmanına yakın Teşvikiye Sağlık Yurdu’nda 87 yaşındayken hayata veda etti.

Sadun Boro

Sadun Boro Bodrum'da yaşıyor. Tek uğraşı yine deniz. Meraklıları için sahillerimizle ilgili bir rehber kitap yazmakla meşgul. Yat turizmini baltalayan balık çiftlikleriyle, denizi kirletenlerle mücadele ediyor. Diğer zamanını ise "Kısmet"i yeni yolculuklara hazırlamakla değerlendiriyor. "Sadun Boro kim, Kısmet de ne" diyorsanız, o, dünyayı 34 ay 6 günde dolaşan ilk vatandaşımız, Kısmet ise onun teknesinin adı¹.

1968 yazı. Dünyanın bütün denizlerini dolaşan Kısmet'in üstü çiçek buketleriyle dolu. Caddebostan açıklarında demir atmış, o büyük macerayı yaşayan, o korkunç fırtınaları atlatan sanki kendisi değilmiş gibi uslu uslu yatıyor. Gün yeni ağarmış. Sadun Boro güvertede, Oda Boro ranzasında sakın sakın uyuyor, ayakucuna Miço kıvrılmış. İskeleye "Kısmet Caddebostan'a hoşgeldin!.." diye kocaman bir pankart asmışlar.

İlk deniz macerasını daha okula başlamadan, Erenköy'de, annesinden habersiz denize kaçarak yaşamıştı. Eve dönüşünde yediği dayak dün gibi hatırlı. İlkokul sıralarında ise üçer lira veren altı arkadaşıyla ortak bir sandal aldı. Sandal o kadar afacanın altında, yaz sonunu bulmadan parçalanıp gitti. Ortaokula geçtiği vakit yine evden habersiz, bütün yıl biriktirdiği harçlığıyla, ilk sandalına sahip olmuştu. Onunla iki yaz geçirdi. Yatak çarşafından uydurma yelkenini basıp, Caddebostan kıyılarında volta atardı.

Bundan sonra geçen her yıl, deniz merakı zincirine bir halka daha ilave etti. Büyüdükçe yelken sevdası da artıyor, artık

sandal onu tatmin etmiyordu. Üç arkadaş bir yıl para biriktirip, Ayvansaray'da yedi metrelik bir tekne yaptırılar. İsmi de Dilnişin (gönül çelen, latif). Onunla yıllarca Marmara'nın her türlü havasını yemiş, atlattığı her fırtınadan sonra denize olan sevgisi bir kat daha artmıştı.

Yıl 1948. Galatasaray bitmiş, bir meslek edinme zamanı gelmişti. Kaptan olmak istiyordu, ama mensucat mühendisi oldu. Kısmet işte, memuriyetten kaçarken öyle bir meslek seçmişti ki, ömrünün sonuna kadar memur olarak çalışacaktı.

İngiltere'ye gitti. Sanayi şehri Manchester'da denizden uzak, deniz hasretiyle geçen yıllar. Masasında ders kitabından çok, uzun deniz gezileri yapanların kitapları. Uzun kış gecelerinde, kendini o gezileri yapanların yerinde farz edip, Pasifik'in ıssız adalarını düşünüyor, haftalarca, aylarca kara görmeden geçen günleri hayalinde canlandırıyordu.

1952'nin ilk aylarında bir deniz dergisinin arka sayfalarında çıkan bir ilanı belki binlerce kişi okuyup geçti, ama o küçük ilan Sadun Boro'nun hayatını değiştirdi. İngiltere'den Yeni Zelanda'ya gidecek 14 tonluk bir yelkenli teknede mürettebata ihtiyaç vardı. O yıl okul da bitiyordu. Hemen müracaat etti. Sahibini gidip gördü. 220 aday içinden "Ling" adlı yatın mürettebatı seçilmişti. O yılın temmuzunda İngiltere'nin Portsmouth limanından hareket ettiler. Hayatında ilk defa bir yelkenliyle denize açılan 50 yaşındaki yoldaşı, bu maceraya babasından kalan mirasla atılmıştı.

Ling 12 metre boyunda bir tekneydi. Boro yelkenlerden sorumluydu. Yelken tecrübesi, uslu Marmara sularından öğrendiği kadardı. Bir hayli sıkıntılı günler geçirdi. Korkunç fırtınalara yakalandılar. Umutsuzluğa kapılmıştı. O anda bu fırtınanın içinden bir el onu çekip kurtarsa, bir daha tövbe denize adımını atmayacaktı. Fırtınayı geçince korku hissi, yerini denize karşı sonsuz bir sevgi ve saygıya bıraktı.

Ling önce İrlanda'ya çıkmış, oradan Portekiz, İspanya ve Tanca'ya uğrayıp Kanarya Adalarına inmişti. Sonra Atlantik aşıldı, hiç kara görmeden. Karaip Adalarından Barbados'a varana kadar yolculuk 38 gün sürmüştü. Altı ay süren bu macera her ne kadar hedefine ulaşmadan bitmişse de o artık uzun de-

niz yolculuğunun kendine özgü zevkini ve tecrübesini almış, açık denizlerin esiri olmuştı.

Yurda dönmek için bindiği uçak Atlantik üzerinde uçarken altında uzanan ulu denize bakmış ve kendi kendine o an şu sözü vermişti: “Bir gün gönderinde ay-yıldız dalgalanan kotramla bu sulara döneceğim...” Hayatının saplantısı haline gelen bu kararı aldığında yıllardan 1952’ydi. Ancak hayalinin gerçekleşmesi için tam 10 yıl beklemesi gerekti.

Yurda döndükten sonra çeşitli devlet kuruluşlarında çalıştı. Gelgelelim kazancıyla tekne parası biriktirmek imkânsızdı. Bunun için resmi-sivil çeşitli kişi ve kuruluşlara yardım etmeleri için müracaat etti. Hiçbir destek çıkmadı. Emektar Dilnişin’i satıp yerine ‘Harem’ adını verdiği 7,5 metrelik ufak bir kotra almış, Marmara, Ege sularında kendini avutuyordu.

1957’nin bir yaz günü, İngiltere’den bir mektup aldı. Ling’in sahibi yazıyordu. Emektar kotra Barbados’ta bir tayfun-da parçalanmış. Adam evlenmiş ve İngiltere’ye dönüp başka bir tekne almış. Daha ilk merhalede kadın deniz yaşamına dayanamayıp ayrılmış. “Aman gel, beraber dünya seyahatine çıkalım” diyor. Nasıl gitmeli? Birkaç gün sonra boynunda fotoğraf makinesi, elimde bir bez gemici torbası, Yeşilköy’den İngiltere’ye hareket.

Dover limanında, dünya seyahatine çıkacak meşhur tekneyi görünce, başından aşağı kaynar sular döküldü. 40 küsur yaşındaki tekne, Marmara’da dahi dolaşamayacak kadar haraptı. Adamın niyeti de dünyayı dolaşmak filan değil. Tekneyi Karaiip denizine götürmek ve orada kiraya vermek. Kotrada çivi ve çekiç dahi yok. Adamsa tamamen bunamış. Daha yolculuğun ilk günlerinde teknenin dümeni kırıldı. Bir sürü maceradan sonra Lizbon’a vardılar. Tanca’ya gelince artık dayanacak gücü kalmadı ve ayrılıp yurda döndü. Yıllar sonra öğrendi ki, ondan sonra yola devam eden tekne Kanarya Adalarına giderken batmış. Bir şans eseri oradan geçen bir yolcu gemisi adamı son anda kurtarmış.

1962’de Tarsus’taki bir mensucat fabrikasında yüksek ücretli bir iş buldu. İstanbul’u bırakıp gitti. Artık her şeyden elini çekmiş, kotranın inşası için eline geçen her kuruşu biriktirmeye

başlamıştı. 1963 yazında Kısmet'in omurgası Salacak'ta Athar Beşpınar'm atölyesinde kızağa kondu. Kısmet, Amerikalı tasarımcı Atkin'in bir planıdır. Bu tiplere double ender, yani baş-kıç bir veya Norveç tipi derler. Eskiden Kuzey Denizi'nde her türlü kötü hava şartları altında, bunları kılavuz teknesi olarak kullanırlarmış. Boyu 10,5, eni 3,30, su çekimi 1,65 metre.

Planı eldeki imkânlar ve amaçlar için bir miktar tadil etti. Altında 3,5 ton madeni ağırlık, sabit omurga vardır. Kıç taraftaki makine dairesine merdivenin altındaki bir kapıdan girilir. 1200 devirde, 20 beygir gücünde, çok yer kaplayan ağır bir dizel motor koymak zorunda kaldı. Aldığı zaman yalnız kolla çalışabilen makineyi çalıştırmak çok zor oluyordu. Hareketten birkaç hafta önce, motorcu Vasil Usta elektrikli marş donanımı koydu. Makinenin her iki tarafındaki ceman 400 litrelik iki mazot tankı, sakın havada yarım yol hızla, Kısmet'i 600 mil götürmeye kâfi geliyordu. Uzun deniz yolculuklarında, teknenin içindeki her karış yerden azami istifade etmek ve her şey için özel yer yapmak çok elzemdir. Teknenin bütün donanımını, makaralara, yelkenlere varana kadar hepsini, çalıştığı fabrikanın atölyesinde kendi yaptı.

Tarsus'ta çalışırken iki ayda bir İstanbul'a geliyor, onu haval âlemine kavuşturacak Kısmet'in inşasını her seferinde biraz daha ilerlemiş buluyordu. Athar Beşpınar'm titiz nezaretinde en mahir ustalar emek verdi. O yıl hayatında dönüm noktası teşkil edecek bir olay daha oldu: Oda ile tanıştı. Oda bugün Polonya sınırları içinde kalan Stettin'de doğmuş. Hâkim olan babası savaşta esir olup Sibirya'ya sürülünce annesi ve üç kardeşiyle Batı Almanya'ya kaçmışlar. Burada aradığını bulamamış, kendini içkiye vermiş, bunalım içendeyken yolu İstanbul'a düşmüş.

O zamana kadar bu geziye yalnız başına çıkmak fikrindeydi. Oda ile uzun arkadaşlığı sırasında anladı ki, bu kadın ona tam bir yol arkadaşı olabilir. O da zaten dünden razı. Bir gün gazetelerde şöyle bir ilan çıktı: "Daha ömrünün 36. sonbaharında, iki başlı, dört ayaklı olmaya nihayet rıza gösteren Sadun Boro'nun Kadıköy Evlendirme Dairesi'nde 24 Şubat Pazartesi günü saat 16.30'da yapılacak hazin nikâh törenine cümle eş ve

dindaşları davet olunur. Not: Vasiyeti üzerine çelenk yerine kotra malzemesi yollanması vaciptir" ilanıyla evlendiler. Gelen düğün hediyeleri de hep kotra levazımı: pusula, boya, fırça vs ve bir de çocuk oturağı.

İki yıl süren Tarsus'taki denizden çıkmış balık hayatı nihayet teknenin ahşap kısmının bitmesiyle son buldu, 17

Temmuz 1964. O gün limandan gelen koca bir vinç, Kısmet'i Salacak'taki sandal mendireği içinden kaldırıp da Marmara'nın mavi sularına bırakırken iki kişi sevinç ve heyecandan birbirine sarılmış gözyaşlarını tutamıyordu. O gece teknede yattılar. Daha ne güverte kalafatlanmış, ne kamara üstü boyanmış. Ertesi sabah yağın muzip bir yaz yağmurundan her taraf akarken, Oda'nın şilte ve çamaşırları kamaranın ortasına yığıp da üstünde şemsiye ile oturuşu hatırlandıkça bugün dahi gülüşüyorlar.

Teknenin donatılması bir yıl sürdü. Sabah karanlığından gece yarısına kadar. Esirler gibi bir çalışma. Para bitmiş, artık satılacak bir şeyleri kalmamıştı. Eski kotra, Oda'nın çeyizleri, ne var ne yok satılmıştı. Hatta 13 yıllık emekli maaşını bile yakıp geri almıştı. Bu ara Sümerbank'ta çalışıyordu. Oda da bir Alman anaokulunda öğretmendi.

Yaz sonuna doğru direkler takıldı, motor kondu. Kısmet büyük maceraya hazırlanmak için o kışı Büyükdere'de gemi kurtarma istasyonunda geçirdi. Kamaranın üstünde bir karış kar, ısıtma yok, ısı ancak üç-dört derece. Sadun Boro nezleye karşı her sabah denize giriyordu. Lapa lapa kar yağdığı bir sabah denize atlarken, yandaki balıkçıların birbirlerine haklı olarak "Aaa delinin zoruna bak" deyişleri bugün dahi kulaklarında çınlar. Zaten üstü başı daima boya, pas içinde. Tanımayanlar hiçbir zaman onları teknenin sahipliğine yakıştıramıyordu.

Sadun ve Oda Boro

Oda'ya kaptandan memnun olup olmadığını, kaç liraya gemicilik yaptığını soruyorlardı.

Sıra yelkenlere geldi. Çocukluk arkadaşı Cafer Seyfioğlu biçti, Oda dikti. İki takım yelken yaptılar. Ayrıca okyanusta pupa seyrinde kullanılacak ikiz yelkenler, fırtına yelkenleri, toplam 12 parça yelken dikildi. Bunlarda pamuktan dokunmuş bez, naylon dikiş ipliği ve naylon halatlar kullanıldı. Artık 1965 yazı gelmişti. Yola çıkmadan önce apandislerini aldirmayı düşünüyorlardı. Ancak bu bir emrivaki ile tasarladıklarından önce oldu. Mayısın son günleri, akşama kadar direk tepesinde boya yapmıştı. Gece yarısı ani bir sancıyla apar topar hastaneye gidip ameliyat masasına yattı. Meğer sabaha kadar bile dayanamayacak akut bir apandisitmiş. O iyileşince Oda da aynı masaya yattı. Dişler de kontrolden geçirildi.

Böylesine uzun bir yolculuğun en zor kısmı memlekete, sevdiklerine, belki de bir daha hiç görmemek üzere veda etmek... Bir yanda ömrünce ardında koştuğun bir emele kavuşmanın verdiği sevinç, öte yanda ayrılık, okyanuslar, fırtınalar, tayfunlar, alizeler, muson yağmurları... Yüce tabiatın insana verdiği bir iç ürpertisi. Temmuzda tekne son defa karaya çekilip baştan aşağıya boyandı, elden geçti. Kısmet yola çıkacak hale geldiği zaman artık ceplerinde Burgaz'a dahi gidecek para kalmamıştı.

Kısmet'i yapmaya başlarken, arkadaşı Haldun Simavi kanalıyla *Hürriyet*'e müracaat etmişti. Eğer tekneyi kendi imkânlarıyla yolculuğa hazır ederse, röportaj² karşılığı seyahatin mali kısmını ödeyeceklerine dair söz kesilmişti. Nitekim verilen söz tutuldu ve *Hürriyet* üç yıl sürecek gezinin masraflarını üstlendi. Artık ağustos gelmiş, pasaportlar çıkmış, sıra kumanya düzme-ye gelmişti. Birkaç tanınmış firma, reklam karşılığı sebze, meyve, balık konservesi, reçel, süt tozu, çorba, zeytinyağı verdi. Bir yıldan uzun yetecek bu kadar malzemeyi 10 buçuk metrelik tekneye yerleştirmek bir mesele oldu. Hele hele delilerin posteki sayması gibi yüzlerce kutu konserveyi paslanmaması için parafin ve bal mumu banyosuna daldırmak günlerini aldı.

22 Ağustos 1965, hafif yağmur ciseliyordu. Artık mevsimin döndüğü puslu bir pazar sabahı. Karşı durmalarına rağmen Caddebostan iskelesine inmiş akrabalar ve tekneleriyle gelmiş

birkaç arkadaşa veda ve sonra vira bismillah! Hafif poyrazın önünde Kısmet pupa yelken yol alırken son defa yaşlı gözlerle arkaya baktılar. Önce Caddebostan, sonra Fenerbahçe ve yavaş yavaş İstanbul, o aşına siluet artık seçilmez oldu. Acaba bir daha buralara dönmek kısmet olacak mı?

Uçmakdere, Hoşköy, Mürefte, Şarköy, Gelibolu'da geceleri demirleyip son günlerin yorgunluğundan sıyrıldılar. Çanakka-le'de gümrük, pasaport işlemleri birkaç saatte tamamlandı. O akşam bir sahil gazinosuna çıkıp vatanda son yemeği yerken ikisi de mahzun, hiç konuşmadı. İkisi de düşünceli, dalgın, atıldıkları maceranın büyüklüğü, ciddiyeti altında ezgin, somurtup durdular.

Türlü endişelerle sabahı zor edip erkenden Çanakkale'den ayrıldılar. Kısmet Ege ile kucaklaştı. 27 Ağustos Cuma sabahı şiddetli bir yıldız rüzgârıyla yelkenler dolmuş, yeni ufuklara doğru koşarken vatan arkalarından yavaş yavaş gözden kayboluyordu. Mitoloji denizini herhangi bir sorunla karşılaşmadan geçip Pire açıklarına geldiler. Rüzgâr durmuş, motorla sahile yakın yol alıyorlardı. Oda çay yapmış, Sadun sigara tellendiriyor. Birden denizin rengi değişti. Hemen tekneyi denize çevirip motoru boşa aldıysa da kurtaramadı. Kısmet bir kayanın üstüne oturmuştu. Atlayıp daldı. Omurganın baş tarafından hafifçe oturmuş. Tam yol tornistan yaptı, nafile. Altından geçen her ölü dalgayla tekne kalkıp kalkıp kayaya vurdukça onların canlarından eksiliyor. O sıra oradan geçen motorlu bir sandala ip verip çektirdiler. Nihayet tekne sıyrıldı. Dalıp bir daha baktı, ucuz atlatılmıştı, ciddi bir şey yoktu.

Pire'de üç gün kalındı. Tekneyi kurtarmaya çalışırken ayağına deniz kestanesi batmıştı. Hastaneye gitti, doktor "hangi birini çıkarayım" diyerek güldü. Bir ay boyunca bacağı ağrıdı ve aksadı. Zamanla her biri apse yaparak kendiliğinden düştü. Uzun zaman sonra Pasifik'te, yerlilerin deniz kestanesine karşı bir tedavi usulünü öğrendiler. Batan dikenleri bir taşla dövünce, dikenler içeri işlemeyip çıkıyor, çabucak iyileşiyordu.

1 Eylülde Korent kanalından geçildi. Üç mil uzunluğunda, yaklaşık 50 metre enindeki bu kanal yolu 150 mil kısalttı. Yoksa Mora'nın güneyinden dolaşacaklardı. İki gün iki gecede İtalya

sahillerine vardılar. 9 Eylülde çizmeyi dönmek üzere aşağı doğru yollandılar. Capri, Napoli, Santa Lucia, Korsika, Sardunya, Anzio, Banifacio, Balear adaları derken, 18 Ekimde Cebelitarık Boğazı'na gelip dayandılar. Burada "Sığacık" adında ay-yıldız bayraklı bir mayın tarama gemisiyle karşılaştılar. Amerika'dan geliyormuş. Bahriyelilerle üç sıcak gün geçirdiler. Kirlilerini çamaşır makinelerinde yıkadılar. Patatesten mazota kadar neleri varsa Kısmet'e verdiler. Yine o günlerde "Demirhisar" refakat korvetiyle karşılaştılar. Bunun komutanı da bir araba dolusu erzakla Kısmet'i ziyaret etti. Boğazın karşı yakasında Fas'a ait Tanca'da da üç gün geçirdiler.

Kısmet 2 Kasım 1965 salı günü okyanusa açıldı. Önce Avrupa, ardından Afrika toprakları gözden kayboldu. Önlerinde Kanarya Adalarına kadar tam 700 küsur millik bir mesafe onları bekliyordu. Hava kirli gri renkte, denizle ufuk birleşmiş, değişik rüzgârlar, yağmur, soğuk, hepsi fırtına habercisi. Tekne yolundan çıkıp iyice batıya yöneldi. Geceleri dümeni kilitleyip güvertede sırtüstü yatıyorlardı. Nihayet dördüncü günde karayelle bir fırtına patladı. Güverteye çarpan her dalgayla Kısmet bir an su üstünden silinip, bembeyaz köpükler arasında kayboluyordu. Sadun belinden kendini kış direğine bağlamış, dümeni ancak tutabiliyordu. Bodoslamanın her dalgaya saplanması tekneyle birlikte o da suların arasına gömülüyor, nefes almakta zorlanıyordu. Yelkenleri indirinceye kadar bu böyle devam etti. Sonra kendilerini kamaraya kilitleyip 'kısmetlerine' razı bir halde fırtınanın geçmesini beklediler.

Dışarıdaki kudurmuş denizle onları 33 milimetrelilik bir kaplama tahtası ayırıyordu. Bu, Kısmet'in girdiği ilk büyük sınavdı. Ya geçecek, ya da kalacaktı. Bunun ikmali yoktu. Kaldımı da ceremesini çekmekten başka ihtimal yoktu. İçlerinden kendine karşı kavgaya tutuşmaları kaçınılmazdı: "Neden sen de herkes gibi sıcacık evinde, rahat rahat oturmazsın!" Ama şundan emindiler: aradıkları hayat buydu, denizsiz yapamazlardı. Cemiyetin iğrenç ihtirasları yerine, bazen bir ejderha gibi kudurmuş, bazen bir nişanlı kız kadar uysal denizle mücadele... Tercihleri buydu, tehlikeyse alın yazısı... Onu kimse değiştiremez, para pul, mevki, şöhret ise fasa fiso.

İki gün iki gece okyanusta ceviz kabuğu gibi sallanıp durdular. Nihayet üçüncü günü yükselmeye başlayan barometreyle rüzgâr kırılmaya başladı. Tanca'dan hareket edişlerinin 12. gecesini, daha hava ağarmadan Büyük Kanarya Adasındaydılar. Günlerden 14 Kasım. Burada Kısmet'in mürettebat listesinde önemli bir değişiklik oldu. Yolda lazım olur diye genç bir tayfa almışlardı. Annesi Lucy, Pasifiğin vahşi Yeni Hebrid adalarından, yeşil gözlü, kapkara bir siyahi güzeli. Akdeniz limanlarına gelince, her genç kız gibi onun da başından bir aşk macerası geçmiş. Bu tayfa işte bu aşkın ürünü olarak 3 Ağustos 1965 günü, Malta Adasında, bir Amerikan kotrasında gözlerini denize açmış. İri gözleri annesinininki gibi yeşil, bir tanesi siyah sürmeli. Sırtı tekir, karnı bembeyaz.

Kendisiyle ilk defa Cartagena limanında müşerref oldular. Kısmet'e komşu demirlemiş John Hanna adlı yatta seraserpe güneşleniyormuş. Bu tekneyle başka limanlarda yine karşılaştılar, sahipleriyle arkadaş oldular. Bu kediye onlara vermek istediler. Oysa bekçilik eder diye onlar küçük bir köpek düşünüyorlardı. Almadılar. Ancak Las Palmas'ta onunla yeniden karşılaştılar. Oda'nın ısrarı üzerine bu defa kedi mürettebata dahil edildi ve ona Miço adını verdiler. Artık Kısmet'te üç varlıktılar.

Las Palmas'ta üç hafta kaldıktan sonra Orta Amerika'daki Karaip Adalarından Barbados'a kadar 2.800 mile yakın koca ummana yelken bastılar. Las Palmas'tan ayrılışın dördüncü günü, 7 Aralık'ta Oda'nın doğum günü kutlandı. O gün kuzu gibi bir yunus gelmişti oltaya. Akşama bol etli bir çorbasını yaptılar, kadehler tokuştu durdu. Kristof Kolomb'un Santa Maria'sını kucaklayan sularda yol alıyorlardı. Asude günler. Ne ceket, ne kravat, ne pabuç, ne tıraş. İşe gelmedin, neden geç geldin diyen yok. Ne yetişilecek randevu var, ne dört duvar.

Barbados'a 500 mil kala havalar iyice ısındı. Sakin geçen günlerden birinde tepelerinden geçen bir uçağın sesiyle yerlerinden fırladılar. Haftalar sonra 'medeniyet' ile ilk temas... Sanki bu uçak başka bir dünyadan gelmiş, bir başka dünyaya gidiyormuş gibi. Halbuki üç-dört saat önce New York'tan kalkmış, birkaç saat sonra da belki Buenos Aires'e inecek.

Yılbaşı gecesini hedefin 250 mil mesafesini arkada bırakmış-

lardı. O gece Oda nefis bir pasta yapmıştı. Güzel mezelerle donatılmış sofrada son rakı şişesi açıldı, kadehler tokuşturuldu. 3 Ağustosta Batı Hint Adalarına ulaştılar. Artık Karaip denizindeydi Kısmet. Santa Lucia, Panama Kanalı, Galapagos, Markiz, Tuamotu ve Tahiti adaları.

Tahiti’de onları kötü bir sürpriz bekliyordu. Günlerden 30 Ağustos. Kahve içiyorlardı. Miço ortalıkta yoktu. Her yer arandı, yok yok yok. Rihtıma çıkıp biraz çapkınlık yaptığına hükmettiler. Ancak trafik nedir bilmeyen Miço’nun bir araba altında kaldığından şüphelendiler. Öte yandan demir almak zamanı gelmişti. Gidişi bir gün ertelediler. Ertesi gün Oda Miço’yu limandaki bir otelin kömürlüğünde buldu. Korkudan tüyleri diken diken olmuş, üstü başı kömür tozu, pislik içinde. Hemen bir kova içinde bol sabunla banyo, sonra çapkını kamaraya kapayıp demir aldılar.

Tahiti’nın 100 mil kadar güneyindeki Rüzgâraltı Adalarına yöneldiler. Sonra Tongo, Fiji, Hebrid adaları, Hint Okyanusunun Timor adası ile Torres Boğazı arasında bin mil kadar uzanan, 50 kulaç civarında sığ Arafura denizi. Timor’a vardıklarında yolculuk üçüncü yılına ulaşmıştı. 17 Temmuz Kısmet’in Salacak’tan denize inişinin yıldönümüydü. Oda bu anlamlı gün için de bir pasta döktürdü.

6 Ağustos 1967’de Timor’dan ‘İlahlar ülkesi’ Bali’ye hareket edildi. Kuzeyde Sumatra’dan doğuda Taninbar’a kadar irili ufaklı birçok adadan oluşan Doğu Hint Adaları bir yay şeklinde iki bin mil önlerinde uzanıyordu. Bütün bu adalar Endonezya’ya aitti. Daha uygun rüzgâr yakalama umuduyla bu adaların güneyinden gitmeye başladılar. Ama kitap üzerindeki hesap hayatın gerçeğine uymadı. Tersine, gayet hafif rüzgârla yol alabildiler. 600 millik yol ancak dokuz günde geçilmişti. Bu arada Ekvator’a 9 derece yaklaştılar.

10 Ağustos perşembe günü Türkiye ile aralarındaki saat farkı 5’e indi. Hemen hemen her gün Ankara Radyosunun kısa dalga üzerinden yaptığı programı dinliyorlardı. Tatlı bir hanım sesi, onlar öğle yemeğini yerken, ‘günaydın’ diyerek sabah programına başlıyor. Artık ilahların olduğu kadar dilberlerin de diyarı olan Bali’ye ulaşmışlardı. Yaklaşık 13 gün bu dünya cen-

netinde tatmadıkları lezzetlere, görmedikleri güzelliklere, bilmedikleri müziklere, garipsedikleri dini törenlere tanık oldular.

Ağustos sonunda Cakarta'ya ulaşmışlardı. Buradaki Türk sefaretinin başkâtibi Hikmet Şengenç ve eşinin konduğu oldular. Cebelitarık'tan bu yana ilk defa Türk bayrağını burada görmüşlerdi. Başkâtip bey o gece büyük bir sürpriz yaptı; onlar için sakladığı rakıyı hep beraber bir güzel parlattılar. Tam üç yıldan sonra ne de güzel gitmişti meret ve tam üç yıldan sonra ilk defa Kismet'ten ayrı, karada yatmak ne tuhaf. Miço da bu değişikliği çok yadırgamıştı. 8 Ekime kadar bu güzel diyarın keyfi sürüldü. Ancak artık lüks yaşamın sonuna gelinmişti. Singapur'a doğru yelken açıldı. Sumatra sahillerini takip ederek Singapur'a ulaşacaklardı. Ama müthiş bir sis bastırdı. Denizde koca koca kütükler yüzüyordu. Onlardan birine toslamak sonları demektir. Biri burunda, biri dümende, zorlukla yol aldılar. Sis ancak 14 Ekimde dağıldı. Artık Ekvator'a bir şey kalmamıştı. Hindistancevizi suyu bu sıcakta yegâne serinleticiydi.

Teknenin etrafında gün boyu kırlangıç benzeri kuşlar uçuyordu. Miço da bunları kovalamakla bir işe yaradığını sanıyordu. Bir ara Oda "Miço denize düştü" diye çığlık attı. İyi ki rüzgâr hafifti. Kerata ağzında bir kuşla sırlıklam güverteye çıkınca hem kuştan oldu, hem de bir güzel patak yiyip kamarayı boyladı.

Singapur'a 15 mil vardı. Güvertede kahve içip sigara tütürürken peş peşe patlayan silah sesleriyle irkildiler. Bir sürat motoru, 60-70 metre kadar arkalarından üstlerine doğru geliyordu. Elllerinde makineli tüfekler vardı. "Yelkenleri indirin" diye bağırdılar. Botta sekiz korsan vardı. Ayaklarında şort, üstlerinde askeri ceketler. Beşi Kismet'e atladı. Onlara karşı alttan almayan, gayet sert bir tavır takındılar. Bu korsanları çok şaşırttı. Türkiyeli olduklarını, dünya turu yaptıklarını söylediler. Bunu kanıtlamak için Cakarta gazetelerinde haklarında çıkmış haberleri gösterdiler. Korsanlar gazeteleri dikkatle inceledikten sonra tavır değiştirdiler. Neredeyse özür dileyerek yol verdiler.

Nihayet Singapur. Deniz trafiği bakımından dünyanın beşinci büyük limanı olan burada başlarına bir balyoz indi. Fiji'den beri genel bir sağlık taraması yaptırmamışlardı. Bunun için bir

hastaneye gidildi. Doktorun verdiği kara haber Boro çiftinin dünyasını kararttı. Oda kanserdi. Tekrar tekrar tahlil yapıldı, sonuç hep olumsuz. Derhal ameliyat olması gerekiyordu. Eğer orada ameliyat olursa üç ay yatması gerekiyordu. Uç ay da burada kalınca, Hint Okyanusu'nun poyraz musonları sona erecek, yerine batı musonları başlayacak. Bu da yolculuğun sonu demek. Bu mevsimde ameliyatlı bir hastayla yola çıkmak da akıllıca değil. Yegâne çare Oda'yı Türkiye'ye yollamak, orada ameliyat ettirmek ve tek başına yola devam etmek. Durum telgrafla *Hürriyet*'e bildirildi. Hemen Oda'nın uçak biletini yolladılar. 21 Kasım'da Oda uçtu. Miço ile kaptan ardından ağladılar. Cesaret ve dayanıklılığı birçok erkekte olmayan Oda artık yoktu.

Sonra uzun ve sıkıntılı bir bekleyiş dönemi başladı. Nihayet endişeyle geçen günlerden sonra iyi haber geldi. Erken teşhis Oda'nın hayatını kurtarmıştı. Dr. Süleyman Dırvana ve Dr. Cevat Babuna sayesinde bu sıkıntılı günler son bulmuştu. 13 Aralıkta Singapur'dan ayrılık hazırlıkları başladı. Gezi boyunca ne zaman demir alsalar, öpüşüp birbirlerine hayırlı yolculuklar dilerlerdi. Bu defa demir aldıktan sonra Sadun Boro Oda niyetine Miço'yu öptü ve iyi yolculuklar diledi. Yağmurla karışan bir çift gözyaşı yanaklarından sakallarına aktı.

Hint Okyanusu'nu yalnız başına aştı. Çay ülkesi Seylan'ı (bugünkü Sri Lanka) geçti. Oda iyileşmiş geliyordu. Hindistan'ın güneyindeki Madras şehrinde üç gün bekledikten sonra Kolombo'da buluştular. 19 Ocak 1968'de 2.400 mil yol alarak Kızıldeniz'in ağzındaki Cibuti'ye vardılar. Arap-İsrail savaşı nedeniyle Süveyş Kanalı kapalıydı. Ancak *Hürriyet*'teki dostlar bu engeli aşmalarına yardımcı oldular. Kısmet'in karadan nakli için önce Mısır'dan izin istenmiş, olumlu bir cevap gelmeyince İsrail tekneyi treyler üstünde Akdeniz'e memnuniyetle nakledeceğini bildirmişti.

3 Nisanda Eliat limanında koca bir vinç Kısmet'i bekliyordu. Aştığı nice okyanuslardan sonra şimdi de kamyon sırtında 380 kilometre giderek çölleri aşacaktı. Hayfa'da Akdeniz ile buluşunca, Leyla'sına kavuşmuş Mecnun kadar kadar sevindiler. Miço kara yolculuğu sırasında anormal davranışlar sergiledi. Kamyon patirtisini çok yadırgamıştı. Korkudan ölecek gibi ol-

du. İsrail’de büyük bir coşkuyla karşılandılar. Tel Aviv’de, Kudüs’te krallar gibi ağırlandılar.

13 Mayısta yolculuğun son etabı için Hayfa’dan demir aldılar. Üç gün sonra Toroslar’ın zirveleri gözükmeye başladı. Kısmet karasularımıza girince iki Türk jeti onları karşıladı³. Üzerlerinden uçarak ülke adına onlara hoş geldin dediler. Biraz Rodos’ta biraz da Midilli’de oyalandıktan sonra Çanakkale’ye gelindi. Burada muhteşem bir gösteriyle karşılaştılar. Donanma onlara eşlik ediyordu. Boyunlarına çiçek çelenkleri asıldı, ne kadar balıkçı teknesi varsa Kısmet’in etrafını sarmıştı. 15 Haziranda Yeşilköy açıklarında seyrediyorlardı. Kısmet gelin gibi süslenmişti. O gün *Hürriyet* “Ooo! Bu ne sevgi” diye manşet atmıştı. Boğaz’da yapılan ufak bir turdan sonra Dolmabahçe önünde demir atıldı. Öyle kalabalıktı ki, ne tören, ne protokol kalmıştı. Konvoy halinde Beşiktaş’a gelinmiş, Barbaros’un türbesi ziyaret edilmişti. Akdeniz Fatihî Barbaros Hayreddin Paşa bile böyle karşılanmamıştır herhalde. Gecesi şereflerine Çınar Otel’inde bir balo düzenlendi. Boro çifti Ajda Pekkan’ın “Dünya Dönüyor” şarkısıyla dans etti.

Sonra Ankara’ya gittiler, Anıtkabir’i ziyaret edip Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay tarafından Çankaya Köşkü’nde kabul edildiler. Kadirşinas halkımız Kısmet’e gösterdiği bu içten, bu candan ilgiyle, üç tarafı suyla çevrili olduğu halde denize sırtını dönmüş memleketimizde küllenmiş bir deniz sevgisinin hâlâ gönüllerde yaşadığının müjdecisi oldu, Borolar’ı mutlu etti.

1 Sadun Boro’dan sonra dünya turu yapan denizciler: Tanıl Tuncel, Haluk Karamanoglu, Eralp Akkoyunlu, Erkan Gürsoy, Osman Atasoy...

2 Sadun Boro’nun gezi hatıratı *Hürriyet*’te çıktıktan sonra *Pupa Yelken- Kısmet’in Dünya Seyahati* adıyla kitap olarak da yayınlandı.

3 15 Haziran 1968’de T.C. Postaları tarafından üzerinde Kısmet’in resmi olan bir hatıra pulu basıldı.

Cemal Işın

İlk foto muhabirlerinin çoğu şipşakçılıktan geliyordu. Bu kuşaktan tek tük sağ kalana rastlanıyor. Akça pakça titrek dedeler olarak stres bilezikleri, trinitrin ve sakarin tabletçikleriyle idare ediyorlar. Cemal Işın onlardan biri. Hâlâ gözü meslekte, Çemberlitaş'taki Basın Müzesi'ne haftanın belli günleri geliyor, definesini önüne serip hevesli fotoğrafçıları, genç gazetecileri bekliyor. Evde aylak aylak oturmak, semt kahvelerinde prafa oynamak ona göre değil. Önü ilikli takım elbiseli, kravatlı, tıraşlı ve dakik.

1914 İstanbul doğumlu. Vefa Ortaokulu'nda öğrenciyken fotoğraf çekmeye başlamış. Tramvay kazaları, futbol maçları, mitingler... Bunları gazetelere (*Tasvir, Zaman, Hergün, İkdam Yurdu*) götürüp satıyormuş. Sonra Kabataş Lisesi'nde sürdürmüş fotoğrafçılığı. Okul gazetesi için de fotoğraf çekiyormuş. Aynı zamanda izciymiş. Okulu temsilen her resmi bayramda Ankara'ya gönderiliyormuş. O da bu fırsattan istifade İstanbul gazetelerine Başkentten bayram haberleri gönderiyormuş. Böyle böyle sivrilmiş, 1934'te onuncu sınıf öğrencisiyken, *Zaman* gazetesinde 75 lira maaşla foto muhabiri olarak işe başlamış.

Aynı yıl Tatar Hasan namıyla maruf bir gazete bayii ile ortaklaşa *Spor Postası* adında bir gazete çıkardı. Ancak çok ciddi bir rakipleri vardı; Ethem Bey'in çıkardığı *Top* adlı dergi baskı kalitesi yönünden çok ilerdeydi. 10 kuruşa satılıyordu. *Spor Postası* altı kuruştı. Ucuz olduğu için ayakta durabiliyordu. Ancak "küçük gazeteye" bir başka rakip daha çıktı; Sami Karayel *Spor Haftası* adıyla bir dergi çıkarmaya başlamıştı.

Cemal Işın, kızlarıyla.

O sıralar Cemal Işın lise bitirme sınavlarından sonraki baka-lorya (olgunluk) sınavına hazırlanıyordu. Dergiye yeterince ko-ruyamıyordu. Ortağıyla anlaşıp *Spor Postası*'nı Hakkı Tarık Us'un *Vakit* gazetesine sattı. O henüz bir lise öğrencisiydi, ama gazetecilikten kazandığı parayla Bakırköy'de üç katlı bir ev satın almıştı.

Kendisini Velid Ebüzziya'nın keşfettiğini söylüyor. 1937'den itibaren Velid Ebüzziya'nın *Zaman* gazetesini Nizamettin Nazif ile Ethem İzzet Benice çıkarmaya başladılar. Velid Bey fotoğraf kullanımında muhafazakârdı. Ama yönetim değişince Cemal Işın'a daha çok iş çıkmaya başladı. Sultanahmet'te sıra sıra darağaçları, cami avlularında kışlayan Balkan göçmenleri, Pera Palas, Galata Köprüsü, Beyoğlu suikastleri, Abanoz Sokağı sakinleri, Sansaryan Han mağdurları, Boğaz'ı tıkayan buz dağları, Missouri'nin ziyareti gibi nice olayın belgelenmesinde rol aldı.

1940-45 arası *Tasvir-i Efkâr* gazetesindeydi. Ebüzziya ailesinin üçüncü kuşağından Ziyad Ebüzziya ile çalışıyordu. Gazetenin adı *Tasvir* olarak kısaltılmıştı. Bu beraberlik 1949'a kadar sürdü. Cemal Işın gazetesinde başka bazı dergiler için de fotoğraf çekiyordu. Basında renkli fotoğraf çıkırını açan Sedat Simavi'nin *Yedğin* dergisinde ilk renkli fotoğrafları yayınlandı. *Ayda Bir* ve Semih Lütfi'nin çıkardığı *Perşembe* dergilerinde iş yapıyordu. İkisinden 25 lira haftalık alıyordu. Zaman zaman *İkdam Yurdu* ve *Hergün* gazetelerine de çalıştığı oluyordu.

Onda girişimci, atak bir işadamı kimliği saklı. Aynı anda bir sürü iş yapabiliyor. O sıralar Sirkeci'de Büyük Postane'nin önünden geçerken, Mimar Vedat'ın yaptığı üç katlı, *art-nouveau* tarzı bir apartmanda dış macunu imal eden Radyolin Necip Bey ile tanıştı. Ondandır 20 kuruşa aldığı macunları bayilere 22 kuruşa satmaya başladı. Aynı zamanda Aslan Tufan Yazman, Hikmet Feridun Es, Feridun Kandemir, Naci Sadullah gibi yeni parlayan gazeteciler arasında mesleki rekabetten geri düşmüyordu.

Cemal Işın 21 yaşında Cibali'de çalışan tütün işçisi. Gazeteciliği sürüyor, dış macunu müvezziliği de. Cibali ve Cağaloğlu tam beş yıl dünyası oluyor. Çünkü Cemal Işın beş yıllık Tütün Eksper Okulu'na kaydoluyor. Mezuniyetinde, Kartal Maltepe'de, Cevizli Tütün Enstitüsü'nde çok modern bir fotoğraf laboratuvarı kuruyor. Burada 12 yıl tütün parazitleri ve nebatat hakkında mikrofilm çalışmaları yapıyor. Tütün üreticilerinin eğitime yönelik propaganda faaliyeti sırasında taşrada emrine "jeep" tahsis edilen kaymakamlar gibi itibar görüyor.

Tarımın ıslahı propagandisti olduğu yıllarda, Bursa'da Koza Birliği ve Orman Genel Müdürlüğü için büyük fotoğraf sergileri düzenledi. Kozanın içinden ipekböceğinin çıkışını aşama aşama fotoğraflayarak kelebek şeklinde uçuran "canlandırma" müdür beyleri heyecanlandırmıştı. Bürokratik gelenekler süratle aşıl原因 Cemal Işın'ı üç maaşlı bir gazeteci-müdür yaptılar. O artık Koza Birliği İpekböcekçiliği Müdürü, aynı zamanda Propaganda Neşriyat Müdürü ve Personel Müdürü olarak Ticaret Bakanlığı'nın özel izniyle çalışan üç maaşlı ilk ve tek memurdur.

Cemal Işın İstanbul'un çağrısı üzerine tütün ve ipekböceklerinin peşini bırakıp Kürkçü Sarayı'na dönüyor. Başbakanlıkta ve Başbakanlık Arşivi'nde "teknik fotoğrafçı" olarak çalışmaya başlıyor. Müdürü Midhat Sertoğlu. Bursa'da Kartal-Maltepe'de kıyısında dolaştığı memur iktidarının başkenti Ankara'da devlet büyükleriyle yüz yüze gelmeye başlıyor. "Milli Kütüphaneci" Adnan Ötügen bu sıralar harıl harıl Ankara Milli Kütüphanesi'ni örgütliyordu. Bu kutsal çalışmaya Cemal Işın binlerce kitap, dergi, gazete, harita, gravür üzerinden çektiğı röprodüksiyonlarıyla katkıda bulundu. Şimdi haklı olarak biyografisinin en çok bu süreciyle övünüyor.

Mustafa Kemal onu adıyla çağırıyor. Manevi kızı Ülkü ile fotoğraflarını ona çektiriyor. Çankaya'da, Mecliste "oturumlara" girip fotoğraf çekmesine izin verilen tek gazeteci o. Bu yüzden Atatürk'ün, İnönü'nün, Celal Bayar'ın, Menderes'in çok özel fotoğraflarını çekme fırsatı buluyor. Adnan Menderes ile asıl sıkı mesaiyi İstanbul'da, meşhur kıyım 1956 İmar Harekâtı sırasında yaşıyor. Menderes 1960 İhtilal sabahına kadar süren bu imar harekâtı sırasında Bakırköy sahil yolunu, Vatan-Millet caddelerini, Unkapanı bulvarını açtı. Beşiktaş, Beyazıt, Sultanahmet, Sirkeci, Karaköy, Üsküdar meydanlarını "düzenledi". Bu sırada önüne çıkan cami, kilise, sinagog, mescit, çeşme, türbe, sebil, ne varsa yıktı. Modern İstanbul'un mimarı olmak vehmine kapılmıştı. Bu nedenle harekât sırasında İstanbul'a (Park Otel'e) taşındı. Elindeki haritalar doksan derecelik açılarla kesişen, sonra birbirine paralel uzanan bulvarların ağ gibi ördüğü simetrik bir metropol haritasıydı. Yahya Kemal, İstanbul'a ters gelen bu şehircilik anlayışına "Kör Kazma" adını

takıverdi. Onun muhalefetini bunamış muhafazakârlığına yordular.

O bu dönemde Adnan Menderes'in "hususî" fotoğrafçısıdır. Evinden özel şoförüyle aldırıp, yıkılacak tarihi yapıların fotoğraflarını çektiriyor. Bu konuda çok hassas, sanki günah çıkarır gibi. Yıkımlar boyunca Cemal Işın'ı yanından hiç ayırmıyor. Ancak her açıdan fotoğrafı çekildikten sonra dozere "yık" emrini veriyor. Helikopterle havadan da çekimler yaptırıyor.

Cemal Işın bu çalışma sırasında fotoğraf laboratuvarını Adnan Menderes'in hususî garajına taşıyor. Burası Vilayet'in arka bahçesinde halen depo olarak kullanılıyor. Menderes'in Buick'i ile yan yana çalışan Cemal Işın özel işlerini de bu garaj-laboratuvarda idare ediyor.

İmar Harekâtı'nın resmi fotoğrafçısı olarak ünlenen Cemal Işın İTÜ'de "uzman fotoğrafçı" unvanıyla gençlere fotoğraf öğretmeye başlıyor. Sonraki yıllarda bu tecrübesini, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne bağlı Basın Yayın Enstitüsü'nde (21 yıl) ve Basın Yayın Yüksek Okulu'nda (2 yıl) gazete fotoğrafçılığı dalında öğretmenlik yaparak sürdürüyor. İki ek işi daha var. Uzun yıllar Kadri Kayabal ile Türk Haberler Ajansı'nda ve TRT'de de fotoğrafçılık yapıyor. Cemal Işın bu yıllarda sık sık Kodak firmasının misafiri olarak Almanya'ya, Fransa'ya kurs görmeye gidiyor. Bu yolculukların her birinden sertifikalar, diplomalarla dönüyor.

Resmî makamlarda geçirdiği onlarca yıllık memurluk hayatı onun girişimci, yaratıcı melekelerini törpüleyemiyor, her fırsatta kendine yeni ve alışılmadık kazanç kapıları açabiliyor. Vaktiyle Radyolin dış macunu satarak arşınladığı sokakları, reklam asmak üzere kiralayarak, reklamcılık-ilancılık âleminde tarihe geçiriyor. Kadıköy ve Taksim'in piyasa caddelerinde, ayakaltı meydanlarda metre metre sokak, duvar kir alıyor ve buralara şablon reklam yazıyor. Saç boyası, krem, kumaş ilanları. Bankaları bağlayamıyor. "Biz bankamızın adına ayak bastırtmayız" diyen müdür beyler Cemal Işın'a yüz vermiyorlar. "Yerli malı yurdun malı her Türk onu kullanmalı" haftalarında yaptığı fotoğraf sergileri pek beğeniliyor. Sergilerin en gösterişlisi daima Galatasaray Lisesi'nde düzenleniyor ve bu gö-

rev, tarafından her defasında hakkıyla ifa ediliyor. Yine reklamcılıkta, ilancılıkta devrim sayılabilecek olan "ışılıtlı-pırıltılı" reklam panolarını da ilk o asıyor İstanbul sokaklarına. Rüzgâr estikçe oynayan bu hareketli ilanlar o sıralar milletin diline düşüyor. Açık hava Tiyatrosu'nda yaptığı iki katlı, insan kafası şeklinde gösteri kulesi de bir "ilk". Bugün bilgisayar marifetiyle yapılan elektronik ilancılığı o mekanik olarak ilk bu tecrübe sırasında kullanıyor. Kendi tasarımı kulede televizyon ekranı gibi bir perde var. Buraya bir düzenekle görüntü ve reklam sloganı düşürüyor, ses düzeniyle de efekt yapıyor. Onu bu çabasında devrin ünlü işadamlarından Hilmi Hamamcıoğlu destekliyor.

Cemal Işın her zaman arabalı biri olmuş. Önce kuyruklu Amerikan arabalarına meraklı. Orta yaşı geçince Ford Taunus'ta karar kılıyor. Bazen altı arabası oluyor, beşini kiraya veriyor. Kristal Gazinosu'nun altında otomobil komisyonculuğu yapan Ali Bor'dan aldığı bir arabaya ses düzeni monte ediyor. Seyyar piyango bileti satanlara kirallıyor. O sıralar Kurtuluş'ta "Polis Süreyya"nın (iyice zenginledikten sonra Amerika'ya göç etmiş) Savaş Sokak'ta yaptırdığı evde oturuyor.

Gençliğinde operet merakı varmış. Özellikle operet yıldızlarına çok düşkünmüş. Gazeteciliği sayesinde onlarla düşüp kalkıyor. (Zaten sanatsal faaliyetlerin yabancısı da değil. Eyüp Halkevi militanyken tiyatro rejisörlüğü de yapmış.) Markiz Pastanesi'nin üstünde halen kendi mülkü olan yedi odalı bir fotoğraf stüdyosu var. Bundan başka birçok adreste stüdyoları olmuş. Beyoğlu'nda bugünkü Mısırlı Triko'nun (şimdi o da yok) yerinde olan Foto Pastel bunların en ünlüsü. Ona gelip poz kesmeyen ünlü yok gibi. Karısı da müthiş kıskançmış, öyle diyor. Bu yüzden iki kız çocuklu yuvalarını dağıtmışlar.

Telsiz operatörlüğü gençlik yıllarından beri ilgisini çekiyormuş. Ama malum yasak yüzünden bu hobisi tatminsiz kalmış. Sonra da yasak kalkınca bodoslama telsizciliğe dalmış, yaşlılık günlerinin yeni uğraşı telsiziyle girip çıkmadığı dalga yok. Bir de filmde rol almış. 1944'te Kani Kıpçak'ın senaryosunu yazıp çektiği *Ölünceye Kadar Seninim* adlı kurdelede başrolü İ. Galip Arcan ile paylaşıyor. Nezihe Becerikli, Nevin Seval, Gülistan

Deniz, Müfit Kiper, Bülent Eken, Orhan Esen rol arkadaşları. Şarkılar Hamiyet Yüceses'ten.

Birçok teşekkürname, takdirname ile gururlandırılmış. Meslekte 50 yıl, sürekli basın kartı sahibi Cemal Işın bugün (1993'te) 79 yaşında. Şahsına gösterilen ilgi ve itibardan memnun. Ancak İstanbul'un 50 yıllık görsel arşivinden yeterince yararlanılmadığı kanaatinde. Arşivinden yararlandığı birkaç amatörden başka "fotoğraf dostu" yok. O her gün bir memur disipliniyle gittiği Basın Müzesi'nde, kendi başışı olan fotoğraf laboratuvarında bir iş çıksa da ucundan tutsam, yardım etsem hevesiyle sizi bekliyor.

Selahattin Giz

Cumhuriyet'in emekleme çağı olan 1920 ile 40'lı yıllarda, basında bir avuç fotoğrafçı çalışıyordu. Henüz görsel basın diye bir şey bilinmiyordu. Zaten kötü kâğıda basılan gazetelerde çoğu haber resimsizdi. Pek seyrek basılan fotoğraflar ise çamur gibi oluyordu. Bu dönemde İstanbul ve Ankara basınında iş yapan birkaç fotoğrafçıdan biri de Selahattin Giz'di. 84 yıllık ömrünün 42 yılında elinden kamerasını düşürmedi. Onu 20 Şubat 1994'te kaybettik. Ancak o ardında binlerce karelik bir Cumhuriyet tarihi belgeseli bırakarak gitti. Bu değerli malzeme bölük pörçük de olsa çakalların eline düşmeden YKY arşivine girdi.

Haber fotoğrafçılığında estetik yorum hiç itibar görmez. Zaten spontane fotoğraf çekerken estetik bir perspektif arayıp bulmak öyle her babayiğit fotoğrafçının harcı değildir. Ama onun fotoğraflarını, yaşıtı ve sonraki kuşaktan meslektaşlarının fotoğraflarıyla karşılaştırdığınızda, bariz olarak görünür ki, Selahattin Giz iyi bir gazeteciden daha çok bir fotoğraf sanatçısıdır.

İlk fotoğraflarını henüz 15 yaşındayken çekmeye başladı. Devrinde nasıl zor şartlar altında çalıştıklarını 1986'da *Tercüman* gazetesinde Günvar Otmanbölük ile yaptığı söyleşide şöyle anlatıyordu: "Babıâli'deki bütün foto muhabirlerinin sayısı 10-12 civarındaydı. Ankara'da ise sadece iki kişi vardı. Ben *Cumhuriyet*'te Namık Goral ile çalışırdım. Diğer gazetelerde tek foto muhabiri vardı. Hatta bazı arkadaşlarımız iki, bazen üç gazetede birden çalışırlardı. Bu azlık sebebiyle de foto muhabirlerinin işi fevkalade zordu. Gittikleri yerde kalamazlardı. Üstelik aynı saatlerde birkaç işe birden yetişmek mecburiyeti sık sık

baş gösterirdi. Mesela pazar günü saat 10'dan itibaren Kalamış'ta yelken yarışları yapılır. Aynı saatte bir misafir başbakan Taksim abidesine çelenk koyacaktır. Ama o sırada Eminönü Halkevi'nde esnaf teşekküllerinin toplantısı vardır. Öğleden sonra bir tenis karşılaşmasının yahut bir müsamerenin takibi istenmektedir. Düşünün, hangi birine yetişebilirsiniz?"

Ama yetişirlermiş. Tabii bir Babiâli kurnazlığıyla: "Bu durumda arkadaşlar arasında işbirliğine gidilirdi. Herkes bir işi kovalar, akşam oldu mu buluşarak resim ve haber teatisi yapılırdı. Böylece günün bütün olayları ıskalanmadan verilmiş olurdu."

Selahattin Giz ömrü boyunca hep *Cumhuriyet* gazetesinde çalışmış ve buradan emekli olmuş şanslı bir gazeteciydi. Dönemin en istikrarlı ve aynı zamanda 'devletli' gazetelerinden biri olan *Cumhuriyet*'in patronlarından Doğan Nadi onun çocukluk arkadaşıydı. Fotoğrafçılığa da birlikte başlamışlardı. Galatasaray Lisesi'nden sınıf arkadaşı olan Doğan Nadi aracılığıyla gazeteye girmişti. Bir yandan okuyor, öte yandan fotoğrafçılık yapıyordu.

Genç Cumhuriyet rejimi, onun meslekte çaylaklık dönemine denk düşen yıllarda "1940 Rönesansı"na hazırlanıyordu. Sürekli hamleler halinde yükselen yeni rejimin dünyayı şaşırtan ataklarından birisi de "Harf Inkılabı"ydı. Hükümet bütün enerjisiyle ve çok kısa zamanda yeni harflere uyum sağlanması için hummalı bir faaliyet içindeydi. Bu heyecan yüklü günlerde başına neler geldi neler:

"Harf devrimi sırasında Dolmabahçe Sarayı'nda bir toplantı düzenlenmişti. Mevcut ışıkla bir-iki fotoğraf çektik. O arada meslektaşlarımızdan Hilmi Şahenk, 'Lumiere' ile çekim hazırlığına başladı. Biz de Ali Ersan, Cemal Goral, Namık Görgüç ve ben, makinelerimizi ayarladık. Magnezyum parlayınca fotoğraflarımızı çektik ve alelacele fırlayıp gittik. Çünkü az sonra yaver ardımızdan adam koşturacaktı. Sebebi de şuydu: magnezyumun yanışıyla duman yükselmiş, yayılmış, aheste aheste aşağıya inmişti. Ve başta Atatürk ile İnönü olmak üzere jaketataylı, redingotlu birçok kişi un çuvalına batmış gibi bulanmışlardı. Biz de ne olacağını pek iyi bildiğimizden tabana kuvvet kaçmış, ortadan kaybolmuştuk."

Henüz flaş icat edilmemişti. Doğal ışığın yetmediği yerlerde fotoğraf çekmek neredeyse sihirbaz hüneri istiyordu. Magnezyum patlatarak çekilen fotoğraflar sırasında her zaman yukarıda anlatıldığı gibi komiklikler olmuyor, bazen küçük felaketler de yaşıyordu.

"Mesela şimdiki Gazeteciler Cemiyeti'nin bulunduğu yerde, vaktiyle Türk Ocağı binası vardı. Bir gün Faik Şenol'la buradaki bir toplantıda fotoğraf çekerken sahne perdesi tutuştu ve yanmaya başladı. Herkes yerinden fırladı. Neyse, ateş fazla büyümeden söndürüldü."

Bir başka magnezyum kazasını ise üçüncü dereceden yarıkla atlatmış. "Bir gün komşunun evinde sünnet düğünündeydim. Köşeye makineyi yerleştirdim. Hizmetkârlardan birine de magnezyum fitilini ateşlemesi için kibriti verdim. Adam kibriti çakınca ani bir parlamayla yüzüm kavruldu. Bir hafta-on gün kadar bütün yüzüm bantlar, sargılar içinde ve tek gözüm dışarıda olarak gezdim. Ancak iki deri değiştirdikten sonra normal hale gelebildim."

Selahattin Giz'in anılarından öğreniyoruz ki, o devrin gazetecileri arasında samimi ve güçlü bir dayanışma da varmış. Türkiye'de basın bugün olduğu gibi o yıllarda da çok zorluklar, sürgün, hapis, hatta ölüm tehditleri arasında mesleğini icra edebiliyordu. Astığım astık kestiğim kestik, otoritelerle donatılmış yetkililerin ağzından laf almak kolay değil, ama gazetecilerin intikamı da bazen korkunç olabiliyordu.

"Halkın merak ettiği bir konu vardı. İlgili bakanın vilayete geldiğini duyunca dört-beş arkadaş oraya gittik. Geç saatlere kadar bekledik. Nihayet bakan dışarı çıktı, biz de sorularımızı sormaya başladık. Sayın bakan ilk soruya, 'duymamış olayım', ikincisine 'bunu sormamış olun' şeklinde cevaplar verdi. Böyle de devam etti ve arabasına binerek çekip gitti.

Orada saatlerce beklemiş, hiçbir şey elde edemediğimiz gibi üstelik azar da işitmiştik. Hep birlikte Şükrü'nün kahvesinde toplandık. Soru ve cevapları aynen yazarak her gazeteye verdik. Ben de çektiğim fotoğrafları aynı şekilde dağıttım. Ertesi gün olay bütün gazetelerde yer alınca, büyük yankılar meydana geldi. Bakan, milletvekili olan gazete sahiplerine şikâyetle

bulundu, ama tabii bir şey elde edemedi. Neticede kendisi itibar kaybetmiş, gazetecilerden unutamayacağı bir ders almıştı.”

Bugünlerde unutulmuş olan “acar” gazetecilik kavramını işte bu genç gazetecilerin cansiperane çalışmaları tesis etmişti. Üstlendiği görevi ne pahasına olursa olsun yerine getirmek için çırpınan Selahattin Giz ve arkadaşları bir başka olayda İstanbul Valisi’ni madara etmişlerdi.

“İngiltere Kralı VII. Edward 1936 yılının eylül ayı başında Türkiye’yi ziyaret etmişti. Ziyaretin ikinci günü misafir kral ile eşini taşıyan yatın teknesi Dolmabahçe rıhtımına güçlükle yanaşabildi. Çünkü denizin üstü çöplerle kaplıydı. Durumu fark eden Atatürk, Vali Muhittin Üstündağ’a ‘Bu nedir?’ diye sordu. Vali de Marmara’ya dökülen çöplerin lodosun tesiriyle sürüklenip geldiğini izaha çalıştı. Ama bu açıklama Atatürk’ü tatmin etmemişti, vali suçlu mevkiine düşmüştü.

Takip eden günlerde, çöpler denize değil, Hürriyet-i Ebediye tepesine dökülmeye başlandı. Sonunda da Şişli, Osmanbey, Maçka, Teşvikiye, Kurtuluş, Feriköy dolayları sinek istilasına uğradı. Öyle ki, sineklerden dükkânlara girilemez olmuştu. Ben iki-üç günlük bir çalışmayla olanları okuyucuya aktardım.

Akşam gazetesi de bu yayın üzerine, arkadaşım Faik Şenol’u görevlendirmiş. Faik, Mecidiyeköy’de bir çocuğun yüzüne konan sinekleri görüntülemeye çalışmış. Başaramayınca, bakkaldaki boşalmış tenekelerden aldığı tatlı sıvıyı çocuğun yüzüne bulaştırıp istediği fotoğrafı çekmeye muvaffak olmuş. Bu fotoğraf gazetelerde yer alınca İçişleri Bakanlığı, ‘matbuatta bahsolunan sinek afeti hakkında’ vilayetten bilgi istemiş. Polis müdüriyeti işin tahkikiyle görevlendirilmiş. Bunun sonunda meselenin tamamen bir tertip eseri olduğu, zira çocuğun yüzüne ‘sinekler için çekici bir madde sürüldüğü’ bildirilmişti. Ayrıca Faik Şenol da valiye jurnal edilmişti. İki gün sonra Sarıgül’deki resmi tören sırasında Faik’i gören vali ‘Tutun şunu, atın dışarı’ diye bağırdı. Biz de bunu yazıyla ve fotoğrafla tespit ettik. Ertesi günkü gazetelerde çıktı. Tabii valinin ne duruma düştüğünü tahmin edebilirsiniz.”

Cumhuriyet’te 30 lira maaşla çalışmaya başlayan Giz, 1973’te emekli oluncaya kadar tam 42 yıl aralıksız fotoğraf çek-

ti. Önceleri çektiği fotoğrafın baskısını da kendisi yapıyordu. Kendi deyişiyse "sefilden sefire" on binlerce insan görüntülemişti. Keza bugün yerinde yeller esen on binlerce mekân. Bunların çoğu 6 X 9 ya da 9 X 12 boyutlarındaki cam negatiflere çekilmiş fotoğraflardı. Özellikle 1930'lu, 40'lı yılların birer belgeseli niteliği taşıyan bu arşivin içinde üç bini aşkın Atatürk fotoğrafından seçtikleriyle bir *Atatürk Albümü* yayınlamıştı. 1991'de sanatçının *Beyoğlu 1930* albümü çıktı. 1912'de Selanik'te doğan Selahattin Giz, meslekte 50 yılını dolduranlara Gazeteciler Cemiyeti'nin verdiği Burhan Felek Hizmet Ödülü sahibiydi.

Dario Moreno

Orta dalga üzerinden yayın yapan Monte Carlo Radyosu'nda sıra dışı bir gündü. Spiker "Tünaydın sevgili dinleyiciler, 1957 Yıldızlar Ses Yarışması'na (La Course aux Etoiles) hoş geldiniz" anonsunu yaptıktan sonra haftalardır merakla beklenen yarışmanın kurallarını açıkladı:

"Az sonra yarışmacılar şarkılarıyla huzurunuzda olacaklar. Sizler radyolarınızın başında, konuklarımız stüdyoda onları alkışlayacağız. Zaten birinciyi de alkışlarla seçeceğiz. Nasıl mı? Alkışın süresine ve şiddetine göre! Bunun için stüdyoya özel bir araç getirttik: Bu bir 'alkış barometresi!' Öyle hassas ki, alkışın yalnız süresini değil, şiddetini de ölçüyor. Haliyle belirleyici olan stüdyodaki konukların alkışları. Ancak siz de evinizde kronometre tutarak kimin daha çok alkış aldığını hesaplayabilirsiniz."

Sonra sırasıyla yarışmacılar mikrofon başına geldi, barometre her birinin aldığı alkışı kaydetti. Sıra son yarışmacıdaydı. "Alkış jürisi" sanki bütün gücünü ona saklamış, dinmek bilmeksizin çılgınca alkışlıyordu. Ertesi gün *France-Soir* gazetesi şunları yazdı:

Başlık: "Alkış Kralı seçildi!" Haber: "Dario Moreno 'Adieu Lisbon' şarkısını okuduktan sonra 380 saniye (altı küsur dakika) alkışlandı. Alkışların frekans şiddetinden şaşırان barometre bozuldu."

Dario Moreno Türkiye'den iki eli cebinde, bir heves gittiği Fransa'da on yıl sabrettikten sonra nihayet 'şöhret' olmuştu. Gazeteler ondan "Barometre Patlatan Şarkıcı", "Alkış Kralı",

Dario Moreno, Benli Belkis ile.

“Mösyö Ritm” diye bahsediyordu. “Adieu Lisbon” liste başıydı, tam altı hafta orada kaldı.

Dario bu yarışmadan bir yıl sonra, 28 Ocak 1958’de memleketine geldi. İstanbul’da henüz açılmış olan Hilton’da,¹ Atlas Sineması’nda, Goldfinger’da konserler verdi. Vaktiyle ona dudak kıvrıranlara bol bol nispet yaptı. Dario, ense-gerdan yerli yerinde, cam gibi mavi gözlü ve her zaman kilolu sevimli bir adamdı. Ancak bir hayranı ona “Her şeyiniz iyi hoş da şu burnunuz yok mu! Yahudi olduğunuz hemen anlaşılıyor” diyerek keyfini kaçırmıştı. Paris’e döner dönmez o ‘Yahudi burnunu’ kırdırdı.

1930-50 İstanbul Yahudi Sosyetesı

İstanbul’un bugün en güzel, en şık giyinen kadınları şüphesiz ki Musevilerdir. Bir zamanlar, bundan on beş yirmi sene evvel, halkın sık sık kullanmakta olduğu “Pis Yahudi” tabiri, bugün artık kaybolmuş gibidir. Zekâ ve intibak hususunda yüksek kabiliyetli bir kavim oldukları için, terakki denilen şeyi en evvel benimsemiş, modern hayata en evvel onlar uymuşlardır. Umu-

mi Harp'ten beri İstanbul Yahudileri o zamana kadar geçirdikleri "cemaat" hayatından çıkarak "monden" denilen âleme girdiler, Mütareke senelerinde tekâmül ettiler ve şimdi tamamen bu âleme hâkimdirler. Cazbant ve Amerikan filmlerinin getirdikleri "Amerikanizm", Fransız ve Alman edebiyatına girerek, onu sanayileştirmiş olan aslen Yahudi muharrirlerin edebiyatı, İstanbul Yahudileri'nin üzerinde Rum, Ermeni ve Türkler'den daha çok evvel müessir oldu, pek kapalı bir muhit ve dini âdetler hududu içinde yaşayan Yahudileri bu manialardan çıkararak, kozmopolitliğe alıştırdı. Yeni âlemlerle temaslar neticesinde, Yahudiler, başka milletlere mensup insanlarla evlendiler, onların yüksek hayatlarını benimsediler ve Yahudi nesli, melez çocuklar vermeye başladı. Öyle ki evvelce bir Yahudi'yi üç kilometre uzaktan tanımak kabilken, şimdi ancak konuştuğu zaman, o da güçlkle anlaşılabilir. Fakat bunları niçin söylüyorum? Çünkü şimdi Maksim'deyiz. Bir balo var. Bu balo Yahudi cemaati tarafından verilmektedir. Burada hazır bulunanların yüzde doksan beşi Yahudidir.

Fikret Adil / *İntermezzo – Bohem Hayatı*, 1955

Bir turnenin ardından, çok övgüsünü işittiği Kazablankalı estetik cerrah Rene Bertrand'a gitti. Hastaneden taburcu olunca arkadaşlarına V. Muhammed Bulvarı'ndaki Filip'in Yeri'nde yeni burnu için bir "vaftiz partisi" düzenlemişti. İnanmıyorsanız, 20 Ocak 1959 tarihli Fransız gazetelerini açın bakın:

"Dario Moreno'nun yeni burnunun açılış töreni dün yapıldı. Herkes heyecan içindeydi. Dario acaba karşılmasına nasıl çıkacaktı? Ortaya çeşitli fikirler atılıyordu. Biri, duvak takıp gelecek, memleketinde âdet olduğu üzere bizden 'yüzgörümlüğü' isteyecekmiş derken, başka biri, hayır, Fantoma'nın kadife maskesini takacak, diye iddiaya tutuşuyorlardı. Ama Dario ne gelin gibi duvaklı, ne de Fantoma gibi maskeliydi. Yüzüne mutfaktan ele geçirdiği bir kevgiri geçirmişti. Peş peşe patlayan flaşların ve şampanyaların ardından alkışlar arasında Dario'nun yeni burnu hizmete açıldı. Herkes yeni burnuna bir öpücük kondurmak istiyordu. O ise 'Yo yo ilk buse sevgilimin' diyerek, şakacıktan tombul tombul kaçıyordu. Aşka gelen sanatçı, repertuarının en güzel şarkılarını bir bir sunduktan sonra, sabaha karşı sarhoşlayıp Türkçe şarkı ve şiirler okumaya başladı."

Dario, Filip'in Yeri'nde acaba hangi şairlerden hangi şiirleri okudu? Bu sorunun cevabını, 29 Kasım 1968'de Hilton'un 438 numaralı süitinde düzenlediği basın toplantısında şöyle açıklamıştı: "O şairle bir otel odasında tanışmıştım. Zaten en iyi dostlarımı hep otellerde tanışmışımdır. Ankara'da çalışıyordum, Gar Gazinosu'nda. Aslında Ankara'ya, Bomonti Gazinosu'nun daveti üzerine ve iki günlüğüne gelmiştim. Ama aralıksız tam iki yıl burada kaldım. Fransız şansonları, Arjantin tangoları falan filan. Yevmiyem 2,5 liraydı galiba. Haliyle lüks yerlerde kalamıyordum. Gün geldi otel parasını ödeyemez duruma düştüm. Ulus'ta Hergele Meydanı'nın ara sokaklarında daha ucuz bir otel aramaya başladım. Nihayet bir otelde iki yataklı bir oda bulabildim. Otel kâtibi, 'Oda arkadaşın her gece çok geç ve çok sarhoş gelir, ona göre! Şair miymiş neymiş, garip' dedi. Bayağı merak etmiştim. Aylarca odamı paylaşacağım adam ya çekilmez biriyse. Ama karşılaşmak ne mümkün, ya ben geç geliyorum, ya o. Sabah olunca da birimizden biri erken kalkıp gidiyordu. Sonunda bir sabah gözlerimi açtım, o da açtı. Yattığımız yerden göz göze gelip bakıştık. İkimiz de akşamdan kalma. Gözler pörtlemiş, kan çanağı. Yatakta doğrulup kendimi tanıttım; bendeniz Gar Gazinosu şantörlerinden falanca. O da kendini takdim etti; Tercüme Kalemi'nden Orhan Veli. Kısa zamanda kaynaştık. Kimi gece ona yeni bir şarkımı söyledim, o da bana yeni bir şiirini okurdu. Hiç unutmam, bir şiirini çok sevmiştim: 'Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel, kelimelerinse kifayetsiz olduğunu, bu derde düşmeden önce.' Bunu benim için yazmış olmalı diye kendime pay çıkarmıştım. Heyhat! Çok sonra öğrendim ki, bu şiiri benim için değil, meğerse o sarışın, o pembe-beyaz, o kiraz dudaklı felsefe öğretmeni Nahit Hanım için yazmış.

Ben de yıllar sonra en güzel şarkılarımdan birini bir kadına ithaf etmiştim. Sonra onunla evlendim de. Kahire'de bir konser veriyordum. Gazinoda bir Fransız dansöz vardı, Yılanlı Dansöz. 75 kiloluk bir pitonla dans ediyordu. Güzel bir kızdı. Bana âşık olmuş, gece gündüz adımlı sayıklıyormuş. Sonra sayıklama nöbeti bana da geçti ve evlendik. Fakat aşk rüyada güzelmış. Sayıklarken, sayıklarken aniden ayrıldık, pitonunu aldı gitti.

Şimdi o günlerden kalan tek hatıra bir şarkı, hepsi bu. Bir daha evlenmek mi, tövbe. Brigitte Bardot ayaklarıma kapansa evlenmem. İnsan küçük aşklar için bile büyük şarkılar yazabilir.”

B.B. Dario’nun Fransa’da çevirdiği 40 küsür filminden üçünde birlikte oynadığı rol arkadaşı. B.B’nin devr-i saltanatı düşünülürse, onunla aynı filmde görünmek çok önemli. Dario da bunun keyfini sürecektir tabii: “İyi kızdır, hoş kızdır, ama ne de olsa kadın! Onunla birkaç film çevirdim. *La Femme et le Pantin* (Kadın ve Kukla) –diğerleri *Mambo*, *Voulez vous danser avec moi?*– çok beğenildi. Brigitte’te bir öğrenci havası vardır. Sevişmenin fasıllarını çok iyi bildiğini sanır! Birkaç kere öpüp sıkıştırdığım da oldu. Ama tokadını da yedim. Tabii film icabı, ha ha ha.”

Mambo Muammer

Mambo rumbanın bol swing’li olanı. Küba kökenli bir dans nağmesi. Muammer ise Tekirdağlı bir göçmen şoparı. Çocukluğu 1955-65 arasına rastlar. Babası eğitmendi, annesi evde terzi. Muammer, Dario Moreno’nun nakaratı “Hey Mambo Mambo İtalyano” olan bir şarkısına fena halde sardırılmıştı. Bir iki mevsim dilinden düşürmedi, bazen uluorta bazen sokakta tek başına “Hey Mambo İtalyano” diye diye dolaştı. Bu şarkıyı ıslıkla da çok güzel çalardı. Kili-seden bozma Yeni Melek Sineması’nın makinistleri “Gından” Fahri ile Aliço, makine dairesinin küçük penceresinden Muammer’in geldiğini görür görmez, Hey Mambo İtalyano’yu pikaba yerleştirirlerdi. Muammer hiç nazlanmadan ve acayip bir tezahürat altında salaş sahneye çıkar ve mambo yapmaya başlardı. Sanki tumba çalıyormuş gibi yaparak veya ellerinde sanki marakas varmış gibi çalkalanarak dans ederdi. Muammer’in bu yüzden adı Mambo kaldı. Orta-okuldan sonra okumadı. Mahalle arasında küçük bir terzi dükkânı açtı. Bugün de ona Mambo diyorlar. Ama neden dediklerini bilmiyorlar.

Bir ‘Mambo’ daha var; Mambo Cemil! Haldun Taner’in *Ayışığında Çalışkur* öyküsünde yaşıyor, Modalı bir jigolo rolünde.

Hilton’daki basın toplantısında, o yıllarda bir seri dedektif filminde boy gösteren Eddie Constantine’den de söz açıldı haliyle. “Baby-face” Delon’dan önceki kuşaktan ve onun tam tersi

karakterde bir hafiye. Dario onunla birçok "Akdeniz polisiye" filminde birlikte oynamıştı.

Ah Dario ah! Rengârenk kokteyllerin, çeşit çeşit kanapele-
rin gırla gittiği bu koltuklu basın toplantısından 10-15 saat son-
ra öleceğini nereden bilsin. O gece birkaç dostuyla buluşup
Taksim Gazinosu'na (eski Sheraton, şimdiki Ceylan Otel'i'nin
bulunduğu yer) gitmeyi kuruyordu. Çünkü 1946'da İstanbul'a
ilk geldiğinde orada ünlenmişti. Ama sahneye ilk defa Fener-
bahçe'deki Belvü Gazinosu'nda çıkmıştı. Rivayete göre, tumba
çalarak şarkı söylemeye başladı mı Fenerbahçe ve Kalamış ko-
yu ıslıl ıslıl teknelerle dolarmış. Ateşli napolitenleri asıl Taksim
Gazinosu'nda hakkını buldu ama. Burada Fritz Kerlten'in or-
kestrasında solist olarak çalışıyordu. Tevs Kardeşler Sevim ve
Sevinç de bu orkestranın solistleriydi. Dario İstanbul'daki son
gecesini işte bu gazinoda geçirmek istemişti. Ama aksilik bu ya,
Zeki Müren de oradaydı. Adını dünyaya (Fransa, İtalya, İspan-
ya, Portekiz, İsrail, Malta, Kıbrıs, Fas, Mısır, Tunus, Cezayir,
Lübnan) kabul ettirmişti, ama Türkiye'de, yani memleketinde
namı Zeki Müren'den sonra geliyordu. Gerçi aralarında o güne
kadar herhangi bir sürtüşme yaşanmamıştı, farklı insanlara
farklı şarkılar söylüyorlardı, ama yine de hazzetmiyordu işte
ondan. O da ondan. Artık Zeki Müren ile yıldızı barışmadığın-
dan mı, yoksa başka bir sebepten mi bilinmez, ani bir kararla
Taksim'den kalkıp Goldfinger'a gidildi, Hasan Kazankaya'nın
yerine. Oradan da cümbür cemaat Kulüp X'e geçildi.

Şimdi bırakalım Dario burada biraz demlensin. Biz onun do-
ğum yeri İzmir'e gidelim. Hani bir gece Efes Otel'i'nin terasında,
ılık imbata karşı ilanı aşk ettiği, "Canım dilber şehir, eşsiz sevgili
İzmir" dediği kente. Dario o gece çok sarhoştı, ağlıyordu, şarkı-
sını bitiremeden sahneden kaçmıştı, Vasfi Uçaroglu şahit.

Mezarlıkbaşı'ndan Anafartalar Caddesi boyunca Tilkilik'e,
yani Dönertaş'a doğru ağır ağır çıkın. Yüzyıllardan beri yerle-
şik Yahudi mahallesidir burası. Zenginleri Karataş ve Alsan-
cak'ta öbeklenirken, fakir fukara kısmı Mezarlıkbaşı'nda, 'Ya-
hudihane'den bozma Yavuthaneler'de (bir çeşit toplu konut)
üst üste yaşarlardı. Kadınlar, çocuklar tütünde, incirde, üzüm-
de, bisküvi fabrikasında çalışırdı, erkekleri ise işportacılıkta. Bi-

len bilir, İzmir’de hâlâ ‘kahvaltı işportası’ (kumru, gevrek, bo-yoz) çok kuvvetlidir. Her akşam memeleri henüz kabarmış güzel bacaklı kızlar çeşmeye giderlerdi. Cumartesileri ‘10 Emir’ gereği ateş yakmadıkları için, İslam komşuların çocukları, harçlık karşılığı kapı kapı ‘ateş servisi’ yaparlardı Yavuthanelere.

Dario Moreno 3 Nisan 1921’de bu mahallede, yakın arkadaşlarından Angela Toranto’ya göre ise Aydın-Germencik’te doğmuştu. Baba tarafından ‘Sabetaycı’, annesi Rosa tarafından ise Meksika Yahudisi’ydi. İki kardeştiler. Büyükanne ve büyükbaba da onlarla yaşıyordu. Dario’nun asıl adı David’di. Sonradan İsrail’e göçen kardeşi Avram, 1993 itibarıyla hayattaydı. Babası Moreno Arugete şimendifer işçisiydi. Aydın tren istasyonunda, vagonlarda meydana gelen bir patlama sonucu 23 yaşında hayatını kaybetmişti. Aydın’da onları bir felaket daha bekliyordu. Kenti kül eden büyük yangınla evsiz kaldılar. Bu yüzden İzmir’e göçüldü. Genç yaşta dul kalan annesi terzilere ilik açıyor, teyel söküyor, düğme dikeyor, ütü yapıyordu. Derken terzi Moiz’e gönül verdi. İkinci defa evlendi ve dört çocuk daha yaptı (şimdi biri Fransa’da, biri Amerika’da, biri Kanada’da, biri İsrail’de). Etti mi dokuz nüfus! Haliyle haylaz, hiçbir iş tutmaz Dario’ya yol göründü, yetimhaneyi boyladı. Ancak bir süre sonra buradan da kapı dışarı edildi. Çünkü yetimhane-de ancak anasız babasız çocuklar kalabiliyordu. Sokaklara düştü, bardağı bir kuruştan su sattı, Eşrefpaşa pazarında terlikçiye çırak girdi. Lale Sineması’nın tam karşısındaki ‘Buharalı Yahudi’nin leblebici dükkânında, Agora’daki Köfteci Emin’de çalıştı. 1928’de mahallede darbukayı ondan iyi konuşturan yoktu. Çırak yazıldığı dükkânlarda yata kalka İzmir Musevi İlkokulu’nu bitirdi. 15 yaşında elinde gitarla sokaklarda çiftetelli çalıyor, Yahudi çocukların Bar Mitzvah (13 yaş ergenlik) törenlerinde, Hamursuz, Roşaşana (yılbaşı), Yom Kipur (oruç), Sukoth (çardak) bayramlarında, okul çaylarında, arkadaş partilerinde Yahudi İspanyolcası ile şarkılar söylüyordu. Avukat Nuri Fettah’ın Halim Ağa çarşısındaki yazıhanesine kâtip girmiş, bu sırada Milli Kütüphane’ye de devam ederek kendi kendine Fransızca öğrenmişti. Geceleri düğünlerde çalışıyordu artık. Eli para görünce annesini de yanma katarak Asansör mahallesine taşıdı. İlk

konserini Konak iskelesinin üzerindeki gazinoda vermişti. Uzun yaz geceleri Kordonboyu meyhanelerinde, şimdi NATO binası olan Marmara Gazinosu'nda, İzmir Palas'ta hep onun şarkıları söyleniyordu.

Askerliğini 1940'ta Manisa-Akhisar Orduevi Caz Orkestrası'nda şantör olarak yaptı. Kaynaklar askerlik yaptığı yerleri farklı gösteriyor. Kimine göre Mersin'de, kimine göre Adana'da, Ankara veya Konya'da veya hepsinde. Müzikle daha ciddi olarak askerliği sırasında ilgilenebildi. Askeri mahfiller ona konser-vatuvar gibi yaradı. Alay komutanı hayranı bir albay vardı. Kafayı çekip çekip ona "Amigo Mio"yu söyletirdi. Karısı tabancayla intihar etmiş, meğer kadın bu şarkıyı dilinden hiç düşürmezmiş. Yıllar ve yıllar sonra bir gün İstanbul'da Atlas Sineması'nda konser verirken sahneye bir sepet çiçek gelmiş. Çiçeklere iliştirilmiş bir de 'kar dö vizit': 'Tekaut Albay' (tekaüt olabilmiş!) imzalı kartta "Yine Amigo Mio'yu okur musun?" yazıyormuş. O an hatırlayamamış, modası çoktan geçmiş bu şarkıyı acaba kim ister diye merak edip bakmış: Saçlarına ak düşmüş alay komutanı koltuğunda iyice ufalmış, saklı saklı ağlıyormuş.

Askerden sonra Ankara Gar Gazinosu'nda söylemeye başladı. O sıralar onun gibi Güney Amerika ve Akdeniz şarkılarına takılan bir tek Maestro Fritz Kerlten vardı. Onunla Taksim'de tanışmıştı. Birlikte düet yaparak bir anda Menderes sosyetesinin gözüne girdiler. Dario ileride Fransa'da durumunu düzeltir düzeltmez, İstanbul'a ilk gelişinde elinden tutan eski patronu, sahne arkadaşı Kerlten'i Paris'e getirtti, adını "Andre Kerr" yapıp piyanist olarak yanına aldı. Sonra durumu çok çok daha düzelince, kuaförünü, gömlekçisini de Paris'e getirttiğini yazıyor eski dergiler.

Ayol Tülay, Ben Dario!

Paris: Telefon çaldı, karşımda Türkçe konuşan biri: "Erdem Paşa'nın evi mi?" Kimsiniz dedim. "Tülay Hanım'la mı konuşuyorum" dedi karşımdaki adam. Evet deyince, "Ayol Tülay ben Dario. Dario Moreno." Telefonu Erdem aldı, nereden buldun bizi dedi. Dario gevrek gevrek güldü: "Erdem Paşa, Paris'te her olan bitenden benim haberim olur." Öğleden sonra Champs

Elysées'deki Fouquet's kahvesinde buluştuk. Hemen oracıkta Erdem'e laf attı: "Ben Fenerbahçe'de Belvü'de söylerken, ne şarkı söyleyişimi beğenirdin, ne de şarkılarımı. Esnaf derdin. Ama bak burada, büyük vedet oldum, ya." Aradan kaç yıl geçti, hâlâ unutmadın dedi Erdem. Çaylar içip, pastalar yedik. Dario koluma girdi yürüyoruz. Bir sürü insan, "Bak, Dario Moreno" diyerek imza istiyorlar.

Dario: "Ah İstanbul ah!" deyip bana baktı. "Sen rakı sever misin?" Babam Niğdeli. Sen Fertek rakısına yetiştin mi dedim. "Dur öyleyse, sizi Chirag Efendi'ye götüreceğim" dedi. "Beyaz peynir, sucuk, pastırma, rakı... Ne isterseniz var." Yahu Fransa'dasınız. Çıldırınız mı siz dedi Erdem. Dario, Erdem'in sözünü kesti. "Sus Allah aşkına, keyfimizi kaçırma. Sana bir pilav yaparım, bir de domates salatası. Onları yersin."

Erdem, Dario'nun üstü açık pembe Cadillac'ını görünce, artık bu kadarı fazla dedi. Bizim siyah Chevrolet'yi aldık. Chirag Efendi, ufak tefek Kadıköylü bir Ermeni. Kahveler, lokumlar ikram etti. Sonra Dario'nun evine gittik. Oradan da bizim eve. Sabahın üçüne kadar Dario ile "Kadifeden kesesi, kahveden gelir sesi, oturmuş kumar oynar, ciğerimin köşesi"den başlayıp, bildiğimiz ne kadar eski İstanbul ve Rumeli türküsü varsa söyledik. Artık hemen her gece Dario ile beraberiz.

Yine geç saatte bir gece kapı çaldı. Karşımda Dario, yanında da kalın camlı gözlüğüyle, neredeyse çocukluğumdan beri tanıdığım piyanist Fritz Kerlten. Dario, "Size piyanistim Andre Kerr'i getirdim" dedi. Fritz "Benim Tülay, ben" dedi. "Fransa'da Fritz olur mu? Buraya gelir gelmez, ilk iş ismimi değiştirdi." Meğer Fransa'da Almanlar'a "Fritzler" derlermiş. Ayrılırken Fritz bir plağımı istedi. Burada Serge Gainsbourg'la, France Gall'le çalışan önemli bir şirketin direktörüne dinletmek istiyormuş. Fritz'in adamı plağımı çok beğenmiş. Bugün randevumuz var. Direktörün adı Bourgeois (Burjuva). Onun aracılığıyla Philips plak şirketiyle kontrat imzaladım.

Telefonun sesiyle sıçradım. Bağırarak konuştuğuna göre İstanbul'dan biri arıyor. Herhalde Dario'dur. En geç yarın Paris'te olması lazım. Jacques Brel'in Don Kişot, Dario'nun da Sanço Panço'yu oynadığı *Mançalı Adam*'ın prömiyeri Brüksel'de yapıldı. Şimdi de Paris'te oynanacak. Söylenenlere göre Dario harikaymış Sanço Panço rolünde. Ne var, ne oldu dedim. Dario dedi, dün gece arkadaşlarıyla sabahlamış, çok fazla yemiş. Eee... Bu sabah Yeşilköy'e geç varmış, uçağı kaçırmayayım diye koşarken düşmüş. Kalkamamış. Ne demek kalkamamış? Tülay, Dario ölmüş.

TülayGerman / Düşmemiş Uçağın Karakutusu

İstanbul'a geleli topu topu bir yıl olmuştu. En son Maksim'de çalışırken yevmiyesine zam istemişti. Patron 20 veriyor, o 30 istiyordu, anlaşılmadılar. Anlaşma olsa Paris'e gitmeyecek, belki de hayatı boyunca yerel bir şarkıcı olarak kalacaktı. Maksim'le ipleri koparınca Atina'ya gitti. Oradan uçak bileti alacak kadar parası olunca Paris'e, müzisyen pazarlayan bir komisyoncuya, bir 'emprezaryo'ya havalı bir telgraf çekti: Notre Dame Katedrali'nin tam karşısındaki Esmeralda Otelinden bir süit ve havaalanında karşılama bekliyordu. Nitekim ayağının tozuyla *Puerto Del Sol* müzikalinde sahneye çıktı. O yıllar Los Paraguayos'tan daha ünlü olan Louis Alberto del Parana'dan etkilenen Dario'nun altın çağı, balad şarkıcılarının gözde olduğu yıllardı. Akdeniz-Latin romantizmi, onun derin, içten, hüzünlü sesine çok yaraşıyordu.

Yine de başlangıçta işler pek iyi gitmedi. Bir süre orda burada sürttü. Cannes'da, Palm Beach Otelinde çalıştı. Oradan Almanya'ya sıçradı. Savaş artığı askerlerin gittiği barlarda Meksika, Jamaika ritimleriyle Yankee'leri tavladı. Hele o "Jazebel" şarkısı yok mu! Olağanüstü bir başarı kazandı bu şarkıyla, ardından Fransa'nın kapılarını ardına kadar açan "Cocucoucoucou..."

Artık Dario, kravatından mendiline, çorabından külotuna kadar ipekler içinde dolaşan bir Fransız Nat King Cole olmuştu. Kanada ve Brezilya'da katıldığı festivallerden ödüllere dönmüş, 1958 Venedik Film Festivali'nde *Œil pour Œil* (Göze göz) adlı filmdeki başarısından ötürü "en iyi yardımcı oyuncu" seçilmişti. Yine aynı yıl La Vie Parisienne'de ilk defa klasik bir eseri plak yaptı ve "Grand Prix Disque" ödülünü kazandı. Gözde sahnelerden Alhambra, Olympia, Maxim, Moulin Rouge, Bobino'dan aşağı inmiyordu. 1960'ta çok uzaklardan "baba ocağı"na çok güzel bir göz kırptı: International Concert of Canada Festivali'nde Fransa adına yarıştığı halde, göndere Türkiye'nin bayrağını çekti. "İzmirli Yahudi"nin bu jesti memlekette çok hoşla gitti. 1962'de devlet ona bir "Hitit Kursu" ile teşekkür etti. (Rivayete göre bir barda "Türklere" küfür eden Charles Aznavour'la herkesin ortasında dövüşmüşmüş.)

Dario zamanla o kadar ünlendi ki, bütün Akdeniz ülkelerinde Türkiye'dekinden daha çok tanınıyordu. Akdeniz'i şarkılarıyla kuşatmış, bir "müzik gölüne" çevirmişti. Türkiye'ye artık daha sık, hatta zırt pırt geliyordu. Bu ziyaretlerde Hilton, Efes gibi büyük otellerin devreye girmesi de etkendi. İstanbul'a geldi mi, arkasında ön saflarda Erkan Özerman, Gönül Yazar, Zozo Toledo (öncü paparazzi) ve en meşhur şarkılarının söz yazarı Fecri Ebcioğlu gibi isimlerin bulunduğu bir ordu ile Boğaz'ın bütün meyhanelerini dolaşırdı.

Sonra ver elini İzmir. Orada farklı "dağıtıyordu". Çocukluğunu aradığı Yahudi mahallesinde eski dostları kapı kapı dolaşırdı. Abdi'nin fırınından sıcak sıcak boyoz (boş poğaça) alır, Hatuniye Camii'nin karşısındaki kahvede söğüş yumurta ve kaşar yer, üstüne bir de kahve çekerdi. Mahalleye girdiği zaman kadınlar pencerelerden pencerelere çığlıklar atarak "Bizim Dario geldi" diye müjdelere verirlerdi. O da peşine takılan çocuklara cebindeki ufaklıkları saçarak prens gibi çalım satardı. Öğlen oldu mu, doğru Şükran Lokantası'na. Çipura, roka, buzlu badem, rakı sofrası kurulur, tanıdık tanımadık hemşehrileriyle futbol muhabbeti yapardı. Altay, Altınordu, İzmirspor, Göztepe, Kaf Sin Kaf. O hepsini birden tutardı. Bir de demirhindiyle meşhur seyyar şerbetçisi vardı, Dario'nun peşi sıra dolaşır, sayesinde güğümü iki saatte boşaltırdı. Agora'da Köfteci Emin'e de uğrar, ayaküstü beş altı porsiyon köfte, üç porsiyon piyaz, birkaç kâse yoğurt yer, bana mısın demezdi. Akşam çöktü mü faytonla Kordonboyu'nda piyasa yapar, kendine meyhanelerden bir meyhane beğenip sokağa taşan bir çilingir sofrası kurardı.

Açıkçası Dario'ya zenginlik çok yakışmıştı. Parayı rezil rüsve edercesine harcayarak yetimhane çocukluğunun hıncını alıyordu. Efemine hovardaları düşünün, ne kadar uçar, ne kadar zarif olurlar. İşte Dario, o. Sevimli şımarık, frankları iskarpinlerine paspas yapmıştı.

Bir yandan da çok uyanıktı tabii. Avrupa henüz 'gazoz' takılırken, Coca Cola'nın hisselerine ortak oldu.

Geçici Bir Aşkın Hatırası Olarak Boş Bir Coca Cola Şişesi

Coca Cola İtalya'yı, İsviçre'yi, Portekiz'i fethetti! Coca Cola içiniz! Amerika'nın birçok şehirlerinde duvarlara yapıştırılan afişlerin çoğunda, bu neviden yazılar vardır. Hakikaten Coca Cola bir "kuvvettir". Hem de harpte hesaba katılacak kadar mühim bir kuvvet. Acaba bu kadar mühim bir rol oynayan bu "kuvvet" nedir? Geçenlerde bir Avrupa ziyaretimiz sırasında biz de bu 'kahverengi meşrubat'tan tatmak imkânı bulduk, enteresan.

Evvela Cola'nın tarihine bir göz atalım: Bundan birkaç sene evvel Amerika'da Pemberton adında bir eczacı vardı. Bu adamın biricik zevki zararlı olmayan içkiler yapmaktı. Bir gün koka adlı bitkinin yapraklarını kaynatıp, içine kola denilen başka bir bitkinin cevize benzer meyvesinden yapılmaz emeyi karıştırdı. Bu içkiye Coca Cola adını verdi. Doğrusu bu içki öyle pek lezzetli bir şey değildi. Fakat Pemberton, Cola'yı daha lezzetli bir içki haline getirmek için elinden geleni yapmaya karar vermişti. Gayretleri boşa gitmedi. Pemberton onu satışa çıkardı. Fakat ilk zamanlarda bu köpüklü içkiye rağbet edilmedi. Bunun üzerine Pemberton, Cola'nın patentasını küçük bir paraya meşhur zenginlerinden Candler'lere sattı. Ancak bunlar da muvafak olamadılar.

Amerikalılar bu esrareniz içkiye alışamıyordu. Fakat günün birinde Candler'lere genç bir adam geldi. Tavrından gayet enerjik ve atılgan bir adam olduğu belliydi. Cola o güne kadar bardakla satılıyordu. Bu genç adam "şişe" ile satılmasını teklif etmişti. Candler ailesi, Cola'nın şişe ile satış hakkını 18 bin dolara bu adama bıraktı. Bu iş için lazım gelen masrafı beş kişi üzerine aldı. Bunlar Amerika'yı beş kısma ayırdılar; her biri bu beş kısımdan birinde Cola'yı tanıtmak ve sevdirmek vazifesiyle mükellefti. Bardakla satılan içmeyen Amerikalılar, Cola şişelerini âdeta kapıştılar. Şişedeyken onu diledikleri gibi soğutabiliyorlardı. Üstelik Cola'nın renkleri Noel Baba'nın renklerine benziyordu.

Bu sıçramadan sonra firmanın hisse senetlerini ele geçirmek için teşebbüse geçen şirketler oldu. Beş ortakdan dördü hisselerini sattı. Beşincisi ise yalnız satış üzerinden bir hisse istedi. Bu ortağın mirasçıları Birleşik Devletler'in bir kısmında satılan her şişenin satış fiyatının onda birini alırlar. Hisse senetleri daha büyük firmaların eline geçince, Cola çiklet ve sigaradan sonra Amerikalıların en mühim ihtiyaçlarından biri oldu. O kadar ki, II. Dünya Harbi'nde ordunun Cola ihtiyacını tatmin için 74 fabrikayı seferber etmek lazım geldi. Askerlerin gittikleri yerlere portatif Cola fabrikaları da gidiyordu. İşgal kuvvetleri Fransız, İtalyan, Belçikalı ve Alman dostlarına Cola şişe-

leri hediye ediyorlardı. Böylece Avrupa da ona alıştı. O kadar ki, karaborsaya düştü. Birçok kadınlar, 'geçici bir aşkın hatırası olarak' boş bir Coca Cola şişesi saklıyorlardı.

Coca Cola şirketinin 1300'den fazla fabrikası ve 100 bin işçisi vardır. 1948'de sahiplerine 37 milyon dolar kazanç temin etmiştir. Niyagara şelalelerinin karşısında, şehir dışındaki yollarda, otellerde her yerde cola afişleri vardır. Venedik'teki gondoller bile bu reklam için seferber ediliyor. Bu içki yakında bizim piyasamızda da görülecektir.

Lale Kuşçu / Hafta, 1948

(Coca Cola hakkında Türk basınında muhtemelen ilk metin)

NOT: Türkiye'de Coca Cola üretimi ve tüketimi resmen 1964'te başladı. Behçet Türkmen'in yüzde 10, (Kemal, Kadir, Bilge) Has ailesinin ise yüzde 90 hisseyle ortak olarak kurduğu İstanbul Meşrubat Sanayii A.Ş. (İMSA), Coca Cola Company'den aldığı ruhsatla o yaz Bakırköy, İncirli durağı, yeni Londra asfaltı üzerinde, 15 milyon liralık bir yatırımla kurduğu tesiste üretime geçti. 20 Eylül tarihli gazetelerde, "Dünyaca meşhur Coca Cola şimdi de memleketimizde" şeklinde ilk Cola reklamı yer aldı. Aynı ilanda büyük boy Cola'nın 60 kuruştan satışa sunulduğu da yazıyordu. Yerli Coca Cola'nın küçük ortağı Behçet Türkmen, Harp Okulu mezunu. Kariyerini MİT'te yapmıştı. Milli Emniyet Hizmeti Riyaseti (MAH/M.E.H) Başkanı olarak anılan Türkmen, Stockholm ve Bağdat Büyükelçiliği de yaptı. 1972'de öldü.

Serpil Yılmaz / Milliyet

Bu uzak görüşle kazandığı paraları altın çağındaki konfeksiyon giyime yatırdı. Bu yüzden onun için mesela 'ana ocağı' Meksika'da binlerce dönüm çiftlik almak çocuk oyuncağıydı artık. Her yıl Rio Karnavalı'na gider, çuvalla para harcardı. Cannes Festivalleri'nin yıllarca en renkli siması unvanını kimseye kaptırmadı. Şampanya rengi bir Cadillac'ı vardı. Paris'te parmakla gösterilmiş, eski dergiler öyle diyor. Sonra gardırobu. Fransa'da Jean Marais'den sonra en zengin gardıroba sahip ve en şık giyinen artist olarak da ün yapmıştı.

Hayatta en büyük isteklerinden biri de tiyatro yapmaktı. Bu fikri ilk kez aklına Orhan Veli sokmuştu. Otel odasında ona teatral pozlarla şiir okurken, "Sen tiyatrocun olmalıydın" dediğini hatırlıyordu. Sonunda muradına erdi. Hem de ne ermek! Belçika Kraliyet Tiyatrosu'nun Brüksel'de sahneye koyduğu

Don Kişot'u Jacques Brel'in canlandırdığı müzikalde, Sanço Panço rolünü üstlendi. Tombuldu, ama daha da tombullaşması istenince, oh canına minnet, bir ayda tam 17 kilo aldı. Oysa kısa bir süre önce diyabet teşhisi konmuştu, ayrıca böbrekleri de rahatsızdı. Tersine, kilo vermesi gerekiyordu.

Daha önce üç kez Azrail'le burun buruna gelmiş, üçünde de kıl payı sıyırmıştı. Bir defasında İzmir'de, İş Bankası Müdürü İsfendiyar Bey'le beraber Kordon'da arabayla denize uçmuş, tesadüfen kurtulmuştu. Ölümle ikinci randevusunu Fas'ın Agadir kentinde turnedayken yaşadı. Paris'e telefon etmek istemişti, ancak santral arızalıydı. Bunun üzerine bir başka şehre gitti. Agadir, o ayrıldıktan bir saat sonra, şiddetli bir depremle yerle bir oldu. Üçüncü hayati tehlikeyi İstanbul'da, ölümünden üç ay önce Goldfinger'da çıplak ayak gitar çalarken sahnede yaşadı. Elektrik çarpmasıyla hastanelik olmuştu.

Don Kişot müzikali bir hafta istirahat molası verince, soluğu Tel Aviv'de almıştı. Annesi hastaydı, ille de gelsin diye tutturmuştu. Oradan iki günlüğüne İstanbul'a geçti. İşte Dario yine gelmişti, *Ses, Hayat, Yelpaze, Peri, Akşam, Pazar* şıngır mıngır manşetlerle Dario'ya hoş geldin diyordu. İstanbul'da ilk gününde Angela Taranto'nun evinde 'kuru fasulye partisi' veren Dario, ertesi gün Hilton'da yukarıda sözünü ettiğimiz 'kayıntılı' bir basın toplantısı düzenledi. Bir hafta önce Belçika Kraliçesi Paola'nın gurur madalyası taktığı anlı şanlı Sanço Panço, 438 numaralı süitte 'habercilerle' tek tek şakalaşırken, şen şakrak kahkahalar atarak bütün kurtlarını döktü.

Gazetecilere yol verdikten sonra saunaya indi. İstanbul'daki son gecesini arkadaşlarıyla ilk göz ağrısı Taksim Gazinosu'nda geçirmek istiyordu. Gelgelelim Taksim'den, Zeki Müren orada diye tornistan yapan Dario ve arkadaşları birkaç yere daha girip çıktıktan sonra postu Kulüp X'e sermişlerdi. Dario keyifsizdi. Orkestra peş peşe twist çalıyor, pistte insanlar ayağının altında sanki bir sigara izmaritini çiğner gibi çılgınca kıvranıyordu. Aslında bu dans, bu müzik çıktı çıkılabili bir düşüş yaşayan Dario artık demode olmuştu. Gecenin ilk saatlerinde çok gergindi. Bu sırada iki şişe cola içti. Baktı olacak gibi değil; bir viski, bir daha, az buzlu.

Sabah dokuzda uçağı kalkıyordu. Havaalanına indiğinde başı kazan gibiydi, dizlerinden aşağı topuklarına kadar bacakları kıyım kıyım kıyılıyordu ve elleri tir tir yaprak gibiydi. Gümrüğün merdivenlerine güçlükle çıkabildi ve oracığa devrildi. Çevreden koşanlar “bir ilkyardım skandalı” sonucu Dario’yu kucaklarken düşürdüler. Koskoca gövdesi merdivenlerden aşağı yuvarlandı. Başı defalarca tırabzanlara çarptı. Kalp kriziyle hastaneye yetiştirilen Dario, iki gün Azrail’le cebelleştikten sonra, 30 Kasım 1968’de 47 yaşında “beyin kanamasından” öldü. Nereye gömüleceğı olay olmuştu. Kimi akrabaları ve İzmirliiler İzmir’e, annesi ise Tel Aviv’e diye diretiyordu. Bu çekişme yüzünden zavallı Dario on gün morgda yattı. Sonunda iki çuval İzmir toprağı ile Tel Aviv’e gömüldü².

- 1 “Pazar günü ilk defa topuklu pabuç giydim. Yeni açılan [8 Nisan 1957] Hilton’a gittik. Harika bir yer. Şark Odasında, havuzun etrafında döne döne dans etmek istedim. Adieu Lisbonne çalışıyordu.” Füsün Erbulak / *Niçin Geç Kaldım*.
- 2 1993 tarihli “Oh! Que Dario” adlı “made in France” CD’de Dario’nun hayat hikâyesi epey farklı. Buna göre, babası ölünce, anne Rosa, Meksika’da afatını aramaya takıyor. Çoluk çocuk İzmir’den Meksika’ya gidiliyor. Dario’nun 1930’lu yıllara denk düşen çocukluğu Meksika’da geçiyor. Burada hukuk okuyor, bir avukatlık bürosunda staj yapıyor. Bu sıra bir fiestada Amerikalı orkestra şefi Mac Allen’in dikkatini çekiyor. Adam buna bir Amerika-Avrupa turnesi ayarlıyor. 1948’de Odeon’dan ilk plak, sonra gelsin şöhretin nimetleri.

Mesut Aytunca

Siluetler Orkestrası'nın kurucusu Mesut Aytunca 1960'lı yılların hemen başında parlayan rock'cular arasında yaratıcılığıyla ve renkli kişiliğiyle en önde koşan bir gitar kahramanıydı. Müziğe mandolinle başlamış; gitarı Haydarpaşa Lisesi'nde öğrenciyken, arkadaşı Gökçen Kaynatan'dan öğrenmişti. O sıralar Gökçen Kaynatan'ın özellikle büyük şehirlerde çok meşhur olan bir rock'n roll grubu vardı. Mesut Aytunca gitarda kısa zamanda çok mesafe almış, Gökçen Kaynatan Orkestrası'nın bas gitarcısı olmuştu. Üç dört yıl süren bu beraberlik sırasında tecrübesini iyice artıran Mesut Aytunca artık solo gitar çalmak istiyordu. Ancak Gökçen Kaynatan'ın yanında bu mümkün değildi. Bunun için ya başka bir gruba girmeliydi, ya da kendi grubunu kurmalıydı. O ikincisini yaptı.

Siluetler adını verdiği dokuz kişilik grubunda ritim gitarları Ali Erdoğan ve Ataç Orul, bas gitarı Erol Bilem (Tatbiki Güzel Sanatlar'da öğrenci), solist Bilgesu Duru (Erenus), vokalistler Semra Suveren, Tanju Çakır, Bilge Karamehmet (Şan) ve Bilge Ersan'dı. Grubun davulcusu Salim DüNDAR'ı da o sıralarda radyoda Hafif Batı Müziği Şubesi şefi olan Şerif Yüzbaşıoğlu önermişti. Grup ciddi provalardan sonra ilk konserini radyoda verdi: 28 Mart 1964'te TRT İstanbul Radyosu'nda gerçekleşen konserde "He's the boy", "All alone am I", "Tell him", "Hippy hippy shake" adlı dört şarkı çalmışlardı. 15 günde bir her salı saat 17.05'te ve 15 dakikalık bir programla mikrofon karşısına geçen grup sekiz konser verdikten sonra dağıldı.

Bu grup aslında gerçek Siluetler'in provası niteliğindedi.

Sol baştaki gözleri, dalıp gitmiş, saçları Beatles kesimi delikanlının adı Mesut Aytunca. Siluetteri kuruncaya kadar pek çok orkestraya girip çıkan Aytunca ancak kendi grubunu kurduktan sonra özgürleşebildi.

Çünkü inisiyatif tamamen Mesut Aytunca'nın elinde değildi. Çünkü radyodan konser hakkını Bilgesu sınav sonucu kazanmıştı. Hatta bu yüzden program Siluetter olarak değil, Bilgesu Duru Topluluğu olarak anons edilmişti.

Şova Çok Yatkındı Kerata

Benim grubum 15 kişiydi. Hatırladıklarım: Atilla Toprak, Ertuğrul Özkan (şimdi Antalya Intercontinental kumarhaneler sorumlusu), Emin Tarha, Mehmet Çavlı, Ruhi Uslanmaz, Türker Özdoğan (halen Washington'da seramik hocası), Muzaffer Gür, Sadık Bütünley. Ses düzenimizi Necdet Altınçizme yapardı. Mesut solo gitar çalmak için bizden ayrıldı, yerine Mehmet Şahin geldi. Mesut kısa zamanda kendi tarzını buldu. Folklorik esintiler geldi müziğine. Anadolu motifli müziği Moğollar başlatmadı, ilk yapan, ilk seven Mesut Aytunca oldu, gerisi onu takip etti. Şova çok yatkındı kerata. Şov biz de yaptık. Somer Soyata'yı kim hatırlar! Mesela Erol Büyükburç bir simgeydi, bugün kimse iplemiyor. Metin Bulut vardı mesela, bugün adı geçmiyor. Çok güzel gitar çalardı, imrendiğim biriydi. Mesut çok kendine özgüydü, ömrü vefa etmedi. Bugüne kadar gelmiş olsaydı, çok şey bambaşka olurdu.

Gökçen Kaynatan (Gitarist)

Radyo konserlerinden başka bir etkinliği olmayan bu grup dağıldıktan sonra Mesut Aytunca yeni bir grup için kolları sıvadı. 1965 yılıydı. Bu yıl yerli rokçular için bir dönüm noktası olmuştu. Çünkü *Hürriyet* gazetesi o yıl yerli müzik gruplarının katılacağı "Altın Mikrofon Yarışması"nı ilk kez düzenlemişti¹. Türkçe sözlü rock müziğinin temelini atan bu büyük organizasyon o kadar çok ilgi görmüştü ki, ülke çapında yüzlerce grubun kurulmasına vesile oldu. Mesut Aytunca, ritim gitarda Erol Bilem, bas gitarda Berç Kürkcü, bateride Koray Yılmaz (St. Benoit'da öğrenci) ve vokalde Muzaffer Güler'den oluşan grubuyla Altın Mikrofon Yarışması'na katıldı. "Kaşık Havası" ile üçüncü oldu. Final İzmir Efes Otelinde yapılmış, halk jürisi birinciliği Yıldırım Gürses'e, ikinciliği Mavi Işıklar'a vermişti. Yarışmadan sonra Siluetler İzmir'de kaldı ve Efes Otelinde çalışmaya başladı. Bu, grubun ilk profesyonel işi oldu. Monkees'den "I'm a believer", Artwoodb'tan "I'm looking for a saxophonist", "You really got me", "Game of love", "Don't walk away", "We say yeah", Los Bravos'tan "Black is black!" ile İzmirli gençleri o yaz büyülemişlerdi.

Hürriyet yerli rockçuları bağrına basmıştı. Grupları otobüslerle doldurup Anadolu'yu (Ankara-Adana-Gaziantep-Diyarbakır-Elazığ-Malatya-Antakya-İskenderun-Afyon-Çanakkale-Edirne) dolaştırıyor, masa başı oyunlarına girişmeden, halk jürisi ile oylatıyor ve ödül alanların çalışmalarını, kazancı gruba ait olmak üzere plak yapıyordu. Bugün piyasada kim varsa, hepsinin mayası bu yarışmalarda atılmıştı. Mesut Aytunca ve Siluetler 1966'da, II. Altın Mikrofon Yarışması'nda, aslı Kürtçe bir halay olan "Lorke Lorke" yorumuyla 50 grubu arkasında bırakarak birinci oldu. Birinci olan ekipte şu müzisyenler çalışıyordu: Erol Bilem (evli tek eleman), Rasim Ulusman (Vefa Lisesi'nde öğrenci), Metin Alatl (Diş Hekimliği 3. sınıf öğrencisi), Aydın Daruga ve Mesut, o zaman 24 yaşında.

Şimdilerde adı sıkça anılan Anadolu Pop türünü sevdiren başlatan da Mesut Aytunca'dır. Takip eden Altın Mikrofonlarda birçok türkü rock tarzında yorumlandı. "Eminem", "Pınarbaşı", "Mühür Gözlüm", "Kaleden Top Atarlar", "Makaram Sarı Bağlar", "Karadır Kaşları", "Kaleden İndir Beni", "Kemerin Nafta-

ları" gibi türküler köyden kente taşındılar. 1958'den beri Fikret Otyam Anadolu'yu dolaşıyor, Anadolu'yu yazıyordu. Bu sıralar 27 Mayıs 1960 Devrimi'nin de arkaladığı halkçılık, edebiyatta köy gerçeğini ortaya çıkarmıştı. En çok okunan yazarlar Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Hasan Kıyafet'ti. Hasan Hüseyin ve Ahmet Arif gibi köy kökenli şairler rağbetleydi. Bu ortamda Mesut Aytunca da ısrarla folklor kaynağından rock yapıyordu. Saçlarını beline kadar uzatmıştı. İncecik dal gibiydi. Sahneye pembe kostümler, eflatun simli peletrinlerle çıkar olmuştu. Konserlerinde sis ve ışık efektleri kullanıyor, beatnik ve efemine görüntüsüyle halk şarkıları söylüyordu.

Shadows / Siluetler

Mesut Aytunca bence Türkiye'de grup anlayışının temelini atmış kişidir. Shadows'tan yoğun bir biçimde etkilenmişti. Örneğin Siluetler adından bile belirli bir benzeşme yakalamak mümkün. O dönemde Shadows'un solisti Hank Mervin'in tekniklerini en ince ayrıntılarına kadar özümsemiş, içeriğini yerelleştirmişti. Döneminin ulusal ve evrensel dönüşümlerini izlemiştir. İlk kez belirli bir konsept içinde sanatsal yaklaşımını yaşama geçirmiş bir sanatçıdır. Konserlerinde Shadows cover'larının yanı sıra Lorke ya da Kaşık Havası gibi düzenlemelere de yer verirdi. Böylece 60'lı yılların dinleyicisinin olayı kavramasına yardımcı olmuştur. Bana Siluetler'de fırsat vermesinin sanatsal oluşumuma, profesyonel grup anlayışının oturmasına katkıları çok önemlidir. Birlikte ürettiğimiz uzunçalarda orga ve armonikaya belirgin bir ağırlığın verilmesi, star solo gitarist Aytunca'nın yer yer kendini geriye çekebilmesi, yeniliğe olan açıklığının ve gençlere verdiği fırsatın göstergesidir. Onu saygıyla anıyorum.

Murat Ses (Müziyen-Moğollar'ın ilk kadrosundan)

Bu canlı, hareketli, yaratıcı sosyal atmosfer içinde bütün gruplar çok sık eleman değiştirmeye başladı. Biraz "pişen", özgüven kazanan, kendi grubunu kurmak istiyordu. Bu hızlı eleman trafiği bazen olumsuzluklara da neden oluyordu. Mesut Aytunca 1965, 66, 67, 68, 69 yıllarında, resmen ilan edilmese de

“1” numaraydı. Onunla çalışanlar ister istemez gölgesinde kalıyordu. Stajını onun yanında yapıp ayrılanlar oldu. Kimlerle çalışmadı ki; mesela Aziz Ahmet, Jale Alpay (solist), Murat Ses, Birol Soyurgan (sax), Metin Alatl (org), Teoman Erzurumlu (bas), Can Tekin (solist), Seren Dosdoğru (bateri). Kimi tutundu, kimi tutanamadı, unutuldu. Bu heves fırtınası 1970’lerin başında “sıkıyönetim”e toslayınca kadar sürdü. Özellikle “gece sokağa çıkma yasağı”ndan çok etkilenildi, “canlı müzik olayı” bitti. Sel gitti, arkasında bir iki efsanevi grup ve diskotek adı, beş on “LSD, eroin malûlü geveze” kaldı. Mesut Aytunca ise hâlâ, ama umutsuzca direniyordu: 1972’de Mahmut Aydın, Nihat Orerel, Mustafa Sarışın’la bir grup daha kurdu. Tiyatrocu arkadaşı Kerim Akorak’ın Kırklareli’nde Demirci köyündeki çiftliğine yerleşti. “Ley ley leylo” adında bir plakla şansını zorladı, olmadı. 1974’te son plağını yaptı: “Eziliş”. Beste ve sözlerin tamamı ona aitti. Bu da tutmayınca pes dedi, köşesine çekildi. Bazen bir iki yıl ortalıktan kaybolduğu oluyordu.

Erken Bir David Bowie

Gökçen, Mesut filan onlar Güzel Sanatlar Akademisi’ni mekân tutan bir entelektüel komünden geliyorlardı. Yazları Suadiye, Yeşilköy, Ataköy, Adalar’da, kışları kapalı kolej salonlarında konserler verirlerdi. İnsanlar onları görebilmek için ağaçlara tırmanırdı. Mesut Aytunca beat’ti. Bunu samimiyetle yaşıyordu. O malum imajıyla Anadolu’ya çıktı. Birçok halk türküsünü sirto, longa tarzlarını gitarla çaldı. Kaşık Havası’nı enstrümantal yapmıştı. Benim için idol’dü. O bir “glamour”du; bir sihir, bir cazibe... Erken bir Elton John, bir David Bowie...

(Moğol) Taner Öngür

Mesut Aytunca müzisyenliğinin yanı sıra başarılı bir öğrenciydi de. Çapa Tıp Fakültesi’nin 5. sınıfına kadar hiç çakmadan gelmişti. Ancak bu ağır mesai isteyen branştan vazgeçip Özel İstanbul Gazetecilik Yüksek Okulu’na yazıldı. Mezun da oldu. Bu ara hışımın halkın üstüne yürüyen darbeciler, “zıvandan çıkmış” gençliği “eşek tıraşı”na tabi tutarak çökertmişti.

Kimi kurnazlar bunu fırsat bilip kapağı Avrupa'ya attı, kimileri eve kapandı, kimileri pavyon-düğün müzisyenliğine döndü, ama çoğu müzikten başka işlere karıştı. Zaten onları dinleyen de kalmamıştı. Binleri meydanlarda toplayan Moğollar, Silueller, Mavi Işıklar, Haramiler, Apaşlar artık yoktu. Devir "synthesizer" devriydi. Mesut Aytunca sokak ortasında o frapan makayıyla kalakalmış, sudan çıkmış balığa dönmüştü. Yalnızdı, yenilmişti, adı anılmaz olmuştu. Artık askerden kaçmanın da bir anlamı kalmamıştı. Üstelik o bir asker çocuğuydu! Kuzu kuzu teslim oldu, yedek subay olarak askerliğini yaptı. Babası da derin bir oh çekti.

Bu İşin Babalarındandı

Mesut'la birçok Anadolu turnesinde beraber oldum. Konserleri çok ciddiye alır ve hep yenilikler düşünürdü. Sis, ışık, ses, renk gibi efektlerle konseri canlandırırdu. Brezilya ritmiyle yapılan parçalarda, seyircilere avuç avuç düdüğü dağıtırdı, hani bekçilerin, hakemlerin üflediğinden. Ham Meyveyi Kopardılar Dalından'ı çok iyi söylerdi: (Çamlığın başında tüter bir tütün / Acı çekmeyenin yüreği bütün / Ziyamın atını pazara tutun / Gelen geçen Ziyam ölmüş desinler / At üstünde kuşlar gibi dönen yar / Kendi gidip ahbabları kalan yar / Ham meyveyi kopardılar dalından / Beni ayırdılar nazlı yarım / Eğer yarım tutmaz ise salımdan / Onun için açık gider gözlerim / At üstünde kuşlar gibi dönen yar / Kendi gidip ahbabları kalan yar / Ham meyveyi kopardılar dalından / Beni ayırdılar nazlı yarım / Yozgat - Nida Tüfekçi.) Birçok defa seyircilerin ağladığını gördüm. Mesut bu işin Erkin'le beraber babalarındandır. Bir Opel'i vardı. Silecekleri çalışmaz, kapıları doğru düzgün kapanmaz. Boğazlı siyah kazak ve omuzda palto takılırdı. Gittiğimiz her yerde fotoğraf çekerdi.

Celal Uygun (Baterist)

Askerden yeni mi gelmişti, yoksa izinli miydi, belli değil, Mesut Aytunca'nın bir evde ölüsü bulundu. 28 Mayıs 1976 günü gazetelerin iç sayfalarında küçücük bir haber çıktı; "Mesut Aytunca hunharca öldürüldü." Tarlabası Yağhane sokağındaki 16 numaralı evin tuvaletinde, boğazı kadın çorabıyla sıkılarak öl-

dürülmüş halde bulundu. Vaktin müzik dergisi *Hey* bu cinayete bir sayfa ayırmış, ama takip eden sayılarında mahkemenin gelişimine yer vermemişti. *Ses* dergisi ise “Bir müzisyene yakışmayacak bir şekilde öldü” diye duyurmuştu haberi okurlarına. *Hürriyet* haberi iki kere gündeme getirdi: İlk haberde cinayet şöyle anlatılıyordu: “Mesut Aytunca arkadaşı Doğan Kınaytürk’ün evine saat 21’de yanında biriyle gelmiş. 01.00 sularında evine dönen Kınaytürk, Mesut Aytunca’yı banyoda çıplak bir halde, boğazından bir kadın çorabıyla boğulmuş halde bulmuştu. Bunun üzerine paniğe kapılmış, polise gideceği yerde Mesut’un babasına haber vermişti. (Bundan sonrası çok önemli:) Emekli albay babası önce oğlunun cesedini giydirmiş ve yatağa sırtüstü yatırdıktan sonra polis çağırmıştı. Katil ortalıkta yoktu.”

İki hafta sonra katilin yakalandığı haberi yer aldı basında: Bir kahvede otururken yakalanan katil zanlısı Ali İhsan Özbey, Van’dan yeni gelmiş işsiz bir vatandaştı. Polise verdiği ifadede, “Mesut bana iş bulacaktı. Ama bir türlü sözünü tutmadı. Hatırlattığım zaman da bana küfür etti. Kendimi kaybettim, ele geçirdiğim çorapla boğazını sıktım” diyordu.

Mesut Aytunca 32 yaşında ölmüştü². Onunla birlikte Siluetler de. Müzik âlemini şöyle bir ürperten bu kara haber kısa zamanda unutuldu. Zaten yaptıkları müzik de çoktan unutulmuştu. Kimse de davasını sürmedi. Eğer yaşasaydı, bugün müzikte “çok şey başka olurdu...”

- 1 Altın Mikrofon Yarışması “Batı müziğinin zengin teknik ve şekillerinden yararlanılarak yine Batı çalgılarıyla icra edilen yerli müziğe yeni bir yön vermek” amacıyla *Hürriyet* gazetesi tarafından düzenlendi. 1967’deki yarışmaya 100 grup katılmıştı.
- 2 Mesut Aytunca’nın ardından ailesinin basına verdiği ilan:

TEŞEKKÜR

28 Mayıs 1978 günü elim bir cinayete kurban giden İSTANBUL YÜKSEK GAZETECİLİK OKULU mezunu, ÇAPA TIP FAKÜLTESİ 5. sınıf öğrencisi ve HÜRRIYET GAZETESİ’nin tertiplediği ALTIN MIKROFON YARIŞMASI 1968 YILI BİRİNCİSİ, SİLÜETLER ORKESTRASI ŞEFİ al-tın kalpli sevgili oğlumuz,

MESUT AYTUNCA’nın

genç yaşında aımızdan ayrılması ile duçar olduğumuz sonsuz acılarımızı, gerek cenaze töreline katılarak, gerek telefonla, telgrafarla taziyette bulunarak veya hızzat gelerek veya çelenk göndererek paylaşıp, akraba, dost ve arkadaşlara teşekkürü bir borç biliriz.

AYTUNCA AİLESİ

Ergüder Yoldaş

Dikkat: Aşağıda okuyacağınız yazı, müzisyen Ergüder Yoldaş'ın Büyükada çöplüğünden polis, zabıta, doktor, hemşire ve haberciler tarafından derdest edilip, helikopterle akıl hastanesine götürülüşünü anlatıyor. Yazıda "tırnak içinde" okuyacağınız ifadeler o günlerde çıkan gazetelerden aynen alınmıştır.

Bundan dört yıl önce toplum yaşamından her anlamıyla vazgeçerek Büyükada'nın arkasında sapa bir yerde, plastik ve ambalaj kutularından derme çatma bir kulübede inzivaya çekilen müzisyen Ergüder Yoldaş'ı hafızamızdan artık tamamen silmişken, birdenbire televizyon ekranlarında "Cuma'sız Bir Robinson" kılığında görünce pek çok kimsenin, bir an için bile olsa, midesi bulandı, başı döndü. İşte, toplu yaşamın ortak nabzının yakalandığı an!

Dudağında külü epey uzamış bir sigara, kaşlar dalbudaklanarak göğe yönelmiş, saçlar yapağı şeklinde, bakışlar kısık, mavi, ürkek. Alnı, yüzü kırış kırış, gözlerinin altında torbacıklar, sağ şakağında derin bir çizik mi var (yoksa darp izi mi, kan oturmuş), ağzında bir tane diş kalmamış.

Evet, hayat bir seçimdir, ama bu kadarı da olmaz ki! "Doğaya, geçmişine ve belki de geleceğe meydan okuyor!" O, her tür iktidara karşı duruşu, reddedişi temsil ediyor. İktidar sahiplerine, iktidar taliplerine ve medyaya göre ise bir düşüş. "Acz içindeki bu adam" eğer Ergüder Yoldaş olmasa sorun yok. (Onlardan o kadar çok ki, üstümüze yıkılıyorlar, kaldırımlarda ayaklarımıza dolaşıyorlar da, buna rağmen bize küçük bir tik-

sinticikten öte fazla bir rahatsızlık vermiyorlar.) Ama bu kişi Ergüder gibi bir ‘sanatçı’ ise durum farklı. Üstelik o, müzik dehasının yanı sıra “modern matematik, fizik, mantık, estetik, Marksizm ve epik tiyatro konularında engin bilgiye sahipse” böyle saçma sapan bir yaşamı tercih edemez. Aksi halde o bir kayıptır, sanatçı olduğuna göre herkes için bir kayıptır.

Öyle ise elbirliği ile Ergüder Yoldaş’ı kurtarmak lazım. Ama kurtarmadan önce ona şimdiki halini mazur gösterecek, rating’i topuğundan, tirajı gözünden vuracak şefkatimize layık bir biyografi yazmak gerekiyordu. Geçmişi tarandı, şimdiki çılgın seçiminin ipuçları yıllar öncesinde arandı. Bulundu da, zaten o, o kadar uçuk biriydi ki, vaktiyle “bir sabah, iki rakı şişesinden birine tuz, diğerine şeker koyup sulandırdıktan sonra, bir iple bağlayıp boynuna asmış, bir eline üç patates, diğer eline de sarı bakkal defterini aldığı gibi Laleli yokuşunu bir aşağı bir yukarı yalınayak halde koşmuş, Aynalı Hamamın orada üç kere etrafında döndükten sonra, ‘Brechtvari bir deneme’ yaptığını söylemişti.”

1970’te bir trafik kazasında kaybettiği annesinin ölümünü o sırada bulunduğu Afrika’da haber almıştı, cenazesinde bulunamadığı için “büyük bir suçluluk duygusuyla kıvranıyordu”. 1958’de konservatuvaryı terk edip Avni Dilligil’in tiyatrosuna girmiş, bir turne sırasında otobüsü Asi nehrine uçmuş, İskenderun’da bir ay hastanede tedavi görmüştü. Aynı yıl, ona iki evlat veren ilk eşiyle 16 yıl sürecek evliliğini yaptı. Özellikle Attilâ İlhan’ın şiirlerinden yaptığı “bestelerine uygun” bir ses ararken, kader önüne Nur Yoldaş’ı çıkarmıştı. “Onunla evlenebilmek için yuvasını yıktı, hayatının on yılını adadığı bu kadından” bir oğlu oldu. “1983’te gittikleri İzmir Fuarı’nda Nur Yoldaş, Remzi Baba Restoran’da şarkı söylerken, Remzi Baba’nın oğluna âşık olunca, boşandılar. Artık sık sık seyahat ediyordu, hiçbir yere ait olmama duygusu depreşmişti. Aşırı alkol sonucu depresyona girerek, İzmir Amatem’e yattı.” Sonra iki kez Çapa Tıp Fakültesi Hastanesi’nde ve 1991’de de Bakırköy Amatem’de tedavi görmüştü.

Bu biyografi çok tuttu. Ergüder Yoldaş’ı bulmaktan öte, adeta ‘keşfeden’ ne kadar paparazzi varsa, soluğu Büyükkada

çöplüğünde aldı. (Halbuki o 1991'den beri Ada'da, bu halde yaşıyordu ve bu da 93'ten beri yaygın olarak biliniyordu. Ama toplum vicdanına tercüman olduğuna vehmeden medya, ona, burnu biraz daha sürtsün diye iki üç yıl opsiyon vermişti.)

Artık akli başına gelmiştir kanaatiyle Ergüder Yoldaş'ın üstüne çullandılar. Giderken yanlarına, "yıllar önce terk ettiği" çocuklarını, kız kardeşini, "iyileştikten sonra" şöhret yapacağı, Nur Yoldaş rolünde eski öğrencilerinden birini, ayrıca iş teklifleri ve -n'olur n'olmaz diyerek- iki de polis aldılar. Onu Ada'nın arkasındaki Kurşun Burnunda "defne yapraklarının çam kokuları arasında uçuştugu bir ortamda, dalgalarla söyleşir, martılarla yarenlik ederken buldular. En büyük isteği, Orhan Veli'nin şiirindeki özgürlüğün kendisinden esirgenmemesiydi: 'Gün olur alır başımı giderim / Denizden yeni çıkmış ağların kokusunda / Şu ada senin bu ada benim yelkovan kuşlarının peşi sıra' şiirinde olduğu gibi. Ergüder Yoldaş, çalılar arasına sakladığı barınağında mutluydu. Ancak onu sevenler sefalet içinde acılar çekerek saklanışına razı olamazdı."

Dr. Muzaffer Kuşhan derhal adaya hareket etti. Polonezköy'deki "görkemli Sağlık Merkezi'nde, onunla birlikte çalışmaya karar vermişti. Önce sanatçı biraz zıtlıştı, karşısındaki kimdir bilmiyordu ki! Kuşhan Sağlık Tesisleri! Etine dolgun, vakti yerinde konuklar burada yüzüyorlar, spor yapıyorlar, yi-yip içmelerini disiplin altına alıyorlar, böylece fazla kilolara elveda diyerek, tesisten ayrılıyorlardı. Ergüder Yoldaş, zayıflayarak sağlığına kavuşma uğraşı verenlere öğlenleri yemek müziği, akşamları dans müziği çalacaktı. Bu çok cazip bir teklifti. Çünkü tabaklarında marul, maydanoz gibi ottan başka yiyecek bulunmayan insanların hiç olmazsa, müziğiyle ruhlarını tika basa doyuracaktı."

Onu normal hayata çağırdılar. Uçukluğun da bir sınırı vardır dıra ikna ettiler. Ayrıca onu dünyadan da haberdar ettiler: "Ergüder Yoldaş, bir kadın başbakanımız (Tansu Çiller) olduğunu üç ay önce, Refah Partisi'nden Recep Tayyip Erdoğan'ın, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçildiğini ise o gün paparaz-zilerden öğrendi."

Kurtarma operasyonu 20 Ocak 1995 Cuma günü, soluk ke-

sen, fırtınalı, ayaz bir günde gerçekleştirildi. Reyting avcıları Büyükkada'ya denizden ve havadan kafileler halinde geldiler. Pata-pata helikopterler kaldırdılar. İşte, halkın nabzının yakalandığı an bu andı. Kaşları dal budaklanarak göğe yönelmiş, saçları yapağı şeklinde savrulan, bakışları kısık, ürkek, alnı, yüzü kırış kırış, gözlerinin altında torbacıklar, sağ şakağında derin bir yarık, kan oturmuş, belki de darp izi, dudağında sönmüş sigarasıyla hemşirenin kolunda başını kırıp, helikoptere bir binişi var ki, yavaşlatılmış çekimlerle yüzlerce kez gösterildi televizyonlarda.

"Sonra yıkadılar, pakladılar, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ne yatırdılar. Kamuoyuna yansıyan haberlerde, 'tedavi kabul etmediği' açıklandı." Paparazziler bu defa Bakırköy'e hücum ettiler. Onu hastane demirbaş pijamasıyla Düşünen Adam heykelinin önünde volta atarken, koğuşunda, ranzasına uzanmış halde, hemşirenin uzattığı diazemi paşa paşa kabul ederken veya grup terapi sırasında fotoğrafını çekeceklerdi. Ancak çok şaşırtıcı bir şey oldu: Doktor açıklamasına göre "Ergüder Bey'in tedaviyi gerektirecek hiçbir ciddi sorunu bulunmuyordu. O tamamen bilinçli olarak şimdiki yaşam biçimini seçmiş, genel bir sağlık taramasından sonra da hemen taburcu edilmişti."

Paparazzilere bu defa Polonezköy'ün yolları gözüktü. Onu beş yıldızlı Kuşhan Sağlık Tesisleri'nde, billur sesli öğrencisiyle piyano başında görüntülemek istiyorlardı. Fazlasını gördüler: "Ergüder Yoldaş dört yıllık sakalını üç gün önce kesmişti. Tam deklanşöre basacaklarken, 'durun tıraş olayım, öyle çekin' dedi. Üç günlük sakal Yoldaş'ı rahatsız ediyordu. Bu değişimin nedenini sorduk. 'On yıllık öğrencim yüzünden, hocam şurasını biraz keselim, burasını biraz düzeltelim deyip duruyordu. Ben de toptan kestim, kurtuldum'. Yüzü, gözü meydana çıkmıştı, meğer cam gibi mavi gözleriyle ne kadar yakışıklı bir adammış."

Ergüder Yoldaş ile "billur sesli öğrencisinin" daha şimdiden birçok kaset ve klip teklifi aldığını da öğrendikten sonra, paparazzilerden en vurucu soru geliyor: "Burada mı yoksa adada mı daha mutlu olduğunuzu soruyoruz; 'Çalışıyorum, üreti-

yorum. Elbette burada daha mutluyum' diyor. Dört yıllık ada kaçamağı, 40 yıllık müzisyenin pırıltılı geçmişini perdeleyecek değil ya!"

Ergüder Yoldaş Polonezköy'de anılan tesiste ve Tünel'e giderken Garibaldi adlı bir barda kısa bir süre çalıştıktan sonra tekrar adaya kaçtı. Ancak bu haber ne medyada, ne de kamuoyunda hiç ilgi görmedi. Artık peşini bıraktılar, onu kurtarmaktan vazgeçtiler, pes ettiler, ne halin varsa gör dediler. O şimdi üç duvarını ördüğü, çatısını örttüğü tek odalı evinin, Siviada'ya bakan ön cephesindeki ince işlerle meşgul. Bizimle beraber yaşamak istemeyen birine 'bakmak' isterseniz, adanın bütün faytoncuları yerini biliyor, aman pazarlık edin, 600 bin liradan kuruş fazlasını kabul etmeyin. Bisikletle de gidebilirsiniz, yürüyerek de, hem spor olur. İnanmayacaksınız ama tabelası da var:

"Ergüder Yoldaş'ın yerine gider."

Zeki Beyner

Oğuz ve Tekin Aral biraderlerin 'çiçeği burnunda'yken bulup yetiştirdiği çizerlerin yaşı artık çoktan 40'larına erişti. Şimdi çizgi âleminde işte bu kuşak iktidar. 14-15 yaşlarında karikatüre başlayan bu çocukların çırak hevesi yaşlandı, içlerinden kimi hakikaten usta oldu, kimi kalfalıkta demir attı, kimi hâlâ çırak hevesiyle yoluna devam ediyor, kimi ise cephaneyi tüketti, esnafılıkta karar kıldı.

Bu kuşak (Turgut Özal Kuşağı), 1980'in başından itibaren mizah kültürüne egemen olmaya başlamıştı. Onların gelişiyle de bazı ustalar kenara çekildiler. Muhtaç olup da çalışmakta direnenler ise (Babîâli geleneğinden miras) son derece kaba entrikalarla saf dışı edildiler. 50 yıldan beri sadece ve sadece çizerek yaşayan Zeki Beyner de dışlananlardan biri oldu.

Zeki çizgi âlemine sokaktan gelmiş, yine bu âlem içinde so-kağa düşmüştü. O annesiz, babasız, kardeşsiz ve akrabasız bir çocuk olarak ağaç kovuklarında, çöplüklerde, köprü altlarında, mezarlıklarda, surlarda, apartman antrelerinde, fırın külhanlarında yetişmiş biri. Hiç anne sütü emmemiş. Annesi kim, babası kim, kaybolmuş mu, bilmiyor. Bir cami avlusuna mı bırakılmış, yoksa çalınmış da satılmış mı, bilene de rastlamamış.

Çocukluğu Üsküdar'da geçiyor. Uzun yıllar Karacaahmet Mezarlığı, Tunus Bağı, Çiçekçi, Harem, Sultantepe sırtları, Şem-sipaşa Tütün Deposu ve tüm kayıkhaneler ona mekân olmuş. Haydarpaşa tren garında su-simit-gazete satarak veya raylardan kömür toplayarak yolunu buluyor. O vakitler fakir semtlerde hava karardı mı bir "çocuk şehriyini" başlardı. Birer birer

Zeki Beyner son işyeri, Hürriyet'in çıkardığı Çarşaf nüzah dergisinde.

evlerine dağılırken çocukların söyledikleri bir tekerleme vardı: "Yağ parası, mum parası, / Akşam oldu, kandil parası / Kömürlükte kömür, hanımlara ömür / Merdivenden iniyor, pabucunu giyiyor, / Bize para veriyor / On para olsun, beş para olsun, / Yanı kırık olsun, o da bizim olsun / Yağlı kapı, ballı kapı, Halkası büyük hacı kapısı." Ezgisi aynı "Yağmur yağıyor / Seller akıyor / Arap kızı camdan bakıyor" gibiydi. Sonra "Evli evine / Köylü köyüne, / Evi olmayan sıçan deliğine" teranesi başlardı. En sonunda bir Zeki kalırdı sokakta.

Artık yaşamın kendisine haram olduğuna iyice kanaat getirmeye başladığı günlerden bir gece, "Nuhkuyusu'nda, yattığım harabede ayağımı akrep sokmuştu. Nereden çıktığına hâlâ şaşıtığım bir kedi, geldi, akrebin soktuğu yeri yaladı, yaladı, yaladı. Kedilerin dilinin testere gibi olduğunu o zaman anladım. Nasıl iyi geldi, şaşarsınız. İyileşince o kediyi çok aradım. Koydunsa bul, yok olmuştu. Belki de beni akrep döllemiş, kedi doğurmuştu, ha ha ha..." diye yarım ağız gülüyor. O gecenin ertesi, içinde açlığını bile unutturan bir yaşama sevinci belirmiş. O

keyifle, Üsküdar'da bir yangın yerine tel germiş cambazları izlemeye gidiyor: "Bedava tarafından yüzümün güldüğünü ilk oradan hatırlarım. Zaten beni çizer olmaya iten de o tel soytarısı olmuştur: Bir palyaço! Adı Boncuk (ustası meşhur Ali Rıza), cambazın ardından 'ben de yaparrımmm' diye tele çıkan ve her çıkışında kabak gibi yere düşen palyaço katıla katıla güldürürdü insanları. 'Oy dingala dingala / Kömür de koydum mangala / Ayşe de Fatma yarım var / Çalkala Boncuk çalkala' diye bir şarkısı vardı."

Çöplükten nafaka çıkarmak, eğer çok seçen biri değilseniz, kolay bir iş. Takım taklavat istemiyor. Eline bir çomak alıp çöplüğün başına çöküyorsun: "Çöpleri eşelerken gözüme ıslıl ıslıl bir şey ilişti. Olur şey değil, bir 50 kuruş!" Midesi gurulduyor, ama cebindeki meteliği harcamaya kıyamıyor. Varlığına alışkın değil. Veya varlığı onu değiştirmiyor, dönüştürmüyor. Yokken de idare edebiliyordu. Şimdi var, ama yaşamına ciddi bir katkısı yoktu. Cebine attı. Ancak yoklarsa, parmaklarının arasında dolaştırırsa, avucuna alırsa varlığını hissedebiliyordu. Zeki bu parayı, ertesi gün aynı çöplükte bir 50 kuruş daha bulmaya çalışırken kaybetti.

Barınmak, geçinmek yazları kolay, ama kış gelince nerede soba yanıyor, Zeki pasaklı bir kedi gibi orada, sobanın dibinde. Misafir öğrenci sıfatıyla sığındığı Üsküdar'daki Nuhkuyusu İlkokulu'nda öğretmeni Hilmi Bey ona sembolik de olsa bir karne vermiş: Gerçi "devamsızlıktan kaldı!" yazan bir karneymiş bu, ama olsun karne aldım diye sevinmiş. Üsküdar Paşakapı Adliyesi de gürül gürül yanan sobalarıyla Zeki'nin bir başka barınağı. Bir duruşmadan öbürüne hep soba kenarında bir yere ilişip davaları izliyor, 'hukuk tahsil' ediyor.

Soyadı Beyner'in ne anlama geldiği ve ona kimin bu adı yakıştırdığı meçhul. Basın kimliğine göre 1936 İstanbul, Fatih Hırkayı Şerif Defterdar doğumlu. Resmi kimliğine göre ise 1930 Kayseri. Eğitim hak getire, beslenme ha keza; "çöplüklerde çöplene çöplene boyum ancak 1,60'a erişebildi." Çöplük, Zeki'nin hayatına yön verecek karikatür sanatının "faunası". Elinde çomak eşelenirken gazetelere rastlıyor, gazetelerde adının sonradan karikatür olduğunu öğrendiği resimlere. Tıpkı cam-

bazın ardından "ben de yaparım" diyerek tele çıkıp çıkıp düşen soytarı gibi "ben de çizirim" diye haykırıyor Zeki. Ve ilk çizgi-leriyle kendini *Cumhuriyet* gazetesinde Elif Naci'nin karşısında buluyor. Elif Naci onu Yusuf Ziya Ortaç'ın çıkardığı *Akbaba* dergisine gönderiyor. Burada ise karşısına, o sıralar yasaklı olduğu için "Ateş" imzasıyla yazan Aziz Nesin çıkıyor. "Çizgisini zayıf, ama esprilerini kuvvetli" bulduğu Zeki'ye 10 yılı sigortasız tam 25 yıl patronluk yapan (Necip Fazıl Kısakürek'in bacanağı) Yusuf Ziya Ortaç *Bizim Yokuş* adlı hatıratında onu şöyle anlatıyor:

"Karikatürlerinde, baktıkça insanın içini sızlatan bir yalnız adam vardır onun. Saçları uzamış, pantolonu çekmiş, güvercinlere bakar gülümser, düşen yapraklara bakar düşünür, genç kızlara bakar yutkunur. İşte o kâğıt üzerindeki hazin adam bizim Zeki'dir. Bizim Zeki Beyner! Yalnız adam dedim. Ama ne kadar yalnız, ne kadar! Arkadaşlarından öğrendim; ablası yok, abisi yok, amcası yok, teyzesi yok. Dudakları bir kere anne dememiş, bir kere baba dememiş, benim Zekiciğimin! Ama bütün tabiat ve bütün insanlık onun dostu, onun arkadaşı, onun akrabasıdır. Çiçekler, çocuklar, kuşlar, gençler, ihtiyarlar, kediler, köpekler ve yoksullar. Şu açık hava otelinde, bir kanepeye uzanmış, yıldızların altında uyuyan kimsesiz, şu meyhane kapısında yalpalayan sarhoş, şu çınar kavuğuna sığınmış aile, bütün *Akbaba* sayfalarında gördüğünüz o insanlar, Zeki'nin kendisi için yarattığı arkadaşları, akrabalarıdır. Bu yapayalnız adam kadar çok dostu olan kim var bu dünyada? Zeki susar, Zeki konuşmaz. Zeki efkârlıdır hep. Eğer güldüğünü, eğer şakalaştığını görürseniz, biliniz ki çakırkeyiftir Zeki. Böyle tatlı sarhoş az görülür. Yılışmadan gülen, incitmeden konuşan. O çizgisi olan karikatür-cüdür. Altına imza istemez. Her eserinde kişiliğini gösterir. Bakınca tanırırsınız hangi fırçadan çıktığını. Güzel kızlar, ince kadınlar çizer. Baklava kadın, börek kadın, yassı kadayıf kadın değil, bir kadeh likör, bir lokma muz, bir kaşık ananas gibi kadınlar. Sosyal konulara özel bir açıdan bakar, kalbinin gözüyle. Kalp, elbet bilirsiniz, safra kesesi gibi sağda değil, soldadır."

Zeki 1950'li yıllardan bu yana sadece çizerek hayatta kalmaya çalıştı. O dünyanın belki de en fakir ressamı. Sırtındaki

yaz kış hiç çıkarmadığı tek paltosundan başka hiçbir mülkü yok. Bir gecekondu¹ bile yapamamıştı kendine. Sanatı sayesinde harabelerden pireli Sirkeci otellerine terfi ettikten sonra, çevresi de yavaş yavaş değişmeye başlıyor. Daha çok yazarlar, çizzerlerle ahbab oluyor. Bunlardan Aziz Nesin, Mim Uykusuz, Cafer Zorlu en yakınları. *Akbaba*'dan arkadaşı, kadim dostu Vedat Saygel onu üçüncü sınıf otellerden alıp Basıncıköy'de borç harç edindiği evin bir odasına yerleştirdi. "Çizgilerime paralel yaşıyor, paralel düşünüyorum diye beni süründürüyorlardı. Vedat Saygel ve ailesi sayesinde ellerinden kurtulmuştum." Çok geçmeden Vedat Saygel öldü. Eşi Nezihe Hanım ve kızı Nermin Arık baba yadigârı Zeki'yi sokağa atmaya kıyamadılar. Ona ölünceye (10 Eylül 2002) kadar sahip çıktılar.

En son *Çarşaf* dergisi kapandığından beri işsizdi. Ama çizmeyi hep sürdürdü. Nereye gitse yanında taşıdığı defterleri vardı. Bu defterlere güzel bir ad uydurmuştu: "Üreticiden tüketiciye aracısız mizah." Kim görse alıp bakmak istiyor, Zeki de para karşılığı gösteriyordu. Basılmış bir tek albümü var: *Keşkül-ü Fukara*. Cengiz Tuncer ve Aydın Emeç yönetimindeki E Yayınları tarafından 1970'te basılmış. Artık Zeki yok, peki çizdikleri ne olacak? Zeki bu sorunun cevabını daha o gün vermişti: "*Keşkül-ü Fukara*'dan beş para kazanamadım. Hatta bunun için teşebbüste dahi bulunmadım. Şimdi çizdiklerime gelince, ben ölüyorum, onlar basılmış basılmamış umurumda değil. Ben çizirim, dünyaya çizmek için gelmişim. Sapına kadar karikatürçüyüm. Albümüm olsun olmasın kimse beni silemez!" diyor. İnanmadığı hiçbir şeyi çizmemekle övünüyor.

1 İstanbul'a Dikilen İlk Gecekondu'nun Hikâyesi

Çok kimse İstanbul'da ilk gecekondu'nun miladını 1950'den başlatır. Oysa gerçek tarih 1947'dir. Dünya Savaşı'nın ardından İstanbul'da bir kaynaşma ve yerleşme hareketi başlamıştı. Bu hareketliliğin nedenini mülk sahipleri ile kiracılar arasındaki çekişmeler oluştuyordu. Savaş sırasında mülk sahibi-kiracı arasında çekişme yok muydu? Vardı. Neden son zamanlarda etkinliğini artırmıştı? Çünkü savaş sırasında ilan edilen Milli Korunma Kanunu'na göre mülk sahipleri kiralara kafalarına göre artıramıyorlardı. Savaştan sonra bu kanunda değişiklik yapıldı ve zam furyası başladı. Ancak dar ve sabit gelirli insanlar bu artışı kaldıramadı-

lar. Peş peşe tahliye davaları açılmaya başlandı. 1950'li yılların başında İstanbul adliyelerinde on binden çok tahliye davası açılmıştı! Kendini bir anda çoluk çocuk sokakta bulan insanlar mecburen sahipsiz ya da sahip çıkılmayan arazilere yasadışı konutlar yapmaya başladılar.

Ahmet Emin Yalman bir ara gazetecilikten vazgeçmiş ve kardeşiyle otomobil it-halatına başlamıştı. Çağaloğlu'nda Cemal Nadir sokağının sonundaki boş arsada (bugün *Dünya Gazetesi*), Amerika'dan gelen otomobilleri koruyan kalın tahtalar istif edilirdi. 1947'nin Nisan, Mayıs aylarında bu ambalaj tahtaları birer birer ek-silmeye başladı. Sonradan işin foyası meydana çıktı: Bu deponun sorumluları ambalaj sandıklarını ev-baraka yapmak isteyenlere gizli gizli satıyorlardı. O yıllarda bir de "gecekondu reçetesi" dolaşıyordu elden ele. Buna göre:

otomobil sandığı 120 lira,
2.500 adet tuğla 125 lira,
400 adet kiremit 120 lira,
80 adet direk 60 lira,
2 adet pencere 20 lira,
6 araba taş 50 lira,
600 kilo kireç 300 lira.
Toplam 795 lira.

Tabii bu alışverişten önce beğendiğin bir yerde arsa ayarlayacaksın. Arsa ya vakıf ya hazine arazisi ya da sahipsiz olacak. Arsa temin edildikten sonra bir gece kamyonla malzemeler getirilip buraya yıkılıyor. Hemen tahtalar birbirine çatıla-rak bir kulübe yapılıyor. Üstü örtülüyor. Takip eden günlerde bu kulübenin için-den duvarlar örülüyor. Üstü kiremit kaplanıyor. Bu iş bittikten sonra tahtalar sö-külüyor altından asıl yapı meydana çıkıyor.

Arsa nasıl bulunuyor? Bu işle ilgilenen komisyoncular türemişti. Bunlar gece-kondu yapacaklara para karşılığı arsa gösteriyorlardı. Nerelerde? Şehrin her ta-rafında. Mesela Darüşşafaka'nın arkasında böyle evler çoktan kurulmuş bile. Yıl-dız'da sahipsiz köşkerin arsaları da işgal edilmiş durumdaydı. Mecidiyeköy'de Teşvikiye'den İhlamur'a inerken, Çapa'da Selçuk Kız Sanat Okulu'nun arkasın-da, Silivrikapı'da, Mevlanakapı'da, Uzunyusufalipaşa'da, Samatya'da, Yedikü-le'de Hacıevhaddin Mahallesi Samancıodaları sokağında, Eyüp'te İslambey ma-hallesinde, Hasköy'de, Zincirlikuyu'da, Küçükhamam semtinde. Çapa'da 33 kondudan ibaret mahallenin sakinlerinden bazıları:

Arabacı Recep, sekiz nüfus,
Tramvaycı İbrahim, dört nüfus,
Sabriye Abla, beş nüfus,
Arnavut Hıfzı, iki nüfus,
Latif Abi, iki nüfus,
Arabacı Ali Rıza, on nüfus,
Sucu Mehmet, beş nüfus,
Boyacı Emin Eriş, dört nüfus,
Fatma kadın, dul.

Zeytinburnu'nda tren hattının Bakırköy'e gidiş yönünde sağ tarafta beş altı kişi

tartışıyorlardı. "Nedir bu tartışmanın esası?" diye sordum. "Bu bey tren yolunun hemen kenarında arsa istiyor. Biz burayı aramızda paylaştık. Ona yer kalmadı. Kendisine Bey, arka taraflara git, beğendiğin yeri seç, etrafını telle çevir, Surlardan taş taşırsın, evini yaparsın diyoruz anlamıyor. Benim iki oğlum var. Biri orta ikiye öbürü liseye gidiyor. Geliş gidişte ayakları çamura batmasın diye tren yoluna yakın olsun istiyorum diyor. Mesele bu işte."

28 Mayıs 1947 günü gazetelerde şöyle bir haber çıktı: "Milli Korunma Kanunu'nun son tadili sırasında, yeni bir hüküm kanunda yer alacak. Şehirlerde kiralanacak evlerin idaresi işini zaruret halinde belediyeler yapacak. Her ev sahibi boşalan evi veya odasının anahtarını belediyeye teslim edecek. Boşalmayı haber vermeyen ev sahibi cezalandırılacak."

35 yıl önce temeli atılan gecekonduların bugün 300 bini aştığını gazetelerden okuyoruz. Otobüslerin minibüslerin ön tabelalarındaki isimlerden yeni doğan semtleri öğreniyoruz.

Yekta Ragıp Öner / *Yıllar Boyu Tarih*, 1982

Nevzat Açıkgöz

İsmet Paşa “Hanım, hanım, artık oğlanların vakti geldi” dedi. Mevhibe Hanım ertesi gün yedi koldan düğün hazırlıklarını başlattı. Hiç kuklasız sünnet olur mu! Hemen Çankaya’dan İstanbul’a haber salınıp, meşhur ortaoyuncu Hayali Camcı İrfan (1893 - 1963) ile arkadaşları Kavuklu Ali ve Udi Nedim Ankara’ya çağrıldı. Hergele Meydanının körüklü faytonlarından muhteşem bir düğün alayı tertip olunmuştu.

En önde kıpır kıpır küheylanların üstünde Erdal’la Ömer. Göğüslerinde Cumhuriyet tarihinde ilk defa Latince harflerle “Maşallah” yazılı saten kordonlar olduğu halde Çankaya, Küçükcesat, Gaziosmanpaşa, Kavaklıdere tarikiyle alay zurna çayırtiları içinde köşke döndüğünde, Hayali Camcı İrfan bakan, mebus, sefaret mahdumları için karagöz perdesini çoktan açmıştı. Başlarında tavus kuyruğundan tuğları, bileklerinde adamlık kol saatleri, rügan terlikleri, ipek gecelikleriyle Erdal’la Ömer kirvelerinin nezaretinde sünnet olmaya giderken, Mevhibe Hanım iki gözü iki çeşme ağlayarak, âdet olduğu üzere iki eliyle oklava takırdatıyordu. Semt çocuklarının duvarların ötesinden yükselen “Yumurtanın sarısı / Gitti çükün yarısı” tekerlemesi eşliğinde “operasyon” sen sağ ben selamet gerçekleştirildi. Ömer’in gıkı çıkmadı, ne de olsa abi. Ama Erdal’ın canı tatlıydı, biraz mızımlandı. Sonra sünnet çocukları rengârenk fenerlerle donatılmış bahçede, bir taht gibi süslenmiş sünnet yatağına yatırıldılar.

İşte Gazi cemiyete tam bu sırada teşrif etmişti. Bir uğultu koptu, ceketler iliklendi, bukleler yoklandı. Hayali Camcı İr-

fan'ın kuklaları bile hazır ola geçti. Atatürk "bir kavuklu oynayın bakalım" buyurunca, Camcı'nın ayakları birbirine dolaştı. Çünkü mütevazı repertuvarındaki her oyun "huzurda" amiya-ne kaçabilirdi. O sıralar Atatürk elinde tebeşir, karatahta önünde halka yeni harfleri öğretiyordu. Hayali Camcı İrfan arkadaşlarıyla hemen oracıkta irticalen harf devrimini konu alan bir oyun sahneledi. Gazi beğenmişti, "Bunu bütün Anadolu'da oynayın" dedi ve maddi yardımda bulundu.

Nevzat Açıkgöz

Hayali Camcı İrfan, kavuklu rolünde öyle mükemmel bir oyuncuydu ki, onun sahnede verdiği paslara, en acemi pişekâr bile cuk oturan karşılıklar vermekte zorlanmıyordu. Bu yüzden daha dün bir, bugün iki yardakçılar, aldıklara paraya burun kıvrıyor, arsızlıklar yapıyorlardı. Niye dedi mi de, "usta, ahali sana değil, bana gülüyor" karşılığını alıyordu. Artık yanından zırt pırt adam değiştirmekten bıkmış usanmıştı. Ona sözünden çıkmayacak bir oğul lazımdı. Kadere bakın ki, ensesine vurup eğiteceği pişekârı beklerken altı kız çocuğu babası olmuştu. Nihayet yedide tosun bey geldi (1942). Ona Nevzat adını verdi.

Nevzat Açıkgöz sekiz yaşında, sanat geleneğine uygun olarak ustalar karşısında imtihandan geçirilerek "peştamal" kuşandı. Bu sanatı ona babası ve Şükrü Yesukay öğretti. İlk temsiline kısa pantolonla çıkmıştı. O gece bir çift kuklayla destur deyip oyuna başladı, karşılığında beş lira kazandı. Dört buçuk lirasını babasına verdi, gerisiyle de kendine uzun paçalı bir pantolon aldı. Gelenek ve acı tecrübe, ortaoyuncuya daima ikinci bir iş, ikinci bir meslek tavsiye eder. Çünkü bu mesleğin erbabı yazları kazanır, kışları işsiz kalıp aç gezerdi. Bu nedenle ikinci bir meslek şarttır. Nitekim babası ek iş olarak camcılık yapıyor-

du. O da berber oldu.

Bazıları yanlış doğar. Nevzat Açıkgöz de onlardan biri. Sinemanın, televizyonun, tiyatronun şaha kalktığı bir dönemde, insanın kendine kuklacılığı meslek seçmesi yanlış değil de ne? Ama o inat etti, kuklalarına canını vererek nice hayaller hortlattı. Derviş sabrıyla mesleğin büyükleri arasında kendine mütevazı bir yer ayarladı. İki defa Fransa’da, bir defa da Metin And ile Japonya’da kukla ve gölge oyunları festivallerine katıldı, ödülleri kazandı.

Kuklacılığının yanı sıra sinema ve tiyatro da yaptı. Kendi adına tiyatro kurdu. Yeni Gen-Ar Tiyatrosu’nda *Hem Ebe Hem Gebe* ve *Tahir ile Zühre* oyunları ile büyük başarı sağladı, para da kazandı. Altan Erbulak, Füsun Erbulak, Nevra Serezli, Metin Serezli ekibiyle sahnelenen *Işıklar Neden Karardı* piyesinde çok başarılı bir Süleyman Demirel kompozisyonu çizmişti. *Kanlı Nigâr*, *Gülme Komşuna Gelir Başına*, *Anayasa*, *Kaynanam Nasıl Kudurdu*, *Elementere Fiş*, *Tatlı Kaçık*, *Nalınlar*, *Artiz Mektebi* gibi oyunlarda rol alan sanatçının en büyük tutkusu Şehir Tiyatrosu’na girmektir. Bu amacına erişti de. Ancak bir yıl süren “bordrolu” tiyatroculuğu, programı basan matbaanın azizliği yüzünden belgelenemedi. Sanatçı bunu öğrendiği gün Münir Özkul’a “Abi yine tarihe geçemedik” diye hayıflanmıştı.

Elinde kukla canlanırmış. Münir Özkul böyle diyor. Anokullarında verdiği temsillerde öyle etkiliymiş ki, yemeyen çocuklar, emzikten kesilmeyen bebekler, altını ıslatanlar, uykusuz huysuzlar, İbiş’in bir tembihiyle kötü huylarından vazgeçerlermiş.

Kuklada, karagözde gelenektir, her oyun bir “ibret”le biter. Nevzat Açıkgöz 47 yıllık ömrünü bir hastane köşesinde noktaladı (1989). Ondaki geriye kalan kırık bir tef, öksüz birkaç kukla, yırtık, solmuş üç beş turne fotoğrafı. Öldüğünü kimseler bilmedi. Karısı, kapısına iş teklifine gelen organizatörleri teselli etmekten kendi acısını yaşayamadı. İbret? İbret belki Nevzat Açıkgöz’ün şu son sözleri olabilir:

“Bu dünyada katırcılarla kuklalara yer kalmadı.”

“Çanakkaleli Baudelaire”: Orhan Talat Şalcıoğlu

Çanakkale gazeteleri, şair Orhan Talat Şalcıoğlu’nun ölüm haberini “Bir diyar ki, 365 günü rüzgâr / Sonbaharı bile beklemiyor dökülürken yapraklar” dizeleriyle duyurdular. Bu haber İstanbul basınına “Kitabı çıktı, intihar etti” başlığıyla yansıdı, tek sütun, kibrit kutusu kadar bir haber: Şair, ilk kitabı yayınlandığı gün, evinde ölü bulundu. Şalcıoğlu’nun intihar ettiği anlaşıldı, 13 Mart 1993.

Çanakkale’de haftalık *Yorum* dergisinde yazı işleri müdürü olarak görev yapan Marmara Üniversitesi İngiliz Filolojisi mezunu 28 yaşındaki Şalcıoğlu yazdığı şiirlerini kitap olarak yayımlamak amacıyla baskıya verdi. *Hades* adlı kitabının baskıdan çıktığını haber vermek üzere evine gelen bir arkadaşı, kapının açılmaması üzerine durumu yetkililere bildirdi. Daha sonra kapıyı açtırarak eve giren güvenlik kuvvetleri genç şairin cesediyle karşılaştılar. Yetkililer Orhan Talat Şalcıoğlu’nun önceki gece aşırı alkol aldıktan sonra vücudunun çeşitli yerlerini keserek intihar ettiğinin belirlendiğini söylediler. Şiirlerinde sürekli ölümü konu alan şair, ilk kitabına mitolojide yeraltındaki ölümler ülkesinin tanrısı anlamına gelen Hades adını vermişti.

Orhan Talat “kitabı çıktığı gün, vücudunun çeşitli yerlerini keserek” intihar etmedi. Yaşı 28 değil 33’tü. Yazı işleri müdürlüğü filan da yapmadı. Şiirlerinin basılması için matbaaya veren de kendisi değildi. Ama “365 günü rüzgâr bir diyarın” heveskâr gazetecileri, “Çanakkaleli Baudelaire” diye nam salmış şair abilerine böyle bir senaryo yazdılar.

25 Ocak 1960, Kilitbahir doğumlu Orhan Talat Şalcıoğlu çocukluğundan beri Çanakkale’de sevilen biriydi. 15 yaşında elinde gitarıyla sahneye çıkıyor. Rolling Stones, Led Zeppelin, Pink Floyd, Jimmy Hendrix, Jethro Tull o yaşta keşfedilmiş. Metronom, Eceler orkestralarında nişan, nikâh, sünnet düğünlerinde günün sevilen şarkılarını çalıyor. Beyaz tenli, uzun bacaklı, yeşil gözlü Çanakkaleli kızlar kız kıza dans ediyor.

Orhan’ın babası belediyede memur. Ciddiyeti, dürüstlüğü, göreve bağlılığı ve sırtındaki kocaman kamburuyla ünlü, otoriter bir baba. “Tık’ınızı duymayacağım” tehdidiyle büyütmüş çocuklarını. Orhan bir şiirinde şöyle anıyor babasını:

Tık’ınızı duymayacağım
Üç bülten gün boyu
Personel Kanunu
Babacığım

Orhan’ın çocukluğu yoksulluk içinde geçiyor. Abisinin tersyüz edilmiş elbiseleriyle büyüyor. Sırtında daima “anne kazağı” bisiklet yaka, Selanik örgü. Ayakkabıları Sümerbank’tan. Lapsekili annesi babasının tam tersi bir kişilik. Orhan annesine ve kız kardeşine çok düşkün.

Lise yıllarından itibaren sıkı bir ‘şarapçı’ oluyor, Çanakkale’de âdet böyle. Duvarlarında incir bitmiş viraneliklerde saklı saklı şarap içiyorlar. Çok içmek, hızlı içmek “göçmen –Girit– dadaları” arasında statü sağlıyor. Önlerine esrar çıkıyor, Orhan tereddütsüz sıraya giriyor, “muhafazakâr likitçiler” kaş çatıyor, ama aldırın kim! Bu yıllarda Orhan, Perihan adında bir kıza âşık, hem de sırılsıklam.

12 Eylül 1980 darbesinde Çanakkale’de ne kadar devrimci çocuk varsa bir gecede evlerinden toplanıp, karşı kıyıda tarihi Çimenlik Kalesi’nde hapsediliyor. Orhan da aralarında. Ne alâkaysa “Halkın Kurtuluşu” siyasetini güdüyor. Kalede günlerce hayvan muamelesi görüyorlar. Bir süre sonra serbest kalıyor, ama sıkıyönetim yılları boyunca ikide bir polis ve asker evini basıyor. Göçmen dadaları şaşkın, alt tarafı Kordonboyunda marş söylemişler, bir oyun gibi duvarlara yazı yazmışlar, afiş

yapıştırılmışlar, devletin bu derece celallenmesi neden?

Perihan işte bu sıralar Orhan'ı terk edip bir "subaya kaçıyor". Bir saatte dört şişe şarap (Güzel Marmara) içmeler, ayılıp tekrar içmeler. Arkadaşları tanık, Perihan'ı çok seviyormuş. Hatta karasevdalıymış. Kız evlenip Kayseri'ye gitmiş, bir de çocuk yapmış subay kocasına. Orhan asıl buna katlanamamış, "yaşamı gözden düşüren" ölümünü buna yoramlar var.

Orhan kötü bir öğrenci, lisede çok zorlanmış. Üniversiteyi İstanbul'da okuyor. Has arkadaşlarının anlattığına göre, bir süre Timur Selçuk'tan tiyatro müziği üzerine ders alıyor. Bu ara küçük iskender ile tanışıyor. Kitabında bir de şiir ithaf etmiş ona: "Sus olma uğursuz gece yatmaklarına / Tutkusu ozanlığın / Geç dönem fillerine seysilik anibalin / Aşırı serçeler gülün dalına". Perihan'ın ardından birkaç aşk girişimi, hatta birkaç nişanlısı oluyor, ama akıllı fikri ilk aşkında. Marmara Üniversitesi İngilizce Bölümü'nden ön lisansla mezun olup, tekrar kapağı Çanakkale'ye atıyor.

Yıkıntılarda şarap içen çocuklar artık meyhanelere terfi etmiş. Orhan meyhanelerde fazla oyalanmadan eve kapanıyor. En sakatı, dört duvarla söyleşerek içmek! Müzikten de el etek çekiliyor. Halen belediyede memur, TNT Bar'ın vazgeçilmez davulcusu, Metronom'un dinamosu Abdi'ye demiş: "Müzikle kendimi ifade edemiyorum, bundan sonra yazacağım." Ağustos sıcaklarında bile evden çıkmaz olmuş. Perdeleri hep çekili, kafası hep dumanlı, gitar çalıp ağlıyormuş.

Orhan Talat Şalcıoğlu

Boğazdan gece gündüz gelip geçen davetkâr gemiler, Çanakkale gençliğine alıp başını gitmeler heveslendirirmiş. Hepsinin rüyası Amerika! Orhan da Almanya'ya gidiyor. İki üç ay direnebiliyor. İngilizcesine Almanca'yı katıp dönüyor. L.S.D ile Almanya'da tanıyor. Arkadaşları onun ilk hallüsinasyonunu sanki kendileri yaşamış gibi anlatıyorlar: İkiye bölünmüş. Yeme içgüdüsüyle düşünme yetisi gladyatörler gibi gözünün önünde çarpışmış. "Bir delikanlıyken Berlin'de / Batı; sadece bir yön / Neden öldürmedim kendimi."

Eve kapanmalarında şiir ve dil çalışmış. Kendi kendine Japonca ve Yunanca öğrenmeye çaballıyor. Yöre ağzına ilgisi artıyor, "Len arakla kendini" deyişini arkadaşları unutamıyor. Orhan dile olan ilgisini hobi seviyesinde bırakmıyor. Bir argo sözlüğü hazırlıyor. Ancak (Ç) harfine gelebildiği bu çabasında yoğun emek var. 60'ın üzerinde kaynak tarayarak giriştiği argo sözlüğünü ne yazık ki tamamlayamadı.

Sık sık hastaneye yatar çıkar olmuştu. Arkadaşları, ailesi ikna ediyor, iki üç ayda bir hastanede "kalafata" çekiliyordu. Burada hemşirelere âşık oldu. Onları şiirlerinde andı: "Durağan ederleri ayakucu defterimin / Handiyse ah almak ayrımlarındayım / Hemoptizi yazdılar ya / Bakma sen / Bal gibi kan kusuyorum kan / Opak gezginlerin rutin serüvenleri / Her sabah damarlarımın / Hemşiranım / Bilmez misin kaç sabahı birlikte / Sığmaz o şırıngaya üç ampul / Gecikmiş yazık / Kadınsı kokuların."

İyi, kötü, çirkin, güzel, hayatındaki en ufak kıpırdanış, içkiye tekrar ve bıraktığı yerden başlamasına neden oluyordu. Her "hastane mezunu" gibi o da uyarıcı-uyuşturucu farmaloğu olmuştu artık. Beraberinde şarap. Dardanelspor galip mi gelmiş, 10 kırmızı Marmara, sis Boğazı mı kesmiş, 70'lik halis Çanakkale kanyagı. Arkadaşları dedi, her zaman alışveriş ettiği büfeye gider 100 bin lirayı atarmış: "Bir sigara gerisiyle içki."

Unutamadığı, hep adını sayıkladığı Perihan yıllar sonra çıkageliyor. Önce telefonla konuşuyorlar. Kız mutsuz, boşanmak istiyor. Her konuşmadan sonra Orhan burnundan gelinceye kadar içiyor. Geçen yaz yine gelmiş, bir hafta kadar kalmış. Lise yıllarında olduğu gibi Kordonboyu kahvelerinde (Şar Pastane-

sinde) oturmuşlar. Arkadaşları yemeğe almış onları. Sonra yine çekip gitmiş Perihan. “Gitmeyeceğim” demiş, yine gitmiş. Sonbahar, kış telefonda kavga edip durmuşlar. Arkadaşları Orhan’ın gidişatını beğenmemiş, her zamankinden daha sık yoklamaya başlamışlar onu. Belki hayatla barıştırmak umuduyla zorla şiirlerini elinden alıp bastırmışlar. Ama nafile, o yazdan umudunu kesen Orhan Talat Şalcıoğlu vakitsiz ölümüyle hemşehrilerini irkilterek veda etmiş yaşamına.

Süheyl Furgaç

Gerhard Eigel adında bir Alman gazeteci, 1988'in kasım ayında, başında Sultanhamet'ten aldığı "fes" İstanbul'da dolaşırken, ahablık kurduğu bir "Galatasaraylı"dan şaşırtıcı, inanılmaz gariplikte bir "masal" dinler. Sonra ülkesine döner dönmez, oturur, gazetesi *Stuttgarter Zeitung* için bu inanmadan, bıyık altından gülerek dinlediği öyküyü yazar: "Bir Türk mavalı". Güya İkinci Dünya Savaşı'na ramak kala Stuttgart'ta elektroteknik tahsil eden bir Türk genci, kendisine hakaret eden Bir Nazi gencini düelloya davet etmiş. Kahraman Türk genci eskrim nedir bilmiyor, o güne kadar paşa babasının bayramdan bayrama kuşandığı merasim kılıcından başka eline hiç kılıç almamış. Nazi düellocu ise üniversitenin eskrim şampiyonu. Ancaaak ister inanın ister inanmayın, Türk genci Alman gencini düelloda hacamat etmiş.

Gerhard Eigel'in gezi izlenimleri 14 Kasım 1988'de, yukarıda naklettiğimiz üslupta yayınlandıktan sonra *Stuttgarter Zeitung*'a düelloyu doğrulayan mektuplar gelmeye başlamış. Bunların içinde en ilginç olanı, şüphesiz düellocu Türk'e eskrim dersleri veren, diplomalı antrenör Franz Kühner'den gelen mektup. Ayrıca olay sırasında aynı üniversitede öğrenci olup düelloya tanık olanlardan Hermann Linse'den gelen mektup da önemli. Çünkü bu kişi düelloyu kaybedenin yakın arkadaşı.

İşte bu "Türk genci", artık nesli tükenen bir "eda"nın son temsilcisi olarak aramızda (1989 itibarıyla) yaşıyor. Galibiyetiyle övünmeye hiçbir zaman tenezzül etmeyen, bu düellodan 50 yıl boyunca kimseye söz etmeyen bu "Türk genci" Süheyl Furgaç'tı. Bu düellodan ilk kez 1987'de Ziyad Ebüzziya ve Sahir Kozikoğlu

Düello anı. Düelloocular yetersiz ışıktaki çekilen fotoğrafta net olarak seçilemiyor. Ama düellonun tanıkları aşikâr.

ikilisinin birlikte hazırladığı *Galatasaray Tarihçesi ve 1933 Mezunlarının 50. Yılı* adlı kitapta söz edilmişti. Ancak "düelloocu Türk genci"nin adı saklı tutulmuştu. Çünkü Süheyl Furgaç buna izin vermedi; "rakibin hatırasına saygısızlık olur" diyerek, hikâyeyi isimsiz anlattı.

Zaten *Stuttgart Zeitung*'da çıkan haberde de düelloocuların isimleri yoktu. Ama ertesi günlerde gelen tanık mektuplarından sonra olayın kahramanları meydana çıktı. Süheyl Furgaç son sadrazamlardan Müşir Ahmet İzzet Paşa'nın (1916'da 2. Ordu Komutanı, en kıdemli paşa) oğlu. Furgaç Moda'da yaşıyor. Şu sıralar babasının hatıratını yayına hazırlamakla meşgul. Alman düelloocularının adı ise Hans Bellem. Nazi Öğrenci Birliği (Lüderitz) üyesi olan Bellem mimarlık öğrencisiydi.

Yıl 1938, Almanya. Savaş eşikte. Nazilerin ülke çapında Yahudilere karşı sürekliliği başlattığı o alaca karanlık günlerden bir gün Süheyl Furgaç, Galatasaray'dan arkadaşları "Zigot" Kemali Söylemezoğlu ve "Saksağan" Nüvid Arıcan ile Stuttgart Üniversitesi'nin kantininde yemek yiyor. Bu esnada SS üniformalı bir

öğrenci başlarına dikiliyor; “Bu masa derneğimize rezerve edilmiştir, kalkın!” diye gayet kabaca bir davranışta bulunuyor. Süheyl Furgaç, “Bilmiyorduk, yemeğimiz bitince kalkarız” karşılığını verince, Alman öğrenci elindeki Nazi flamasını masaya dikerek, “Derhal kalkın” diye ısrar edince “bizimki” flamayı tuttuğu gibi masadan fırlatıp atıyor. “Bu hakaretin hesabı burada görülmez” diyerek, bahçede kavgaya tutuşuyorlar. İlk darbeyi Süheyl Furgaç alıyor, burnuna. Yüzü aniden kan çanağına dönüyor.

Süheyl Furgaç ertesi gün, öğrenciler arasında bu gibi kavgaları çözümlemekle sorumlu olan derneğe gidiyor. “Şikâyetçi misin?” diye soruyor. “Hayır değilim” diyor ama ekliyor: “Onu düelloya davet ediyorum.”¹ O yıllarda Almanya’da resmen izinli düello yapılabilir. Yasalar da, üniversite yönetmeliği de buna izin veriyor. Ama kuralları var; vuruşma kılıçla yapılacaktır. Rakipler çelik plakalarla berkitilmiş özel giysiler giyecek ve maske takacaktır. Öldürmek kesinlikle yasak. Hasını öldüren cinayet suçuyla kolluğa teslim ediliyor. Ancak rakibi alabildiğine yaralamak serbest. Jüriyi tatmin edecek kadar ciddi bir kanama görülmedikçe, “kanatan” düellonun galibi ilan ediliyor.

Tabancayla, ölümüne düello edeceğine şartlanan, öyle uman Süheyl Furgaç kılıç şartını duyunca olduğu yerde dona kalıyor. Çünkü kılıç kullanmayı bilmiyor. Lafından geri de dönemez. Çalışmak için süre istiyor, üç ay veriyorlar. Stuttgart Üniversitesi’nin spor salonunda 50-60 öğrencinin seyrinde gerçekleşen bu düello için Rudolf Hess’ten özel izin alınıyor. Çünkü düelloocularardan biri Nazi, öbürü Türk’tü. Dışışlerinde bir sorun yaratmamalıydı. Yaratmamış. Süheyl Furgaç hemen bir profesyonel hoca bulup eskrim çalışmaya başlıyor. Bu hoca yaşayan tanıklardan Franz Kühner’dir. Geceli gündüzlü bir aylık çalışmadan sonra Furgaç, iki ay da Paris’te bir başka antrenörle çalışıp Stuttgart’a döner.

Düello günü gelip çatmıştır. Üniversitenin spor salonu dolmuş, jüri yerini almış; Hans Bellem esas duruşa geçip düello geleneğinin âdeti üzerine bir tirat okur: “Derken görüldü ki sağdan ve soldan / Yarımşar Türk aşağı düştü.” Bu meydan okuma şiiri, Alman şair Ludwig Uhland’a (1787-1862) ait. Alman şövalyelerin Türklerle yaptıkları savaşlarda, bir kılıç darbesiyle bir Türk’ü atıyla beraber nasıl ikiye biçtiğini anlatıyor.

Almanya saatiyle 07-07.30, Türkiye saatiyle 09-09.30 sularında vuruşma başladığında tarih 10 Kasım 1938. Düello yarım saat kadar sürer. Hans'ın ayakta duracak hali kalmamıştır. Süheyl Furgaç pes ettirecek darbeyi tam indirecekken, hakem araya girip düelloyu durdurur.

SS yanlısı öğrenciler, emin oldukları zaferi kutlamak için üç yüz kişilik bir parti düzenlemişlerdir. Ancak o gece, nasılsa galip gelecek Hans Bellem için hazırlanmış "şeref köşesi"ne, mecburen –alnında küçük bir flasterle– Süheyl Furgaç kurulmuştur. Canını zor kurtaran Hans Bellem ise davete başı sargılar içinde, bir gözü tamamen bandajlı, bir kolu askıda ve ancak arkadaşlarının kolunda gelebilmiştir.

Sonradan dost olan iki düellocudan Hans Bellem, Büyük Sa-vaş'ın ilk aylarında cephelerden birinde mağlubiyeti görmeden "Alman şehidi" oldu. Furgaç ise bu trajik günün hatırasını yarım asır boyunca kendine saklayarak günümüze kadar geldi. Düello sırasında filme çeken bir arkadaşı negatifi Süheyl Furgaç'a vermiş. Ama o alçakgönüllü kahraman bu filmi tabettirmeye bile tezzül etmemiş.

1 Yahya Kemal'in Düellosu

Doğu geleneğinde düellonun pis karşılığı "pusu"dur. Ancak seyrek de olsa Türkler de düello yapmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Gençlik ve Edebiyat Hatıralarım*'ında bunun iki "aristokratik" örneği var:

"Matbaadaki odamda yazımı yapıyordum. İçeriye heyecandan eli ayağı titreyen bir genç girdi ve beni selamlamaya bile lüzum görmeksizin o acayip mektubu masamın üstüne fırlatıp gitti. Bu genç, sonradan tanışıp dost olduğum Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Mektubu okuyunca şaşırdım mı, korktum mu sanırsınız? Hayır, beni sadece bir gülme almış ve ilk isim Falih Rıfkı'ya, olağanüstü bir haber gibi bunu bildirmek olmuştur. Meğer işin olağanüstü bir tarafı daha varmış. Telefonu açıp: 'Biliyor musun?' diye söze başlamama kalmadı, telin öbür ucundan Falih bana hemen şöyle seslendi: 'Biliyorum, biliyorum düello mektubu değil mi? Ben de aldım.' Onu hayrete düşürmek isterken, o beni iki kat hayrete düşürmüştü. Yahya Kemal, müşterek ahbablarımızdan Kıbrıslı Şevket'le Mısır Prenslerinden Mustafa Fazıl arasında geçen bir düello olayını, dünyanın en komik komedyalarından biri gibi anlatırken, şimdi kendisi de öyle bir komedyanın kahramanı haline gelmekten çekinmeyecek derecede gözü karartmıştı. Kaldı ki, biraz önce adı geçen ahbablarımız, memleketimizde düello yasak olduğu için şahitleriyle birlikte Romanya'ya gitmişlerdi. Yahya Kemal bize yazdığı Tanpınar ile gönderdiği mektupta, 'Şahitlerinizi gönderin, silahlarınızı tayin edin' derken, bu imkânsızlığı dahi asla düşünmemişti."

Sakallı Celal

Değişim yıllarının türettiği bir kişiydi Sakallı Celal. Elleri cebinde, evi omzunda gezen, tek başına muhalefet, bir müesseydi sanki. Meşhur “Türk aydınları Doğuya giden bir gemide, Batıya koşup ilerliyoruz vehmine kapılan yolculara benzer” kelamının müellifi. Ayrıca “Bizde bilgililer ilgisiz, ilgililer bilgisiz” diyen de o.

Dünyaya gelişi göz kamaştırıcı olmuş. Beş erkek: Kemal, Cemal, Celal, Nihal, Bilal ve bir kız Cemile, altı kardeşmişler. Çocukluğu rahat ve bollukta geçmiş. Annesini “Abdülhamid’in dişisi”ne benzetir, hiç sevmezmiş, ama babası Donanma Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa’ya hayranmış. İyi eğitim görmüş. 1896’da Mektebi Sultani’ye (Galatasaray) girmiş, Tevfik Fikret’in öğrencisi olmuş. Okulda ona güçlü kuvvetli olduğundan kinaye “Bocurgat” (gemicilikte kullanılan bir tür vinç) adı takılmış. Sakallı Celal lise yıllarına denk gelen 31 Mart Ayaklanmasında gönüllü olarak Hareket Ordusu’na katılmış, Taksim kışlası civarındaki vuruşmaların bizzat içinde yer almış. Sonradan onda depreşecek silah tutkusu belki de bu tecrübeden mirastı. Liseden sonra ver elini Paris. Ailesinin ısrarıyla Sorbonne’da Sciences Politiques (siyasal bilimler) okuyor, ama onun gönlünde yatan makine mühendisliği.

Buradan yurda, Fransız Devrimi’ni iyice çalışmış, Karl Marx’ı birinci kaynaklardan tanımış, öğretilerini benimsemiş olarak döndü. İttihatçıları gerici buluyordu. Marksizmin ilkelerini yaşamına oturtmaya çalışıyordu.

Öğretmen olarak ilk tayin yeri Üsküp oldu. Kimilerine göre

“oruç tutmaz, namaz kılmaz, cuma nedir bilmez zındığın tekiydi.” Bir de öğrencilere şort giydirip, top (Hz. Hüseyin’in başıyla) oynatmaya kalkışınca kısa zamanda Üsküp’ten ayrılmak zorunda kaldı. Bir söylentiye göre arkasından teneke çalmışlar. Neyse ki bu süre içinde, sonradan onu himayesine alan, ama o sıra öğrencisi olan Prevezeli Kâzım (Taşkent) ile tanışmıştı.

Üsküp dönüşü yaşı 20, bilemediniz 23’tü. Bu sıralar Ali Sami Yen ve Burhan Felek ile arkadaşlık ediyordu. Futbol, güreş, atıcılık vs spor hevesini 1911’de terk edip, İtalyan işgalindeki Libya’da çarpışan Mustafa Kemal ve arkadaşlarına silah götüren gizli örgüte girdi, dil bilgisiyle çok da yararlı oldu. Ancak bunca çaba yenilgiyi önleyemedi.

Bu maceranın ardından Sakallı Celal Kastamonu İdadisi’ne Fransızca öğretmeni olarak tayin edildi. Burada ona ancak iki yıl dayanabildiler. “Paris görmüş monşer paşazade” Kastamonu’dan İzmit’e sürgün edildi.

Ben hangi yolu seçeyim?
Hangi mesleğe geçeyim?
Dişçi, ateşçi, memur...
Bir sakallı bilmeceyim!

Sonradan hakkında *Akbaba* dergisinde bu dörtlüğü döktürecek olan Yusuf Ziya Ortaç’la İzmit’te tanıştı. Ardından Ankara Sultanisi müdür yardımcısı olarak tayini çıktı. Aşağı yukarı üç yıl süren bu görevi sırasında da resmi tedrisatı tanımaz tavırlarıyla üstleriyle çatışıp durdu. İstanbul işgal edilince de taşı tarağı toplayıp baba ocağına döndü. Ona göre “Tahtakurusuyla baş edemeyen Türkler, İngiltere’ye harp ilan etmişti!” Böyle dedi, ama Anadolu’da uyanan milli mücadeleye silah kaçırarak örgüte katılmakta gecikmedi.

Maarif Vekiline Tokat

Yusuf Ziya’nın devamlı müşterisi, kıvrık saçları yüzüne dökülen ve yüzü Zeus’un yüzüne benzeyen Sakallı Celal (Yalnız) idi. Elinde bir çanta ile gezen, belli hiçbir iş görmez, adı bir numaralı komüniste çıkmış fakat son derece

zeki ve hoşsohbet bir adamdı Celal Bey. Yalnız bir kusuru vardı: akuafobi (su korkusu) müptelası idi. Ekşi ekşi kokardı, kokusu bir kilometreden duyulurdu. Ne var ki Sakallı Celal'e herkes bayılırdı. Onun ziyaret günlerini sabırsızlıkla beklerdim. O konuşur, Ziya Bey de hafızasına kazırdı.

Sakallı Celal Bey, gayet mükemmel Fransızca bilen (Allah bilir İngilizcesi Bahriyeden gelme olduğu için daha mütakâmil, babadan kalma bir İngilizce olacaktı), gayet hoşsohbet, konuştuğu zaman dinleyenleri ağzına baktıran bir aydıdı.

Galatasaray'da hocası Ahmet Robenson'un önderliği ile tanıştığı izcilik ilkelelerini, Ankara'nın ilk günlerinde görev yaptığı lisede hayata geçirmiş, ne var ki dönemin ünlü Maarif Vekili Necati Bey'in okulu ziyareti sırasında, selam resmini ifâ amacıyla dizdiği izci takımı önünde çocuklara "kısa pantolon" giydirdiği için, bu kıyafeti hazmedemeyen Bakan, biçimine getirip ağzına geleni söylediği sırada, Celal Bey'den iskele sancak iki Sultanî tokatla mukabele görünce, şamarın sahibi soluğu Kastamonu Lisesi'nde almıştı.

Celal Bey orada da rahat durmadı. Mektebin mail-i inhidam merdivenlerini yaptırmak için Bakanlıktan birkaç defa yazı ile tahsisat gönderilmesini istemiş, tenkitlerine de hiç cevap çıkmayınca inşaat için kullanılmak üzere hazırladığı dinamitleri merdivene koyup ateşlemişti. Bu da Celal Beyin sonu olmuştu.

Zahir Güvemli / 90'a Bir Kala

Cumhuriyet ilanından sonra 1922'de Türkiye Komünist Partisi yöneticilerinden biri olarak Sakallı Celal Moskova'da toplanan IV. Komintern'e katıldı. Bu sırada Nâzım Hikmet ile buluşup görüştü. Bundan iki yıl sonra ise Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Milli Eğitim Bakanlığı sırasında ikinci kez Ankara İdadi'sine tayin edildi, üstelik müdür olarak.

Onun Ankara Sultanisi'nden öğrencisi olan Mahir İz (1895-1974), *Yılların İzi* adlı hatıratında hiç de iyi anmıyor hocasını. Dini bütün biri olduğu için hocasının kendisine ve kendi gibi dindar olan diğer öğrencilere "husumet" beslediğinden yakınıyor. Mahir İz'e göre iyi bir öğretmen de değilmiş. Derslerde dalga geçer, müfredatı izlemez, sohbetle vakit öldürürmüş. Derslere ya geç gelir ya da hiç gelmez, devamlı rapor alarak kaytarırmış. İmtihanlar sırasında şöyle bir gözükür, yine rapor

olarak İstanbul'a kaçarmış. Mahir İz, hocasının kışkırtıcı patavatsızlığına örnek olarak, Ankara Sultanisi'nin ihtiyar hademesi Boşnak Mehmet Ağa ile Sakallı Celal arasında geçen şu konuşmayı anlatıyor:

- Mehmet Ağa, beni görüyor musun?
- Evet efendim.
- Ben var mıyım?
- Evet efendim.
- Ben de seni görüyorum, sen de varsın, değil mi?
- Evet efendim.
- Demek ki var olan görünüyor, öyle mi Mehmet Ağa?
- Evet efendim.
- Öyleyse, şimdi bana Allah'ı göster bakalım...

deyince, "tövbe estağfurullah, tövbe" diye söylenerek çekilmiş kulübesine ihtiyar hademe.

Böyle çetrefil lafazanlıklarla kafalarını bulandırırılmış insanların. Ama her zaman papaz yahni yemez, bazen de sabır taşı çatlarmış. Yine Ankara'da vaktin nüfus müdürü bir şahsı da benzer bir mantıkla tongaya düşürünce, adam sandalyeyi kap-tığı gibi Sakallı Celal'in kafasına geçirmiş.

Giyimi, yaşayışı kimseye benzemezdi. Taşıta binmez, her yere yürüyerek giderdi. Çok güçlüydü, Haldun Taner tanık; bir defasında iki öğretmen arkadaşı Ali Yar ile İsmail Hakkı Ak-yol'u birer eliyle tutup havaya kaldırmıştı. Fizik ilmine meraklıydı, mekanikte mühendis bilgisine sahipti. Fransız İhtilali'ni günbegün çok iyi bilirdi. Kendince haksız bulduğu her konuda herkesle kavga ederdi. Herkesi tanır, ama daima yalnız takılır-dı. Fevkalâde hazırcevap biriydi. Kılık kıyafet devriminden sonra İstanbul'da bir tramvayda karşılaştığı eski öğrencisi Ma-hir İz hocasına sormuş; "Efendim, bilmem dikkatinizi çekti mi? İlmiye sınıfı şapka kanunundan sonra hep melon şapka giyiyor. İçlerinde fötr giyen yok! Acaba neden?" Sakallı Celal'den el-cevap: "Cami kubbesine benzediği için."

Taliksiz bir öğrenciymiş Mahir İz, hocası her fırsatta onu feci şekilde haşlarmış. Bir defasında yine derse geç geldiği bir gün, Mahir ders boş geçmesin diye tahtaya Muallim Naci'ye ait bazı beyitler yazmış, okuyup arkadaşlarına izah ediyormuş. Sa-

kallı Celal bu sıra içeri girip de karatahtada Muallim Naci'nin satırlarını görünce, öfkeyle kimin bu haltı karıştırdığını sormuş. Mahir "Ama hocam, Muallim Naci Fransızca bilen, açık fikirli biridir" diyecek olmuş. Sakallı Celal "Evet, karanlığa doğru açık fikirlidir" diyerek karşılık vermiş öğrencisine.

Yıllar sonra bir kez daha karşılaşıyorlar, Kadıköy vapurunda. Mahir İz, hocasını yaz-kış ayağından çıkarmadığı asker postalları, kirli, topuklarına kadar uzun kara paltosu, elinden hiç düşürmediği sefertası ve neredeyse valiz büyüklüğündeki çantasıyla gayet hırpani bir vaziyette "kıştırınca", yılların huncıyla saldırmış: "Ah hocam, sizi hâlâ huzura kavuşmuş göremiyorum. Siz ne istiyor ve ne düşünüyorsanız, hatta daha fazlasını Mustafa Kemal Paşa yaptı. Neden hâlâ memnun değilsiniz?" Sakallı Celal gözünü ufka dikip bir sağanak düşündükten sonra cevaplamış öğrencisini: "Sen hiç tiyatroya gitmedin mi? Perde açılır, karyolaya uzanmış bir hasta, başında ilaç veren hemşire görürsün. Biraz sonra doktor içeri girer, nabız yoklar, reçetesini yazar. Bu sahne nedir? Ortada ne hasta, ne hemşire, ne de doktor vardır. Bunların hepsi bilirsin ki rolden ibarettir. İşte bizim cumhuriyetimiz de 'yaşasın cumhuriyet' rolünden ibarettir."

İkinci Ankara görevi de uzun sürmemişti. Bakanlık personel açığı yüzünden öğrencilerin erken mezun edilmesini isteyince Sakallı istifayı bastı. Bir Marksist ve bir materyalist olarak kendini işçi sınıfının yaşadığı bütün deneylerden geçirmek üzere Gülcemal vapurunda makinist olarak çalışmaya başladı.

1930'lara gelindiğinde Sakallı Celal'i Aydın'da görüyoruz. Gemicilik hevesi geçmiş, şimdi kafasını 'kooperatifçiliğe' takmıştı. Karapınar İncir Müstahsilleri Kooperatifi'nde incirin ıslahı ve parazitlerinden kurtulması tesislerinde çalışmaya başladı. Bu fırsattan istifade incir işçilerini ve sorunlarını tanıdı. Onlarla birlikte incir çuvalları taşıdı. Sirtında çuval olduğu halde bir de fotoğraf çektirerek, Ankara'dan tanıştığı öğretmen arkadaşı Muzaffer Yasar'a (şair İzzet Yasar'ın babası) gönderdi. Reşadiye'den postaya verilen resmin arkasında şunlar yazılı: "Fransızca romanlar ve bir soba göndermeni rica ediyorum, şimdiden teşekkürler."

Sakallı Celal ile Sakal Üzerine Bir Sohbet

Niçin sakal bırakıyorsunuz?

Kendiliğinden çıkıyor. N'olmuş yani; Anatole France, Tristan Bernard, Karl Marx da kaba sakal bıraktı. Ben size niçin kesiyorsunuz diye sorsam, makûl bir cevap verebilir misiniz?

Temizlik üstat...

Temizliği de kolay, hamam lifi gibi sabunu sürdürün mü kendiliğinden kabarıyor mübarek.

Sakal üzerine bize neler söyleyeceksiniz?

İnsanı yazın serin tutar, kışın sıcak. Sakallı adamın da güzeli çirkini vardır. Öyle sakallar vardır ki belediye süpürgesi gibi insan nefret eder. Ben gençliğimde bir kız bilirim, sakalımı kestiğim için benimle kavga etmiştir. Hem de ağlayarak.

Kimdi bu kadın?

Şimdi karıştırma eski defteri. Diyeceğim, tüy denilen nesne haddizatında Allah vergisidir. İnsanın ruhaniyeti biraz da saçında başındadır. Sinek kaydı tıraşı olmuş bir kelle ile tıraş olmuş bir adam arasında da o fark vardır. Harp içinde Fransa'da düşmanla işbirliği yapmış kadınların kafasını tıraş ettiler. Demek ki en büyük ceza buymuş. Aç adamın orucu müdafaası ile tıraş olan adamın sakalsızlığı müdafaası aynıdır. İtikadımca insanlığı şaşırtan şu olmuştur: Kısa görüşlülük! Adem oğlu erkek olduğu için dişiyi sevmiş. Onu, suratında tüy olmadığından güzel sanmış. Yani güzellik mefhumunu onunla bir tutmuş. Haydi ben de öyle olayım demiş. Ama bir kızın tıraşlı bir erkeği güzel zannetmesi hazindir.

Peki üstat, ilk defa nasıl sakal koyverdiniz?

(Muhteşem sakalını sıvazlayarak güldükten sonra) Yedigün dergisindeki (1938) bir yazısında İbrahim Alaettin (Gövs) sakal için şunları söylemişti: "Eskiden bir adamı haysiyetten düşürmek için tıraş ederlerdi. Bugün tıraşsız gezerseniz itibar ve haysiyetinizden bir şeyler eksilebilir. Demek ki sakalın itibarı eksildikçe tıraşın ehemmiyeti artmıştır." Ben de her gün biraz daha artan ve itibar gören bu 'tıraşı' protesto etmek için sakalımı kesmiyorum. Kesmek, her gün hart hurt sakal kesmek çok saçma. Hem sonra kimin için keseceğim?

Resimli Hayat, 1952

Sakal Çeşitleri

Sakal deyip de geçmeyelim. Gerçi o bir tutam kıldan ibaret gibi görünür ama bir vakitler dinde, orduda, cemiyet içinde, edebiyatta mühim rolleri olmuştur. Sakal çeşitleri ve işaret ettikleri birer mânâ da vardı. İbrahim Hakkı Efendi meşhur *Marifetnâmesi*'nde şöyle der: Sık sakallıların sohbeti uzun olur. Seyrek sakal zekâyâ, köse sakal hilekârlığa delâlet eder. Değirmi sakal sahibi pür kemal olur. Kaba sakal, tahta sakal, torba sakal, sivri sakal, keçi sakal, çatal sakal, tinton sakal, çember sakal, helvacı sakal... Ama ağız tadıyla sakal seyretmek isteyen mutlaka Lübnan'a gitmelidir. Oradaki Mârûnî papazlarının sakalları gözü gönü doyurur. Hani alimallah bir tanesinden bir çocuk yastığı çıkar. Tinton sakal, çene ucundan bırakılan sakala denir. Sultan Mecid döneminde müttelikimiz olan Fransa ordusu İstanbul'a geldiği zaman devrin modası icâbı Fransız askerleri sakallı imişler. Çarşıda pazarda dolaşırken söz arasında (dis donc) lafını pek kullandıkları için İstanbullular bunlara (didonlar) demiş. Derken zamanla tinton olmuş. Çeşmemeydani'nda, Tophane kahvelerinde bunun argosu Dızgallı veya Fenerli'dir.

A. Ragıp Akyavaş / *Tarih Meşheri II*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

1940'lara gelindiğinde adı çok popülerdi artık. Gazeteler, dergiler ondan "cazip" görüşler alıyor, röportajlar yayınlıyordu. Sakallı Celal'in yaşayışı kimseye benzemezdi. Müzmin bir bekârdı. R'leri G'ye çeviren bir telaffuza sahipti. Yaşlandıkça saplantılarına bir saplantı daha ekledi: Mikrop fobi! (Abdülhak Şinasi Hisar'da olduğu gibi.) Kimsenin elini sıkamaz oldu, eldivensiz hiçbir şeyi ellemezdi. Suyla mümkün olduğunca temasa geçmekten sakınırdı (Nâzım Hikmet gibi.) Kolonya ile temizlik yapar, perdeyi bastonuyla açar, pencerelerin ıspanyoletini soba maşasıyla çevirirdi. Böylesine marazi titiz olmasına rağmen 'bazı' hayvanları çok se verdi. Sokak köpeklerini ve fareleri. Evinde fare besliyordu. Odanın bir köşesinde faresi oynasın diye çerçöpten minik bir sirk yaratmıştı. Sokakta, cılk yara içindeki köpekleri gazete kâğıdıyla tutarak severdi. Kimsenin evinde bir şey yemez, bir ziyafet daveti-ne mecburen katılmışsa, çatalı, bıçağı (isterse altından olsun) ev sahibinin gözü önünde kolonyalı mendille dezenfekte ederdi. Yalnızdan hiç ayırmadığı birkaç eşyası vardı: Çantası, tabancası, sefertası ve tükürük hokkası. Bir de *Tan* gazetesi.

Ayran gönüllüydü. Her mesleği merak etti. Namık İsmail'in atölyesine yazılıp resim çalıştı. Bir ara diş hekimi Füreyd Dosdoğru'nun babası (ya da akrabası olan) Siret Dosdoğru'nun muayenehanesine devam ederek dişçilik öğrendi. Çöpçülerin çok az paraya çalışmasını protesto etmek için, Valikonağı Caddesi'nde smokin giyerek elinde süpürgeyle kinaye çöpçülük yaptı, valinin kapısının önünü süpürdü (aktaran: Rasih Nuri İleri). İkide bir komünizm propagandası yapmaktan gözüaltına alınıyor, ancak daha sorgulama aşamasında serbest bırakılıyordu. Onu koruyan partililer ve Galatasaraylılar sayesinde adeta dokunulmazlığını ilan etmişti. Bunca sevilip aranmasına karşılık soyadı kanunu çıkınca kendine "Yalnız" soyadını seçti.

Yapı Kredi Bankası'nın sahibi Kâzım Taşkent de dostları arasındaydı, ona düşkünlük yıllarında Tünel'deki Doğan apartmanının çatısında başını sokacak bir oda vermişti. Onun Bomonti'de bir odası daha vardı, Münevver adında hayırsever bir kadın sağlamıştı ona bu sığınağı. Nitekim 1962'de burada yaşamaya veda etti. Aşıyan mezarlığına gömüldü. Mezar taşında "Bir gül için bahçıvan bin dikene katlanır" yazılı. Mezarlığa girince hemen sağda, bekçi kulübesinin arkasındaki adacıkta çalılıklar arasında kaybolduğundan ilk bakışta görülmüyor.

Celali Sakal

Onu yirmi bir yıl önce; yazarlar semti Babiâli'de, bir gazete idarehanesinde tanımıştım: Dünyaya kötülükleri görüp eleştirmek için gelmiş, hür, sözleri tok ve pervasız, evi omzunda, nevi şahsına münhasır bir tipti: İri gövdeli, kıvrıcık top saçlı, başı açık. Sade fakat sağlam bir kumaştan yapılmış bir esvap. Hele kunduraları, zarafetten çok dayanıklılık ifade eden şu dağ sporları yapan gençlerin giydikleri cinstendi.

Merdivenleri sert adımlı asker gibi tok sesler yansıtarak çıkmış ve odaya gene mermi gibi düşmüştü. Bir elinde gazete, bir elinde küçük bir valiz olduğu halde; tatlı telaffuzuyla odada bulunanlara: "Meğhaba dostlağı!" diye selam verince, biraz hayret etmiştim. Kimdi bu garip adam acaba? Sert tavırlarıyla sivil giyinmiş askere benziyor, uzaktaki şantiyeye gidecek mühendisi andırıyor ve yaya dünya turuna çıkmış egzantirik seyyahı hatırlatıyordu.

20 yıl önce; -hâlâ olduğu gibi- çok dinç görünüşlü gövdesi hüviyeti hakkında beni tereddütlere düşürmüştü de yüzündeki kocaman ve azametli sakalı,

onun bir filozof olduğu şüphesini de vermiş bulunuyordu. Nitekim konuşmaya başlayınca bu sanımda yanılmadığımı anlamıştım: O âlim, fevkalâde natuk (güzel konuşan), geniş düşünceli ve nükteci bir felsefeciydi.

Orada bulunan İbrahim Alâaddin (Gövsâ), Halil Nihat (Boztepe), Ahmet Haşim v.s. saygı ile ayağa kalktılar. Sevinç ve samimiyetle karışık bir saygı.

O çok az rastlanan bir tiptir; daima yalnız yaşar. Nerede ve nasıl vakit geçirir bilinmez. Geçimi, hayat standardı bilinmez. Ömrünün elem ve neşesini asla kimseye açmaz. Kuldan yardım ve lûtf beklediği duyulmamış. Ağır ve azametli bir adam. Hulâsa bir sır küpü.

Sakallı Celal'i, pek sevdiği İstanbul'un herhangi bir semtinde fikir bakımından olgun bir arkadaşıyla ancak ayak üstü konuştuğunu görürsünüz. Avucunda daima gazetesi ve küçük valizi vardır. Temiz fakat kalender kıyafeti, şapkayı aratmayan kırılmış kır saçları ve o meşhur sakalıyla onu yabancılar da teşhis edebilirler.

Eğer konuştuğu kimse kültürlü ise, bir meseleyi anlatmaya başlayıp, mevzuu harikulâde açar. Merhum Ahmet Haşim'in: "Celal'i dinlemek, zevklerin en tatlısı ve hazların en mutenasıdır" dediği gibi; hakikaten sohbetine doyum olmaz.

Hangi bahisten –hem de salâhiyetar ağızla– söz açmaz ki. Şark ve garp edebiyatı, felsefe, metafizik, güzel sanatlar. Yani bizi çepeçevre sarmış maddi ve manevi bütün kültür, hadise ve gerçeklerden bahseder; yerine göre bazı yumuşak, çok defa şimşekli ifadesiyle anlatır anlatır. O konuşurken daima hareket eden sakalına bakarak, ona şöyle bir isim takabiliriz: Celalî Sakal!

Bu sohbet esnasında sunduğu bilgilerle düşünür, birer taze çiçek gibi hediye ettiği nüktelerle güler, hayran olursunuz ona. Celal Bey; mağrûr ve küstahın billûr kadehinden şarap içmektense, günlerce yürüyüp, dağlardaki temiz pınarların suyuna avuç uzatmayı önce gören, alnı açık ideal bir insandır. Maarif Vekili Necati Beyin zamanında bir lise müdürüyken, İzmir demiryolları memurluğundan maarif ordusu kumandanlığına geçen bir kimsenin yanlış tabiye ve emirlerini dinlememiş; istifa ve ebediyen devlet kapısına veda etmişti. Bütün ilimlere âşık, fakat siyasetten hoşlanmayan bu zat; kültürü, yabancı dil bilgisi ve faziletiyle bir kenara çekilip; onu aramayanların yurda faydalı olmalarını temenni etti. Onun nükteleri de kendi gibi hususiyet ifade eden, bambaşka buluşlardır. İşte size birkaç örnek:

Bir gün İstanbul'un ücra bir semtinde karşılaştığı bir ahababı; ona yol arkadaşlığı yaparken, ekseri bu gibi bakımsız mahallelerde başıboş gezen kö-

peklerden biri karşılarına dikilmiş. Hayvanın hücumundan kurtulmak isteyen Celal Bey, kaldırımdaki taşlardan birine el atmışsa da yerden sökmek mümkün olmayınca söylenmiş: “Burası ne acayip semt! Taşları bağlayıp, köpekleri salıveriyorlar!”

* * *

Viyana kapılarından, Tunus sahralarına kadar genişlemiş muazzam bir imparatorluktan –binbir idari hata ile küçüle küçüle bugünkü hudutlarını müdafaa eden bir hale geldiğimiz konuşulurken; vatanperver Celal: “Satvetten vazgeçtik” demiş, “fakat tekniğimiz, fennimiz, yeni keşiflerimizle aksedemiyoruz cihana! Gerçi ayakta duruyoruz; fakat bu çamın aynı yere sadakatine benziyor!” Bir zat ulu orta laf etmiş: “Güneş de yerinde duruyor, ama bir varlıktır.” Celal Bey gülümsemiş: “Arada bir fark var: aksedecek nur yok!”

* * *

Bir toplantıda Damat Ferit Paşa’dan bahsedilirken, Sakallı Celal Bey, şu mütalâayı ileri sürmüştü: “Damat Ferit Talat Paşa’nın yerinde olabilirdi.” Hep bir ağızdan itiraz etmişler: “O; Talat merhum gibi hürriyet taraftarı bir adam değildi ki!” Celal Bey gülmüş, “Yok canım onu demek istemiyordum. Yani Talat Paşa yerine o ölebilirdi!”

* * *

İsmi lazım değil, devlet koltuğunda on sekiz sene uyumuş tembel bir zattan söz açılmış. Sakallı Celal konuştuğu esnada oynayan sakalı gene harekete geçmiş: “O adam çivi gibidir, billahi”. Sohbette bulunanlar, bu teşbihi kabul etmemişler; “O manen zayıf olduğu kadar, gövde itibarıyla da sıskadı. Nasıl çivi gibi dersin sünepeye?” Celal Bey bıyık altından gülerek, “Yanlış anlaşıldı” demiş, “tasrih edeyim; çiviye benzetmekten maksadım, onun sa-pasağlam, sportmen yahut pek doğru bir kimse olduğunu ima etmek değildir. Kafasına vurulmayınca vazifesini yapmaz demek istemişim.”

Necdet Rüştü Efe | Türk Nüktecileri

Bir not: Sakallı Celal üzerine ilk yazım Tarih Vakfı’nın 1994’te yayımlanan *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*’nde çıktı. Bu kitap için ansiklopedideki maddeyi yeniden ele aldığım sırada (2004) sayın Orhan Karaveli’nin *Sakallı Celal* kitabı çıktı. Bu kitaptan çok yararlandığımı belirtmeyi bir borç bilirim. - Ü.B.

Karıncaezmez Şevki

Galatasaray tarihinin Metin Oktay gibi sembol figürlerinden Karıncaezmez Şevki, 1940-70 yılları arasında Türkiye'nin en çok tanınan simalarından biriydi. Onu gazete, dergi sayfalarında görmek veya doğrudan kendisiyle karşılaşmak insanları mutlu ederdi. Sarı-kırmızı ilginç kıyafetleri, sarı-kırmızı otomobili ve kendine özgü tavırlarıyla, İstanbul sokaklarında "en fazla 30 kilometre süratle" dolaşırdı.

1919 doğumlu Karıncaezmez'in gerçek adı Şevki Güney'di. Ona Karıncaezmez namını, devrin İstanbul Emniyet Amiri, sonradan bakanlık da yapan Orhan Eyüboğlu vermişti. Çünkü Şevki hayatı boyunca bir tek karıncayı bile incitmedi. Yıllar boyu İstanbul'un en kibar şoförü seçilmesi de boşuna değildi. En büyük özelliği, 40 yıl boyunca hep çiçekle dolaşmasıydı. Ordinaryüs Profesör Şükrü Baban gibi, sosyete gazetecisi Ümit Deniz gibi o da piyasaya çieksiz hiç çıkmazdı. Ceketinin mendil cebine yerleştirdiği su dolu küçük bir şişe içinde daima çiçekler olurdu. Karısından boşanırken de yakasında çiçek vardı, stepneyi değiştirirken de. Dolmuş esnafı olmadan önce 15 yıl İETT'de direksiyon sallamıştı. Otobüsün şoför mahallini çiçek bahçesine çevirdiği için ve yakasından eksik etmediği çiçekleri yüzünden bir gün işten atılmıştı. "Amirin" biri takmış, "Mesai sırasında çiçek takmayacaksın" diye! Kılık kıyafet nizamnamesine uygun değilmiş. Hiç çieksiz Karıncaezmez olur mu!¹

Onu bu tarihten itibaren Taksim-Dolapdere, Taksim-Karaköy hattında, 1948 model bir Opel kaptıkaçtıyla görmeye başladı İstanbullular. Yalnız maç günleri güzergâh değiştirir, stadyu-

Karıncaezmez Şevki

ma ücretsiz taraftar taşırdı. Arabasının jantlarından biri sarı, biri kırmızı; çamurluklar, dikiz aynaları, far karpuzları, ön-arka kaput ve dört kapı keza sarı-kırmızı... Dolmuşun içi de bir âlem; gazetelerin ve dergilerin spor sayfalarından kesilmiş; Metin Oktay'ın bir volesi; Turgay'ın bir plonjonu; Candemir'le Büyük Ahmet'in (Berman) rakibe çift ayak dalışı; Mustafa, Talat, Turan çamurdan adam gibi soyunma odasına yürürken; Suat'ın bir çalım; Yılmaz'ın kramptan kıvranışı; Ayhan, Ergün, Uğur eşofmanlı düz koşuda; Kadri, Coşkun, İsfendiyar tüm futbolcular ve bazı ünlü artist kartpostalları. Bütün bunlar sizinle birlikte seyahat ederdi.

Karıncaezmez'in Akbaba okuyucularına ithaf ettiği bir şiir:

Çarpar dağıtmaz
Acele iş istemez
Otuz kilometreden fazla gitmez
Esans sürmeden duramaz
Çiçek koklamadan yapamaz
Çarpar incitmez
Sarı-Kırmızı'yı görmeden yaşayamaz
Galatasaray yenilince gözyaşlarını tutamaz
Ölse Galatasaray'dan vazgeçmez
Tabutu, mezarı Sarı-Kırmızı olmazsa
Kabrinde rahat edemez
Allah'tan âşık olanları tebrik ederim!
Amiiin.

O bildiğiniz amigolardan değildi, hatta ona amigo bile dememez. O tribün korkulukları üzerinde sırtı seyirciye dönük olarak durur, taraftarı coşturmak için hiçbir şey yapmazdı. Yalnız takım atağa kalktı mı, tıpkı yan hakem gibi o da atağa katılırdı, ofsayta düşmeden. İETT'deki işini kaybetmesi, onu çok zor bir hayatın beklediğine dair ilk sinyaldi. Çünkü sonrasında ihanetler, vefasızlıklar ve kabalıklar peş peşe gelmeye başladı. Önce

eşi Bedia Hanım kızı Sıdika ile oğlu Nuri'yi de yanına katıp onu terk etti. Hâkim, karşısında tepeden tırnağa sarı-kırmızı donanmış, "garip" bir adam görünce, davacıyı huzur içinde boşadı.

Artık Şevki hem işsiz, hem de eşsizdi. Bu dönemde sarı-kırmızılı camia da onu bağrına basmadı. Galatasaray'ın ligdeki durumu pek parlak değildi. 3-2 yenildikleri bir Fenerbahçe maçında "uğursuz geliyor" diye onu tribün korkuluklarından aşağı attılar. Sağ kolu kırıldı. O sezon Karıncaezmez'i uğursuz diye stadyuma sokmadılar. O da bunun üzerine her maç, stadyumun içini gören yamaçta (şimdiki kaçak gökdelenin yerinde), 45'er dakikadan iki devre, heykel gibi put kesilerek, kar, yağmur, çamur dinlemeden, sağ kolu havada futbolcuları selamladı. Bu mazoşizmi aynı zamanda onu stadyuma sokmayanları protesto etmek içindi.

Bu hoşgörüsüzlükle² kahroldu. Kolu aylarca alçıda gezdi. Araba kullanamıyordu. Ama asıl gücüne giden, selam verememektir. Onun selamı, benzetmek gibi olmasın ama, biraz Nazi selamı gibiydi. Kimlere ve nelere selam dururdu: Tabii tesadüfen de olsa yan yana gelmiş sarı-kırmızı "her şeye ve her nesneye", ayrıca üniformalı herkese, bütün meyhanelere, heykellere, anıt yapılarına... Mesela Galatasaray Lisesi'nin tam karşısında kolunu kaldırıp caddenin orta yerinde bir selam durdu mu trafik kilitlenirdi. Arabaların Beyoğlu'nda çift yönlü gidip geldiği o yıllar, şoförler bu kavşakta Karıncaezmez'e rastladıklarında kızmazlar, bunu fırsat bilip, camılarını siler, lastiklerini kontrol eder, bir sigara yakıp, çat-çat diye korna çalarak ona tempo tutarlardı. Şevki selamı bazen yarım saate kadar uzatabiliyordu. Yani tatmin oluncaya, ikna buluncaya kadar. Bir başka örnek, Kapalıçarşı'dan ne zaman geçse, Şark Kıraathanesi'ne uğrar ve duvarlarını süsleyen tarihi malum portrelerden İran Şahı Pehlevi'nin babası Rıza Şah'ın resmi önünde, bir sandalye üstünde 20-25 dakika selam durmadan edemezdi.

Karıncaezmez'in kırık kolu bir türlü kaynamadı. Fenerli zorbalar nerede kısırsalar dövüyorlar, sarı-kırmızı arabasını tahrip ediyorlardı. Kolu alçı içinde birkaç kere daha kırıldı, sonunda çürüdü, kangren oldu. Paşabahçe SSK Hastanesi'nde görevli Ergun Dizdaroğlu ile Ali Uras onu kolunu keserek kur-

tardılar. Artık malum "selamını" veremeyecekti. Bu yüzden yaşama iyice küstü ve sessizce huzurdan çekildi.

Böylece yıllar geçti. Artık çok kimse onu öldü sanıyordu. Hatta öldüğüne dair gazetelerde haberler de çıkmıştı. Hiç alırmadı. O bu sıralar sarı-kırmızı pijamalarıyla fakir hastane koridorlarında sürünüp duruyordu. Böbreklerinden, safrakesesinden ameliyatlar olmuştu. Sırım gibi adam giderek küçüldü, küçüldü, çöktü. Yetersiz beslenmeden aylarca hasta yattı. Ama kimseden yardım dilenmedi.

Metin Oktay'ın öldüğü gece TRT "Taşsız Kral" diye bir film göstermişti. Bu film Metin Oktay'ın Ajda Pekkan, Gönül Yazar, Kadir Savun, Ayten Gökçer, Gündüz Kılıç'la birlikte çevirdiği ilk ve son filmiydi. "Taşsız Kral"ın misafir oyuncular arasında Karıncaezmez de vardı. O gece televizyonları karşısında Metin Oktay'la birlikte onu da "rahmetle" ananlar oldu. Halbuki Karıncaezmez ölmemişti. Merter'de kız kardeşi Nuriye Haskatar'ın himayesinde, iki odalı, 10 nüfuslu bir evde, artık hatırlanmaktan bile umudunu kesmiş vaziyette çile dolduruyordu. Bundan 9 yıl önce 1991'de, bir tesadüf eseri, "Milli Amigo Birol"un yardımıyla kendisini Merter Belediye Evleri, 800 Konutlar, B-16, Daire 5'te bulduğumuzda önce bizi kabul etmek istememişti. Çünkü "gazetecilere" de inanmıyordu. Güvenini kazanıncaya kadar, ama yıldırımadan ısrarcı olduk, "Galatasaray camiasına istediğiniz mesajı gönderebilirsiniz" dedik. Ama hayır, o hiçbir şey istemiyordu. "İlle de bir iyilik yapmak istiyorsanız, sizden rica ediyorum bana, Galatasaray'ın kalesini yıllarca bir panter gibi bekleyen, evladım kadar çok sevdiğim Turgay Şeren'i getirin"³ dedi. Tek beklentisi buydu. Bu haberi-miz 13 Ekim 1991 tarihli *Nokta* dergisinde yayınlanmıştı. Karıncaezmez'in ölmediğini, haliyle Galatasaray Kulüp Başkanı Alp Yalman'a da duyurmuştuk. Hatta bir buluşma için aracılık edebileceğimizi de. Ancak Başkan, o günlerde 3-0 kazanılan Stahl maçının ardından çok meşguldü, vakit ayıramadı. Yerine kulübün Reklam ve Halkla İlişkiler Müdürü Erol Erkmen ilgilendi. Karıncaezmez'e bir forma, bir eşofman, bir çift tozluk hediye etti. Ayrıca bir de jübile yapabileceklerini söyledi. Bu Karıncaezmez'in de tek dileğiydi; bir jübile! Önemli bir maç öncesi,

elinde sarı-kırmızı bayrağıyla santraya yürümek. Son bir kez renktaşlarına selam durmak... Karıncaezmez'e fotoğraf çektirmek için Beyoğlu'na çıkıp kulübü ve Galatasaray Lisesi'ni ziyaret etmeyi teklif etmiştik. "Sürünerek bile olsa giderim" dedi. Kız kardeşinin yardımıyla kulübün hediyesi gıcır gıcır formayı giydi, sarı kırmızı kaşkolünü taktı, yola koyulduk. Arabamız Kabataş'tan Gümüşsuyu'na tırmanırken stadyumu gördü ve için için ağlamaya başladı. Tam 15 yıldır Taksim'e hiç çıkmamıştı. Mesela Tarlabası'nın yok edildiğini, Beyoğlu'nun araç trafiğine kapatıldığını, caddede tekrar tramvayın işlemeye başladığını ilk kez bizimle o gün gördü.

İlk durağımız Galatasaray Lisesi'ydi. Anıt kapının önünde saygı duruşundayken, çevresinde bir kalabalık oluşmuştu. Herkes "Bu Karıncaezmez mi?" diye birbirine soruyordu. Aralarında odur, değildir diye iddiaya tutuşanlar bile oldu. Sonra Hasnun Galip Sokak'taki kulüp binasına gittik. Personelle hemen sarmaş dolaş oldu. Burada da selam durdu, sonra "yoruldum" dedi, evin yolunu tuttuk. Bundan birkaç ay sonra *Nokta*'nın geleneksel "Doruktakiler"i seçilmiş, bunun için Cemal Reşit Rey Salonu'nda ödül töreni düzenlenmişti. Karıncaezmez'in bu şölene getirilmesi istendi. Çünkü "Doruktakiler"den biri de Galatasaray takımıydı. Ödülü kulüp başkanı Alp Yalman'a Karmcaezmez'in vermesi isteniyordu. Bunun için bir kez daha Merter'in yolunu tuttuk. Törenin başlamasına bir saatten az bir zaman vardı. Karıncaezmez "Ben onun elini sıkmam" diye tutturdu. Bir "gelirim", bir "gelmem" diyordu. Kız kardeşinin, kocasının, çocuklarının da gelmesini şart koştu. Herkes giyindi kuşandı, ama o yine vazgeçti. Artık biz de pes etmiştik, vazgeçip dönmek üzereyken –çünkü iki buçuk saattir yalvarıyorduk– kulağıma eğilip "Orda içki var mı?" diye sordu. Gani gani, hem de viski cevabını alır almaz beş dakikada evden çıktık, 25 dakika sonra Karıncaezmez Cemal Reşit'in sahnesindeydi. Salon önce Cim Bom Cim Bom diye inledi, sonra tezahürat uzun bir alkışa döndü. Dakikalarca alkış topladıktan sonra koca salonu bir jestle susturdu ve o bu sessizlikte bin yıllık adam sesiyle şu şiirini okudu: "Çiçek sever / Esans sürer / Karıncaezmez / Gönül kırmaz / Acele iş sevmez / 30 kilometreden

fazla gitmez / Galatasaray'dan dönmez / Yakasında çiçek görmezse yaşayamaz / Şoför Şevki Güney..." Protokol koltuklarında kimler mi vardı?: *Nokta*'nın yeni sahipleri Ahmet Özal, Bülent Şemiler, Engin Civan, Semra Özal, Zeynep Özal, Efe Özal, Sezen Aksu, Nükhet Duru, Müjde Ar, Bedri Baykam, programı sunan Reha Muhtar. Bu onun sahneye son çıkışı oldu.

Geçenlerde yine yeni bir başarının ardından gündeme geldi. Galatasaray'ın UEFA Kupası çeyrek turunda Mallorca'yı ele ettiği maçtan bir gün önce, 23 Mart 2000 tarihinde, 81 yaşında hayata gözlerini yummuş, Turgay Şeren ve BJK amigosu Paşalı Birol'un da katıldığı bir törenle, Fatih Camii'nden kaldırılarak toprağa verilmişti. Bir gazeteden başlık: "Son 90'ı göremedi." Görseydi iyi olurdu, ama hiçbir başarı onun gözünde 1968-69 sezonu kazanılan şampiyonluk kadar kıymetli olamazdı. Çünkü bu onun tribünlerde kutladığı son şampiyonluktu ve şampiyonun 10 numaralı santrforu Metin Oktay futbola o sezon gol kralı olarak veda etmişti⁴.

Karıncaezmez'e şampiyon kadro dediniz mi bir çırpıda sıralardı: "Kalede Nihat, Ali, Ergün, Muzaffer, Talat, Turhan, Mehmet, Ayhan, Gökmen, Metin, Uğur." Galatasaray Kulübü Karıncaezmez'in cenaze masraflarını üstlenerek ona sahip çıkmış. Florya tesislerine Metin Oktay'ın heykelini⁵ dikmişlerdi. Maziye sahip çıkan yönetim, Ali Sami Yen'in yeniden düzenlenişi sırasında herhalde Karmcaezmez'in çoktan hak ettiği heykelini unutmaz.

1 "Bir gün Yeşilköy'de bir köşkün bahçesinde sarılı kırmızılı bir Avrupa gülü gördüm. Rengi öylesine çekiciydi ki. Yanına yaklaştım, kokladım. Kokusu da çok güzeldi. İşte o gün bende çiçek sevgisi, sarı-kırmızı sevgisi, güzel koku sevgisi başladı." Mithatpaşa (İnönü) Stadi'nın kapalı tribününün sol tarafında oturan Galatasaraylı seyircilerin maskotu, futbol meraklılarının çok iyi tanıdığı Karıncaezmez Şevki üç aşkını böyle anlattı. Şevki, Galatasaray tribününün en tipik seyircisidir. Öteki kulüp taraftarları ile de iyi geçinir. Hele bugünlerde Karagümrüklü Gardırop Fuat'la aralarından su sızıyor. Geçen gün Gardırop'a sarı-kırmızı güllerden yapılmış bir buket hediye etmiş. Karıncaezmez çiçeksiz edemez. Dışinden tırnağından artırdığı üç-beş kuruşla bir taksi almış. Taksisini sarıya kırmızıya boyamış, çiçeklerle donatmış. Şimdi sarı gömlek, kırmızı ceket giyiyor. Bir ayağın-

daki çorap sarı öbüründeki kırmızı. Üzerinde, arabasında sarı-kırmızıdan gayri bir başka renk bulamazsınız. Arabasının içinde esansını da eksik etmez. Kimseyi incitmemeye çalışır. Bu yüzden adı Karıncaezmez'e çıkmıştır.

(Hayat, Ocak 1950)

- 2 Ali Uras ile Semih Haznedaroğlu'nun Galatasaray Kulübü başkanlığı için çekiştiği kongrede Karıncaezmez'i "renkdaşları" bir güzel benzetmişti. Suçu kongre sırasında kürsüye çıkıp, elinde bayrakla selam durmak.
- 3 Turgay Şeren, *Nokta*'da çıkan bu haberden sonra Karıncaezmez'i evinde ziyaret ederek yardımda bulunmuştu.
- 4 1968-69 sezonunda 17 golle krallık tacına Göztepe'li Fevzi Zemzem de ortaklı. Ancak Fevzi, centilmenliğin hasını göstererek, tacı Metin Oktay'a bırakmıştı. Kral bu tacı, bir sezonda 38 gol atarak çoktan hak etmişti. Yıllar sonra Tanju Çolak bu rekoru, Yusuf'un altı pas içinde, kendisi atacakken ikram ettiği, düpedüz şike bir golle kırdı. Maalesef bu konuda basından manalı tek tepki "Metin olsaydı o golü atmazdı" diyen Rauf Tamer'den gelmişti. O sıralar TRT'de çalışan Ali Kırca ise, hemen bir taç devir-teslim töreni düzenleyerek, Kralı tacıyla birlikte Ankara'da canlı yayına davet etmişti. Kral, yeni krala tacını devredecekti. Metin Oktay bu rolü içine sindiremedi, ama kibarlık icabı geri de çeviremedi. Ali Kırca'nın reyting işgüzarlığı yüzünden Kralın tacı Tanju'nun elinde kaldı.
- 5 Galatasaray'ın Florya'daki tesislerine adını da veren Metin Oktay için geçtiğimiz aylarda bir heykel dikildi; Kral elinde bir topla öyle hazırol'da, ruhsuz, dikiliyor. Ayrıca küçücük. Oysa taraftarın gönlünde, onun havada süzülerek çaktığı meşhur volesinin heykeli var. Fonda yırtılmış fileler.

“Bir Baba Hindi” Süha

Günü sınırlarımızı aşmış bir tezahüratımız var: “Bir Baba Hindi / Hey de Yallah / Falancaya Bindi / Hey de Yallah!” diye uzayıp gider. Bu tekerlemenin mucidi “Babahindi Süha” halen 78 yaşında ve İstanbul Göztepe’de yaşıyor (yaşıyordu, 2004 yazında ne yazık ki öldü). Onun gerçek adı Seha (Süha) Erge’ydi. Babahindi makarasını İstanbul Erkek Lisesi’nde öğreniyken icat etmişti. Elinde yarım metre uzunluğundaki kayna-na zırlıtısıyla sahaya çıkar, bir orkestra şefi gibi kalabalıkları coştururdu. Onun varlığını (Cem Atabeyoğlu’ndan) ve sağlık içinde hayatta olduğunu (Bilge Tarhan) öğrenir öğrenmez evinin yolunu tuttuk. Söyleşi Haziran 2002 sonunda Çemenzar’daki evinde gerçekleşti.

1924 İstanbul doğumluyum. Semtim Biçki Yurdu, yani Çemberlitaş. İlkokulu Nişantaşı’nda 246 sıra numarası ile bitirdim. Altıncı sınıfta İstanbul Erkek Lisesi’ne naklettim. İlk velim Şişman Şükrü diye bir coğrafya öğretmeni idi. Ortayı orada bitirdim. Üç sene İstanbul Erkek Lisesi’nin merasim bandosunda trampet şefiydim. İzci kolunda ise oymak beyi. Hiç unutmam, Galatasaray ve Haydarpasa liseleriyle daimi bir rekabet halindeydik.

Bandoda solaçık Kadırgalı Cafer vardı. Bir de Cem Atabeyoğlu’nu hatırlıyorum. Bandonun en arkasında yürürdü. Benim işim gücüm makara sarmaktı. Çok güzel kekeme taklidi yapardım. Mesela bir alay arkadaş muhallebiciye giderdik. Başlardım “Keş keş keş”, güya keşkül diyeceğim, arkadaşlar gülmekten kırılırdı, garson da tabiatıyla illet olurdu.

En önde yürüten baş trampetçi "Bir Baba Hindi Hey Allah" teranesini bulup herkese kabul ettiren Seha (Süha) Erge. Yer, İstanbul Erkek Lisesi avlusı.

Bayramları Taksim’de yapılan resmi geçitlerde önde geçmek bir marifetti. Bandoları ‘tambur-majör’ idare eder, püsküllü süslü esasını havaya atar tutar malûm. Ama öğretmen İsmail Hakkı Bey, -öyle sıkı, öyle tempolu, öyle melodili çalışıyordum ki- beni baş trampet seçti, tambur-majör yerinde en önde beni yürüttü. En önde olmak, ama marifette en önde olmak o devirde çok önemliydi. Mesela, İstanbul’un Kurtuluş Bayramı Ankara’da da kutlanırdı, İstanbul liselerini temsilen giden bandonun şefi seçilmiştim. Bende hava bin beş yüz.

Ankara Kız Lisesi’nde misafir edilmiştik. Bayram diye, misafiriz falan diye yanında zerdeyle hindi dolması ikram ettiler. Masanın üzerinde nar gibi kızarmış hindiyi görünce ağzımın suyu aktı, kendimi tutamadım “Ooo bir baba hindi” diye bağırdım. Benden sonra arkadaşlar, “Heey Allah” diyerek arkasını getirdiler.

“Bir Baba Hindi / Hey de yallah! / Olsa da şimdi / Hey de yallah! / Pilav da zerde / Hey de yallah / Kaşık da nerde / Hey de yallah / Gideriz billa / Hey de yallah / Şampiyonluğa

billah / Hey de yallah / ...'e de bindi / Yallah yallah / Hey Allah!..“

Nokta nokta geçen yerde rakibin adını söyledik.

Ben de acayip ses vardır. Baksana şu gırtlığa. ‘Bir Baba Hindi’yi çektim mi, ardından ‘hey de yallah’ diye stadyum gürlendi. Maçtan önce santra yuvarlağına girer, aynı anda tribünleri maestro gibi idare ederdim. Numaralı kalkar, açık tribün otururdu. Bu terane o kadar tuttu, o kadar tuttu ki, 1948 Olimpiyatları’nda Londra semalarında bile Bir Baba Hindi hey yallah diye inlemişti. *Yeni Sabah* gazetesinde Necati Bilgiç’in bir yazısı vardı “İstanbul’dan Londra’ya uzanan terane” diye. Bizim dört güreşçimiz vardı Londra’da. Nasuh Akar, Gazanfer Bilge, Yaşar Doğu, Celal Atik. Önlerine geleni tuş ediyorlardı. Galatasaraylı kardeşler Reha ve Bülent Eken orada bir baba hindiyi çekiyorlar.

1975’e kadar kesintisiz Baba Hindi çektim. Ta ki enfarktüs oluncaya kadar. Doktor “kalbin rahatsız” deyince üzülmedim de, “Baba Hindi çekemezsin” deyince yıkıldım. O gün bugündür de hayatımın tadı tuzu kaçtı. Çünkü ben bu teraneyi 1939’dan beri çekiyordum, 75’e kadar bindirmişim. Benim İstanbulspor’dan sonra esas takımım Fenerbahçe’dır. Sicil numaram: 971, esas numaram: 223. Halen Divan Üyesiyim. Küçükken rahmetli babam, “Sen bundan sonra Fenerbahçeli olacaksın” dedi. “Niye?” dedim, “Çünkü işgal kuvvetlerini en çok yenen takım Fenerbahçe’dir de ondan” dedi. Hakikaten o kara günlerde yüzümüzü güldüren tek takım Fenerbahçe’ydi. Öyle Fenerliyimdir ki, rahmetli İslam Çupı dahi, “Fenerli olmayı senden öğrendim” diye bana iltifat etmiştir. Fenerbahçe’nin İstanbulspor’la yaptığı maçlara gidemezdim. Sarı-Siyahlıyız da aynı zamanda, ekmeğini yemişiz, sıralarında büyümüşüz. Sarı-Siyah bir mabet bizim için. Hangi tarafı kışkırtacaksın?

Ben kaba gürültüden, itiş kakıştan hiç hazzetmem. Küfür kâfir de yoktur bizde. En büyük küfür olarak “Hişt hişt hakem bey, anlarsın ya” diye bağırırdık. Taraftarlık statta olur, dışarıda hep kardeşiz, arkadaşız. Mesela benim en iyi dostlarım Beşiktaşlı’dır; Baba Hakkı, İskender Sazak, Arap Sadri beraber içerdik. Galatasaray’ın eski başkanlarından Ali Uras da çok iyi ar-

kadaşlarımdan biriydi. O Kabataş Lisesi'ndendir. Orda basketçiydi. İşte söylüyorum, en iyi arkadaşlarımdan birisi Çengel Hüseyin'di rahmetli, öbürü Vefalı Piç Mehmet. Biz Fener-Beşiktaş maçından çıkardık, Hüseyin'le gezerdik. Kasap Ali, Murat daha kimler kimler.

Bir de başka terane uydurmuştuk; "Çat çat cici bey, çat çat cici bey, okey okey" diye. 1960'ta Cemal Gürsel Kupasını aldığımız zaman deniz tarafındaki kaleye Lefter atmıştı golü. Maçtan sonra tabii herkes sahaya koştu. Mikro Mustafa'yı kucaklayıp omuzlarıma aldım. Hiç unutmam, Fenerbahçe-Gençlerbirliği maçı vardı, 3-3'lük. Orhan Şeref Apak'la bahse girdik. O Fenerbahçe'ye inanmıyordu. "Gençleri yensin, memleketi terk ederim" dedi. Bu sözü bende pek fena etki yaptı. Ve Fener de Gençleri yenemedi, berabere kaldı. Kadroda Küçük Fikret, Laysmen Nejat vardı. Eskiden yan hakemlere laysmen derlerdi. Nejat'ın adı buradan geliyor. O maçta hakemlere çok fena konuştum. Tutup Beşiktaş Karakolu'na götürdüler. Yalnız ben karakolluk olmadım, futbolcular da hakemle takıştılar. Rahmetli kayınpederim Hasan Öziş geldi, beni karakoldan aldı. Kendisi aynı zamanda Fenerbahçe'nin ilk üyelerinden, Öziş Ecza Deposu'nun sahiplerinden. Ondan sonra Büyük Fikret de (Arıcan) karakoldaydı. Polisler "Niye geldiniz?" diye kayınpedere soruyorlar, o da "Damadı almaya geldim" deyince, hep birlikte gü-lüyorlar tabii, "Hasan Bey" diyorlar, "başka damat bulamadın mı?"

Bugün 1936 Berlin Olimpiyatları'na giden kadroyu sayın deseler çok kişi bilmez. Ben sayarım: Cihat, Yaşar, Hüsnü, Mehmet Reşat, İzmirli Hakkı, Sait Altınordu, Fevzi, Niyazi, Gündüz, Rebii ve Fikret. Norveç'le oynadık ve 4-0 yenildik.

Hippiler Kraliçesi Perihan

Hippiler Kraliçesi Perihan ve Hippiler Kralı Yener

“Rüya bitti, her şey aynı kaldı. Yalnızca ben 30 yaşına gel-
dim ve çok sayıda insan saçını uzattı. Hepsi bu.” Aslında John
Lennon, kuşağına biraz haksızlık ediyor bu meşhur deyişinde.
Onların “Çiçek Enerjisi” ile kıvılcımladıkları muhalefet sayesinde
Vietnam savaşı daha erken bitti, zenci düşmanlığı geriletildi,
saklı taşra faşizmi ortaya çıkarıldı, Fransa’da birkaç gün de olsa
sokaklar ele geçirildi, alçak kariyeristler, taş kafa rektörler diz
çöktürüldü, yeni ve eski kıtada eşcinsellere daha hoşgörölü
davranılmaya başlandı. Bir gitar çığılığıyla Woodstock çayırında
milyonlarca insan bir araya geldi. Seks önündeki geleneksel bü-
tün sınırlamalar “millettin” gözü önünde kırıldı. Aile, ulusal
kimlik ve din tabu olmaktan çıktı. Hindistan’a, Tibet’e oto-
stop’la, bisikletle, hatta atla, deveyle katar katar “kontra-misyo-
nerler” gitti. Sovyetler’in Çekoslovakya ve Macaristan işgalleri
samimiyetle ve anında lanetlendi. Binlerce genç askere gitmek-
tense hapse girmeyi seçti. Cassius Clay de bu sıra askere gitme-
yerek unvanını feda etmişti. Amerikalı hippiler savaş karşıtı
gösterilerde tarihlerinde ilk kez kendi bayraklarını yaktılar.

Bu nostaljik sosyoloji içinde Türkiye’nin yeri ne oldu acaba?
Kendi çapınca bu sürece uyanan, “68 Treni”ni kuyruğundan da
olsa yakalayanlar oldu tabii. O dönemin matbuatını biraz karıştı-
racak olursanız, her köşe başında hippilerin garabetliklerine dair
haberlere rastlarsınız. Yerli hippilerin rüyası 12 Mart 1971 darbe-
sine toslayınca kadar devam etti. Cunta gelir gelmez ilk iş ola-

*Perihan yine olay çıkarmış,
Sirkeci'deki meşhur işkence evinin önünde
polislerle tartışıyor.*

rak saçını uzatan gençleri eşek tıraşından geçirdi. Hindistan'a doğru yola çıkan dünyanın bütün hippilerinin ilk durağı doğunun eşiği olan İstanbul, İstanbul'da ise Sultanahmet civarıydı, orada biraz oyalanırlardı. Sirkeci'ye kadar tüm oteller onlarla doluydu. Uyku tulumu denen nesneyle de onlar sayesinde tanıştık. Otel teraslarında, parklarda bunların içine girip yatıyorlardı. Peşlerine uçurtma kuyruğu gibi çocuklar takılan bu saçlı sakallı garip insanlara halkımız "hippi" den kinaye "bitli" adını yakıştırmıştı.

Bu tarihi olayın kamuya yansıtılışında her zamanki gibi sınıfta kalan pespaye basın da hippilerden "bitli" sıfatıyla söz ederdi. O günlerin gazeteleri için hippiler tükenmez bir haber kaynağıydı. Maliyetsiz, çabuk ve atmasyon serbest. İspanyol paçaları, tuhaf dövmelemleri, incileri, boncukları, bir çimenliğe sarmaş dolaş yatışları, sokaklarda gitar çalıp dans etmeleri, el ele, kol kola dolaşmaları, hatta sokaklarda öpüşmeleri bu coğrafya için çok yabancı fiillerdi.

İstanbullu hippiler de vardı. Lumpenler, meraklılar, aylaklar, evinden köyünden kaçıp gelmiş serseri mayınlar, hayırsız evlatlar, asi çocuklar, tek tük şairler, biraz İngilizce çakan üniversiteliler, evden kaçmış kızlar, motosiklet fetişistleri, abazanlar ve torbacılardan mürekkep yerli malı bir hippi komünü de filizlenmeye başlamıştı. Biraz daha sosyetikleri ve biraz daha uyanıkları Nişantaşı, Şişli, Levent gibi semtlerde kiraladıkları apartman komünlerde 'joint' içiyorlar, 'home music' yapıyorlardı. Bu komünlerden 'over dose' kurbanları çıktı, intiharlar oldu, ileride

mutsuz evliliklere dönüşecek küçük aşklar yaşandı, pek azı askerden yırtabildi. İçlerinden tek tük Hindistan'a kadar gidenler de oldu. Carlos Castenada'nın, Salinger'in, Aldous Huxley'in, Ken Kesey'in, Kurt Vonnegut'un, Jack Kerouac'ın, Herman Hess'in, Allen Ginsberg'in, William Burroughs'un malûm kitapları ele elden ele dolaştı. İstanbul'da ve taşrada hippie kralları, kraliçeleri peyda oldu. Halk bunlara "mahallenin delisi" muamelesi yapıyordu. Basın, olup biteni anlayacak kadrodan yoksun olduğu için hippilerin saçlarına takmıştı. "Erkeklik öldü mü!" manşetlerden düşmüyordu.

Oysa yolcuları arasında Jimi Hendrix'in, Janis Joplin'in, Jim Morrison'ın bulunduğu 68 treni Türkiye'de sadece ihtiyaç molası vermişti. Sonra bu tren, Doğuya fırlatılmış bir boomerang gibi kendine doğru yolculuğuna devam etti. Ancak bu sıra kimi yerli hippiler bu trene kaçak olarak bindiler. "Deliliğin içinden, tıpkı balta girmemiş bir ormandan geçer gibi silahsız ve arkadaşsız geçen" bu gençlerin bir kısmı dünyanın çeşitli kültürleri içinde sindirildi. Bazıları büyük kentleri terk edip pastoral bir yaşamı seçti, kimileri elçi, genel müdür, müsteşar filan oldu. Kimileri ise son hippiler olarak aramızda yaşamaya devam ediyor.

Perihan Yücel 1968'de İzmir'deki evinden kaçıp İstanbul'a geldiği zaman henüz 16 yaşındaydı. Hippilerin karargâhı haline gelen Sultanahmet'te ucuz bir otele yerleşmişti. Artık o da hippiler gibi giyiniyor, onlarla beraber dolaşıyordu. Her gece

Hippiler Kralı Yener Sultanahmet'teki meyhanesinin önünde bir hippie ile.

Hippiler kraliçesi Perihan'ın cenaze töreni ve hippilerden oluşan cenaze cemaati.

parklarda çimlere yan gelip şarap, bira içiyorlar, esrar, eroin, afyon, çekip dalgalarına bakıyorlardı. Bunların kimileri sırtlarında tüfek gibi gitar taşırdı ki, uygun ortam oluştu mu konser hemen başlardı. Böylece oluşmuş âlemlerin kraliçesi Perihan'dı. "Çok güzel dans ettiği için ve sakınmasız gülebildiği için" onu, başına park çiçeklerinden örme bir taç takarak Hippiler Kraliçesi ilan etmişlerdi.

Kraliçenin yanına bir de Kral gerekiyordu, ama bu kim olmalıydı? O sıralar 12 yaşında Timothy adında bir İngiliz çocuk, üzerinde çok miktarda esrarla yakalanmıştı. Bütün dünyanın gözü bu olaydan ötürü İstanbul'a çevrilmişti. Timothy çocuk olduğuna bakılmaksızın hapse tıklmıştı. Çocuğun annesi bu durumu protesto için Sultanahmet adliyesinin önüne çadır kurmuştu. İşte bu sıra Sıtkı Yener semt esnafından ve hippilerden para toplayarak bu kadına ve çocuğuna yardım kampanyası düzenledi. Öyleyse Hippiler Kralı da Yener olmalıydı. Tacını

*Yedikule Mezarlığı'nda kitabesinde bunlar yazılı bir mezar var.
Başucundaki kadın kraliçenin annesi.*

meyhanede giydirdiler. O gece Kral ve Kraliçe yıkılıncaya kadar dans edip içki içmişti.

Hippiler Kraliçesinin Sultanahmet'te iki 'sarayı' vardı: Biri Yener'in meyhanesi, öbürü "Sammy"nin (Süleyman Pilder) işlettiği Lale Pudding. Narkotik polisi bu iki yere sık sık baskın düzenlerdi. Polisin asıl uğraştığı yerli hippilerdi, Türk gençliği böyle dejenere ve pejmurde bir hayat süremezdi. Diğerleri nasıl olsa günün birinde buradan çekip gideceklerdi, ancak yerli hippiler topluma mikrop saçmaya devam edeceklerdi.

Yerebatan Sarnıcının hemen üstünde, berbat bir otelin 4-5 metre karelik merdiven altında bulunan Yener'in meyhanesi hippilerin üssüydü. Duvarları, tavana varıncaya kadar pop-art resimlerle süslenmişti. İlan tahtasında her dilden, her milletten macera severler için ilginç notlar asılıydı; satılık gitarlar, çadırlar, uyku tulumları, armonikalar, kameralar. Bir de defteri vardı meyhanenin: "trip" resimleri, şiirler, desenler. Tek sıcak yemek çıkarırdı Yener, o da kuru fasulye, dileyen kepçeyi daldırıp kendi servisini kendi yapardı. Yener önceleri kravatlı, bıyıklı biriyken giderek onlar gibi giyinmeye başlamıştı. Tıp'ta okuyan bir oğlu vardı, galiba babasından utanıyordu; bazen meyhanenin orta yerinde avaz avaz kavg ederlerdi.

Günün birinde Perihan Sirkeci’de bir otel odasında ölü bulundu. O sıralar sevgilisi Horst Greger adında bir Almandı. Ölümünden sorumlu tutulup bir süre gözaltında kaldı. Perihan’ın cenazesini Yener kaldırdı. Mezarı başında İncil, Tevrat, Kuran ve Halil Cibran’dan şiirler okundu. Gazeteler İzmir’de kunduracı olan babasını buldular; adam güya “İyi oldu, öldü de namusum kurtuldu” demişmiş. Ama annesi kızına sahip çıktı ve onun Yedikule’deki mezarını yaptırdı ve taşına “Hippiler Kraliçesi Perihan” yazdırdı.

Günün birinde hippiler geldikleri gibi çekip gittiler. 1980’lerin başında tüm dünyada bu gençlik hareketi artık sona ermişti. Artık Yener’in müşterileri bir dilim elma ile bir şişe içen sokak berduşlarıydı. Yener de onlar gibi iyice berduşlamıştı. Derken ortadan kayboldu, meyhane de kapandı.

Dansöz, prenses, berduş, müvezzi, amigo, feylesof, serüvenci, müzisyen, hayali, “tarzan”, şair, bakan, illüzyonist, hippiler kraliçesi, ses sanatçısı, muhabir... 37 portre:

Her boydan her soydan, hem birbirinden hem herkesten çok farklı bu insanlar değişik zaman ve mekânlarda ömür sürdüler. Çoğu şimdi hayatta değil; kimi intihar etmiş, kimi cinayete kurban gitmiş, bazılarınıninsa akıbeti meçhul.

Bu kitap girişimi, yakın tarihimiz içinde yaşadıkları dönemin şöhreti olmuş, fakat sonradan unutulmuş, dolayısıyla zaman içinde kaybolmuş kimi insanları anlatan sivil bir ansiklopedi teklifidir.

Kapak Fotoğrafı: Şahan Nuhoglu (detay)

ISBN 975-08-0861-4

